

Laste internetikasutus ning võimalused internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks

Uuringu aruanne

November 2024

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline taust ja teiste riikide praktika	8
1.1 Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise riskitegurid	8
1.2 Ennetustegevuse peamised sihtrühmad	12
1.3 Üldised ennetustegevuste alused eri riikides	13
1.4 Ennetustegevuste mõju hindamine	16
1.5 Tõhusad ennetustegevused varasemate uuringute põhjal	18
1.6 Riikide parimad praktikad	19
2. Lapsevanemate küsitlusuuringu tulemused	42
2.1 Uuringu eesmärk ja metoodika	42
2.2 Lapsevanemate digipädevus seoses turvalise käitumisega internetis	45
2.3 Lapsevanemate teadlikkus laste internetitarbimise harjumustest ja kogemustest	49
2.4 Tajutud ohud internetis ning laste turvalise internetikasutuse vanemlik vahendamine	56
2.5 Laste seksuaalne väärkohtlemine internetis: teadlikkus ja kokkupuude	67
2.6 Internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamine	69
3. Laste kvalitatiivuuring	82
3.1 Eesmärk ja metoodika	82
3.2 Laste ja noorte internetikasutus	85
3.3 Vanuselised erinevused laste internetikasutuses	86
3.4 Mida lapsed internetis teevad ja milliseid internetikeskkondi kasutavad?	88
3.5 Ebameeldivad ja ohtlikud olukorrad internetis	92
3.6 Seksuaalse sisuga ohud internetis	94
3.7 Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise riskirühmad	96
3.8 Ennetustegevused	97
3.9 Miks lapsed internetis riskeerivad?	101
3.10 Kust pärinevad laste teadmised internetikasutusest ja -ohutusest?	102
3.11 Lapsele mõjusad kõneisikud internetiturvalisuse teemadel	104
3.12 Võõrastega suhtlemine internetis	106
3.13 Laste toimetuleku taktikad internetis ebameeldivasse või ohtlikku olukorda sattudes	109

3.14	Piirangud internetikasutusele	110
4.	Järeldused ja soovitused	113
	Kasutatud kirjandus	119
	Lisa 1: lapsevanemate küsitluse üldkogum ja valim	126
	Lisa 2: lapsevanemate küsitluse ankeet	128

Uuringu tegi Kantar Emor Politsei- ja Piirivalveameti tellimusel.

Uuringu autorid: Kristiina Saks (PhD), Merje Klopets, Jaanika Hämmal, Kertti Elery Kaljuste, Anna Petermann, Inger Klesment, Mari-Liisa Parder (PhD)

Intervjueerijad: Inger Klesment, Kristiina Saks, Merje Klopets, Anna Petermann

Keele- ja sisutoimetus: Merje Klopets

Tellijapoolne kontakt: Triin Pukk, Politsei- ja Piirivalveamet (triin.pukk@politsei.ee)

Uuringujuht: Kristiina Saks, Kantar Emor (kristiina.saks@kantar.com)

Tänusõnad:

Täname kõiki uuringus osalenud haridusasutusi, nende juhtkondi ja õpetajaid, kes võimaldasid enda koolides ja lasteaias intervjuusid teha. Täname ka kõiki eksperte, kes leidsid kiire töögraafiku juures võimaluse süvaintervjuuks. Samuti täname kõiki uuringu tulemuste valideerimise töötoas osalenud eksperte soovitude eest.

Uuringule viitamine:

Saks, K., Klopets, M., Hämmal, J., Kaljuste, K. E., Petermann A., Klesment, I. ja Parder, M.-L. (2024). *Laste internetikasutus ning võimalused internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks*. Kantar Emor.

Kontaktinfo

AS Emor

Maakri 21, 10145 Tallinn

www.kantaremor.ee

tel: 626 8500

emor@emor.ee

Uuring valmis Euroopa Liidu ja Siseministeeriumi kaasrahastatud Sisejulgeolekufondi projekti „Laste seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise ennetamine veebis“ raames.

Sissejuhatus

„Isegi üks lapse seksuaalse väärkohtlemise juhtum on üks liiga palju.“

Out of Shadows Index, 2022

Tänapäeva läänelikus ühiskonnas kasvav laps veedab päevas keskmiselt tunde, kasutades erinevaid meediatehnoloogiaseadmeid, nagu televiisor, mängukonsoolid, tahvelarvuti, mobiiltelefon, arvuti jm. See teeb meediakasutusest ühe domineerivaima tegevuse laste ja noorte ärkvel oldud ajast (vt riikide kaupa ülevaadet Orde ja Durner, 2021). Eesti lapsed ei ole siinkohal erandiks: 12–17-aastaste Eesti kooliõpilaste seas läbi viidud uuringu järgi (Kalmus jt, 2022) kasutab 95% õpilastest internetti igapäevaselt enda telefonis ning 88% käib iga päev internetis laua- või sülearvuti abil. Sama uuringu järgi veedavad tüdrukud päevas internetis hinnanguliselt 4,9 tundi ning poisid 4,5 tundi (*ibid*). Laiemat vanuserühma käsitlenud EU Kids Online uuringus leiti, et keskmine Eesti laps vanuses 9–17 kasutab internetti päevas 2–3 tundi, mis on veidi üle Euroopa riikide keskmise (Sukk & Soo, 2018). Sealjuures ligi kümnendik (8%) Eesti lastest ja noortest vanuses 9–17 on internetis kuus või rohkem tundi päevas (*ibid*).

Teadlastele on aastakümneid pakkunud huvi, mida lapsed meediaga teevad ja mida meediatehnoloogiad lapsega teevad ehk milline on meediakasutuse eeldatav mõju lastele (vt meediauuringute ajaloolist ülevaadet Lemish, 2015). Arvukad uuringud on veenvalt tõestanud, et meedia mõju ei ole hea ega halb, vaid mõju sõltub sellest, kuidas ja milleks meediat kasutatakse (Buckingham, 2015). Ühelt poolt meediakasutus (sh internetikasutus) pakub õpetlikke ja arendavaid võimalusi, avardab silmaringi, loob uutmoodi võimalusi õppimiseks ja suhtlemiseks (Lemish, 2015). Teisalt seostub (liigse) meediakasutusega mitmeid ohte, nagu vähene uni, kiusamine veebis, vägivalda ohutamine, seksuaalse sisu jõudmine lasteni varem kui see jõuaks päriselus jm (Smith ja Livingstone, 2014). Üks väga tõsine internetikasutusega seostuv oht **on risk sattuda veebis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks**. Selle riskitegurite ja võimalike ennetusmeetmete paremale mõistmisele me oma uuringus keskendume.

Seksuaalset väärkohtlemist on Maailma Terviseorganisatsioon (WHO) defineerinud (2003) kui lapse kaasamist kontaktseks või mittekontaktseks seksuaalse sisuga tegevusse, mille sisust ta ei saa täielikult aru, millele ta ei ole võimeline andma adekvaatset nõusolekut ja mis astub üle seadustest või ühiskonna sotsiaalsetest normidest. Seksuaalse väärkohtlemise ja vägivalda eesmärk on võim ning seksuaalsete või muude vajaduste rahuldamine. Väärkohtleja võib olla nii täiskasvanu kui ka teine laps, kes on vanuse või arengutaseme tõttu lapsega vastutus-, usaldus- või võimusuhtes (*ibid*). Poliitikadokumentides, teadusuuringutes ja seadustes defineeritakse lapse seksuaalset väärkohtlemist siiski väga erinevalt. Erinevate definitsioonide metaanalüüsi põhjal toovad Mathews ja Collin-Vézina (2019) välja, et lapse seksuaalse väärkohtlemise defineerimiseks on neli põhilist alust: 1) isik on laps, 2) tegeliku nõusoleku puudumine, 3) teod peavad olema seksuaalsed ja 4) teod peavad olema määratletavad ärakasutamisenä.

Seksuaalne väärkohtlemine veebis on üks seksuaalse väärkohtlemise alaliik, mille levik on kasvanud seoses uute meediatehnoloogiate laialdase kasutusega (Smith ja Livingstone, 2014). See on eriti murettekitava hüppe teinud koroonapandeemia ajal ja järel (Global Threats Assessment, 2023). Seksuaalne väärkohtlemine veebis võib ilmneda mitmel viisil, nagu näiteks seksuaalse ahistamise, lähenemiskatsete, manipuleerimise ja ärakasutamise vormis (Quayle jt, 2012). Finkelhor jt (2022) toovad välja veelgi detailsema liigituse peamistest seksuaalse sisuga ohtudest veebis, milleks on:

- seksuaalne väärkohtlemine internetis (*online sexual abuse*),
- ahistamine internetis (*online harassment*),
- võrgutamise internetis (*online grooming*),

- soovimatud seksuaalsõnumid (*nonconsensual sexting*),
- seksuaalne ahvatlemine internetis (*online sexual solicitation*),
- piltide ja videotega seotud seksuaalne väärkohtlemine (*image-based sexual abuse materials*), laps-pornograafia ja lapsest seksuaalse sisuga piltide ja videote tootmine (*child sexual abuse image production*),
- seksuaalne väljapressimine (*sextortion*), kus lapse jagatud seksuaalse sisuga materjale kasutatakse teenete, raha või muu väljapressimiseks.

Uus ja kasvavat muret valmistav suundumus on Internet Watch Foundation'i (2023b) hoiatusel tehisar (AI) abil loodud lapsi seksualiseeriva sisu loomine ja levitamine. Sealhulgas võib väärkohtleja luua ka tuttavatest või tuntud lastest seksuaalse sisuga materjale. Samuti valmistab kasvavat muret Andrew Tate'i fenomen ja laste värbamine inimkaubanduseks internetis võrgutamise abil *loverboy*-meetodil (noored mehed võrgutavad tüdrukuid, et saada nende üle kontrolliv üleolek ja panna nad seeläbi tegema seksuaalse sisuga tegevusi, mida nad ise ei oleks teinud) (Reneses, jt, 2022).

Kuigi väärkohtlemine võib alguse saada internetist, võib see jätkuda ka väljaspool interneti ja vastupidi. Seega internetis avalduv ja päriselus ilmnev seksuaalne väärkohtlemine on omavahel sageli seotud (Livingstone ja Smith, 2014; Finkelhor, jt 2022). Uuemad allikad (Finkelhor jt, 2024) soovivad internetis levivat laste seksuaalset väärkohtlemist uurida ja käsitleda osana väärkohtlemisest päriselus. Näiteks Austraalias lisati laste seksuaalse väärkohtlemise uuringu ankeeti küsimused erinevat liiki seksuaalse väärkohtlemise kohta internetis ning leiti, et seksuaalne väärkohtlemine on palju levinum, kui uurida noorte kogemusi ühe tervikuna, sõltumata sellest, millises keskkonnas see toimub (Finkelhor jt, 2024).

Lapse väärkohtlejaks internetis peetakse sageli just võõraid täiskasvanuid, kuid umbes 60% juhtudel on väärkohtleja lapsele varasemast tuttav (Global Threat Assessment, 2023). Samuti on viimastel aastatel internetis märgatavalt kasvanud selliste juhtumite hulk, kus väärkohtleja on teine samaealine või vanem teismeline (Patterson jt, 2022, Internet Watch Foundation, 2022, 2023). Seega on võimalike ohtlike kontaktide hulk väga suur.

Uuringud näitavad, et seksuaalne väärkohtlemine mõjutab lapse ja noore **emotsionaalset heaolu, vaimset tervist ja kindlustunnet tuleviku suhtes** (Ali jt, 2023; Soo jt, 2016; Gökçe jt, 2016). Väärkohtlemist kogenud noored tundsid end väärkohtlemist mitte kogenutega võrreldes enam õnnetu, masendunud, mureliku, tõrjutu ja pinges olevana, neil esines rohkem unehäireid ja nad tundsid tuleviku suhtes abitust (Soo jt, 2016). Samuti on internetis seksuaalset väärkohtlemist kogenud lastel suurem risk langeda depressiooni, post-traumaatilisse stressi või kogeda muid vaimse tervise probleeme (Gökçe jt, 2016; Say jt, 2015, Manuel Gámez-Guadix jt., 2023). Lapsena kogetud väärkohtlemise mõju võib olla pikaajaline ja häirida inimese elu ka täiskasvanuna (Ali jt, 2023; Hanson, 2017). Seega seksuaalne väärkohtlemine on otsene risk lapse ja noore vaimsele tervisele ning heaolule nii lühi- kui pikaajaliselt.

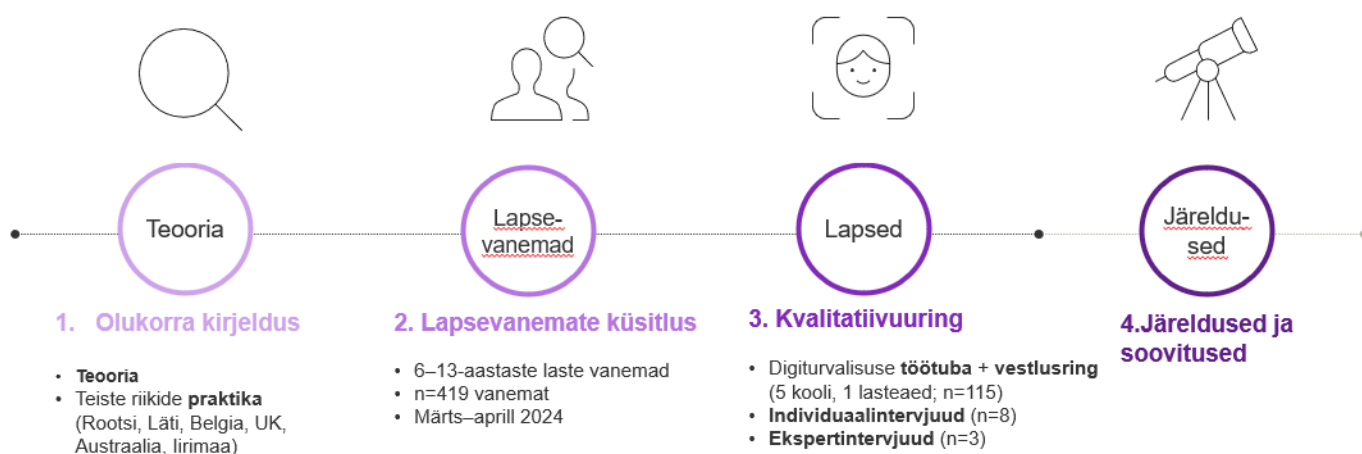
Probleem on väga aktuaalne Eestiski. Vähemalt pooled Eesti 12–17-aastased noored on internetis kokku puutunud seksuaalse sisuga ning veidi enam kui kolmandik seksuaalse sisuga sõnumitega (Kalmus jt, 2022). Seksuaalset väärkohtlemist on internetis kogenud iga kuues Eesti õpilane vanuses 16–18 (Soo jt, 2016). Teises uuringus, kus vanuserühm oli laiem (16–26-aastased), leiti, et 45 protsenti noortest oli viimase 12 kuu jooksul kogenud vähemalt ühel korral vähemalt üht liiki seksuaalset väärkohtlemist internetis (Hillep ja Pärnamets, 2020). Kõige sagedamini oli noortele vastu nende tahtmist saadetud endast või teistest alastipilte, samuti videoid või fotosid seksivatest inimestest (sellega oli kokku puutunud 30% vastanuist). Igal neljandal noorel oli palutud saata endast paljastavaid pilte. Veidi enam kui viiendik noori (21%) ütles, et neilt on internetis vastu nende tahtmist küsitud nende intiimsete kehaosade või seksuaalkogemuste kohta. Pea sama suur hulk noori (22%) ütles ka, et internetist leitud tuttav oli avaldanud neile ebameeldivalt soovi nendega seksuaalsel eesmärgil kohtuda (*ibid*).

Seda, kui palju esineb laste seksuaalset väärkohtlemist internetis ja päriselus, on siiski väga raske hinnata, sest see, mida me teame statistikast, on vaid jäämäe tipp. Nagu on ka varasematest uuringutest teada, **ei otsi enamik seksuaalvägivalla ohvreid abi** ega teata juhtunust (Justiitsministeerium, 2022). Eestis läbi viidud

uuringus pooled reaalse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud noored ei olnud sellest kellelegi rääkinud, tuues sagedamini põhjuseks, et nad tundsid häbi või nad ei saanud toimunu ajal aru, et see on vale (Hillep ja Pärnamets, 2020). WHO hinnangul võib maailmas tegelikke seksuaalse väärkohtlemise juhtumeid olla lausa 30 korda rohkem võrreldes sellega, kui palju juhtumeid on statistika põhjal teada (INSPIRE, 2016: 12).

Politsei- ja Piirivalveamet (PPA) on Eestis eest vedamas Euroopa Liidu ja Siseministeeriumi kaasrahastatud projekti „Lapse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise ennetamine veebis.“ Projektiga soovitakse tõsta laste teadlikkust ja oskusi kübermaailmas käitumisest, et kaitsta lapsi veebikeskkonnas seksuaalse väärkohtlemise ja väljapressimise ohvriks langemise eest. Samuti on oluline siht lapsevanemate teadlikkuse ja vanemliku vahendamise oskuste arendamine. Projektis töötatakse välja meetmed, mis aitavad ennetada laste sattumist seksuaalse väärkohtlemise ohvriks veebikeskkonnas.

Käesolev uuring on osa sellest projektist. Uuringu eesmärk oli anda teoorial, lapsevanemate küsitlusel ja laste internetikasutuse uuringul põhinev sisend ennetusmeetmete väljatöötamiseks. Uuringul oli kolm etappi.

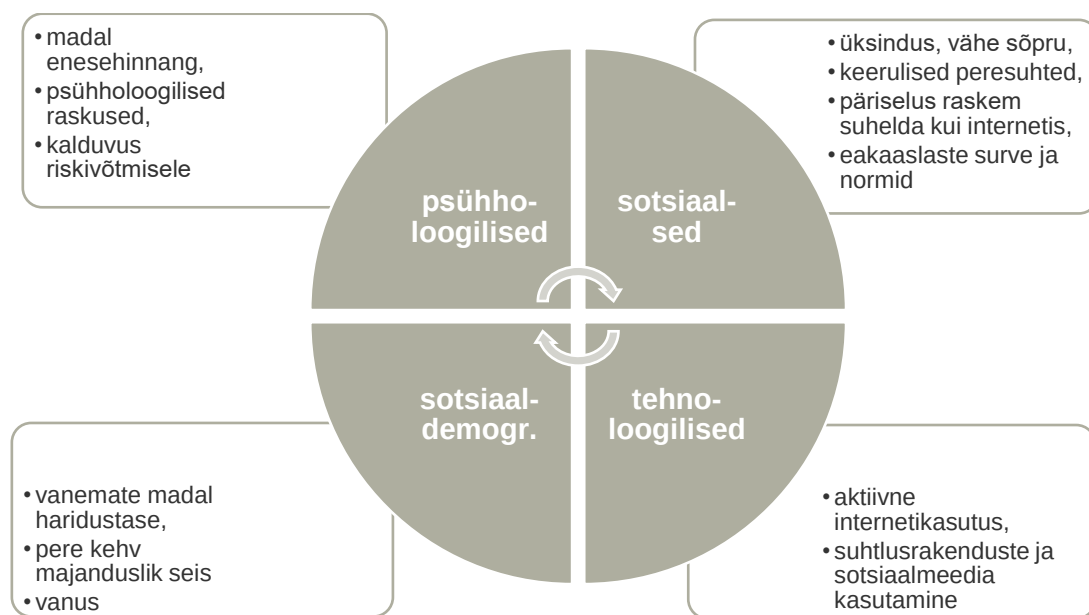

1. Teoreetiline taust ja teiste riikide praktika

1.1 Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise riskitegurid

Internetiohtudest ja seksuaalse väärkohtlemise ohust internetis põhjaliku teoreetilise ülevaateartikli teinud Smith ja Livingstone (2017) rõhutavad, et ükski meediatehnoloogia ja selle aktiivne kasutamine iseenesest ei määra riskide avaldumist ette. Meediatehnoloogiad loovad kõigest **võimaluse**: nii riskideks kui ka positiivseteks mõjudeks. See, millised tagajärjed lõpuks avalduvad, sõltub väga paljude tegurite koosmõjust ja lapse kasvukeskkonnast laiemalt, nagu rõhutab ka kogenud laste ja meedia suhete uurija David Buckingham (2015).

Varasematest uuringutest (Livingstone ja Smith, 2014; Jonsson jt, 2019; Reneses jt, 2022;) on teada mitmeid tegureid, mis loovad internetis riskantseks käitumiseks soodsa pinnase ja ühes sellega kasvatavad ohtu landeda seal seksuaalse väärkohtlemise ohvriks. Riskitegurid võib Smith ja Livingstone (2017) teoreetilise ülevaateartikli põhjal liigitada: 1) sotsiaal-demograafilised, 2) psühholoogilised, 3) sotsiaalsed ja 4) tehnoloogilised tegurid (vt **joonis 1**).

Joonis 1. Internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise riskitegurid.

Sotsiaal-demograafilised tegurid

Selget ülevaadet sellest, mis vanuses lapsed interneti vahendusel seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langevad, ei ole. Erinevad autorid on välja toonud erinevaid vanuseid. Internetis võrgutamise riskivanusena on väljatoodud nii 11–15 aastat (Baumgartner jt, 2010; Mitchell jt, 2001) kui ka 14–17 eluaastat (Montiel jt, 2015, Wolak ja Finkelhor, 2013). RAYUELA uuringus analüüsitud seksuaalse väärkohtlemise kohtulahendite ohvrite keskmine vanus oli 13,8 (Reneses jt, 2022).

Soolises lõikes on **tüdrukutel** suurem risk internetis väärkohtlemise ohvriks langeda (Mitchell jt, 2001, Mitchell jt 2007; Wolak & Finkelhor, 2013; Özçalık ja Atakoğlu, 2021, Finkelhor jt, 2024), samas riskeerivad nad ise seksuaalses mõttes internetis vähem kui poisid (Baumgartner jt, 2010). Kuigi poiste risk ohvriks langeda on väiksem, satuvad nad oma käitumise tõttu *online*-maailmas ebasobiva ja potentsiaalselt murettekitava sisuga silmitsi enam kui tüdrukud (Baumgartner jt, 2010). Füüsiliselt toimuva seksuaalse väärkohtlemise puhul on teada, et poisid/mehed räägivad enda väärkohtlemise kogemusest kellelegi väiksema tõenäosusega kui tüdrukud/naised, kuna see on konfliktis maskuliinsuse normide poolt ettekirjutatuga (Alaggia jt, 2019). See võib laieneda ka internetis kogetud seksuaalsele väärkohtlemisele.

Varasematest uuringutest on ühe riskitegurina teada, et lapse päritolu **madala sissetulekuga perest** (Ramiro jt 2019, Whittle jt, 2013) muudab lapse kergemini haavatavaks ja vastuvõtlikumaks väärkohtleja pakutud materiaalsetele hüvedele. Sealhulgas on kehvad majanduslikul järjel peredest teada ka juhtumeid, kus nii laps kui ka vanemad arvavad, et internetis toimuv seksuaalne suhtlus ei ole päris ja käegakatsutav, mistõttu on see lihtne viis internetis raha teenida (Ramiro jt, 2019). Täiendav riskitegur on **vanemate madal haridustase**, täpsemalt keskharidusest madalam haridus (Turner jt, 2023; Villacampa ja Gómez, 2016). Ühe põhjusena arvatakse, et vanemlikud oskused (nt riskide hindamine ja erineva riskikäitumisega tegelemine), aga ka aktiivne osalus ja kaasatus laste elus on madalama haridustasemega vanemate puhul kehvem (Turner jt, 2023; Özçalık ja Atakoğlu, 2021). Samuti seostub vanemate haridustase sellega, kui aktiivselt ja teadlikult vanemad oma laste meediakogemuste suunamisse panustavad (EU Kids Online, 2016).

Sotsiaalsed tegurid

Varasemad uuringud näitavad, et internetis toimunud seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud lapsi iseloomustab sageli **raske kodune olukord**, nagu näiteks pere majanduslik kitsikus (Whittle jt, 2013), keerulised suhted pereliikmete vahel (Reneses jt, 2022), vanemate alkoholism ja lapse hüljatustunne (Jonsson jt, 2019). RAYUELA projektis (Reneses jt, 2022) rääkisid lapsena seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud inimesed, et internetis suhtlemine ja võõralt saadud tähelepanu aitasid kompenseerida isoleeritust ja üksindust, mida nad kogesid päriselus. Samuti oli paljudele noortele internetis suhtlemine pingevabam ja lihtsam kui silmast silma suhtlemine, mistõttu nad eelistasid internetis suhtlemist. Mitmed ütlesid tagantjärele, et nad oleksid soovinud sõpru, kellega rääkida, kui nad sattusid internetis täiskasvanu (hilisema väärkohtleja) tähelepanu alla. Veel iseloomustas ohvreid tähelepanu otsimine: see oli miski, mida nad ei saanud oma lähedastelt piisavalt, küll aga võõralt inimeselt internetis (*ibid*).

Teismelistele on väga tähtsal kohal suhted sõpradega. Turner jt (2020) leidsid pikaajalises uuringus 8–17-aastaste õpilastega, et emotsionaalset kiusamist kogenud lapsed langesid suurema tõenäosusega edaspidi internetis ahistamise ohvriks. Samuti võib eakaaslaste **moraalne surve** mõjutada noori riskeerima või normaliseerima kahtlast käitumist internetis, mille tõttu laps võib sattuda väärkohtlemise ohvriks (Livingstone ja Smith, 2014).

Kord juba **väärkohtlemise ohvriks** sattunud lapsel on suurem tõenäosus sattuda uuesti ohvriks nii internetis kui ka füüsilises maailmas (Turner jt, 2023; Jonsson jt, 2019).

Psühholoogilised tegurid

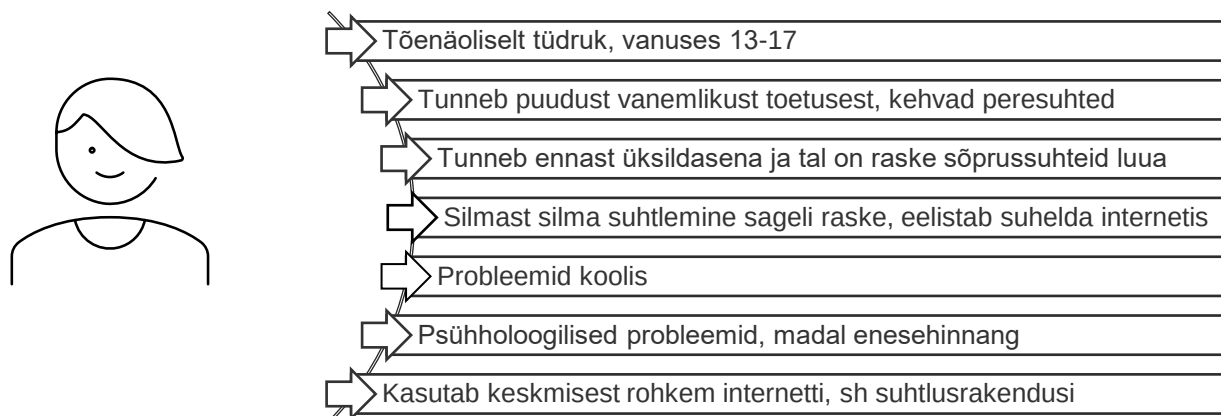
Ohvriks langemise riski suurendavad madal enesehinnang ja erinevad psühholoogilised probleemid, näiteks depressioon või minevikus emotsionaalse trauma läbielamine (Jonsson jt, 2019). Samuti on teada, et laps, kes on kogenud väärkohtlemist või hooletusse jätmist päriselus, võib suurema tõenäosusega langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks ka internetis (Özçalık ja Atakoğlu, 2021). Riskiteguriks on ka lapse isikuomadused nagu impulsiivsus, kalduvus riskivõtmisele ja elamuste otsimine (Livingstone ja Smith, 2014). Ka puberteedi varajast algust, mis soosib igasugust riskikäitumist, on seostatud suurema ohuga sattuda internetis väärkohtlemise ohvriks (Turner jt, 2023).

Tehnoloogilised tegurid

Ühe riskitegurina on välja toodud internetis veedetud aeg, mis RAYUELA uuringus näitas seost ohvriks langemise puhul: ohvriks langenud veetsid internetis keskmiselt 6 tundi päevas (Reneses jt, 2022). Samuti on

varasemates uuringutes (Mitchell jt, 2007) leitud, et mitmed konkreetseid internetikasutamise praktikad suurendavad ohtu sattuda internetis agressiivse seksuaalse ahvatlemise ohvriks. Nendeks praktikateks on näiteks interneti vestlustubades suhtlemine, interneti kasutamine mobiilis, internetis seksist rääkimine, internetist leitud uute tutvavatega suhtlemine ja neile isikliku info ja materjalide jagamine. Veel üheks riskiteguriks on endast isikliku teabe jagamine sotsiaalmeedia konto profiilil (Özçalık ja Atakoğlu, 2021). Uuringud näitavad, et väärkohtlejad kasutavad profiilist leitud isiklikku teavet ära lapsega suhtlemise alustamiseks (Quayle jt, 2014).

Kuigi varasemates uuringutes on leitud mitmeid tegureid, mis näitavad statistiliselt kõrgemat riski langeda internetis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks (**joonis 2**), ei ole olemas üht ohvri riskiprofiili. **Igast lapsest võib saada ohver** (Reneses jt, 2022), kuid lapsed, kelle elus ilmneb palju teadaolevaid riskitegureid, võivad ohvriks langeda tõenäolisemalt (Livingstone ja Smith, 2014) ja riskiprofiiliga noored vajavad ennetustegevustes erilist tähelepanu (Özçalık ja Atakoğlu, 2021).

Joonis 2. Ohvri taust ja riskitegurid (Reneses jt, 2022; 22, Jonsson jt, 2019 põhjal)

Keskmisest suurem oht langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks internetis on elanikkonna **vähemusrühmadel** tulenevalt nende seksuaalsest orientatsioonist, tervisest, usust jne (Reneses jt, 2022). Seetõttu on paljudes riikides (nt Ameerika Ühendriikides, Austraalias, Suurbritannias) eraldi ennetusmeetmed suunatud näiteks puuetega inimestele, mitte-heteroseksuaalse orientatsiooniga noortele jt vähemusrühmadele.

Käesoleva teoreetilise ülevaate fookuses on **riskitegurid internetis**, kuid uuringud näitavad, et *online*-riskid on tihedalt seotud *offline* ehk päriselu riskidega (Livingstone ja Smith, 2014). See tähendab, et laps, kelle elus ilmneb mitmeid seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise riskitegureid, on suurema tõenäosusega väärkohtlemise ohver nii internetis kui ka päriselus (Mitchell jt, 2007; Livingstone ja Smith, 2014). Seetõttu peaks lapse seksuaalse väärkohtlemise ohtu vaatlema ühe tervikuna sõltumata sellest, millises keskkonnas see on alguse saanud ja kas see toimub internetis või päriselus (Livingstone ja Smith, 2014).

Teismeline ei pruugi enda seksuaalse sisuga suhtlust alati väärkohtlemisena määratleda. Vastupidi, ta võib olla meelitatud endast vanema partneri huvist ja tähelepanust või temasse isegi kiindunud (Wolak jt, 2008; Reneses jt, 2022). Noor mõtestab sellist suhtlust kui võimalust saada tähelepanu ja kogeda seikluslikkust. See on üks põhjus, miks keeruliste koduste suhetega ja end üksildasena tundvad noored langevad kergemini väärkohtlemise ohvriks (*ibid*). Vabatahtlikult seksuaalse sisuga materjale jaganud või seksuaalse sisuga sõnumeid saatnud noorte uuringust selgus, et nad tegid seda peamiselt kolmel põhjusel: soovist panustada romantiliselt olemasolevasse suhtesse, soovist teha nalja või tahtes algatada kellegagi suhet (Mitchell jt, 2012). Endast internetis vabatahtlikult piltide jagamine (sh mitteseksuaalse sisuga) ning seksuaalse sisuga vestlused ja sekstimine on ohtlikud käitumismustrid, mis võivad viia reaalse seksuaalse väärkohtlemiseni (*ibid*).

Väärkohtlejate taust

Sarnaselt ohvrile ei ole olemas tüüpilist väärkohtlejat, kuid varasemate uuringute põhjal saab välja tuua hulga taustatunnuseid, mis iseloomustavad internetis seksuaalseid väärkohtlejaid keskmisest sagedamini. Tüüpiline väärkohtleja on 32–36-aastane, kuid noorimad väärkohtlejad on 12–17-aastased (Renses jt, 2022). Noorimatele tuleb ennetuses erilist tähelepanu pöörata, sest neil on eakaaslastega lihtsam kontakte luua ja ohvrid ei oska enamasti eakaaslast võimaliku ründajana kahtlustada (Renses jt, 2022).

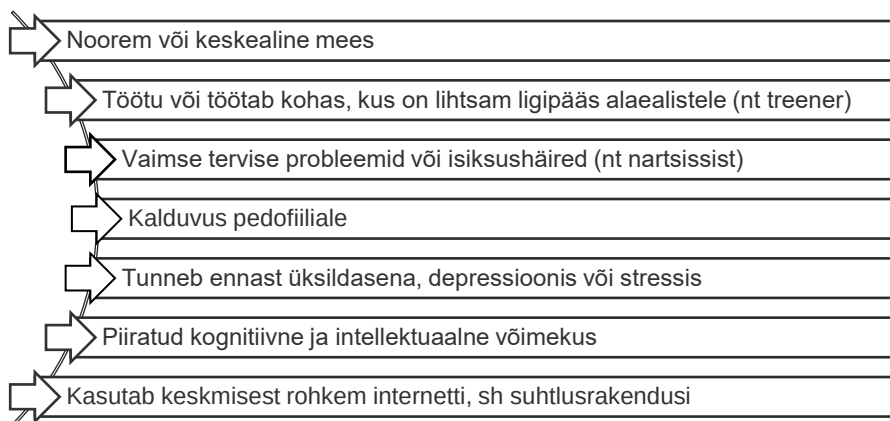
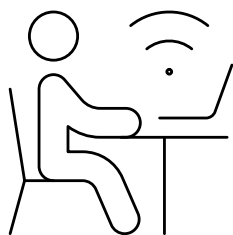
Allikad näitavad, et väärkohtleja võib enne teo toimepanemist olla langenud keerulisse olukorda ja kogenud elulisi tagasilööke, nagu näiteks töö kaotus või suhte purunemine (Webster jt, 2012; Reneses jt, 2022). Samuti võib väärkohtlejal olla psühholoogilisi probleeme, nagu depressioon ja üksindustunne, millele nad otsivad leevendust seksuaalse sisuga suhtlusest internetis (Özçalık ja Atakoğlu, 2021). Väärkohtlejat võivad iseloomustada ka **reaalsusest kaugenenud enesekohased uskumused**: näiteks nad ei pruugi enda tegevust üldse väärkohtlemisena defineerida, vaid nad peavad seda hoolimiseks, tähelepanuks või isegi armastuseks lapse vastu (Quayle, 2014).

Väga üldistatult saab väärkohtlejad jagada kaheks: ühed on n-ö **aeglased ründajad**, kes võtavad aega alaealise võrgutamiseks ja tema usalduse võitmiseks; teised jällegi on n-ö **kiired ründajad**, kes asuvad kohe enda seksuaalsete kavatsuste juurde (Renseses jt, 2022). Veel võib väärkohtlejad jaotada selle järgi, kelle huvides nad tegutsevad: kas nad otsivad ohvrit enda **isiklikest** seksuaalsetest motiividest tõugatuna või nad otsivad ohvreid **ärilistel** eesmärkidel, kasutamaks lastest seksuaalse sisuga materjale internetis tulu teenimiseks (Ali jt, 2021). Osa väärkohtlejaid tegutseb üksinda ja varjatult, teised jällegi on seotud erinevate võrgustikega ja vahetavad omavahel infot (näiteks pedofiilide suhtlusgruppides) (Whittle jt, 2017).

Babchishin jt (2015) analüüsid varasemate uuringute põhjal, mis eristab seksuaalset väärkohtlejat internetis võrreldes laste seksuaalse väärkohtlejaga n-ö *offline* ehk päriselus. Nad leidsid, et **internetis** ohvreid otsivad inimesed on tõenäoliselt nooremad, vallalised ja töötud. Samas on ka uuringuid, mis näitavad, et väärkohtleja ei pruugi olla vallaline ja end üksikuna tunda, vaid on romantilises suhtes samal ajal, kui ta n-ö paralleelse elu elab ja internetist lapseas ohvreid otsib (Quayle jt, 2014). Teised allikad (Özçalık ja Atakoğlu, 2021) on leidnud, et väärkohtlejad võivad olla heal majanduslikul järjel ja kõrgharidusega, kuid nad tunnevad argielus tõrjutust, stressi, on depressioonis või tajuvad raskusi lähedaste suhete loomisega. Seksuaalse sisuga suhtlus internetis aitab neil enda keerulist emotsionaalset seisust leevendada ja on neile sõltuvust tekitav meetod pingetega toimetulekuks (*ibid*). Seega väärkohtlejate taust on väga variatiivne nii sotsiaal-majanduslikult kui ka suhtestaatuse ja emotsionaalse seisundi poolest. Võrreldes päriselus seksuaalsete väärkohtlejatega on internetis väärkohtlejal eeldatavasti tugevam enesekontroll enda hälbiva seksuaalkäitumise suhtes (Babchishin jt, 2015) ning paljud neist ei julgeks vahetult suhtlemisel lapsele lähenemiskatseid teha (Özçalık ja Atakoğlu, 2021). Internetis saab väärkohtleja julgustust **anonüümsuse** tunde ja seetõttu tegutseb julgemalt kui päriselus (Whittle jt, 2017).

Eraldi sihtrühm, kellele ennetustegevused on mitmes riigis suunatud, on lastega töötavad inimesed (sporditreenerid, noorsootöötajad jt). Ametikoha tõttu on neil noortele lihtsam ligipääs ja seetõttu kergem ohvreid leida (Renseses jt, 2022). Teisalt on lastega töötavad inimesed ka need, kes saavad väärkohtlemist märgata ja selle tõkestamiseks tegutseda (Smallbone ja Wortley, 2017).

Väike hulk uuringuid on vaadelnud ka **laste naissoost ahistajaid** ja jõudnud järeldusele, et need naised on üldjuhul seotud kriminaalse sisuga protsessidega, nad teevad seda koos meessoost partneriga või toimivad kuriteo vahendajatena oma abistava loomuse tõttu. Neid iseloomustab sageli mõni minevikutrauma, enesetapukatse, mõnuainete tarbimine või on neil varem ravitud vaimse tervise probleeme (Özçalık ja Atakoğlu, 2021).

Joonis 3. Internetis väärkohtlejad iseloomustavad tunnused Reneses jt (2022), Özçalık ja Atakoğlu (2021), Babchishin jt (2015) põhjal.

Selleks, et oma eesmärged saavutada, kasutavad väärkohtlejad erinevaid taktikaid ja tegutsemisviise (**modus operandi**) (Whittle jt, 2017). Näiteks kasutavad nad erinevaid veenmis- ja mõjutamistaktikaid, näiteks pettus, valetamine, altkäemaks, meelitamine, survestamine, agressiivsus või ähvardamine (Whittle jt, 2017, Kloess jt, 2017). Altkäemaksu pakkumist (raha, kingituste, kontserdipiletite vms näol) võib väärkohtleja näha kui kokkuleppelist tehingut võrdne-võrdsega-alustel, vaatamata sellele, et „kokkuleppe“ teine pool on alaealine (Whittle jt, 2017). Kui väärkohtlejal on kord juba õnnestunud lapse kohta seksuaalse sisuga kompromiteerivat materjali koguda ja salvestada, võib sellest omakorda saada uus vahend väljapressimiseks, sest ohver kardab materjali avaldamist (*ibid*).

Nii Livingstone ja Smith (2014) kui ka Finkelhor jt (2022) ütlevad, et sageli on avalikkuse ja lapsevanemate mure suunatud üksnes „võõra ohule“ internetis, ent mure on palju laiaulatuslikum. Lapse väärkohtlejaks on sageli talle juba **tuttav inimene**: teismeliste ja noorukite puhul eakaaslased või neist mõnevõrra vanemad noored (Finkelhor jt, 2022). Global Threat Assessmenti (2023) viimase internetiohtude aruande põhjal oli 60% juhtudest seksuaalne väärkohtleja lapsele tuttav inimene. Seega ettekujutus, et lapse väärkohtleja internetis on üksnes võõras vanem mees, on eksitav, sest potentsiaalselt riskantseid suhteid leidub ka lapse lähimas suhtlusringis (Finkelhor jt, 2022).

1.2 Ennetustegevuse peamised sihtrühmad

Smallbone ja Wortley (2017) selgitusel on laste seksuaalse väärkohtlemise vastases ennetustegevuses kolm olulist sihtrühma, kellele ennetustegevused on suunatud:

- võimalikud ohvrid ehk **lapsed** ja **noored**, et kasvatada ennetustegevuste kaudu nende teadlikkust riskidest ja anda neile oskusi ohtu sattudes tegutseda;
- praegused ja võimalikud tulevased **väärkohtlejad**, et ennetada seda, et inimesest saab väärkohtleja ning teisalt töötada ka nendega, kes on olnud väärkohtlejad, et välistada selle kordumine tulevikus;
- lapsele olulised täiskasvanud (**vanemad, õpetajad, lastekaitse spetsialistid, sporditreenerid ja teised laste eest hoolitsevad või lastega töötavad inimesed**), kes kujundavad laiemalt lapse kasvukeskkonda ja kel on tähtis roll, et kasvatada nii laste teadlikkust kui ka oskusi internetiohtudega toimetulekul.

Esmane ja paljude autorite (Smallbone ja Wortley, 2017; Livingstone ja Smith, 2014) meelest kõige tähtsam sihtrühm internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel on lapsed ja noored. Nii tuleb kasvatada nende vastupidavust internetiriskidele. Smith ja Livingstone (2017) selgitavad, et praeguste laste kasvukeskkonnas on kokkupuuted suure hulga internetiohtudega paratamatuseks. Samas ohtuderohke veebikeskkond ei tähenda, et lapsest saab ohver: selleks on lapsele vaja teadmisi ja oskusi riskidega toimetulekuks. Näiteks EU Kids Online (2020) uuringust ilmselgus, et mitmetes riikides, kus lapsed puutusid kokku paljude internetiohtudega (Saksamaa, Norra, Portugal), ei seostunud sellega rohkem kahju kui teistes riikides. Nad võisid saada soovimatuid alastipilte või kontakte, kuid see jättis neid üsna ükskõikseks. Teisalt oli ka riike, kus laste kokkupuude *online*-riskidega oli madalam (nt Sloveenia), kuid sellega ei seostunud vähem

tajutud kahju (*ibid*). Seega **kokkupuuted internetiriskidega ei tähenda, et sellest kogemusest saaks kohe kahju teinud kogemus**. Üheks oluliseks teguriks peab EU Kids Online (2020) võrgustik seda, kuidas on riigis korraldatud ennetustegevus ja laste digipädevuste arendamine. Uuringud näitavad, et lapsed, kes on kogenud internetiohte ja kes on sealjuures saanud vanematelt, sõpradelt või õpetajatelt ohtudega toimetulekuks tuge, on edaspidi riskantsesse olukorda sattudes ohtudele vastupidavamad ja teadlikumad tegutsejad (Livingstone & Smith, 2014). Seetõttu on EU Kids Online võrgustiku soovitus **keskenduda ennetustegevuses ennekõike kahjude, mitte riskide vähendamisele** (EU Kids Online, 2020). Lapsed ei saa kasvatada enda teadlikkust, oskusi ja vastupidavust riskidele, kui me püüame neid ohtudest eemal hoida. Veelgi enam, püüdes lapsi internetimaailma riskidest eemal hoida, võime piirata ka nende vabadust, õigusi ja võimalusi (*ibid*). Niisiis EU Kids Online (2020) võrgustiku soovitusel pole vaja niivõrd keelde lastele, vaid **võimestamist**, kasvatamaks laste **teadlikkust** online-maailma riskidest ja varustamaks neid **oskuste** ning tööriistadega riskidega toimetulekuks. Teisalt on ka algatusi, mis vastupidiselt on püüdnud luua lastele n-ö „puhta interneti“. Sel juhul saaks laps interneti kasutada keskkonnas, kus kogu talle kättesaadav sisu on teada ja ohutu. Üheks selliseks näiteks on Saksamaal projekt fragFINN (www.fragfinn.de), mis pakub lastele turvalist ja kontrollitult riskivaba interneti otsingumootorit. Laialt levinum on siiski seisukoht, et lapsi ei ole võimalik riskidest praeguses meediarikkas ühiskonnas eemal hoida, vaid neid tuleb õpetada riskidega toime tulema (EU Kids Online, 2020).

Teine tähtis tasand ennetuses on võimalike väärkohtlejatega tegelemine. Selle eesmärgiks on esiteks ära hoida esmased rikkumised ja teiseks, ära hoida laste seksuaalse väärkohtlemise korduvad rikkumised (Smallbone ja Wortley, 2017). Väärkohtlejatele suunatud ennetustegevuse aluseks on sageli aktsepteerimine ja mõistmine, et seksuaalne huvi laste vastu on osalt bioloogilistest põhjustest tulenev ning need inimesed vajavad abi, mis aitab neil kontrollida võimalikku väärkohtlemist vallandavat käitumist (nt viha, negatiivsed tunded, üksindus, impulsiivsus jne) (Brennan jt, 2019).

Kolmandaks oluliseks sihtrühmaks on lapsevanemad, õpetajad, sporditreenerid, noorsootöötajad, lastekaitse spetsialistid, politsei ja teised lastega tegelevad täiskasvanud, kelle roll on tõkestada võimalikku väärkohtlemist ja võimestada lapsi laiapõhjalise internetiturvalisuse hariduse kaudu ohte märkama ja neile reageerima (Global Threats Assessment, 2023).

1.3 Üldised ennetustegevuste alused eri riikides

Riikidel on erinevaid strateegiaid, programme ja praktikaid, kuidas nad internetriskidega tegelevad, nende riskide realiseerumist ennetada püüavad ja sekkuvad, et lapsi ja noori kaitsta internetis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise eest. Väga üldistatult põhineb suures osas lääneriikides ennetus- ja sekkumistegevus sarnastel alustel, mille võib kokku võtta järgmiste põhiteemadega.

Rahvusvaheline koostöö

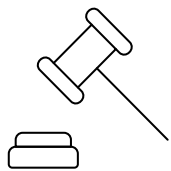
Internetiriskid ei piirdu riigipiiridega tänapäeva globaliseerivas maailmas, kus lapsed kõikjal maailmas kasutavad sarnaseid platvorme ja meediatehnoloogiaid. Lapse potentsiaalne väärkohtleja võib istuda arvuti taga hoopis teises riigis (Reneses jt, 2022; Global Threat Assessment, 2022). Seetõttu ei piisa, kui riik tegeleb riskide maandamisega kitsalt enda ala piires, vaid vaja on laialdast rahvusvahelist koostööd ja ühtseid aluseid ennetustegevuses (*ibid*).

Briti valitsuse loodud WeProtect rahvusvaheline koostöövõrgustik (WeProtect Global Alliance) koordineerib laste veebis väärkohtlemise vastast võitlust kogu maailmas. Nende koostööpartneriteks on 102 riigi valitsused, 70 ettevõtet ja ligi 100 kodanikuühendust. WeProtect koostöövõrgustik on Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia, Kanada, Uus-Meremaa ja Austraalia valitsuste eestvedamisel loonud vabatahtliku koostööleppe maailma suurimate tehnoloogiaettevõtetega (Voluntary Principles to Counter Online Child Sexual Exploitation and Abuse¹). Dokument sisaldab hulga põhimõtteid, mida ettevõtted saavad ära teha selleks, et võidelda laste seksuaalse väärkohtlemise vastu internetis. Sarnaselt on WHO loonud kogumiku INSPIRE (2016), mis kirjeldab erinevaid meetmeid, mis tõendus põhised aitavad võidelda lastevastase

¹ [Voluntary Principles to Counter Online Child Sexual Exploitation and Abuse - WeProtect Global Alliance](#)

vägivalla ja väärkohtlemisega. Rahvusvaheliselt töötavad veel mitmed mittetulundusühingud ja organisatsioonid (nt Childnet International ja Internet Watch Foundation) selle nimel, et muuta internet laste jaoks turvalisemaks. Üks suur ja paljusid vabaühendusi koondav võrgustik on veel ECPAT International, kuhu kuulub 125 vabaühendust 104 riigist. ECPAT International tegeleb laste seksuaalse väärkasutamise vastase võitlusega üle maailma, sealhulgas seadusandluse küsimuste, kriitilistele murekohtadele tähelepanu juhtimise, uuringute, kampaaniate jne teemadega.

Seadused

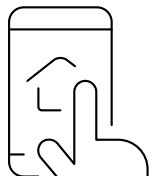
Seadused, mis kriminaliseerivad laste seksuaalse väärkohtlemise, on eelduseks, et kurjategijad saab vastutusele võtta ning need on oluline osa väärkohtlemise vastu võitlemisest (INSPIRE, 2016). Seadused on riigiti detailides erinevad, kuid need määratlevad laste vanusepiiri ja tegevused, mis on keelatud ja karistatavad (Mathews ja Collin-Vézina, 2019). Samas tõdevad riikide esindajad, et internetis seksuaalse väärkohtlemise tõkestamine ja kriminaliseerimine on keeruline, sest tehnoloogia ja sellega kaasnevad võimalused arenevad sedavõrd kiiresti. Seadusandjatel on raske pidada sammu kõigi uute tehnoloogiliste võimalustega (Anillo jt, 2023; Cullen jt, 2020). Seetõttu on seadustes ja kohtusüsteemis mitmeid puudujääke seksuaalse väärkohtlemise vastu võitlemisel (*ibid*). Peamised takistused, miks ei jõua lahenduseni näiteks juhtumid, kus lastest on internetis levitatud seksuaalse sisuga materjale (CSAM – *children's sexual abuse materials*), on Cullen jt (2020) järelدusel seotud kahe suure teguriga: 1) süüdistust toetava info kättesaamine suurtelt tehnoloogiafirmadelt on raske ja ajakulukas ning 2) juhtumeid on palju ja nende kohtus menetlemiseks ei jagu piisavalt ressursse.

Seksuaalse väärkohtlemise materjalide automaatne tuvastamine

Riikide ja tehnoloogiaettevõtete rahvusvahelises koostöös on loodud ja kasutusel mitmeid automaatseid tuvastusprogramme, mis aitavad leida lapse seksuaalse väärkohtlemise materjale internetist ja neid eemaldada. Samuti aitavad need IP-aadresside põhjal kurjategijaid otsida. Samas leiab Euroopa Komisjon (2022), et süsteem, mis tugineb ettevõtete poolt vabatahtlikule tuvastamisele ja teatamisele, ei ole laste kaitsmiseks piisav. Näiteks 2020. aastal pärines kuni 95% kõigist saadud laste seksuaalse kuritarvitamise teadetest ühelt ettevõttelt, hoolimata selgetest tõenditest selle kohta, et probleem ei esine ainult ühel platvormil (*ibid*).

Lasteabi liinid ja lastemaja-tüüpi-teenused

Enamikes lääneriikides töötavad lasteabi telefoniliinid, kust lapsed saavad abi küsida ja kuhu kõik inimesed saavad teatada abivajavatest lastest. Lasteabi liinid tegelevad kõigi laste muredega, sealhulgas internetis kogetud probleemide ja väärkohtlemisega, ning aitavad lapsi suunata vajaliku abini. Lasteabi liinide võrgustikku koordineerib rahvusvaheliselt International Association of Internet Hotlines (INHOPE, 2023). Lisaks on enamikes riikides üksnes seksuaalse väärkohtlemise ohvritele suunatud teenuseid, näiteks lastemaja Eestis, Barnhus Rootsis, Barnhus Islandil, Overgrepsmottaket Norras, Center Mod Overgreb Mod Børn (COMOB) Taanis jne. Lastemaja teenuste eesmärk on tagada seksuaalselt väärkoheldud lapsele ja tema perele mitmekülgne abi (psühholoogiline, meditsiiniline, juriidiline). Veel on riikides kasutusel veebi- või telefonipõhised vihjeliinid, kuhu saab anonüümselt teada anda laste seksuaalse väärkohtlemise juhtumitest. Sellist võimalust pakuvad näiteks CyberTipline Ameerika Ühendriikides, Nettivihje Soomes, Rädda Barnen Rootsis, FSM (Freiwillige Selbstkontrolle Multimedia-Diensteanbieter) Saksamaal jpt – enamasti kuuluvad need riikliku lastekaitse haldusalasse.

Üldine internetiturvalisuse edendamine

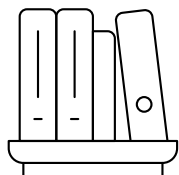
Enamikes kõrge internetikasutusega riikides on riiklikud organisatsioonid, aga ka kodanikuühendused, mille eesmärk on edendada üleüldist turvalist internetikasutust. Nendeks on näiteks eSafety Commissioner Austraalias, ClickSafe ja Safer Internet Centre esindused paljudes Euroopa riikides (Belgia, Suurbritannia, Saksamaa, Taani jne). Riiklikud organisatsioonid kuuluvad enamasti majandus-, kommunikatsiooni- või haridusministeeriumi haldusalasse. Euroopas on internetiturvalisuse keskuste kaasrahastajaks Euroopa Liit. Suurtes riikides (nt Ameerika Ühendriigid või Austraalia) on kohalikel omavalitsustel lisaks oma regionaalseid organisatsioone.

Samuti on suurtel side- ja tehnoloogiaettevõtete fondel ja algatusi, mille eesmärk on toetada turvalist internetikasutust.

Osa üleüldisest internetiturvalisuse edendamisest on ka turvalise interneti päev (*Safer Internet Day*), mida tähistatakse igal aastal veebruaris kõikjal maailmas. Riigiti on selle päeva programm ja tegevused erinevad, kuid eesmärk on pöörata elanikkonna tähelepanu internetiturvalisuse teemadele ning anda teadmisi ja tööriistu turvaliselt käitumiseks internetis.

#ChildSafetyON on üle 40 Euroopa lapse õiguste organisatsiooni koostöös sündinud kampaania, mille eesmärk on suurendada avalikkuse teadlikkust laste seksuaalsest väärkohtlemisest internetis. Lisaks on kampaania sihiks kutsuda Euroopa Liitu nõudma, et veebiteenuste pakkujad ennetaksid, avastaksid, teataksid ja eemaldaksid laste seksuaalse ärakasutamise internetis. Üks konkreetne Euroopa Komisjoni ettepanek on teha veebiplatvormidele ja veebiteenuste pakkujatele kohustuslikuks tuvastada, teatada ja eemaldada igasugune materjal, mis kujutab laste seksuaalset väärkohtlemist. Kampaania innustab inimesi kasutama erinevaid sotsiaalmeediakanaleid, et tõmmata poliitikute tähelepanu sellele olulisele teemale. Inimesi kutsutakse jagama teavet kampaania eesmärkidest ja julgustama poliitikuid võtma meetmeid laste turvalisuse tagamiseks veebis. Samuti kutsutakse inimesi aktiivselt osalema ja allkirjastama petitsiooni, mis nõuab konkreetseid meetmeid laste turvalisuse suurendamiseks internetis (ChildSafetyON, 2023).

Haridusprogrammid

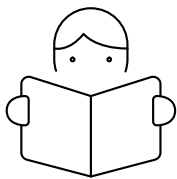
Ameerika Ühendriikides laste väärkohtlemise vastu võitlev ja uuringuid tegev organisatsioon Child Molestation Research & Prevention Institute leiab, et 95% laste seksuaalse väärkohtlemise juhtumitest internetis oleksid ärahoitavad laste harimise abil. Nimelt põhjused, miks laps satub internetis väärkohtlemise ohvriks, on enamasti seotud riskide alahindamisega. Laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks veebis on loodud mitmeid rahvusvahelisi haridusprogramme, mis õpetavad lapsi: 1) ära tundma seksuaalset väärkohtlemist, sellele viitavaid tunnuseid ja ohumärke, 2) toime tulema võimaliku ärakasutaja ähvarduste ja manipulatsiooniga, 3) keelduma ärakasutaja pakutavatest hüvedest, kingitustest, meelitustest jms, 4) seadma täiskasvanu autoriteeti kahtluse alla ning 5) teavitama seksuaalsest väärkohtlemisest ja küsima abi (Zhang jt, 2021).

Varasemad uuringud (Zhang jt, 2021; Walsh jt, 2019; Schilder jt, 2016; Walsh jt, 2015) kinnitavad, et **kool** on hea keskkond seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel, sest: 1) koolis on võimalik jõuda korraga suure hulga lasteni optimaalsete kuludega, 2) sekkumistegevusi saab siduda õppekavaga ja muuta need osaks kooliprogrammist, 3) kooli kaudu sekkumine ei stigmatiseeri ega sea eraldi ebamugava tähelepanu alla võimalikke riskirühma lapsi, 4) koolis läbiviidavad ennetusprogrammid jõuavad kaudselt ka teiste oluliste sihtrühmadeni nagu koolipersonal, lapsevanemad, sugulased ja laiem last ümbritsev kogukond (Zhang jt, 2021). Ka Eesti kooliõpilaste seas tehtud küsitlus (Hillep ja Pärnamets, 2020) näitas, et enim soovivad noored seksuaalse väärkohtlemise kohta saada infot just **koolist** (49%) ning seal toimuvatest ennetusprogrammidest (40%). Neljandik lastest tahaks sel teemal rääkida oma vanematega.

Euroopas on suure hulga laste internetiturvalisuse haridusprojektide eestvedajaks, koordineerijaks ja rahastajaks Euroopa Komisjon. Ennetustegevuste aluseks on Euroopa Liidu ühtne strateegiadokument „European strategy for a better internet for kids (BIK+)“². Nende tegevuste eesmärk on kaitsta lapsi veebis, arendada nende digipädevusi ja aidata neist kujundada (riski)teadlikud ja oskuslikud internetikasutajad. Strateegia puudutab lapsi ja noori, aga ka kõiki kaudseid sihtrühmi nagu lapsevanemad, õpetajad, IT- ja meediaettevõtted, teadlased ja ühiskond laiemalt.

² [EUR-Lex - 52022DC0212 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/lexuri/cs/l/uri?uri=52022DC0212)

Teavitus- ja tugiprogrammid võimalikele väärkohtlejatele

Uuringud näitavad, et kui inimesed, kes tunnevad laste vastu seksuaalset huvi, saavad ennetavat abi ja tuge, võib see aidata võimalikke kuritegusid ära hoida (Brennan jt, 2019). Näiteks [helpinks.eu](https://www.helpinks.eu) koondab teavet abisaamise kohta Euroopa riikides, et inimesed, kes tajuvad endas seksuaalset huvi laste vastu, saaksid otsida professionaalset tuge, kartmata seetõttu uurimise alla sattuda. Mõned näited potentsiaalsetele väärkohtlejatele suunatud programmidest on Bridge, Prevent It, Re-Direction Self-Help programme ([Helpinks for addressing problematic sexual interest in children](https://www.helpinks.eu)). Suurbritannias on veel mitmeid programme nagu Lucy Faithfull Foundationil Get Help (internetis oma tegevusega seadust rikkunud inimestele ja nende peredele), Get Support (neile, kes on mures oma seksuaalsete mõtete pärast laste suhtes), Inform Plus and Engage Plus (neile, kes on internetis seadust rikkunud) ja Inform (inimestele, kelle pereliige on lapsi seksuaalselt väärkohelnud).

1.4 Ennetustegevuste mõju hindamine

Kõikjal maailmas tehakse väga palju internetiturvalisuse (sh seksuaalse väärkohtlemise ennetamise) haridusprogramme ja ennetustegevusi. Nende programmide sage probleem on aga tõendus põhise ja mõju hindamise puudumine (Smith ja Livingstone, 2017; Jones jt, 2013). Jones jt (2013) ütlevad internetiturvalisuse haridusprogrammide analüüsi põhjal, et liiga palju on „lihtsalt toredaid ja kõlavate lööklausetega“ programme, mille sisu ei põhine teadusuuringutel ja mille mõju ei ole hinnatud. Neid algatusi tehakse justkui heas usus, et kui juhtmõte on kõlav ja programm pealtnäha sisukas, siis see ka toimib, kuigi tegelikult on laste ja noorte reaalse riskikäitumise mõjutamine väga keerukas protsess (*ibid*). Kuidas eristada tõhusat ennetustegevust lihtsalt toredast?

WHO toob lastevastase vägivalla vastu võitlemist kirjeldavas dokumendis INSPIRE (2016) välja, et **tõhus või paljulubav vägivallavastane ennetus- või sekkumistegevus vastab vähemalt ühele allpool toodud kriteeriumidest.**

- Ennetustegevus on **tõenäoliselt tõhus**, kui kahes juhuslikustatud kontrolluuringus³ on leitud statistiliselt oluline mõju vähemalt üht liiki **vägivaldse käitumise või väärkohtlemise vähendamisele** (nt küberkiusamine, seksuaalne ahistamine jm). Juhul, kui mõju on leitud ühes juhuslikustatud katsega uuringus, peab WHO sekkumistegevuse mõju **paljulubavaks**.
- Juhuslikustatud katsega teadusuuringus on leitud statistiliselt oluline mõju vägivalla **riskitegurite vähendamisele** (nt vanemlike oskuste areng, parem kontakt lapse ja vanema vahel, vanemate suurem huvi ja järelevalve laste tegevuste üle jms).
- Sekkumistegevuse loomisel on tuginetud varasemate mõju-uuringute metaanalüüsile ja kirjanduse süsteemsele ülevaatele usaldusväärsete teadusandmebaaside põhjal.

Kui ennetus- ja sekkumistegevuste mõju ei ole (veel) hinnatud, ei tähenda see, et need ei oleks tõhusad. Mitmeid programme on riikides tehtud enne aastaid, kuni on jõutud mõju hindamiseni (näiteks ThinkUKnow Suurbritannias). Seetõttu pakuvad Jones jt (2013) välja kontrollnimekirja, mille põhjal saab iga programmi kohta teha esmase hindamise. Jones jt (2013) kontrollnimekirja aluseks on tegurid, mis on varasematest teadusuuringutest teada oluliste kriteeriumidena laste internetiturvalisuse tõstmisel. Mudeli nimetus KEEP on lühend ingliskeelsest nimetusest “*Known Elements of Effective Prevention*”.

³ Juhuslikustatud kontrolluuring (JUKU) ehk RCT (*randomized control trial*) on uuring, kus osalejad jagatakse juhuslikul teel katse- ja kontrollrühmadesse. Katserühmale rakendatakse sekkumist ning võrreldakse sekkumise mõju kontrollrühmaga, kellele seda ei rakendatud.

Tabel 1. KEEP-mudel internetiturvalisuse programmide hindamiseks (Jones jt, 2013)

Möödik	Põhiküsimused	Taust	Jah/ Ei
Programmi õppekava selgus	Kas programmi juhendid on piisavalt selged ja põhjalikud, et õpetajad või teised programmi läbivijad saavad neist ühtmoodi aru ja suudavad tõenäoliselt sarnaselt õppetunde edasi anda? Näiteks kas on ette antud täpsed kirjeldused tunni tegevustest, arutelustenaariumid, võimalikud rollimängude juhised ja küsimused, mida lastelt küsida.	Eesmärk on, et programm oleks korratav samadel alustel ja tulemused võrreldavad. Samuti peaks programmi sisu olema selge fookusega. Ühe programmiga ei ole võimalik korraga õpetada kõike kõigile. Internetiriske on väga palju ja nendega tuleb tegeleda eraldi. Näiteks vajab laps ühelaadseid oskusi selleks, et tulla toime internetis võrgutamise ja võimaliku seksuaalse ahistamisega, teistlaadi oskusi aga eakaaslaste vahelise küberkiusuga toimetulekuks.	
Oskuste õpe	Kas programm nimetab konkreetsed oskused , mida selle läbivad õpivad? (Ega piirdu üldise teoreetilise tasandiga, nt “paraneb arusaam riskidest”). Kui programm pakub oskuste õpet, siis kas viidatakse ka teadusartiklitele, mille põhjal nende oskuste õpe aitab kaasa probleemse käitumise lahendamisele?	Programmi keskmes peaks olema praktiline oskuste õpe, sest noored üldjuhul teavad riske, kuid nad ei käitu vastavalt (nt nad teavad, et küberkiusamine on vale, kuid teevad seda siiski). Oskuste õppimiseks on noortel vaja riskiolukordi ise kogeda ja läbi mängida.	
Osalejate aktiivne kaasamine	Kas on võimalusi rakendada teoreetilisi teadmisi praktikas (näiteks rollimängud oskuste õppeks)? Kas on avatud küsimustega arutelusid , mis ei oota õpilastelt üht õiget vastust, vaid jätavad ruumi erinevate teemade tõstatumiseks ja nende üle vabalt arutlemiseks?	Arutelud ja rollimängud aitavad harjutada seda, kuidas riskantsetes olukordades käituda. Nii omandatakse lisaks teadmiste ka abistavad oskused ja käitumismustrid.	
Programmi piisav kestus	Kas programm koosneb vähemalt kolmest eraldi tunnist (ca 45 minutit), millest iga järgnev põhineb eelmises tunnis õpitud oskustel?	Uuringud näitavad, et noored on üsna kiired oskuste õppijad, kuid siiski ei piisa ühest praktilisest tunnist. Vaja on süsteemset lähenemist ja vähemalt 2–3 45-minutilist tundi, et nad jõuaksid teadmisi ka praktikas rakendada.	
Muud õppe-tegevused	Kas programmis on ka muid väljaspool tundi tehtavaid õppetegevusi (nt kodused ülesanded, mille sisu arutatakse järgmises tunnis ühiselt)? Kas on korduskohtumisi teadmiste ja oskuste värskendamiseks 1–2 aasta jooksul pärast programmi läbimist?	Eesmärk on teadmisi ja oskusi värskendada, korrata ja kinnistada.	

KEEP mõtteraamistik ei asenda teaduslikku uuringut, vaid võimaldab välja sõeluda programme, mis on teistest tõenäolisemalt tõhusamad (Jones jt, 2013).

1.5 Tõhusad ennetustegevused varasemate uuringute põhjal

Mitmed uuringud (Patterson jt, 2022; Smith ja Livingstone, 2017; Schilder jt, 2016; Walsh, 2015 jt, Jones jt, 2013) viitavad, et ennetus- ja sekkumisprogrammide üks suurim nõrkus on nende ebapiisav mõju riskikäitumisele. Paljud programmid kasvatavad tõendatult noorte teadlikkust internetiriskidest, ent need ei hoiu ära riskantset käitumist (*ibid*). Näiteks teismelised üldjuhul teavad, et küberkiusamine on vale või nad ei tohiks saata endast alastipilte tuttavatele või veel vähem võõrastele internetis, kuid nad teevad seda ikkagi (Jones jt, 2013). Seega üks väga suur väljakutse sekkumistegevustes on jõuda teadlikkuse kasvust ka reaalse käitumise mõjutamiseni (Patterson jt, 2022, Jones jt, 2013).

Järgnevalt võtame kokku mitmesugused soovitusel, mis teoreetiliste ülevaateartiklite, varasemate ennetustegevuste hindamise ja uuringute metaanalüüside põhjal iseloomustavad tõhusaid ennetus- ja sekkumistegevusi. Neil järeldustel on ka metoodilisi piiranguid: need on tehtud konkreetsete programmide põhjal valitud riikides ja seetõttu ei saa üldistada, et need on universaalselt toimivad igas riigis. Seega tasub neisse järeldustesse suhtuda kui näidetesse, mis on teistes riikides olnud tõendatult tõhusad ja kasutusel, kuid see ei tähenda, et see tõhusus on kultuuriliselt universaalne kõikjal.

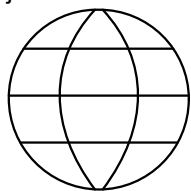
- **Sihtrühma selge määratlemine ja piiritlemine.** Ennetustegevused on tõenäolisemalt tõhusamad, kui need on välja töötatud kindlale sihtrühmale, ega jää liiga üldiseks soovist sobituda võimalikult paljudele sihtrühmadele (Smith ja Livingstone, 2017).
- **Programmi eakohasus.** Programmi sisu peab olema eakohane ja vastama lapse arengulistele vajadustele (millised on tema huvid ja küsimused, sealhulgas huvi seksuaalsuse vastu; milline on tema internetikäitumine; milliseid keskkondi ta kasutab jne) (Jones jt, 2013). Õpetlikku sisu ei tohi pakkuda liiga vara, mil teema ei ole lapse jaoks veel aktuaalne, aga see ei tohi jääda ka hiljaks. Jones jt (2013) jõudsid süsteemse kirjandusülevaate tulemusel järeldusele, et põhi- ja keskkooli ennetusprogrammid olid sisult üldiselt eakohased, samas kui noorematele lastele mõeldud programmides käsitleti teemasid, mis ei olnud laste jaoks veel aktuaalsed ja jäid neile seega kaugeks ja ebamääraseks. Näiteks 5–6-aastase lapse kirjutamisoskus ei ole üldjuhul veel piisav, et sotsiaalmeedias üksinda eakaaslaste või võõrastega pikemalt vestlust pidada (Jones jt, 2013).
- **Teooriaga põhistatus.** Kõige edukamad programmid tuginevad teadmistele varasematest uuringutest ja on tugevalt teooriaga põhistatud: sealhulgas nii konkreetset ennetustegevuse ja käitumisstrateegiate teooriaga, aga ka üldisemate lapse arengu, käitumisteaduste, kommunikatsiooni jm asjakohase teooriaga (Smith ja Livingstone, 2017).
- **Lapsed on kaasatud ennetusmeetmete väljatöötamisse.** Livingstone ja Smith (2014) rõhutavad, et lapsekeskses uuringutraditsioonis on laps ise oma probleemide parim mõtestaja ja nende lahendamisel oluline ekspert. Uuringud (Marsden jt, 2022; Livingstone ja Smith, 2014) näitavad, et tõhusate sekkumistegevuste väljatöötamisse on sageli mingis etapis kaasatud ka lapsi ja on arvestatud nende soovustega, kuidas erinevate internetiturvalisuse probleemidega tegeleda. Veelgi enam: on ka programme, kus noored ise on peamised läbiviijad (nt PROJECT ROCKIT Austraalias). Kui programmi koolitajateks olid põhjaliku ettevalmistuse saanud koolinoored, tundsid õpilased, et programm on kõnetav, neile suunatud ja koolitajad suudavad nende probleemidega samastuda (Marsden jt, 2022).
- **Selge fookus.** Jones jt (2013) leidsid haridusprogrammide analüüsi põhjal, et sageli pannakse liiga palju internetiturvalisuse teemasid ühte programmi kokku. Internetis on riske väga palju ja nendega tuleb tegeleda eraldi. Näiteks vajab laps ühelaadseid oskusi selleks, et tulla toime internetis võrgutamise ja võimaliku seksuaalse ahistamisega, teistlaadi oskusi aga eakaaslaste vahelise küberkiusuga toimetulekuks.
- **Praktilisus ja aktiivõppe meetodid.** Lapsed ja noored õpivad siis, kui nad saavad teadmisi praktikas rakendada. Selleks, et noored omandaksid lisaks teadmistele ka **oskused** internetiriskidega toimetulekuks, on mitmete uuringute põhjal (Smith ja Livingstone, 2017; Kim ja Kang, 2017; Walsh jt, 2015; Jones jt, 2013)

vaja lapsi õppeprotsessi aktiivselt kaasata. Tõhusad aktiivõppe meetodid on näiteks viktoriinid, rollimängud ja avatud arutelud (*ibid*). Lapsi kaasavad õppemeetodid on varasemate uuringute põhjal seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel tõhusamad kui passiivsed meetodid, kus laps lihtsalt kuulab ettekannet (Walsh jt, 2015).

- **Tasakaalukus ja hirmutamise vältimine.** Internetiturvalisuse haridusprogrammides ei tohiks võimendada negatiivset statistikat ja lapsi hirmutada, vaid pakkuda tuleks objektiivset ja tasakaalus infot (Walsh jt, 2021). Üksnes negatiivsele infole keskendumine võib lastes luua negatiivse sotsiaalse normi ja tekitada tunde, et „nagunii kõik kiusavad internetis“ või et „nagunii kõik noored saavad seksuaalse sisuga sõnumeid või pilte oma sõbrale“ ja muid sarnaseid sotsiaalseid norme (Jones jt, 2013).
- **Erinevate õppemeetodite kombineerimine.** Sotsiaalmeedia ohte käsitlevatele õppematerjalidele keskendunud uuringus (Vanderhoven jt, 2014) leiti, et õpetajad eelistavad materjale, kus on kasutatud erinevaid meetodeid nagu filmiklipid, mängud, pildid jne. Veel parem, kui neis kasutatakse päriselulisi näiteid ning need on atraktiivsed, pigem lühikesed ja kohati ka humoorikad. Õpetajad soovisid, et koolides käsitletavate materjalide puhul oleks õpetajatele olemas eraldi juhised koos lisainfoga.
- **Ennetustegevuste toimumine koolis.** Mitmed uuringud (Zhang jt, 2021; Dale jt, 2016) on leidnud, et kool on väga hea keskkond, kus ennetustegevusi teha. Koolis saab ennetustegevusi sageli hästi seostada õppekava eesmärkidega ja pakkuda neid õppetundide osana ilma, et lapsele kaasneks sellega lisakohustusi või ajakulu (Dale jt, 2016). Samuti on koolis ennetustegevuste läbiviimine üsna kuluefektiivne, sest koolis jõuab korraga üsna suure hulga lasteni ning koolikeskkond ei sea riskirühma lapsi eraldi ebamugava tähelepanu alla, vaid tundidest võtavad osa kõik lapsed (Zhang jt, 2021).

1.6 Riikide parimad praktikad

Ülevaatliku võrdluse sellest, kuidas läheb riikidel laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel (sh internetis) ja laste kaitsmisel, annab Out of the Shadows indeks (2022). Selles võrdlusuuringus reastatakse riigid (n=60)

indeksi põhjal, mille arvutamise aluseks on 1) hinnang ennetustegevustele ja 2) seksuaalse väärkohtlemise tagajärgedega tegelemine. Selle indeksuuringu põhjal on maailmas kõige edukamad riigid laste seksuaalse väärkohtlemise vastu võitlemisel Suurbritannia, Prantsusmaa ja Rootsi (Out of the Shadows, 2022). Neile järgnevad Kanada, Lõuna-Aafrika Vabariik, Lõuna-Korea, Austraalia, Indoneesia, Türgi ja Saksamaa (*ibid*).

Kirjeldame kuue riigi näitel põhjalikumalt programme ja projekte, mida riigid teevad internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise vastu võitlemiseks ja laste turvalise internetikäitumise edendamiseks. Riikide valiku aluseks olid:

- riigid, kus tehakse palju uuringuid ja mis on teadaolevalt edukamate seas laste vastu suunatud seksuaalse vägivalla vastu võitlemisel (Austraalia, Suurbritannia, Rootsi);
- riigid, mis on kultuuri, suuruse, konteksti jm poolest sarnased Eestile (Läti);
- muud riigid, milles on huvitavaid ja uuringu teooriapeatükki variatiivsust lisavaid praktikaid (Belgia, Lirimaa).

Meie eesmärk oli kirjeldada ennekõike neid projekte ja programme, mille mõju kohta on tehtud vähemalt üks teadusuuring ja avaldatud teaduspublikatsioon. Samas oleme toonud ka teisi näiteid projektidest, mille mõju ei ole teaduslikult uuritud, kuid mis on riigis laialdaselt kasutusel ja mille on koostanud eksperdid ja asjatundjad (nt lastekaitse spetsialistid, noorsootöötajad, õpetajad, ülikoolide õppejõud, teadlased jt). Ka need näited võivad olla heaks inspiratsiooniks Eestile, sest nii nagu teooriaülevaates selgitasime: see, et mõju ei ole (veel) uuritud, ei tähenda, et mõju ei ole (Jones jt, 2013). Mõju hindamine on töömahukas, kulukas ning sageli on programmid pidevas arengus ja muutuses. Seetõttu jõutakse mõju hindamiseni tihti hiljem, kui programm on kestnud juba pikemat aega ja saavutanud laiema ulatuse (s.t seda on rakendatud suuremas hulgas koolides pikema aja vältel).

Mõju hindamisel on erinevaid meetodilisi aluseid: alates lihtsast tagasiside küsitlusest internetis, mis hindab teadlikkuse ja teadmiste muutust väga üldisel tasandil, ning lõpetades juhuslikustatud kontrolluuringuga.

Viimane on üks töömahukamaid meetodeid, kus mõju uurimiseks võrreldakse uuringurühma kontrollrühma tulemustega. Uuringu läbiviijateks on tavaliselt kas programmi meeskond ise, sõltumatu uuringu- või audiitorfirma või teadlaste meeskond (seda enamasti mõne suurema teadusprojekti raames).

Riikide ülevaadet tehes ei ole me korranud neid üldisi põhimõtteid ja praktikaid, mis on paljudes riikides sarnaselt kasutusel ja mida kirjeldasime juba alapeatükis 2.2. Siinse ülevaate keskne tähelepanu on konkreetsetel projektidel, kampaaniatel ja programmidel. Riigid on esitatud tähestikulises järjekorras.

1.6.1 Austraalia

Austraalias on põhiline internetiturvalisuse edendamise ja elanikkonna harimisega tegelev organisatsioon **eSafety Commissioner**, mis tegutseb Austraalia majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi haldusalas. Organisatsioon korraldab koolitusi, töötube, teavituskampaaniaid, jagab info- ja õppematerjale, edendab koostööd era- ja avaliku sektori vahel, rahastab internetiturvalisuse projekte jne. Organisatsioon on internetiturvalisuse edendamisel määratlenud hulga erilise tähelepanu all olevaid sihtrühmi: õpetajad, lapsevanemad, lapsed, noored, naised, eakamad inimesed, põliselanikkond Austraalias, interneti- ja tehnoloogiaettevõtted ning erinevad vähemusrühmad (erivajadustega inimesed, LGBT jt). Organisatsioon korraldab ka turvalise interneti päeva Austraalias ja haldab internetis väärkohtlemisest anonüümselt teadaandmise platvormi oma veebilehel. Seega on eSafety Commissioner laiahaardeline organisatsioon, mille vastutada on internetiturvalisuse edendamine Austraalias laiemalt. Rohkem infot: esafety.gov.au

Austraalias on internetiturvalisuse edendamisel üsna tugev ka kodanikuühiskond, samuti panustavad tehnoloogia- ja sideettevõtted aktiivselt (nt on aidanud luua internetiturvalisuse mängu, toetavad uuringuid ja õppematerjalide tegemist). Õpetajatele on Austraalias kättesaadavad väga rikkaliku sisuga (erinevad tegevused ja õppematerjalid) andmebaasid (näiteks [eSmart](https://esmart.gov.au)), et neil oleks lastega internetiturvalisuse teemade käsitlemiseks tööriistu. Austraalias pööratakse suurt tähelepanu ka lapsevanamete harimisele, et nad oskaksid laste internetikasutusega seotud ohte maandada ja võimalusi ära kasutada.

„Learn to BE SAFE with Emmy“

Turvalist käitumist edendav haridusprogramm, mille eesmärk on: 1) õpetada lapsi ära tundma riskantseid olukordi ja ohtlikke inimesi; 2) õpetada lapsi neis olukordades käituma ja 3) julgustada lapsi teavitama riskantsetest olukordadest ja võimalikust väärkohtlemisest, mis on toimunud minevikus, toimub praegu või mille tulevikus toimumist laps pelgab. Programm ei ole suunatud üksnes seksuaalse väärkohtlemise ennetamisele veebis, vaid puudutab laiemalt lapse turvalisusega seotud teemasid.

Läbiviijad: Vita Foundation (Austraalia ettevõtte Vita Group heategevusfond) ja Austraalia mittetulundusühing Act for Kids.

Sihtrühm: otsene sihtrühm on 1. klassi õpilased (5–6-aastased), kaudsed sihtrühmad on õpetajad, lapsevanemad ja teised laste eest hoolitsevad inimesed.

Programmi sisu: viie järjestikuse nädala jooksul pakutakse lastele koolides kord nädalas ühetunniseid töötube, mida viib läbi professionaalne koolitaja. Koolitajaga on kaasas maskott Emmy, kes on küll täiskasvanu, aga etendab 5–6-aastase tüdruku rolli. Ta küsib täpsustavaid lapselikke küsimusi ja mängib läbi erinevaid käitumissenaariume võimalikes riskiolukordades. Maskoti kasutamise eesmärk on pakkuda lastele nende vanuses tegelaskuju kaudu eeskujut, kuidas ühes või teises riskiolukorras toimida.

Igal tunnil on oma fookus. Esimene tund tegeleb laste emotsioonidega ja õpetab lastele turvalisi rahunemise viise, et nad riskantsesse olukorda sattudes tuleksid tunnetega paremini toime ja säilitaksid tegutsemisvalmiduse. Teine tund õpetab lapsi märkama ohumärke ning eristama turvalisi ja ohtlikke olukordi. Kolmas tund õpetab, mis on isiklik ruum ja privaatsed kehapiirkonnad ning kuidas reageerida isikliku ruumi rikkumisele. Neljas tund keskendub saladuste teemale (millised on ohutud ja ohtlikud saladused) ning julgustab lapsi avaldama riskantsete olukordadega seotud saladusi turvalisele täiskasvanule. Viiendas tunnis

keskendutakse sellele, et lapsed saaksid aru, millised on turvalised abi küsimise kohad: nii tuttavad ja pereliikmed, aga ka kõigile kättesaadavad teenused, nagu näiteks lasteabi telefon.

Mõju: programmi mõju on hinnatud juhuslikustatud kontrolluuringus (Dale jt, 2016), mille valimi moodustasid 245 last 5 koolist ja 15 erinevast 1. klassist Austraalias. Töötubades osales 131 last ja kontrollrühmas 114 last. Lisaks aitasid töötubade tulemuslikkust hinnata nende vanemad (n=72). Uuringu tulemused näitasid, et programmis osalenud lastel olid kontrollgrupi lastega võrreldes paremad teadmised inimestevahelisest turvalisest suhtlemisest ja nad oskasid ka pool aastat pärast programmi leida hüpoteetilises riskantses olukorras sobiva käitumisviisi. Nad olid paremad nii kontrollgrupist, aga ka iseenda eelnevatest teadmistest ja käitumisest.

Metoodika: programmi mõju hindamise aluseks olid: 1) kaitsva/turvalise käitumise küsimustik (*protective behaviors questionnaire* – ProBeQ) lastele, mis aitas 12 küsimuse abil hinnata lapse teadmisi turvalistest suhetest 2) ärevuse test, mis aitas 10 jah/ei-küsimuse abil hinnata, kas programmis osalemine kasvatas või vähendas lapse üldist ärevust, murelikkust ja ärevust sotsiaalse suhtluse ees. Oluliseks osaks mõju hindamisest oli ka lapsevanemate uuring, milles oli mitu alateemat. Esiteks paluti lapsevanematel hinnata, kui palju nad kodus programmi üle arutlesid ja kas nad tegid seda lapse või nende endi algatusel. Teiseks täitsid lapsevanemad 36 küsimusest koosnenud küsimustiku (Parent Stress Inventory: short form – PSI/SF), et hinnata vanemlusega seotud stressitaset, vanema ja lapse suhet ning seda, kuivõrd „keeruliseks lapseks“ vanemad ise oma last hindavad. Kolmandaks täitsid vanemad 10 teemast koosnenud küsimustiku, kus nad pidid hindama, kuivõrd kindlad nad on selles, et nende laps uuringus nimetatud enesekaitse oskusi valdab (skaalal 1st 4ni ehk „ei ole kindel“ kuni „täiesti kindel“). Samuti tuli hinnata, kui sageli nad on täheldanud lapsi kasutamas ennast kaitsvaid käitumisviise (skaalal 1 – „mitte kordagi“ kuni 4 – „alati“).

Täiendavalt koguti andmeid laste osaluse kohta tundides. Kümnenndikku tundidest käis vaatlemas uuringuassistent, et hinnata, kuivõrd täpselt koolitaja etteantud õppekava edasi annab.

Allikad: programmi tutvustav ja lisamaterjale pakkuv veebikülg: [Learn to be Safe with Emmy and Friends - Act for Kids](#)

Põhjalik mõju-uuringu metoodika kirjeldus: White, C., Shanley, D. C., Zimmer-Gembeck, M. J., Lines, K., Walsh, K., & Hawkins, R. (2015). Cluster randomised-control trial for an Australian child protection education program: Study protocol for the Learn to be safe with Emmy and friends™. BMC public health, 16, 1-7.

„ThinkUKnow Australia“

Sisu: 2006. aastal Suurbritanniast alguse saanud küberturvalisuse haridusprogramm, mille eesmärk on kasvatada laste turvalisust internetis. Programm pakub haridusmaterjale ja koolitusi. Austraalias on programmis osalenud enam kui 10 aasta jooksul tuhanded õpilased. Koolid saavad klassidesse tellida koolitusi, mille viib läbi selleks ettevalmistuse saanud politseinik. Koolituse sisuks on internetiriskid, seksuaalse väärkohtlemise äratundmine ja sellest teavitamine. Programm on kohandatud erinevatele vanusegruppidele: 3–5-aastased, 5–7-aastased, 8–10-aastased, 11–13-aastased ning 14+ aastased. Sõltuvalt vanusest kestab õppetund 60–90 minutit. Selle aja jooksul teeb politseinik esitluse, näitab videoid, toob juhtumipõhiseid näiteid ning kaasab lapsi küsima ja arutlema (Alderman jt, 2023).

Läbiviijad: Austraalia politsei (Australian Federal Police)

Mõju: kuigi programm on kestnud üle 10 aasta, hinnati selle mõju alles hiljuti klaster-randomiseeritud kontrolluuringus Austraalias (Alderman jt, 2023). Uuring näitas, et koolitusel osalemine parandas õpilaste teadmisi väärkohtlemisest internetis ja nad annavad edaspidi suurema tõenäosusega väärkohtlemisest teada politseile, kuid mitte vanematele või sõpradele. Paranes küll noorte teadlikkus internetiriskidest, kuid uuringus ei leidnud tõestust mõju riskikäitumisele: programmis osalenute tõenäosus sattuda tulevikus internetis riskantsetesse olukordadesse ei vähenenud.

Metoodika: juhuvaliku alusel jaotati klassid kahte rühma: ühed täitsid küsimustiku enne programmi läbimist (kontrollrühm) ja teised peale koolitust (uuringurühm). Hinnati, kas programmis osalenute vastused erinevad statistiliselt oluliselt neist, kes veel ei olnud osalenud programmis. Lapsed pidid internetis vastama küsitlusele, milles hinnati nende: 1) teadmisi, 2) veendumust enda tegutsemises (riskiolukorras), 3) kaitsvaid

käitumismustreid, mida lapsed valdavad, 4) internetiohtude tajumist, 5) väärkohtlemisest teavitamise tõenäosust ja 6) politseile teatamise tõenäosust. Küsimuste sõnastusi, sisu ja vastuste skaalasid kohandati vastavalt laste vanusele. Oluliste taustatunnustena küsiti laste vanust, sugu, kodust keelt ja sünniriiki ning kui kaua aega laps päevas internetis veedab ja milliseid internetirakendusi kasutab. Küsitlusele vastanud lapsed olid vanuse poolest kahes rühmas: 5–6. klassi õpilased ja 7–8. klassi õpilased (vanuses u 10–12 ja 12–14). Uuringu autorite soovitusel võiks uuringut tulevikus korrata teineteistest suurema vanuselise erinevusega rühmades (Alderman jt, 2023).

Selleks, et kõik õpilased siiski koolitusest kasu saaksid, tehti kontrollrühma lastele koolitus pärast ankeetküsitlusele vastamist.

Allikas: programmi lehekülg <https://www.thinkuknow.org.au/>

„Jack Changes the Game“

Tegemist on Tess Rowley kirjutatud lasteraamatuga (sihtrühmaks 5–8-aastased lapsed) internetiturvalisusest. Raamat käsitleb teemasid nagu võrgutamine internetis ja ohtlikud sõbrused, ning julgustab andma turvalisele täiskasvanule teada, kui laps on sattunud ebameeldivasse või ohtlikku olukorda internetis. Raamat on mõeldud lapsevanematele, õpetajatele ja teistele lastega tegelevatele inimestele lastele ettelugemiseks. Nii saab lapsega arutada internetikasutusega kaasnevaid ohte temale arusaadavate näidete põhjal.

Raamat on osa ThinkUKnow programmi õppematerjalidest (mõeldud kasutamiseks kodus või koolis).

Läbiviijad: Austraalia politsei ThinkUKnow programm koostöös laste väärkasutuse vastu võitleva organisatsiooniga Australian Centre to Counter Child Exploitation (ACCCE).

Mõju: mõju-uuringuid ei ole tehtud, kuid tagamaks, et raamat vastaks õppeesmärkidele ja oleks eakohane, retsenseeris raamatut teadlastest ja lastekaitseekspertidest koosnev töörühm.

Allikad: raamatu tutvustus <https://www.accce.gov.au/resources/parents-carers/jack-changes-game>;

raamatu pdf: https://www.thinkuknow.org.au/sites/default/files/2022-10/eBook%20-%20Jack%20Changes%20the%20Game_0.pdf

„Keeping Safe: Child Protection Curriculum“

„Keeping Safe: Child Protection Curriculum“ (edaspidi KS:CPC) on laste turvalisuse teemaline haridusprogramm, mille läbimine on Lääne-Austraalias kohustuslik kõigile lasteaia- ja koolilastele vanuses 3–12. Õppekava annab õpetajatele ette raamistiku, kuidas lastega käsitleda turvalisuse ja väärkohtlemise teemasid, arvestades erinevate vanusegruppide arenguliste vajadustega. KS:CPC õppekavas kirjeldatud tegevused on lõimitavad erinevatesse õppevaldkondadesse nagu tervis, keeleõpe, loodusteadused, matemaatika jne. Õppekava eesmärgiks on katta laste turvalisuse teemat tervikuna (lapse õigused enda keha suhtes, austus inimsuhetes, võim, vägivald jne), millest osa on ka lapse seksuaalne turvalisus nii *offline* kui ka *online* keskkonnas. Seksuaalse turvalisuse osana õpitakse:

- milline seksuaalne käitumine on eakohane,
- kuidas reageerida probleemsele seksuaalsele käitumisele,
- millised on õpetaja kohustused seoses lapse seksuaalse käitumisega,
- lapse võrgutamine (*grooming*) nii *online* kui ka *offline*,
- küberkiusamine (seksuaalse sisuga materjalide edastamine ja näitamine),
- seksuaalkuritegudega seotud kriminaalkaristuste raamistik.

Õppekava on loodud Lääne-Austraalias, kuid seda rakendavad mitmed koolid ka mujal Austraalias ja teistes riikides (peamiselt Aasias). Programmi oluline osa on õpetajate ettevalmistus: enne õppekava rakendamist peavad õpetajad läbima põhjaliku koolituse, et õpe toimuks kõigis koolides samadel põhimõtetel.

Läbiviija: Lõuna-Austraalia Haridusamet (*Department for Education, South Australia*)

Sihtrühm: KS:CPC on mõeldud noortele vanuses 3–12 aastat. Programm on eraldi kohandatud vanusegruppidele 3–5, 5–7, 8–10, 11–14 ning 15–17+ aastat, arvestamaks paremini iga vanuserühmaga. Lisaks vanusele on programmis eraldi sisu suunatud vähemusrühmadele (aborigeenid, puudega ja erivajadusega lapsed ning lapsed, kes on keeleliselt ja kultuuriliselt erineva taustaga)

Mõju hindamine: 2010. aastal viis audiitorfirma KPMG läbi uuringu, mille eesmärgiks oli hinnata KS:CPC tõhusust eesmärkide täitmisel ning selle sobivust teiste õppeainetega lõimimiseks. Õppekava hindamiseks intervjuueeriti erinevate meetoditega (intervjuu, fookusgrupp) kokku 200 inimest. Hindamise aluseks oli saavutatud ja mitte-saavutatud eesmärkide hindamismudel (*Site Implementation Rubric* ehk SIR). Uuringu tulemustest järeldati, et õppekava on paindlik ning rakendatav erinevates õppekontekstides. Õpetajad hindasid KS:CPC tõhusaks ja laste teadlikkusele positiivset mõju avaldavaks programmiks.

Allikad: programmi tutvustavad leheküljed [Homepage - KSCPC](#) ja

<https://ecsa.lucyfaithfull.org/keeping-safe-child-protection-curriculum>

„Project Rockit“

Tegemist on kiusamise, sealhulgas küberkiusamise ja -ahistamise vastu võitleva organisatsiooniga Austraalias, mis on noorte juhitud ja kus noored on kaasatud ennetustegevuste väljatöötamisse ja elluviimisesse. Algatuse lõiid kaks teismelist, kes tundsid, et koolides pakutav ennetustegevus on liiga teoreetiline, manitsev-keelav ja lähtub täiskasvanute vaatenurgast. Tõhusaks ennetuseks on „Project Rockit“ visiooni järgi vaja sisu, mille noored on ise teinud ja mis noorte tähelepanu päriselt köidab. Praeguseks 17 aastat tegutsenud algatusest on saanud suur sihtasutus, millel on kolm põhilist tegevussuunda: 1) viia kiusamisevastane võitlus geograafiliselt ja sotsiaal-majanduslikult taustalt keerukatesse piirkondadesse ja n-ö äärealadele, kuhu teised ennetusprojektid sageli ei jõua; 2) uurida ise ja osaleda uuringutes, mis aitavad kiusamist paremini mõista ja annavad teadmisi, kuidas selle vastu võidelda nii internetis kui ka päriselus; 3) pakkuda uuenduslikke ja laialdaselt kättesaadavaid õppematerjale koolidele üle Austraalia. „Project Rockit“ teeb oma eesmärkide täitmiseks koolitusi, töötube, kampaaniaid, uuringuid ning loob ja jagab õppematerjale. Ühingu töötavad noored on partneriks suurtele tehnoloogiaettevõtetele nagu Meta (Facebook, Instagram) ja Snapchat, et anda sisendit, kuidas luua turvalist internetikeskkonda noortele. Algatust tuuakse sageli eeskujuks kui head näidet noori kaasavast muutuste juhtimisest.

Läbiviija: Project Rockit Foundation

Sihtrühm: koolinoored kõikjal Austraalias. Erilise tähelepanu all on sotsiaal-majanduslikult ja geograafiliselt kehvemas seisus koolid.

Mõju: 17 aasta jooksul on algatus jõudnud 600 000 õpilaseni. Projekti meeskonnas on kiusamisvastases võitluses tööl üle 70 õpilase. Projekti enda tagasisideküsitlus näitas, et 89% programmi tegevustes osalenud noortest tundis, et see mõjutas neid kiusamise vastu tegutsema. Lääne-Sidney Ülikoolilt (Western Sidney University) tellitud väline hindamine leidis, et kui enne projekti tegevusi tundis 49% õpilastest end kindlalt, et kiusamisele vahele astuda internetis või päriselus, siis programmi järel ütles 96% õpilastest, et nad on piisavalt enesekindlad, et kiusamisolukordadesse sekkuda.

Metoodika: programmi mõju ei ole teaduslikult hinnatud, kuid projekt kogub järjepidevalt noorte tagasisidet veebiküsitluses ja on tellinud ka väliseid hindamisi.

Allikad: projekti veebileht: <https://www.projectrockit.com.au>

„Safe Bedrooms“

Tegemist on Daniel Morcombe fondi haridusalgatusega, mis pakub vanematele ja lastega töötavatele inimestele teavet ning oskusi, kuidas ära tunda võrgutamist internetis (*online grooming*), kuidas sellele reageerida ja kuidas lapsi selle eest kaitsta. Samuti käsitletakse järgmisi samme, mida ette võtta, kui täiskasvanul on kahtlus või kindel teadmine, et laps on langenud internetis võrgutamise või ahistamise ohvriks.

Läbiviijad: Daniel Morcombe Foundation

Mõju: mõju ei ole hinnatud teadusuuringus, kuid algatuse sisu on välja töötanud eksperdid.

Allikas: [Safe Bedrooms - The Daniel Morcombe Foundation](#)

„That's Suss: eSafety Challenge“

8–12-aastastele lastele suunatud mänguline haridusmaterjal, mis õpetab lapsi ära tundma ohumärke (nn punased lipud) internetisuhtluses ning märke sellest, kui nad ei tunne end mugavalt või turvaliselt. Samuti õpetatakse teavitama internetis kogetud võrgutamisest või muust kahtlasest käitumisest. Teadmisi annavad edasi õpetlikud videod, internetimäng ja töölehed. Õpe on mängustatud väljakutse (*challenge*) vormis ja lapsed koguvad enda teadmiste eest punkte veebimängus ja töölehti täites. Mäng võimaldab lapsel valida erinevaid stsenaariume ja tegelaskujusid, kelle kaudu ta saab ohtlikke olukordi läbi mängida ja harjutada, kuidas oleks õigem toimida.

Läbiviijad: Daniel Morcombe Foundation, kaasrahastaja eSafety Commissioner

Mõju: mõju ei ole hinnatud teadusuuringus, kuid õppematerjali on välja töötanud eksperdid.

Allikas: [That's Suss: eSafety Challenge - The Daniel Morcombe Foundation](#)

„The Boomer Challenge“

8–12-aastastele lastele suunatud väljakutse-vormis veebipõhine mäng, mis õpetab lapsi ära tundma potentsiaalselt ohtlikke olukordi internetis, neile reageerima ja tegutsema vastavalt. Lapsed koguvad enda teadmiste eest veebimängus punkte. Mängu fookuses on üldiselt internetiturvalisus, mitte ainult seksuaalse ärakasutamisega seonduvad ohud.

Läbiviijad: Daniel Morcombe Foundation, toetaja ettevõtte Ken Mills Toyota.

Mõju: mõju ei ole hinnatud teadusuuringus, kuid materjalid on välja töötanud eksperdid.

Allikas: [The Boomer Challenge - The Daniel Morcombe Foundation](#)

Muud materjalid

Best Practice Framework for Online Safety Education

See juhenddokument kirjeldab varasemate teadusuuringute põhjal kõige olulisemaid põhimõtteid ja tegutsemisjuhiseid, millest lähtuda internetiturvalisuse edendamisel koolides. Juhised on eSafety Commissioneri tellimisel teinud Queenslandi Tehnikaülikooli professor Kerryann Walsh. Juhendi eesmärk on ühtlustada ennetustegevusi koolides ja pakkuda koolidele konkreetseid teaduspõhiseid soovitusi internetiturvalisuse õppe korraldamiseks.

Mõju: mõju ei ole hinnatud teadusuuringus, kuid materjali on välja töötanud teadlane.

Allikas: [BPF Online Safety Edu Fact sheet.pdf](#)

Raamatud

Austraalias, nagu ka mujal maailmas, on sotsiaaltöötajad, õpetajad ja teised lastega tegelevad eksperdid avaldanud mitmeid raamatuid ja lühijutte, mille sisu lähtub teraapiaski kasutusel olevatest sotsiaalsete lugude (*social story*) põhimõtetest: lugude jutustamise ja näitlikustamise abil antakse teadmisi neile olulistest teemadest. Austraalias on väärkohtlemise, sealhulgas seksuaalse väärkohtlemise teemat ja laste turvalisi käitumismustreid käsitlevad raamatud näiteks „Wesley World“, „NoNo the Little Seal“ ja „Everyone's Got a Bottom“.

Allikas: [Facet Search | Lucy Faithfull Foundation](#)

1.6.2 Belgia

Belgias on rida algatusi ja õppematerjale, mis on suunatud laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisele internetis. Osa neist keskendub laiemalt veebiturvalisusele, kuid alateemadena ka seksuaalse väärkohtlemisega seotud teemadele. Teine osa keskendub turvalisusele seksuaalkäitumises, sealhulgas veebikeskkonnas, ning on ka just väärkohtlemise ennetamisele veebis suunatud materjale. Sihtgruppideks käsitletakse nii lapsi/noori, haridustöötajaid kui ka lapsevanemaid. Meediakirjaoskuse õpetamise osas leitakse (Lambrecht, I. jt, 2022),

et seal on lõhe Belgia hollandi- ja prantsusekeelsete kogukondade vahel. Nimelt Flandrias on meediakirjaoskus osa õppekavast, samas kui prantsusekeelses osas on tehtud küll edusamme (2022. aastast viiakse sisse muudatusi, mis tõstavad ka meediakirjaoskuse tähtsust), kuid ollakse Flandriast maas. Flandrias on meediakirjaoskuse põhiline kompetentsikeskus 2013. aastal loodud Mediawijs. Prantsusekeelses osas on meediakirjaoskuse edendajaks Conseil Supérieur de l'éducation aux medias.

Belgia Flandria osas viidi laste ja noorte seas (esinduslik valim, n=3329 õpilast) läbi uuring meediakasutuse ja meediakirjaoskuse kohta (Vanwynsberghe, H. jt, 2022), mille ühe järeldusena soovitati Belgia koolides senisest veel enam pöörata tähelepanu meediapädevuste tõstmisele. Õpilastel, kelle kool keskendub rohkem meediapädevustele, olid ka paremad oskused veebis toimetamiseks ja ohtude äratundmiseks. Enam kui pool õpilastest vastas, et nende klassis ei käsitleta kunagi küberkiusu või sekstimise teemasid. Võrreldes algkooliealisi ja noorukeid, on olukord parem viimaste seas. Näiteks pea 49% neist vastas, et nende koolitundides on sekstimise teemat käsitletud. Väiksel osal algklassilastest (11%) ja juba kordades suuremal osal noortest (28%) on kogemus, kus keegi teine on neile saatnud seksuaalse alatooniga foto. Foto saajate seas on sagedamini tüdrukud ja enamikel juhtudel ei toimunud foto saatmine õpilaste endi palvel. Saatjateks olid sageli inimesed, keda nad ei tundnud hästi või teadsid vaid veebi vahendusel (27% lastest ja 43% noortest vastasid nii). Suhteliselt vähesed lapsed (5%) ja noored (7%) olid uuringule eelnenud kahe kuu jooksul teinud endast paljastavaid pilte. Võrreldes noortega võtavad algkooliealised siin rohkem riske: neil on sagedamini täiesti alasti või äratuntav pildimaterjal. Teatavat survet seksuaalse alatooniga sõnumite saatmiseks tundis 45% neist lastest ja 25% noortest, kes olid paljastavaid pilte teinud, sh tüdrukud tundsid enam survet kui poisid. Mida enam tunti survet, seda sagedamini tekkis hiljem kahetsus, ka viimast esineb rohkem tüdrukute seas.

Kooli olulisust meediapädevuste tõstmisel toob välja ka teine Belgias läbi viidud uuring (Schilder jt, 2016). See käsitles koolis toimuva sekkumise mõju teadlikkusele riskidest veebist ning teisalt ka riskikäitumisele veebis. Valimi moodustasid 800 Belgia 4. ja 6. klassi õpilast (4. klassi õpilaste keskmine vanus oli 9 ja 6. klassi õpilastel 11). Neist pool osales n-õ sekkumises, kus neile räägiti riskidest (sh võrgutamise ja ahistamise) veebis. Kontrollgrupile räägiti erinevatest veebirakendustest ilma riskidele keskendumata. Pärast seda pidid mõlemad grupid täitma küsimustiku, kus nad näitasid oma teadlikkust riskidest ja hindasid enda riskikäitumist viimase poole aasta jooksul. Samad õpilased täitsid sama küsimustiku ka neli kuud hiljem. Selgus, et gruppis, kus sekkumine oli läbi viidud, oli kõrgem teadlikkus riskidest veebis ja seda ka neli kuud hiljem. Vanemad õpilased ei erinenud noorematest riskiteadlikkuse osas, kuid näitasid üles suuremat riskikäitumist. Nagu eeldati, olid tüdrukud riskidest teadlikumad ja näitasid üles vähesemat riskikäitumist kui poisid. Selgus ka, et kõrgem teadlikkus riskidest ei toonud kaasa madalamat riskikäitumist veebis, mis võib viidata lihtsalt paremale oskusele oma riskikäitumist märgata. Kokkuvõtvalt leiti, et koolis toimuv sekkumine on vajalik ja tulemuslik riskide teadvustamisel.

Toome välja mõned Belgias kasutatavad programmid ja materjalid, mis aitavad ennetada laste seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist veebikeskkonnas:

Sensoa lipusüsteem on Flandrias välja töötatud metoodika seksuaalse iseloomuga käitumise hindamiseks ning sellele kohaselt reageerimiseks. Kasutades kuut kriteeriumi (vastastikune nõusolek, vabatahtlikkus, samaväärsus, arengutase, kontekst ja mõju), saab käitumise liigitada ühte neljast kategooriast. Kategooriad on esitatud värviliste lippudena alates rohelisest (vastuvõetav käitumine ehk kõik kuus kriteeriumi on täidetud) kuni musta lipuni (täiesti vastuvõetamatu). Välja on töötatud õppematerjalid, mis aitavad selle metoodikaga erinevaid käitumisviise hinnata.

Väljatöötaja: Flandria seksuaaltervise ekspertkeskus Sensoa

Sihtrühm: olenevalt sihtrühmast on sisu erinev. Materjalid on loodud koolides (lapsed ja noored) kasutamiseks, aga ka haavatavate sihtrühmadega (seksuaalse trauma läbielanud lapsed ja noored; teistsuguse soolise identiteedi või seksuaalse sättumusega alaealised jne) arutamiseks, samuti on eraldi materjal töökeskkonnas töötajatega arutamiseks.

Sisu: koolide jaoks tehtud sisu on mõeldud aruteluks koos õpetaja/juhendajaga. Veebikeskkonda puudutavatest teemadest on kaetud näiteks sekstimine ja alastifotode jagamine. Õppematerjalil on toodud pildi ja lühikese tekstiga erinevad olukorrad, näiteks „Kaks 13-aastast poissi räägivad veebis seksist“ (roheline lipp) või „17-aastane poiss postitab veebi alastifoto oma klassivennast“ (must lipp). Nende olukordade põhjal saab arutleda, mil määral on eelnimetatud kuus kriteeriumi täidetud ja kuidas võiks sellist käitumist hinnata ning sellele reageerida. Kooli personalile on olemas eraldi juhendav materjal, kus muu hulgas saab ülevaate, kuidas teemasid ka vanematega käsitleda. Et kooli personalil oleks lihtsam õppematerjali kasutusele võtta, on selle tutvustamiseks loodud ka e-kursus.

Eraldi on olemas veebipõhine õppematerjal „**Hei, see on okei**“ („*Hé, het is oké*“), mis kasutab lipusüsteemi just veebikeskkonnas suhtlemise ja seksuaalse iseloomuga käitumise puhul. Vastavalt kolmele vanuserühmale (7-11-aastased, 12-14-aastased ja 15-17-aastased) on välja toodud erinevad situatsioonid, mida kriteeriumide järgi hinnata.

Mõju hindamine: n-ö protsessi hindamine Hollandi noorsootöötajate seas näitas suurt rahulolu selle meetodikaga. Noorsootöötajad väljendasid suuremat enesekindlust erinevatele seksuaalkäitumisega seotud olukordadele reageerimisel ning leiti, et nad tegutsevad objektiivsemalt ning oma varasematest kogemustest sõltumatumalt (Haastrecht, P. jt 2017). Teada on, et Sensoa lipusüsteemi on lisaks Belgiale kohandatud ja kasutusele võetud ka mujal (nt Hollandis, Surinames). Samuti on lipusüsteem kasutusel Eestis⁴.

Allikad: materjale tutvustavad leheküljed <https://www.sensoa.be/vlaggensysteem-hoe-reageren-op-seksueel-grensoverschrijdend-gedrag> ja <https://www.mediawijs.be/nl/tools/he-het-is-oke>

EDUbox Sexting: reeglid flirtimiseks virtuaalmaailmas. See õppematerjal pakub õpetajatele tööriistu, kuidas klassis noortega arutleda sekstimise ja sekstimisega seotud ohuolukordade äratundmise teemadel. Materjali läbimiseks kulub kaks koolitundi ning seda saab teha nii veebis kui füüsilise õppematerjalina. Iga 3-5-liikmelise grupi jaoks oleks vaja ühte EDUboxi ning arutelud toimuvad gruppides.

Väljatöötajad: VRT (Flaami ringhääling) koostöös erinevate organisatsioonidega (Betternet, Child Focus, Euroopa Liit, Imec, naiste ja meeste võrdõiguslikkuse instituut, Mediawijs, Pimento, Sensoa). Projekti kaasrahastas Euroopa Komisjon, toetust saadi ka Flaami valitsuse haridus- ja koolitusosakonnalt.

Sihtrühm: 13-18-aastased noored

Sisu: materjal koosneb viiest osast:

- 1) Sint-Jozef Instituudi õpilaste arvamused sekstimisest: mis see on, miks seda tehakse ning kas poisid ja tüdrukud suhtuvad sellesse erinevalt;
- 2) reeglid sekstimises. Õpilased saavad n-ö kontrollnimekirja (nt vastastikune nõusolek) ja lipusüsteemi, mis aitavad hinnata, kas olukord ületab piire.
- 3) õpilaste kaasamine, sh n-ö pealtvaataja rolli mõistmine;

⁴ [Sensoa lipusüsteem | Sotsiaalkindlustusamet](#)

- 4) tutvustatakse uuemaid sekstimise vorme: *grooming*, *sextortion* ja *deep nude*. Arutletakse, mida muudab tehisarü selles valdkonnas (kui näiteks kellestki tehakse tehisarü abil alastipilt) ja kuidas erinevates olukordades käituda ning kust abi otsida.
- 5) noortele suunatud lisamaterjal.

Materjal sisaldab ka õppevideoid. Õpilased saavad katsetada reaalselt olukorda matkivat simulaatorit, kus nad saavad võrtsikat vestlust omalt poolt jälgida ja muuta. Alates 2023. aasta sügisest on olemas ka interaktiivne videotund, mida õpilased saavad läbida individuaalselt. Õpetajatele on kaasas eraldi juhised.

Mõju hindamine: mõju ei ole hinnatud teadusuuringus, kuid materjalid on välja töötanud eksperdid.

Allikas: materjale tutvustavad leheküljed <https://www.mediawijs.be/nl/tools/edubox-sexting> ja <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/05/22/edubox-sexting/>

Wow1

Tegemist on Wow õppematerjalide sarja osaga, mis keskendub noorte kerksuse (võime kohaneda ja toimida keerulistes olukordades) arendamisele seoses seksuaalse iseloomuga käitumisega veebikeskkonnas.

Väljatöötaja: Pimento (loovad õppematerjale ning koolitusi laste ja noortega töötavatele inimestele)

Sihtrühm: 12-18-aastased noored

Sisu: noored saavad näpunäiteid ja nippe turvaliseks toimetamiseks veebis ning õpivad leidma usaldusväärseid allikaid erinevate küsimuste korral. Samuti saavad noored arutleda, millised on nende piirid veebis suhtlemisel. Teemadest on kaetud näiteks sekstimine, pornograafia, *catfishing* (fiktiivse identiteediga kellegi võrgutamise), ohvri süüdistamine (näiteks juhtudel, kui noor on endast alastipildi kellelegi saatnud ja see inimene on seda kuritarvitanud, võib ohver võtta kogu süü endale) Kogu materjali läbitöötamiseks kulub 3-4 tundi.

Mõju hindamine: mõju ei ole hinnatud teadusuuringus, kuid materjalid on välja töötanud eksperdid.

Allikas: materjale tutvustavad leheküljed <https://www.mediawijs.be/nl/tools/wow1-online-weerbaarheid> ja <https://www.pimento.be/weerbaar-op-het-web-1-relaties-en-seksualiteit-online/>

ChildFocus ja noortelt noortele algatus CyberSquad

ChildFocus on keskendunud laste ja noorte heaolu kaitsmisele muu hulgas veebikeskkonnas, nad on tuntud kui lastele info- ja nõuandetelefoni pakkujad. Nagu aga ChildFocus välja toob, küsivad noored nõu esmajärjekorras eakaaslastelt ning eelistavad telefonile veebisuhtlust. Nii loodigi 2020. aastal CyberSquadi algatus, mille eripära on see, et noored ise nõustavad noori.

Algataja: ChildFocus (mittetulundusühing, mis tegeleb kadunud laste otsimisega ja võitleb laste seksuaalse ärakasutamise vastu, sh pakub lastele ja noortele ööpäevaringse nõuandetelefoni teenust)

Sihtrühm: noored (näiteks foorumi sihtgrupiks on märgitud 12-24-aastased noored)

Sisu: CyberSquad on kakskeelne (hollandi ja prantsuse keel) veebileht, mis annab hea ülevaate internetiturvalisuse ja seksuaalse käitumisega seotud teemadest ning kus saab teistelt noortelt, aga ka täiskasvanud ekspertidelt nõu küsida. CyberSquad on avatud uutele noortele liitumiseks, selleks tuleb endast lihtsalt märku anda. Veebileht koosneb järgmistest osadest:

- 1) foorum, kust noored saavad nõu (potentsiaalseteks teemadeks on märgitud seksuaalsus, veebiturvalisus, privaatsus, küberkiusamine jne) küsida ja CyberSquadi noored vastavad;
- 2) teemade kaupa ülevaade erinevatest olukordadest, mis veebis surfates või suheldes võivad ette tulla (nt sekstimine, seksuaalne väljapressimine (*sextortion*) jpm) ning kuidas neid lahendada;
- 3) vestlusaken, kus teatud aegadel on olemas täiskasvanud ekspert, kes küsimustele vahetult vastab. Aegadeks, kui ekspert ei ole liinil, on ära toodud ChildFocusi nõuandeliini telefoninumber;

- 4) noorte loodud videomaterjalid, kus nad näiteks selgitavad veebiturvalisuse ja seksuaalse käitumisega seotud termineid või küsivad teistelt noortelt nende teemade kohta. Välja on toodud ka viited CyberSquadi TikTokile, Instagramile ja YouTube'ile, kus nad rohkemate noorteni jõudmiseks oma sisu jagavad.

Mõju hindamine: mõju ei ole hinnatud. ChildFocus 2022. aasta raporti andmetel oli CyberSquadi küsitud kokku 300 küsimust.

Allikas: algatust tutvustavad leheküljed <https://cybersquad.be/> ja <https://childfocus.be>

1.6.3 Iirimaa

Iirimaa on märkimisväärselt palju avalikkusele kättesaadavaid materjale, mis keskenduvad internetiturvalisuse teemadele, sealhulgas veebipõhise seksuaalse väärkohtlemise ennetamisele laste ja noorte seas. Üheks organisatsiooniks, mis neid materjale loob ja kogub, on Iirimaa haridusministeeriumi veebiturvalisuse algatus **Webwise**. Seda rahastab osaliselt Euroopa Komisjon. Webwise'i tegevuste eesmärk on edendada turvalisemat ja paremat internetikasutust läbi teadlikkuse tõstmise ja hariduse.

Iirimaa nähakse **kooli** ühe esmase keskkonnana ennetustegevuseks. Nõnda on Iirimaa äsja uuendatud ka sotsiaalse-, isikliku- ja tervisekasvatuse (SITK) õppeaine õppekava. Selles pannakse varasemast rohkem rõhku lastes kriitilise mõtlemise arendamisele internetikasutajana ja nende teadlikkusele sellest, millised on terve suhte alustalad (Government of Ireland, 2022). Uued õppekavad peaksid juba käigus olema.

Alates 2008. aastast on Iirimaa internetiturvalisuse haridusega tegelev **Webwise** osa Turvalisema Interneti Iirimaa konsortsiumist. Webwise teeb koostööd organisatsioonidega ISPC Childline (laste nõustamisliin), Hotline.ie (illegaalset sisust internetis teatamise liin) ja National Parents Council (lapsevanemate internetiturvalisuse teenus; NPC). Need organisatsioonid moodustavad Iirimaa turvalisema interneti keskuse (Safer Internet Centre – SIC), mille visioon on positiivne ja kaasav digimaailm, kus lastel on turvaline ja kaitstud olla (Webwise, 2023a).

Webwise ja sellega seotud organisatsioonid Iirimaa rõhutavad kooli tähtsust ennetuses. Üks osa tegevustest on konkreetsed ennetus- ja teavitustegevused, teine osa aga on üleüldiselt koolikultuuri ja õhkkonna küsimus. Selleks, et toetada koole teavitus- ja ennetustegevuses sisuliselt, on Webwise koostöös Iirimaa turvalisema interneti keskusega loonud mitmesuguseid koolis kasutatavaid õppematerjale. Need aitavad õpetajatel ja lapsevanematel käsitleda nii üldisi internetiturvalisuse teemasid, aga ka spetsiifilisi teemasid nagu laste seksuaalne väärkohtlemine internetis. Nende õppematerjalide kasutamine koolides ja lapsevanemate seas on Iirimaa aina levinum (Government of Ireland, 2019).

Samuti on Iirimaa korraldatud mitmeid **kampaaniaid** nii Euroopa-üleste kui ka riigi enda algatuste raames. Nende eesmärgiks on kasvatada laste, lapsevanemate ja laiema avalikkuse teadlikkust erinevatest küberohtudest, mille osaks on ka internetis toimuv laste seksuaalne väärkohtlemine.

Be in Ctrl

Be in Ctrl on tööriist, mille Webwise on loonud koostöös Iirimaa politseiorganisatsiooni An Garda Síochánaga. Selle eesmärk on informeerida koolijuhte ja õpetajaid laste veebipõhisest seksuaalsest ahistamisest ja väljapressimisest ning pakkuda sisendit nende keeruliste teemade käsitlemiseks õpilastega. Webwise'i viitel on varasematest uuringutest teada, et klassijuhatajatel on läbi pikaajalise ja järjepideva koostöö märkimisväärne mõju õpilaste suhtumisele, väärtustele ja käitumisele (Webwise, i.a.a). Tööriist on loodud selleks, et õpetada ja teavitada lapsi ja noori sellest, et veebikaudne seksuaalne väärkohtlemine on kuritegu. Lisaks on selle eesmärk seada eeskujuks positiivseid käitumismustreid veebis ja julgustada noori väärkohtlemisest teavitama.

Sisu: õppematerjal sisaldab kolme erinevat videot, et toetada koole selle teema käsitlemisel. Esimese video teemaks on üldine teadlikkus veebis toimuva seksuaalse väärkohtlemise kohta. Teine ja kolmas video räägivad kahe ohvri lugusid. Lisaks pakub materjal õpetajatele tunni läbiviimiseks juhendeid tegevusteks ja

aruteluteemadeks, mis aitavad suurendada teadlikkust ning julgustavad õpilasi abi otsima ja politseid seksuaalse väärkohtlemise juhtumitest teavitama.

Väljatöötajad: Webwise koostöös Iirimaa politseiorganisatsiooni An Garda Síochánaga.

Sihtgrupp: Be in Ctrl tööriist on seotud noorema astme SITK õppekavaga ja on mõeldud kasutamiseks teise ja kolmanda kooliastme õpilastega (u 13–15-aastased noored; Webwise, i.a.a). Sellegipoolest ei ole see mõeldud piiranguna, vaid õpetajaid julgustatakse materjale vajadusel kohandama, et kasutada neid ka vanema astme õpilastega.

Mõju: mõju ei ole uuritud teadusuuringus, kuid materjale aitavad luua eksperdid.

Allikas: <https://www.webwise.ie/beinctrl/>

Lockers

Lockers on õppematerjal koolidele, mis aitab ennetada alaealiste loodud piltide jagamist ja nende nõusolekuta levitamist ning selliste olukordadega toime tulla (Webwise, i.a.a). Lockersi tööriist on mõeldud kasutamiseks koos Be in Ctrl tööriistaga. Seejuures on soovitatud Lockersi materjali käsitleda SITK õppe raames enne Be in Ctrl materjali. Mõlemad materjalid keskenduvad õpilaste sobiva veebikäitumise edendamisele ning teavitamise julgustamisele ja normaliseerimisele. Kui Be in Ctrl keskendub laste veebipõhisele seksuaalsele ahistamisele ja väljapressimisele täiskasvanute poolt, siis Lockersi tööriist toob tähelepanu tõsiasjale, et selline käitumine võib toimuda ka eakaaslaste vahel.

Sisu: õppematerjal sisaldab kaht lühikest animatsiooni ja kuut õppetunni plaani, lisaks teavet klassijuhatajatele. Kuus õppetundi käsitlevad erinevaid teemasid: intiimse sisuga materjali jagamist puudutavad seadused, jagamise negatiivsed tagajärjed, ohvri süüdistamine, eakaaslaste surve ja nõusolekuta piltide jagamine, meedia mõju ja soostereotüübid ning abi otsimine. Lisamaterjalina on ka harjutus kuritegude tuvastamise kohta, mis tutvustab seadust Harassment, Harmful Communication and Related Offences Act, tuntud ka kui Coco's Law (Webwise, 2023b).

Väljatöötajad: Webwise, projekti toetab Iirimaa justiitsministeerium

Sihtgrupp: sarnaselt Be in Ctrl materjalidele on Lockers mõeldud kasutamiseks ennekõike 13–15-aastaste koolinoortega, aga õpetajaid julgustatakse materjali kohandama ka teistele vanustele.

Mõju: mõju ei ole uuritud teadusuuringus, kuid materjalide loomisesse on panustanud eksperdid.

Allikas: projekti tutvustus ja tundide videomaterjalid <https://www.webwise.ie/lockers/>

Muud küberturvalisuse materjalid

Lisaks on Webwise ja Iirimaa turvalisema interneti keskus loonud mitmeid õppematerjale, mis tegelevad veebiturvalisuse, küberkiusamise ja sobiliku käitumisega internetis laiemalt. Nende sekka kuuluvad näiteks **The Respect Effect, Connected, HTML Heroes, MySelfie and the Wider World, My Online World, #Up2Us, ThinkB4UClick, Be Kind Online**. Kuigi nende tööriistade sisu on suuresti sarnane (internetiohud ja turvaline käitumine internetis), on mõned neist loodud kasutamiseks noorematega (nt 12–13-aastastega My Online Word), mõned sisaldavad postreid, mis on loodud jagamiseks sotsiaalmeedias (#Up2Us) ning mõned sisaldavad rohkem ettenähtud tegevuskavasid ja interaktiivseid projekte (ThinkB4UClick). Lisaks on Webwise'i kodulehel saadaval hulk sarnaseid materjale eri vanuses õpilastele (Webwise, 2023c).

Lapsevanematele loodud materjalid

Lisaks õpilastele suunatud materjalidele ja kampaaniatele on Webwise loonud arvukalt materjale lapsevanematele. Need materjalid hõlmavad juhendeid ja soovitusi, kuidas rääkida internetiturvalisusest erinevates vanustes lastega, kuidas internetis riske maandada ning kuidas internetti kasulikult viisil kasutada (Webwise, 2023d). Lisaks on mõnes juhendis spetsiifiliselt käsitletud laste ja noorte veebipõhist seksuaalset väärkohtlemist: kuidas sellest lapsega ennetavalt rääkida ning kuidas käituda, kui lapsega peaks midagi sellist juhtuma (Webwise, 2021).

Step Up, Speak Up! kampaania

Step Up, Speak Up! kampaania tööriistakast loodi mitme Euroopa riigi koostööprojekti deShame raames tehtud uuringu tulemuste põhjal. Uuringus analüüsiti 13–17-aastaste koolinoorte kokkupuuteid seksuaalse väärkohtlemisega internetis. Tulemused näitasid, et kuigi noored õpivad seksuaalse väärkohtlemise teemade kohta koolis, ei ole nad praktikas siiski kindlad, milline käitumine on ebaseaduslik ja piire ületav. Noored andsid uuringus ka soovitusi: näiteks vajaksid nad selgemaid kirjeldusi selle kohta, mida täpsemalt kujutab endast veebipõhine seksuaalne ahistamine ning teema vajaks võimalikult tabuvaba käsitlemist. Samuti arvasid noored, et ennetuses peaks rohkem rõhku pöörama väärkohtlejatele. Uuringus soovitasid õpetajad kaasata rohkem lapsevanemaid ja koolitada kooli töötajaskonda internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise teemal (Project deSHAME, 2017).

Sisu: 2019. aastal loodud Step Up, Speak Up! õppematerjalide komplekt sisaldab õpetajatele loodud nelja õppetunni plaani, samateemalisi videoid, kogemuslugusid, töötubasid ning slaidiesitlusi, mida saab õpilastega käsitleda (Webwise, 2023e). Kampaania sõnumitega julgustatakse noori teavitama nendega juhtunud olukordadest, avalikult vastu seisma väärkohtlemisele internetis ja sellest väljaspool ning olema teistele noortele eeskujuks (University of Portsmouth, 2023).

Väljatöötaja: Childnet International

Sihtgrupp: 13–17-aastased noored

Allikas: <https://www.childnet.com/resources/step-up-speak-up/teaching-toolkit/>

No Excuses kampaania

„No Excuses“ („Ei ole vabandusi“) on Iirimaa justiitsministeeriumi kampaania laiemale avalikkusele, mille eesmärk oli vähendada seksuaalse ahistamise ja vägivalla esinemissagedust ja panustada ennetusse.

Sisu: kampaania raames avaldati mitu lühivideot, mis näitavad erinevaid seksuaalse ahistamise vorme erinevates olukordades (nt tööl, jõusaalis, pargis) ja selgitavad võimalusi, kuidas olukorra tunnistaja saaks juhtumile reageerida (Government of Ireland, 2021a). Üks lühireklaam rõhutas ka teiste inimeste intiimsete piltide jagamise lubamatust, kui nõusolekut pole antud. Samuti informeeriti seal hiljutisest muudatusest Iirimaa seadusandluses, kus kriminaliseeriti intiimsete piltide jagamine ilma nõusolekuta (Government of Ireland, 2021b).

Reklaame näidati televiisoris, kinos, raadios, väliekraanidel ja sotsiaalmeedias, mis suurendas võimalust, et teadlikkuse suurendamise kampaania jõudis ka laste ja noorteni. Kampaania kestis kokku kolm aastat (2019–2021) ning eelarve ainuüksi 2019. aasta reklaamideks oli 950 000 eurot (An Garda Síochána, 2019).

Läbiviija: Iirimaa justiitsministeerium

Sihtgrupp: laiem avalikkus

#TalkListenLearn

Sarnaselt mitmetele teistele Euroopa riikidele korraldab Iirimaa turvalisema interneti keskus iga aasta veebruaris turvalise interneti päeva. Aastal 2022 korraldati selle päeva raames kampaania #TalkListenLearn (#RäägiKuulaÕpi), mis julgustas lapsevanemaid pidama lastega avatud ja regulaarseid vestlusi interneti teemal, rääkima nendega nii interneti hüvedest kui ka riskidest ning kuulama laste kogemusi (Webwise, 2023f). Antud kampaania raames loodi ka interaktiivne juhusliku aruteluteema leidja (*generator*) eesmärgiga hõlbustada vestluste alustamist, ning juhend, kuidas nendest teemadest lapsega edukalt rääkida (Webwise, 2023g).

Läbiviija: Iirimaa turvalisema interneti keskus

Sihtgrupp: kõik internetikasutajad, aga eriti noored ja lapsevanemad

Deterrence kampaania

Sisu: „Deterrence“ („Heidutus“) kampaania, mida korraldab Lucy Faithful Foundation projekti Stop It Now! raames, on suunatud hoopis väärkohtlejatele. Selle eesmärk on takistada inimesi vaatamast ja jagamast laste ja noorte seksuaalseid pilte internetis ning pidamast seksuaalseid vestlusi alaealistega. Täpsemalt püüab kampaania tõsta teadlikkust alaealiste veebipõhise seksuaalse väärkohtlemise kasvust ja selgitada, et alaealiste intiimsete piltide vaatamine või lastega seksuaalse sisuga vestluse pidamine on tõsised kuriteod. Lisaks rõhutab kampaania, millist kahju laps seeläbi kogeb ning millised on sellega seotud isiklikud ja õiguslikud tagajärgi süüdlastele ja nende peredele (sh vahistamine, vangistus, perekonna lagunemine, registreerimine seksuaalkurjategijate registris). Kampaania suunab need, kellel on mure enda või kellegi teise veebikäitumise pärast, konfidentsiaalsele ja anonüümsele abile eesmärgiga selline käitumine peatada (Stop It Now, 2023).

Stop It Now! Projekti raames töötab ka Lucy Faithful Foundationi organiseeritud ja rahastatud abiliin, mille kaudu saavad ühendust võtta inimesed, kellel on mure enda või kellegi teise käitumise pärast. Nii kõnede kui ka e-mailidele vastavad abiliini koolitatud töötajad (Lucy Faithful Foundation, 2021).

Kampaania on käigus olnud 2015. aastast, saades toetust siseministeeriumilt, politseilt, teistelt õiguskaitseorganitelt, kohalikelt omavalitsustelt ja tervishoiuasutustelt üle Suurbritannia ja Iirimaa. Kampaaniat levitatakse läbi pressiteadete, veebiseminaride, sotsiaalmeedia ja trükireklaamide, aidates täiskasvanutel teada saada, kuidas nad saavad lapsi kaitsta (Stop It Now, 2023).

Mõju: kampaania tulemused on näidanud, et see toob mittevahistatud väärkohtlejaid Lucy Faithful Foundationi abiliinini ning ka sama organisatsiooni poolt loodud ennetuslike kursusteni (nimega Inform Plus ja Engage Plus). Mõlema programmi eesmärk on aidata süüdlastel toetavas keskkonnas lõpetada mitteseaduslik tegevus internetis. Täpsemalt aitab Inform Plus inimestel lõpetada alaealiste intiimsete piltide vaatamise ning Engage Plus aitab peatada alaealistega seksuaalse sisuga vestluste pidamise (Lucy Faithful Foundation, 2023). Kursusi viivad läbi spetsialiseerunud ja kogenud töötajad, kes aitavad osalejatel mõista oma käitumist ning leida viise keeruliste mõtete ja emotsioonidega toimetulekuks. Koolitustel osalenud inimesed on teatanud positiivsetest muutustest oma suhtumises ja käitumises, sealhulgas ebaseadusliku käitumise lõpetamisest (Stop It Now, 2023).

Abiliini kõnede, veebilehe külastuste ja veebilehel läbi viidud küsitluse põhjal tehtud uuring näitas kampaania suuremat tulemuslikkust aktiivsete kampaaniaperioodide ajal võrreldes mitteaktiivsete perioodidega (Newman jt, 2023). Aktiivsete kampaaniaperioodide jooksul tehti veebilehele rohkem külastusi. Nii veebilehe külastajad kui ka abiliinile helistajad olid suurema tõenäosusega valmis abi otsima, kui nad olid näinud kampaania materjale. Muuhulgas teatasid küsitlusest osavõtjad, et nende teadlikkus seadusandlusest (75,5%) ning isiklikest ja õiguslikest tagajärgedest (67,9%) muutus peale kampaania nägemist ning kaks kolmandikku (66%) teatasid käitumise muutmisest.

Läbiviijad: Lucy Faithful Foundation

Sihtgrupp: väärkohtlejad

Allikad: <https://www.stopitnow.org.uk/our-impact/deterrence-campaign/>

<https://ecsa.lucyfaithfull.org/stop-it-now-uk-and-ireland-campaign>

1.6.4 Lāti

Lātis tegeleb avalikkuse harimisega laste küberturvalisuse teemadel peamiselt **Lāti turvalisema interneti keskus** (lāti k. *Latvijas drošāka interneta centrs*) (Better Internet for Kids, 2021a). Keskuse eesmärk on tõsta laste, noorte, lapsevanemate ja lastega töötavate inimeste teadlikkust internetiturvalisusest. Keskuse **teavituskampaaniad** ja projektid käsitlevad teemasid nagu veebietikett, küberkiusamine, võrgutamise (*grooming*), seksuaalne kuritarvitamine ja lapspornograafia, isiklike andmete kuritarvitamine jne. Keskus viib läbi ka **kooliõpilastele mõeldud veebitunde**, mille teemaks on võimalikud riskid internetis. Kui tunnis osaleb enam kui 25 inimest, viib keskus tunni läbi tasuta.

Lisaks haldab keskus **teavitussüsteemi** internetis avastatud rikkumistest või ebaseaduslikust sisust teadaandmiseks. Teadet saab edastada internetis, täites veebiankeedi keskuse kodulehel ([Zinot | Drossinternets.lv](https://www.zinot.lv)) või helistades lasteabiliinile telefoninumbril 116111. Lasteabiliin pakub sinna pöördunud lapsele tasuta psühholoogilist tuge ja nõustamist, mis on kättesaadav ööpäevaringselt. Lātis haldab lasteabiliini tööd riiklik laste õiguste kaitse järelevalve (lāti k. *Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija*).

Turvalisema interneti keskuse tegevuse tööd juhib Lāti interneti assotsiatsioon (lāti k. *Latvijas Interneta asociācija*), mis on avalik-õiguslik asutus. Aastatel 2022–2024 rahastab keskuse tegevust 50% ulatuses Euroopa Liidu digitaalse Euroopa programm. Riiklikku kaasrahastust pakuvad keskkonna- ja regionaalarengu ministeerium (lāti k. *Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija*) ning Lāti Ülikooli matemaatika- ja informaatika instituut (lāti k. *Matemātikas un informātikas institūts*).

Teavituskampaania “Ohtlikud sõprussuhted internetis”

2022. aastal käivitatud teavituskampaania “Ohtlikud sõprussuhted internetis” (Bīstamā draudzība internetā) eesmärk on tõsta laste ja lapsevanemate teadlikkust internetisuhtluse ohtudest ja seeläbi vähendada tõenäosust, et lapsed langevad internetis võrgutamise (*online grooming*) ohvriteks. Kampaania aluseks oli Lāti turvalisema interneti keskuse analüüs, milles nad leidsid, et ligi poolte neile edastatud laste ärakasutamist sisaldavate postituste puhul oli laps need ise teinud (riietanud ennast lahti ja jäädvustanud end videos või piltidel). Keskus tõi välja, et lapsed ei mõista, et jagades endast seksuaalse sisuga materjale langevad nad seksuaalkuriteo ohvriks. Selle teadmise põhjal töötasid kampaania korraldajad välja abistavad ja harivad materjalid lastele, lapsevanematele ja lastega töötavatele spetsialistidele.

Läbiviijad: Lāti turvalisema interneti keskus, riiklik laste õiguste kaitse järelevalve ja Lāti politsei.

Sihtrühmad: kuni 15-aastased lapsed, noored vanuses 16–17, lapsevanemad, lastega töötavad spetsialistid.

Programmi sisu: lühike **veebipõhine test** (<https://sos.drossinternets.lv>) on mõeldud selleks, et lapsed või lastega tegelevad täiskasvanud saaksid hinnata, kas lapse suhtluses sõbraga internetis on väärkasutamisele viitavaid ohumärke. Ühtlasi aitab test tähele panna, millised tegurid viitavad ohule. Test koosneb jah/ei küsimustest, mis käsitlevad sõbra tegevusi (nt kas on saatnud seksuaalse sisuga materjale, palunud hoida suhtlust saladuses, ähvardanud jne). Kui testi täitja vastab “jah” kas või ühele esitatud küsimusele, hoiatab testi tulemus, et selle suhtluse puhul võib tegu olla võrgutamisega. Test on eraldi kohandatud lastele erinevates vanusegruppides (kuni 15-aastased lapsed ja 16–17-aastased noored) ning lapsevanematele ja lastega töötavatele spetsialistidele. Testi läbimisel näidatakse vastajale käitumissoovitusi, mis arvestavad testi täitja rolliga (laps, lapsevanem või spetsialist). Testi täitmine võtab aega kuni 10 minutit ning on anonüümne. Testi tutvustamiseks sihtrühmale on loodud lühike videoklipp.

Testile lisaks on loodud teavitusplakatite seeria, kuhu kuuluvad plakatid järgmistele sihtrühmadele:

The screenshot shows a web-based test interface. At the top, it asks 'Please indicate your:' with radio buttons for 'Girl' and 'Boy'. Below that, it asks 'Age:' with radio buttons for '8 - 9 years', '10 - 12 years' (which is selected), and '13 - 15 years'. A note states: 'Filling out the test is anonymous. The specified name or nickname will also remain anonymous.' The test consists of three questions, each with a 'Yes' button. The first question is: 'Did Söber show your body or your intimate body parts naked while talking to you on video?'. The second question is: 'You came across one of the ways of seduction. Answer the rest of the questions and find out what you should do!'. The third question is: 'Did Söber, while talking to you in the video, encourage you to show yourself naked in front of the camera or show your intimate body parts?'. At the bottom, there are radio buttons for 'Yes', 'No', and 'Remember'.

- teavituspilakat **lastele**: see märgib ära asjaolu, et inimesed internetis võivad olla pahatahtlikud. Selgitatakse, milliste tunnuste abil saab ära tunda võrgutamist veebis. Antakse juhiseid, kuidas käituda ja kuhu pöörduda võrgutamise kokku puutudes;
- teavituspilakat **lapsevanematele**, mis kutsub neid üles arutlema lapsega veebisõpruse ja võimalike ohtude teemal ning annab nippe, kuidas võiks oma lapsega nendel teemadel rääkida. Plakat sisaldab ka linki abistavale veebipõhisele testile;
- kokkuvõtlik brošüür **täiskasvanutele**, mis seletab lühidalt ära, mis on laste võrgutamine internetis ning mille järgi sellist tegevust ära tunda. Samuti sisaldab brošüür juhiseid, kuidas internetisuhtlusest lastega rääkida ning kuidas käituda olukorras, kui laps on kokku puutunud võrgutamise või langenud seksuaalkuriteo ohvriks veebis;
- **üldised** plakatid, mis kajastavad viite erinevat enim levinud müüti laste väärkohtlejust internetis ja nende ohvritest ning lükkavad neid müüte faktidele tuginedes ümber.

Allikas: <https://drossinternets.lv/lv/info/bistama-draudziba-internetā>

„Ohtlikud sõbrused interneti“ test inglise keeles: [Test your friendship \(drossinternets.lv\)](https://drossinternets.lv)

Õppematerjalide komplekt “Lammaste elu”

6–11-aastastele lastele mõeldud õppematerjalide komplekt, mis tutvustab lastele veebikeskkonnas suhtlemise eripärasid, sellega seotud riske ja ärgitab lapsi riskidest rääkima. Komplekt koosneb animeeritud lühifilmidest, töölehtedest, koomiksitest ja värvilehtedest (need kordavad multifilmi sisu). Multifilmid jutustavad lugusid lammastest, kes kasutavad omavahel suhtlemiseks sotsiaalmeediat ja teevad tüüpilisi vigu, mida noored internetikasutajadki võivad sageli teha. Lammastega toimuvat kommenteerivad talus elavad inimesed, see muudab laste jaoks sisu mõistmise lihtsamaks. Iga multifilmi lõpus sõnastab inimene esitatud loo peamise õppetunni. Materjalide komplekt katab järgmisi teemasid: internetisõltuvus, turvalisus internetis, veebietikett ning virtuaalse ja tegeliku elu seostamine. **Seksuaalse turvalisuse** teemat käsitletakse osana üldisest internetiturvalisuse teemast, kus lammaste lugude näitel käsitletakse teemasid nagu sekstimine, võõraste usaldamine internetis ning veebisõpruse saladuses hoidmise ja seal isikliku info jagamise tagajärjed. Materjalid on mõeldud lastele kasutamiseks õpetaja või lapsevanema juhendamisel.

Läbiviijad: animeeritud filmid "Lammaste elu" on loonud Slovakkia turvalisema interneti keskus. Lätis kohandas materjalid kohalikuks kasutamiseks Läti turvalisema interneti keskus.

Mõju: mõju ei ole teadusuuringus hinnatud.

Allikas: [Aitu dzīve](https://aitu.dzive.lv) | [Drossinternets.lv](https://drossinternets.lv)

1.6.5 Rootsi

Rootsis ei ole palju avalikku tähelepanu kogunud kampaaniaid ega projekte, mis on spetsiifiliselt suunatud laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisele internetis. Küll aga on veebioskuste ja meediapädevuse arendamine lõimitud Rootsi riiklikku õppekavasse nii alg- ja põhikooli kui ka gümnaasiumi tasemel (Better Internet for Kids, 2021). Lisaks on loodud asutusi (nt Rootsi turvalisema interneti keskus), mis on pühendunud mitmesuguste õpetlike materjalide ja mängude väljatöötamisele. Need materjalid on mõeldud nii lastele endile kui ka nende vanematele, õpetajatele ja teistele lastega tegelevatele täiskasvanutele. Need algatused peegeldavad Rootsi pühendumust digitaalse kirjaoskuse arendamisele ja laste turvalisuse tagamisele veebikeskkonnas.

Kuigi Rootsis ei ole palju avalikke kampaaniaid ega projekte, mis oleksid spetsiifiliselt suunatud laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisele internetis, hõlmavad mõned Euroopa-ülesed algatused ka Rootsi asutusi. Need üleeuroopalised ettevõtmised (nt #ChildSafetyON, turvalise interneti päev), millest Rootsi on osa võtnud, kujutavad endast laiemat pühendumust laste digitaalse turvalisuse suurendamisele ja veebikeskkonnas toimuva jälgimisele. Lisaks on ka paar Rootsi enda algatust (nt Happy Onlife, Dumpen), mis on korraldatud eesmärgiga ennetada laste seksuaalset väärkohtlemist internetis või väärkohtlemise tagajärjena avalikustada väärkohtlejate andmed.

Ennetusmeetmete tugevdamine Rootsis sai alguse 2008. aastal, mil sealne valitsus andis noortesajade rahvuslikule nõukogule mandaadi võtta kasutusele meetmeid seksuaalse ärakasutamise vastu internetis. Selle tulemusena koostati hariduslikud materjalid gümnaasiumiõpetajatele ning korraldati koolitusi lastega tegelevatele spetsialistidele. Sealt edasi 2012. aastal anti noortesajade rahvuslikule nõukogule korraldus meetmeid veelgi tugevdada, mille tulemusena loodi lastele ja noortele infomaterjale eesmärgiga ennetada nende seksuaalset ärakasutamist internetis (European Commission, 2014).

Rootsi turvalisema interneti keskus

Rootsis on riiklik asutus nimega meediaamet (enne 2024. aastat nimetati seda meediakomiteeks), mille peamine ülesanne on edendada laste ja noorte teadlikkust meediakasutajatenä ning kaitsta neid meedia kahjulike mõjude eest. Asutus koondab teemakohaseid uuringuid ja levitab teavet meedia arengu, mõjude ja kasutamise kohta laste ja noorte seas (European Commission, 2014). Asutus on koos laste nõustamisliini (BRIS) ja laste seksuaalse väärkohtlemise vastu võitleva organisatsiooniga ECPAT osa Rootsi turvalisema interneti keskusest (SIC).

SIC keskendub eelkõige küberturvalisuse ja digipädevuste edendamisele eriti laste ja noorte seas. Fookuses on mitmesugused veebiturvalisuse aspektid, sealhulgas kaitse internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise, küberkiusu ja muu sobimatu sisu eest. SIC jaguneb kolmeks osaks: meediaameti juhitud teadmiste keskus, laste nõustamisele keskendunud abiliin BRIS ning lastevastase seksuaalse vägivalda vastu võitlev ECPAT Rootsi (Statens medieråd, 2023a). Teadmiste keskus toodab ja levitab teavet laste ja noorte internetiohutusega seotud küsimuste kohta ning loob ka õppematerjale. Samuti teeb keskus koostööd riiklike ja rahvusvaheliste osapooltega ning korraldab üritusi ja kampaaniaid. BRISi põhimõte on pakkuda lastele ja noortele turvalist ja konfidentsiaalset keskkonda, kus nad saavad jagada oma muresid ning kus neile pakutakse tuge ja nõu. ECPAT on alates 2005. aastast juhtinud üleriigilist abiliini, millele saab teatada võimalikust lapse seksuaalsest ärakasutamisest veebis. Seejärel võtab ECPAT ühendust teenusepakkujaga, et eemaldada pildid või videod, mis kujutlevad lapse seksuaalset väärkohtlemist (Better Internet for Kids, 2021).

Muud õpetlikud küberturvalisuse mängud

SICi veebilehel on postitatud ka erinevad lastele ja noortele suunatud õpetlikud tööriistad ja mängud, mis puudutavad teemasid nagu laste ja noorte õigused internetis, küberturvalisus ja meediapädevus.

Üheks selliseks mänguks on **Happy Onlife**, mille eesmärk on teadlikkuse tõstmine riskidest ja võimalustest internetis. Mäng on peamiselt suunatud 8–12-aastastele lastele, kuid sobib ka vanematele inimestele (sh lapsevanemad, õpetajad) (Statens medieråd, 2023c).

Park Hideaway mäng

Park Hideaway (*Parkgömmet*) on organisatsiooni Change Attitude ja Skövde Ülikooli koostööna sündinud mäng, mis põhineb autentsetel vestlustel, kus kurjategijad on lastega seksuaalsetel eesmärkidel ühendust võtnud. Kurjategijate kasutatud strateegiad ja meetodid lastega manipuleerimiseks on muudetud mängu sisule sobivaks ning seksuaalse väärkohtlemise temaatika on mängust eemaldatud. Tööriist on mõeldud kasutamiseks turvalises koolikeskkonnas. See on digitaalne tööriist, mis aitab lastel paremini mõista, milliseid manipulatsioonitehnikaid võidakse nendega internetis kasutada ja milliseid katsumusi digitaalne maailm pakub (World Childhood Foundation, 2020).

Sisu: mängu tegevus toimub pargis, kus iga mängija peidab aarde ja saab vastu vihjeid teise aarde leidmiseks. Mängu käigus saadetakse sarnaselt veebivestlustele sõnumeid, kus tundmatu tegelane üritab mängijaid manipuleerida, et saada neilt piltide jagamise teel vihjeid. Mängijad otsustavad, kas avaldada vihje ning kas see võib olla pikas perspektiivis hea või halb mõte. Mängule järgneb õpetaja juhitud arutelu, mis keskendub laste kogemustele mängus ja internetis. Tööriist sisaldab vestluskaarte, soovitusi edasisteks aruteludeks ning teavet manipuleerimise kohta. Nõnda võimaldab Park Hideaway mäng õpetajal alustada arutelusid manipuleerimise, enesehinnangu, piiride ja õiguste teemal (Change Attitude, 2022).

Väljatöötajad: Change Attitude ja Skövde Ülikool. Mängu arendust rahastasid World Childhood Foundation, Swedish Postcode Foundation, Change Attitude, Skövde Ülikool ja Skövde innovatsiooniettevõtte IUS Innovation (University of Skövde, 2019).

Sihtgrupp: 8–10-aastased koolilapsed

Mõju: ei ole hinnatud teadusuuringus, kuid sisu on töötanud välja eksperdid ja seal on tuginetud reaalsele väärkohtlemise juhtumitele.

Dumpen

Dumpen on veebileht, mis paljastab pedofiile ja arutleb laste lõksumeelitamise ja seksuaalse ärakasutamisega seotud küsimuste üle.

Sisu: muuhulgas antakse iganädalane ülevaade käesoleva nädala kohtuasjadest, mis on seotud laste seksuaalse väärkohtlemisega nii internetis kui ka väljaspool. Lisaks jagavad paljud ohvrid ja nende lähedased lugusid oma kogemustest. Vihjeid saab veebilehel saata iga kodanik.

Allikas: www.dumpen.se

1.6.6 Suurbritannia (Ühendkuningriik)

Ühendkuningriigis tehakse palju selleks, et ennetada laste väärkohtlemist internetis. Seal on abiline erinevatele sihtrühmadele: nii väärkoheldutele, (potentsiaalsetele) väärkohtlejatele ja mõlema sihtrühma pereliikmetele ning igapäevale, kes soovib teatada kahtlasest isikust, tegevusest või abivajavast lapsest. Seal on mitmeid suuri heategevusorganisatsioone, mille programmid keskenduvad laste väärkohtlemise ennetamisel erinevatele sihtrühmadele: lapsed ja noored, lapsevanemad, vanavanemad ja teised hooldusõigusega isikud, lastega töötavad spetsialistid, (võimalikud) väärkohtlejad, poliitikud ja otsustajad. Osa tegevusi võib olla suunatud üsna spetsiifilistele sihtrühmadele nagu kitsad rahvusrühmad, erivajadusega või LGBTQ+ lapsed, madalama IQ-ga väärkohtlejad jt.

Riiklikud programmid

ThinkUknow on internetiturvalisuse haridusprogramm, mille eesmärk on kaitsta lapsi ja noori seksuaalse väärkohtlemise eest virtuaalmaailmas. Programm pakub tasuta õppematerjale, nõu ja tuge lastele ja noortele ning nende peredele, samuti parimaid praktikaid ja võimalust erialaseks arenguks lastega töötavatele spetsialistidele. ThinkUknow koosneb informeerivast ja nõuandvast veebiportaalist ning laiast valikust õppematerjalidest, mis aitavad ennetada ahistamist ja ärakasutamist nii füüsilises kui ka virtuaalses maailmas.

Materjalide seas on loengumaterjale, interaktiivseid mängu, multikaid, õppefilme jpm. Portaalis saab neid teema ja vanusrühma kaupa mugavalt välja filtreerida. Need aitavad lastel ja noortel mõista, milliste riskidega nad internetis võivad kokku puutuda, õpetavad end kaitsma ning toovad välja abivõimalused.

Organisatsioon: UK National Crime Agency, Child Exploitation and Online Protection Command (NCA CEOP).

Sihtrühmad:

- 4–17-aastased lapsed ja noored, sh haridusliku erivajadusega. Vanuse alusel on nad jaotatud kolmeks grupiks: 4–7-aastased, 8–10-aastased ning 11–18-aastased;
- lapsevanemad ja teised laste hooldusõigust omavad isikud;
- spetsialistid (haridustöötajad, politseinikud, lastekaitsetöötajad, sporditreenerid jt), kes oma igapäevatoos puutuvad kokku laste ja noortega.

Programmi sisu: kaetud on sellised teemad nagu

- tervislikud/ebatervislikud suhted,
- kahjulik seksuaalne käitumine,
- sekstimine,
- väljapressimine internetis,
- ahistajate kasutatavad võrgutamistaktikad nagu surve, manipulatsioon, meelitamine, sundus jne.

Programmis jagatakse lastele ja noortele infot eakohaselt. Näiteks 4–7-aastastele lastele on mõeldud multikas „Jessie ja sõbrad“. See aitab internetis ära tunda murettekitavaid või hirmutavaid juhtumeid neljas olukorras: videote vaatamine, piltide jagamine, arvutimängud ja vestlemine. Lapsed koguvad küsimustele vastates tähekesi, et aidata Jessiel ja ta sõpradel rääkida sellest täiskasvanule iga kord, kui internetis juhtub midagi hirmutavat või murettekitavat. Vanemas vanuserühmas ehk 11–18-aastastele pakub veebiportaal infot erinevatel teemadel ning jagab võimalusi abi otsimiseks (teemadest on kaetud näiteks suhted, internetis suhtlemine, turvaline käitumine, seksuaalse sisuga materjal internetis, alastipildid, seksuaalne väärkohtlemine).

Spetsialistidele pakub ThinkUknow laia valikut koolitusvõimalusi, et parandada nende teadmisi ning enesekindlust laste ja noorte kaitsmisel. Näiteks pakub laste turvalisuse tagamise teemaline e-kursus teadmisi kahjulikust sisust internetis, küberkiusust, radikaliseerumisest ja ekstremismist ning seksuaalsest väärkohtlemisest.

Lisaks pakub NCA CEOP haridusüksus spetsialistidele süvakursust, mille on ajavahemikus 2007–2019 läbinud üle 8000 spetsialisti. Kursuse läbimine andis neile CEOP haridussaadiku staatuse (CEOP *Ambassador*) ehk õiguse koolitada oma kolleege ja teisi oma valdkonna spetsialiste ThinkUknow sissejuhatava kursuse raames. See võimaldab teadmiste ülekandmist spetsialistilt spetsialistile. ThinkUknow võrgustikus oli 2019. aasta seisuga üle 100 000 registreeritud spetsialisti eri valdkondadest nagu haridus, tervishoid, sotsiaalhoolekanne, heategevus, jõustruktuurid jm.

ThinkUknow veebiportaal pakub nii lastele ja noortele kui ka lapsevanematele võimalust väärkohtlemisest CEOP-ile raporteerida. Kui selleks ei olda veel valmis, soovitatakse anonüümselt pöörduda ChildLine abiliini poole. Samuti saavad lapsevanemad küsida nõu, kui neil on mure oma lapse pärast.

Mõju hindamine: 2009. aastal läbi viidud ThinkUknow programmi hindamine leidis, et kuigi hindamise aluseks olnud uuringus osalenud noortel oli sageli raskusi, et meenutada, kas nad on selles programmis osalenud või mitte, oli tollel ajal tõenäoliselt ca 14% koolinoortest koolis selles programmis osalenud (Davidson jt, 2009). Kuigi programmis edastatud täpsed sõnumid kipuvad paljudel noortel aja jooksul meelset minema, leidis hindamisraport, et ka need lapsed, kes enda sõnul ei olnud viimase paari aasta jooksul saanud nõu internetis turvaliselt käitumiseks, olid siiski omandanud mingid standardid selle kohta oma sotsiaalsest keskkonnast ja

kaaslastelt. Raport järeldas, et ilma formaalse või mitteformaalse info ja koolitusteta oleks riskeeriv käitumine noorte seas tõenäoliselt tunduvalt levinum.

2019. aasta seisuga ei olnud tõsisemat programmi mõju hindamist veel läbi viidud, kuid see oli planeerimise etapis. 2024. aasta alguse seisuga ei olnud hindamisraport avalikult kättesaadav.

Allikad: <https://www.thinkuknow.co.uk/> ja <https://ecsa.lucyfaithfull.org/thinkuknow>

Stop It Now! Ühendkuningriigis ja Iirimaa on haridusprogramm, mille eesmärk on tõsta teadlikkust laste seksuaalsest väärkohtlemisest.

Sihtrühmad: laiem avalikkus, lapsevanemad ja teised täiskasvanud, kes vajavad infot ja tuge, mis aitaks neil lapsi kaitsta (vt ka Parents Protect!, mis on osa programmist), poliitikud ja otsustajad (tagamaks, et laste väärkohtlemise ennetus oleks osa poliitilisest agendast ning välja oleksid töötatud vajalikud poliitikad), inimesed, kes on mures oma käitumise pärast internetis ja oma mõtlemise/käitumise pärast seoses lastega.

Organisatsioon: The Lucy Faithfull Foundation (heategevusorganisatsioon, mis keskendub laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisele). Organisatsiooni töö toetub eraisikute ja ettevõtete annetustele. Fond teeb koostööd paljude e-kaubanduse ettevõtetega (nt Amazon, ASOS, eBay, Booking.com jt), kes annetavad fondile eraisikute ostude pealt.

Programmi sisu:

- anonüümne abiliin, reaajas *chat* ja meiliteenus, kuhu saab pöörduda, kui keegi on mures enda mõtete, tunnete või käitumise pärast või teise täiskasvanu või noore inimese pärast. Teenus on kohandatud kohalikele vajadustele vastavaks;
- meediakampaaniad, et tõsta avalikkuse teadlikkust väärkohtlemise olemusest ja sellest, kuidas lapsi kaitsta (vt ka „Deterrence“ kampaaniat Iirimaa ptk 5.3.8.);
- infomaterjalid;
- kohtumised, seminarid, töötoad lapsevanematele ja teistele täiskasvanutele;
- töö laste ja noortega, et rääkida tervislikest suhetest ja turvalisest käitumisest nii internetis kui ka päriselus;
- spetsialistide koolitamine ja nende teadlikkuse parandamine;
- veebis kättesaadavad materjalid, nt Parents Protect!, (potentsiaalsetele) väärkohtlejatele mõeldud lühifilm Spotlight⁵ jm;
- koostöö ja lobitöö valitsusliikmetega.

Programmi hindamine: 2014. aastal viidi sõltumatu uurimisasutuse abiga läbi Stop It Now! abiliini mõju hindamine nii Ühendkuningriigis (programmi algus 2002) kui Hollandis (programmi algus 2012). Tulemused näitasid, et mõlemad abiliinid on olnud edukad suhtlemisel nende täiskasvanutega, kes võivad mängida olulist rolli laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel. Ühendkuningriigi puhul leiti, et abiliin aitab sellele pöördujatel mõista, et nende käitumine (nt laste väärkohtlemisest tehtud pildimaterjali vaatamine) on probleemne. Samuti aitab abiliin parandada avalikkuse teadlikkust ja vähendab stigmatiseerimist ning innustab ennetusteenuste loomisele nii laiema avalikkuse kui spetsialistide jaoks. Siiski oli abiliinide kasutamine seotud piirangutega, sest inimesed ei teadnud, kuhu abi saamiseks pöörduda ning kõrge nõudluse tõttu teenuse järele ei pruugitud alati liinile pääseda. Teenuse kasutamist piiras ka häbitunne ja mure anonüümsuse säilimise pärast (Brown jt, 2014).

Värskest avaldatud uuring (Newman jt, 2023) hindas Stop It Now 2015.–2018. aastail läbi viidud kampaania mõju abi otsimisele. Kõned abiliinile (ca 11 000 unikaalset helistajat), veebilehe statistika (üle 100 000 uue külastaja) ja kolm veebilehel tehtud uuringut (n=252) võimaldasid analüüsida abi otsimist, teadlikkust ja enesehinnangulist käitumist. Tulemused näitasid, et veebilehel oli kampaania aktiivsel perioodil enam

⁵ Vaata filmi siit: <https://www.youtube.com/watch?v=7yjDssjurM8>

külastajaid. Abiliinil helistajad ja veebilehe külastajad otsisid pärast kampaania materjalide vaatamist suurema tõenäosusega abi. Abiotsijad olid enamasti mehed, kes olid mures oma käitumise pärast. Veebilehel uuringule vastanud oma käitumise pärast muretsevad mehed (n=53) tõid välja, et teadlikkus seadustest (76%) ning seaduslikest ja isiklikest tagajärgedest (68%) muutusid kampaania mõjul ning 66% märkis, et nad muutsid oma käitumist. Uuringu autorid järeldasid, et avalik kampaania võib olla efektiivne viis abi otsimise edendamiseks ja väärkohtlemise ennetamiseks.

Allikas: <https://www.stopitnow.org.uk/> ja <https://ecsa.lucyfaithfull.org/stop-it-now-uk-and-ireland-helpline>

Speak out Stay safe (SOSS) on algkoolilastele mõeldud programm, mis aitab lastel aru saada:

- mis on väärkohtlemine ja kuidas seda ära tunda,
- et väärkohtlemine pole kunagi lapse süü ja lapsel on õigus turvalisusele,
- kust leida abi, sh info NSPCC laste abiliini kohta (NSPCC – National Society for the Prevention of Cruelty to Children).

SOSS-programmi viiakse läbi koolides ning selle sisu kattub algkooli õppekavaga, aidates käsitleda väärkohtlemisega seotud teemasid. Programm sisaldab virtuaalset kohtumist 5–7- ja 7–11-aastaste lastega (vastavalt vanusrühmale 20 või 30 minutit), haarava sisu ja materjalidega tunde, mis rõhutavad põhisõnumeid, ja silmast-silma töötuba 6–7- ja 9–11-aastastele lastele. Kool saab programmi läbiviimise tellida tasuta.

Sihtrühm: 5–11-aastased lapsed, sh haridusliku erivajadusega, puudega jm erivajadusega lapsed.

Läbiviija: NSPCC (lastega tegelev heategevusorganisatsioon).

Rahastus: tegemist on heategevusele tugineva programmiga, mida rahastatakse annetustest ning mis toetub vabatahtlike tööle.

Programmi mõju hindamine viidi läbi 2021. aastal. Läbiviijaks oli erinevate ülikoolide teadlastest koosnev uurimisrühm. Hindamisel võrreldi 40 Ühendkuningriigi kooli, kus SOSS-programm oli viimase 2 aasta jooksul läbi viidud, 34 kooliga, kus seda ei ole tehtud. Hindamine võttis arvesse laste, õpetajate ning programmi läbiviivate töötajate ja vabatahtlike hinnanguid. See viidi läbi nii vahetult SOSS-programmi läbimise järgselt kui 6 kuud hiljem. Kokkuvõttes leiti, et tänu vabatahtlike kasutamisele on SOSS väga kuluefektiivne ning samas laiahaardeline programm, mille tagajärjel ennekõike algkooli vanemate laste (7–11-aastased) teadmised programmis käsitletavatest teemadest oluliselt paranesid (võrreldes kontrollgrupiga, kes programmi ei läbinud). Nooremas koolieas laste (5–7-aastased) teadmised paranesid osaliselt (ennekõike paranes teadlikkus laste abiliinist, mis püsis ka kuus kuud hiljem tehtud järelhindamisel). Mõju hindamisel püüti kaasata ka hariduslike erivajadustega ja puuetega lapsi, kuid koroonapandeemia tõttu see ei õnnestunud. Seetõttu tugineti õpetajate hinnangule, mille kohaselt on programm olnud ka erivajadustega ja puudega lastele kasulik ning selle sihtrühma puhul rõhutati programmielse ettevalmistuse olulisust (TESSE Research Team, 2021).

Allikas: <https://learning.nspcc.org.uk/services/speak-out-stay-safe/#skip-to-content>

UK Safer Internet Centre (Ühendkuningriigi turvalise interneti keskus) loodi 2011. aastal kolme heategevusorganisatsiooni (Childnet, Internet Watch Foundation ja SWGfL) koostöös. Nad pakuvad tuge ja teenuseid lastele, noortele ja täiskasvanutele ning lastega töötavatele spetsialistidele, toetudes Ühendkuningriigi ning rahvusvahelistele parimatele praktikatele. Koostööd tehakse 30 keskusega üle terve Euroopa.

Pakutavad teenused:

- infokeskus lastele, noortele, lapsevanematele, hooldajatele, koolidele;
- kolm abiliini: lastega töötavatele spetsialistidele ja kõigile täiskasvanutele, kes puutuvad internetis kokku kahjuliku sisuga materjaliga;
- Hotline pakub turvalist ja anonüümset võimalust raporteerida internetis leviva, last väärkohtleva sisuga foto- ja videomaterjali kohta ning paluda selle eemaldamist;

- noorte nõukoda (Youth Advisory Board) väärtustab noorte osalemist ning toetab noori selles, et nad saaksid turvalise interneti teemadel midagi ära teha oma koolis.

Rahastamine: alates 2022. aastast toetab nende tegevust ettevõtte Nominet (tegeleb interneti infrastruktuuriga ja toetab digitaalse kaasamise projekte). Varasemalt toetas keskust osaliselt Euroopa Komisjon.

Allikas: <https://saferinternet.org.uk/>

Lapsevanematele teadlikkuse tõstmisele suunatud materjalid

- **Parents Protect!:** haridusprogramm lapsevanematele (ja vanavanematele) ja teistele hooldusõigusega isikutele, mis keskendub ennetustegevustele, mida täiskasvanu saab ette võtta lapse kaitsmiseks seksuaalse väärkohtlemise eest. Sisaldab töötube ja 30-minutilist veebipõhist programmi, allalaetavaid brošüüre ja postkaarte. Programm kasvas välja kahest pilootprojektist, mis läbisid hindamise. Lapsevanemate koolituste puhul kasutatakse enne ja pärast töötuba küsimustikke, et mõõta õpitu mõju ja muutust enesekindluses. ParentsProtect! veebilehel oleva küsitluse tulemused näitavad, et 70–80% külastajatest peavad veebilehte väga kasulikuks ja leiavad vajamineva info. Parents Protect! on osa laiemast programmist Stop It Now!, mida viib läbi heategevusorganisatsioon The Lucy Faithfull Foundation. <https://www.parentsprotect.co.uk/>
- **Internet Matters** on veebiportaal lapsevanematele, teistele lapse hooldajatele ja spetsialistidele info ja nõu saamiseks. Nõuandeid ja juhiseid antakse vastavalt lapse vanusele (0–5, 6–10, 11–13, 14+) ning samuti erivajadusega ning LGBTQ+ laste vanematele. Portaal katab kõiki olulisi internetiohtudega seotud teemasid nagu sekstimine, võrgutamise, valeuudised ja -info, ebasobiv sisu, küberkius jpm, aga annab ka nõu piirangute seadmise kohta eri seadmete ja keskkondade puhul.
- **Internetiturvalisuse seminarid lapsevanematele**, läbiviijaks on Lucy Faithfull Foundation. Teemad: ebasobiv sisu (Content); soovimatu kontakt, sh selline, mis võib last ära kasutada (Contact); ning küberkius ja sekstimine: kuidas neid ennetada ja reageerida (Conduct). <https://www.lucyfaithfull.org.uk/public-education-seminars.amp.htm>

Erinevad abiliinid

- Stop it Now! UK ja Iirimaa (sihtrühmaks (potentsiaalsed) väärkohtlejad ning inimesed, kes on mures mõne teise täiskasvanu mõtete või käitumise pärast või lapse/noore seksuaalkäitumise pärast),
- NSPCC abiliin erinevate lapse ära kasutamist puudutavate murede jaoks (NSPCC ehk National Society for the Prevention of Cruelty to Children on Inglismaal ja Walesis tegutsev heategevusorganisatsioon, kellel on seaduslik õigus hädasolevate laste kaitse alla võtmiseks),
- ChildLine: NSPCC tasuta anonüümne lasteliin on mõeldud kuni 18-aastastele.

Seadusandlust muutvad kampaaniad

„Flaw in the Law“ kampaania. Lapsega seksuaalse sisuga sõnumite vahetamine muutus Ühendkuningriigis kuriteoks 2017. aastal (Brennan, 2019). See järgnes NSPCC (National Society for the Prevention of Cruelty to Children) edukale „Flaw in the Law“ kampaaniale 2014. aastal, nii et 42 000 naela maksnud kampaania suutis edukalt muuta seadusandlust. Enne seda oli seadusandluses auk, mis tähendas, et otseselt seksuaalse sisuga sõnumite saatmine täiskasvanult lapsele ei olnud alati kuritegu. Seni oli valitsus korduvalt avalikult väitnud, et olemasolev seadusandlus on piisav⁶. Samal

⁶ https://www.effie.org/legacycases/case/UK_2016_100068

ajal näitas uuring, et kolm neljast täiskasvanust Ühendkuningriigis uskusid, et seksuaalse sisuga sõnumite saatmine lastele on ebaseaduslik. Kampaania sihtrühmaks olid ministrid ja nende nõunikud, opositsioonipoliitikud, laiem avalikkus ja meedia. Kampaanias kasutatud graafika ja videod asetasid kõrvuti tõsise augu seadusandluses, mis võimaldab lapsi väärkohelda, ning samal ajal kehtivad jaburad seadused. Näiteks oli Ühendkuningriigis ebaseaduslik olla purjus kohtades, kus oli seaduslik alkoholi müüa ja tarbida, töödelda lõhet kahtlastes tingimustes või kanda parlamendis raudrüüd⁷.

„Wild West Web“ kampaania oli 2018. aastal alguse saanud NSPCC kampaania, mis kutsus valitsust üles reguleerima internetiplatvorme ja -keskkondi (Brennan, 2019). Selle kampaania oluliseks osaks olid lapsed, sh veebis väärkoheldud lapsed, kes kohtusid ka erinevate parlamendi- ja valitsusliikmetega. Seaduseelnõu „Online Safety Bill“ tuli parlamendi alamkojas arutlusele 2022. aasta märtsis ning seadus jõustus 2023. aasta oktoobris. Sellega pandi tehnoloogiaettevõtetele seaduslik kohustus muuta virtuaalkeskonnad (sh sotsiaalmeedia ja mängukeskkonnad) laste jaoks turvaliseks. Nad peavad oma tooteid ja teenuseid laste turvalisuse aspektist hindama ning võtma kasutusele abinõusid, et lapsi väärkohtlemise eest kaitsta. Viie aasta jooksul, mil parlament seaduseelnõud arutas, kasvas võrgutamisjuhtumite arv veebis Ühendkuningriigis 82% ning lapsi ära kasutatavate pildimaterjalidega seotud juhtumite arv 66%.⁸

Teadlikkuse suurendamine online riskidest ja turvalisest käitumisest õpilaselt-õpilasele-meetodil (CATZ – Cross-Age Teaching Zone).

Internetis toimuva väärkohtlemise vastu võitlemise parimate praktikate ülevaade tõi ühe järeldusena välja, et kui vähegi võimalik ja sobilik, võiksid internetiriske ja turvalist käitumist puuduvad koolitused olla välja töötatud ja läbi viidud noorelt-noorele-põhimõttel (Brennan jt, 2019: 24). Järgnevalt on kirjeldatud ühte seda põhimõtet aluseks võtnud katseprojekti, mille eesmärgiks oli juhustlikustatud kontrolluuringuga mõõta teadlikkuse kasvu internetiriskest ja turvalisest käitumisest projektis, kus vanemad õpilased õpetavad nooremaid (Boulton jt, 2016). See lähtus varasematest teadmistest, et kuigi õpilased on avatud teadmiste omandamisele internetimaailma ohtudest, ei pea nad alati usutavaks, kui neid teadmisi edastab õpetaja. Noored leiavad sageli, et nende teadmised sel teemal ületavad täiskasvanute omi. Samuti ei ole noored sageli avatud lapsevanemate vahendavale ja piiravale mõjule. Õpilaselt-õpilasele-meetod võib aga pakkuda tugevat õppimiskogemust nii tundide ettevalmistajale kui ka tundides osalejatele. Lisaks testiti seda, kas mõju on tugevam tüdrukute või poiste puhul, kuna varasemalt on leitud, et poisid käituvad üldiselt riskeerivamalt internetis ning puutuvad seetõttu enam kokku ebasobiva või potentsiaalselt kahjustava sisuga (Baumgartner jt, 2010; Fleming jt, 2006; tsiteerib Boulton jt, 2016). Lisaeesmärgiks oli saada laste tagasisidet sellisele õppelahendusele.

Sihtrühm: algkooli õpilased, täpsemalt 6. klassi õpilased (keskmine vanus 11,5 aastat) olid tuutoriteks 4. klassi õpilastele (keskmine vanus 9,5 aastat).

Meetod: uuring viidi läbi viies Ühendkuningriigi algkoolis koguvalimiga 291 õpilast, kes jagunesid järgnevalt: tuutorite sekkumisgrupp 100 ja kontrollgrupp 46 õpilast; õpetatavate sekkumisgrupp 117 ja kontrollgrupp 28 õpilast. Igas grupis jagunesid poisid ja tüdrukud enam-vähem pooleks.

Sekkumise sisu: viiest õpilasest koosnevad tuutorite rühmad said uuringu läbiviijatelt materjalid internetis toimetamise riskide ja nende vältimise kohta ning soovitusi, kuidas sel teemal planeerida ja läbi viia ca 30-minutiline tund. Sisuline materjal puudutas järgmisi teemasid: internetirisgid ja kuidas neist hoiduda, võõrastega internetis suhtlemine, isikliku info jagamine teadlikult/tahtmatult, küberkius, fotode jagamine, arvutiviirused. Täpsemate detailide üle tunni läbiviimisel said otsustada tuutorid ise (minimaalselt valmistasid kõik rühmad ette plakati ja mõtlesid läbi, kes millest räägib). Ettevalmistuseks oli tuutoritel aega 4x60 minutit, mis jagunes 2–3 nädala peale. Seejärel viisid tuutorid tunni läbi: viiest tuutorist koosnev rühm õpetas viiest

⁷ <https://marketingsociety.com/sites/default/files/thelibrary/NSPCC.pdf>

⁸ <https://www.nspcc.org.uk/about-us/news-opinion/2023/2023-09-19-the-online-safety-bill-has-been-passed-in-a-momentous-day-for-children/>

õpilasest koosnevat rühma. Sekkumisgrupis olnud õpetatavad said ainult tuutorite vahendusel infot, mida sisaldas kokkuvõtte interneti riskide/turvalise käitumise kohta. Kontrollgrupp sai sama kokkuvõtte oma tavaõpetajalt ning seejärel toimus klassis vastavateemaline arutelu.

Efektiivsuse mõõtmine ja selle tulemused: õpetamismeetodi efektiivsuse hindamiseks kasutati avatud vastustega küsimustikku nii sekkumis- kui kontrollgrupile ning kinniseid skaaladega küsimusi hindamaks, kuivõrd õpilastele (nii tuutoritele kui ka õpetatavatele) selline meetod meeldis ja keda nad meelsasti näeksid neist teemadest edaspidi rääkimas (õpetajad, täiskasvanud väljaspoolt kooli, lapsevanemad, vanemad õpilased).

Tulemused näitasid et:

- õpilaselt-õpilasele-meetod aitab tõsta teadlikkust ohtudest ja turvalisest käitumisest internetis. Mõju oli keskmine kuni suur. Sekkumine oli eriti efektiivne tuutorite puhul, kelle teadmised paranesid nii internetiriskide kui turvalise käitumise osas. Nooremad õpilased ehk õpetatavad parandasid oma teadmisi ennekõike turvalise käitumise osas, kuid vähem riskide osas;
- sugu ei määranud meetodi efektiivsust ega meeldivust;
- õpilaselt-õpilasele meetod meeldis osalejatele väga. See on oluline tulemus, kuna mitmed sekkumised kukuvad läbi seetõttu, et need lihtsalt ei meeldi või ei sobi noortele.

Piirangud: uuringut on vaja korrata suurema valimiga ning hinnata, kas sellisel meetodil omandatud teadmised jäävad ajas püsima.

Muud materjalid

Looking out for Lottie eesmärk on harida noori ja noortega töötavaid spetsialiste veebis ja väljaspool seda toimuva laste väärkohtlemise ja võrgutamise meetodite kohta. Sihtühmiks on noored alates 14. eluaastast ja spetsialistid, kes töötavad nende noortega. Materjali üheks osaks on video, kus tegutseb tüdruk nimega Lottie. Ta kohtub poissi nimega Jack ja kirjeldab nende suhte lugu. Lisaks on olemas töölehed. Noortele näidatakse filmi koolis ja spetsialistidele seal, kus on kokku lepitud. Simulatsioon loodi 2014. aastal ning seda täiendati NSPCCga koostöös 2018. aastal. Selle mõju pole hinnatud, aga videosimulatsioon võitis 2016. aastal digitaalse innovatsiooni auhinna (The Guardian University Award for Digital Innovation 2016). Materjali loojaks on Centre for Child Protection Kenti Ülikoolis, partneriks NHS.

Allikad: <https://research.kent.ac.uk/lottie/>

<https://www.kent.ac.uk/social-policy-sociology-social-research/centre-for-child-protection/training-simulations/looking-out-for-lottie>

Zipit oli noortele mõeldud mobiiliäpp, mis aitas hakkama saada sekstimise tagajärjel tekkiva survega. Sihtühmiks olid 14–16-aastased noored, kes võivad tajuda survet saata sekste või vajada tuge saadud sekkumise reageerimisel. Mobiilirakenduse loomise idee tuli sellest, et uuringud ja konsultatsioonid noortega näitasid, et sekstid on laialt levinud, kuid noored ei otsi nendega toimetulekuks abi. Zipit pakkus naljakaid pilte, mida saata seksuaalse sisuga materjali asemel ning julgustas noori võtma ühendust ChildLine abiliiniga, kui nad vajavad nõu või tuge (ChildLine on lastele ja noortele mõeldud tasuta konfidentsiaalne abiliin). Mobiilirakenduse reklaamlause oli „hoia flirtivat vestlust ohjes“ („keep flirty chat on the right track“). Äpp oli sobilik nii hetero- kui homo-, bi- ja transseksuaalsetele noortele. 2024. aasta seisuga äppi enam alla laadida ei saa.

Allikas: <https://ecsa.lucyfaithfull.org/zipit>

2. Lapsevanemate küsitlusuuringu tulemused

2.1 Uuringu eesmärk ja metoodika

Lapsevanemate küsitlusuuringu **eesmärk** oli:

- kaardistada 6–13-aastaseid lapsi kasvatavate lapsevanemate (või hooldajate) teadmised ja vaatenurk laste internetikasutusele ning nende teadlikkus seksuaalse väärkohtlemise ohust internetis;
- selgitada välja, milliseid meedia sotsiaalse vahendamise praktikaid lapsevanemad kasutavad ja millised on peamised puudused vanemate teadlikkuses ja oskustes, toetamaks internetiohtudega kokku puutuvaid lapsi.

Uuringus määratleti laste seksuaalset väärkohtlemist järgmiselt:

- last väärkohtleva materjali (pildid, fotod, videod) jagamine sotsiaalmeedias ja suhtlusvõrgustikes;
- võõra või tuttava täiskasvanu suhtlus lapsega, kui täiskasvanu teeskleb sõprust eesmärgiga last seksuaalselt ära kasutada (nt võrgutab last);
- eakaaslas(t)elt tulev soovimatu seksuaalse sisuga suhtlus või ettepanek.

Uurimisküsimused

Uuringu eesmärgist tulenevad **täpsemad uurimisküsimused olid järgnevad:**

1. Milline on lapsevanema hinnang enda digipädevusele?
2. Millised on laste internetikasutuse üldised harjumused vanemate pilgu läbi?
3. Milline on vanemate enesehinnanguline teadlikkus sellest, kuidas nende lapsed veebis aega veedavad ja kellega suhtlevad (sh teadlikkus laste huvidest, kasutatavatest programmidest/rakendustest ning külastatavatest veebilehtedest)?
4. Kas ja kuidas püüavad vanemad laste internetikasutust kontrollida ja piirata (suulistest kokkulepetest tehniliste piirangute kasutamiseni)? Millised on lapsevanemate hinnangud sellele, kuivõrd hästi erinevad lahendused töötavad?
5. Kuivõrd tajuvad lapsevanemad erinevaid ohte, mis seostuvad laste veebikasutusega?
6. Kas ja mida lapsevanemad teevad internetiohtude maandamiseks ja kuidas nad hindavad erinevate meetodite tõhusust?
7. Milline on lapsevanemate teadlikkus sellest, kas laps on langenud internetis (seksuaalse) väärkohtlemise või kiusamise ohvriks? Kuivõrd teadlikud on vanemad sellest, kuhu pöörduda ja mida teha, kui laps on langenud internetis väärkohtlemise ohvriks?
8. Kellel näevad lapsevanemad põhirolli ja vastutust internetis leviva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel?
9. Millist tuge vajab lapsevanem, et käsitleda oma lapsega internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ohu teemat?

2.1.1 Valim, andmekogumine ja analüüs

Uurimisküsimustele vastamiseks tegime lapsevanemate seas küsitlusuuringu, mille sihtrühmaks olid 6–13-aastaste laste vanemad (nii vanemad, kasuvanemad, eestkostjad või ka hoolduspere vanemad). Statistikaameti andmetel elab seisuga 01.01.2023 Eestis kokku 177 946 sihtrühma esindajat. Valimi suuruseks kujunes **419 vastajat**.

Küsitlusuuringu andmekorje tegime kombineeritud meetodil: põhiosas veebiküsitlusena (364 intervjuud) ja täiendavad intervjuud telefoni teel (55 intervjuud). Vastata sai nii eesti kui ka vene keeles. Küsitlustöö viis Kantar Emor läbi ajavahemikus 28.03 – 11.04.2024.

Küsitluseks kasutasime Kantar Emori eelvärvatute baasi. Vastajakontaktid on kogutud mitmeastmelise juhuvalikuga kodudes personaalintervjuude käigus või telefoniküsitlustega. Baas on valideeritud ja sobiv esinduslike uuringute valikväljavõtteks.

Küsitlusuuringu valim on regioonide (Tallinn, Põhja- ja Lääne-Eesti, Kesk- ja Kirde Eesti, Lõuna-Eesti) siseselt esinduslik järgmistes lõigetes: sugu, vanuserühm (kuni 40a; 40a+), sobivas vanuses laste olemasolu (6-7a, 8-10a, 11-13a) ja asulatüüp (pealinn, muu linn, maa-asula), ning üle-eestiliselt rahvuse ja haridustaseme lõikes (kõrgharidusega, kõrghariduseta). Vastajate kaalutud profiil on toodud Joonis 1. Üldkogumi jaotus ning kaalutud ja kaalumata valimi andmed on aruande lisas 1.

Metoodiliselt oli uuring üles ehitatud nii, et vastajal paluti mõelda oma noorima internetti kasutava 6–13-aastase lapse peale, et vanemal oleks selge, millise lapse internetikasutust ta uuringus hindab. Erinevas vanuses laste internetikasutus on erinev ja mitme lapse kogemuste üldistamine võinuks olla eksitav. Kokkuvõttes oli tagatud, et lapsevanemad lähtusid vastates erinevasse vanusegruppi kuuluvatest lastest.

Uuringu andmeid analüüsisime andmetöötlusprogrammides Galileo ja SPSS. Kõik aruandes välja toodud gruppidevahelised erisused baseeruvad hii-ruut statistikule ning on toodud usaldusnivool vähemalt 95%. Aruandes uuringu tulemusi illustreerivate jooniste lugemisel tuleb silmas pidada, et protsendid on joonistel esitatud ümardatud kujul, mistõttu tulemus kokku ei pruugi alati olla 100%.

Joonis 1. Vastajate profiil (kaalutud % ja kaalumata n, n=419)

Vastaja sugu

Naine	n=282	53%
Mees	n=137	47%

Vanusegrupp

kuni 34	n=50	18%
35-39	n=148	28%
40-44	n=164	27%
45+	n=57	27%

Piirkond

Tallinn	n=131	32%
Põhja- ja Lääne-Eesti (Harju, Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare)	n=124	28%
Kesk- ja Kirde Eesti (Järva, Lääne-Viru, Ida-Viru ja Rapla)	n=81	17%
Lõuna-Eesti (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi, Võru)	n=83	23%

Asulatüüp

Tallinn	n=131	32%
muu linnaline (linnad, alevid, v.a Tallinn)	n=129	33%
maaline (alevikud, külad)	n=159	35%

Haridustase

Kõrgharidusega	n=270	45%
Kõrghariduseta	n=149	55%

Staatus*

Majanduslikult aktiivne	n=392	92%
Majanduslikult mitteaktiivne	n=27	8%

Igakuine sissetulek pereliikme kohta

kuni 600 eurot	n=95	25%
601-1000 eurot	n=119	33%
1001 eurot või enam	n=136	27%
puudus/ei oska öelda	n=69	15%

Pere majanduslik toimetulek

elame mugavalt praeguse sissetuleku juures	n=88	20%
saame hakkama praeguse sissetuleku juures	n=222	49%
praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada	n=86	24%
praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada	n=23	7%

Pere suurus

2-3 liiget	n=121	34%
4 liiget	n=177	40%
5 ja enam liiget	n=121	26%

Laste arv peres vanuses 6-13a

1 laps	n=277	71%
2 ja enam last	n=142	29%

Noorima internetti kasutava lapse vanusegrupp

6-7	n=109	28%
8-10	n=154	36%
11-13	n=156	36%

Noorima internetti kasutava lapse sugu

Tüdruk	n=198	49%
Poiss	n=221	51%

* Majanduslikult aktiivne = ettevõtja, palgatöötaja, tööd otsiv, vanemapuhkusel

Majanduslikult mitteaktiivne = (üli)õpilane, praktikant, pensionär, kodune, muu mitteaktiivne

2.2 Lapsevanemate digipädevus seoses turvalise käitumisega internetis

Eesti lapsevanemad on aktiivsed internetikasutajad. Uuringus osalenud lapsevanematest **99% kasutavad** interneti tööl ja isiklikuks tarbeks **igapäevaselt**. Vaid **1%** lapsevanemaid märkis, et nad ei kasuta interneti mitte iga päev, vaid **iganädalaselt**. Interneti üldse mitte kasutavaid lapsevanemaid meie uuringus ei olnud. Need tulemused haakuvad Statistikaameti andmetega, mille järgi on internetikasutajate osakaal meie uuringu jaoks vaadeldavas vanuses elanike seas kõrge: 25–44-aastaste seas 99%, 45–54-aastaste seas 97% ja 55–64-aastaste seas 90% (Statistikaameti tabel IT32, 2023). Põhiosa 6–13-aastaste lastega vanematest (73%) moodustavad kuni 45-aastased inimesed, kelle internetikasutus on pea kõikne (99%).

Selleks, et mõista paremini lapsevanemate digipädevusi, palusime neil hinnata enda digioskusi või -teadmisi konkreetsetes tegevustes (**joonis 2**). Sel viisil saime teada **lapsevanemate enesehinnangulise digipädevuse**. Ligi pooled lapsevanematest (**46%**) nõustusi täielikult sellega, et **nad teavad interneti ja mobiilsete seadmete kasutamisest üsna palju (5 palli 5st)**. See hinnang ei sõltunud vastaja soost, vanusest või haridustasemest. Üksnes muust rahvusest lapsevanemad andsid väga kõrget hinnangut (5 palli) enda teadmiste enam kui eestlastest vanemad (56% vs 42%). Arvestades siia juurde need, kes teavad üsna palju (andsid 4 palli), kasvab teadlike osakaal 86%-ni. Ainult 4% vanematest hindasid oma teadlikkust madalaks (1–2 palli). Kui võrrelda neid tulemusi kuus aastat tagasi läbi viidud EU Kids Online uuringuga, siis on lapsevanemad muutunud veelgi enesekindlamateks internetikasutajateks. Tõllal leidis 79% 9–17-aastaste laste vanematest, et teavad internetikasutusest üsna palju (Sukk ja Soo, 2018).

Valdav enamik (82%) lapsevanematest hindas, et neil on teadmisi internetist ja mobiilsetest seadmetest **rohkem kui nende noorimal interneti kasutaval lapsel (4–5 palli)**. Lapsevanemate tajus selle kohta, kas ta ise on internetis pädevam kui tema laps, on selgelt seotud lapse vanusega. Mida noorem on laps, seda paremaks hindavad vanemad enda teadmisi võrreldes lastega. Enamike vanemate teadmised ületavad nende endi hinnangul laste omi, kui interneti kasutavad lapsed on veel vanuses 6–10 aastat (90–92% vanematest hindasid enda teadmisi paremateks), kuid 11–13-aastastest internetikasutajatest on paremad teadmised veel 67%-l vanematest. Iga kaheksas (12%) neist, kelle noorim interneti kasutav laps on 11–13-aastane, ei nõustunud, et teab oma lapsest rohkem. Teisisõnu tunnevad nad, et nende laps teab internetist ja mobiilsetest seadmetest rohkem kui nad ise.

Kõige paremad on lapsevanemate teadmised nende endi hinnangul selles osas, mis puudutab teadmisi, **milliseid pilte endast või teistest on sobilik veebis jagada** (80% teavad väga hästi ehk andsid 5 palli ja 92% üsna või väga hästi ehk andsid 4 või 5 palli) ning **äppide paigaldamist nutiseadmesse või arvutisse** (80% teavad väga hästi ja 94% üsna või väga hästi).

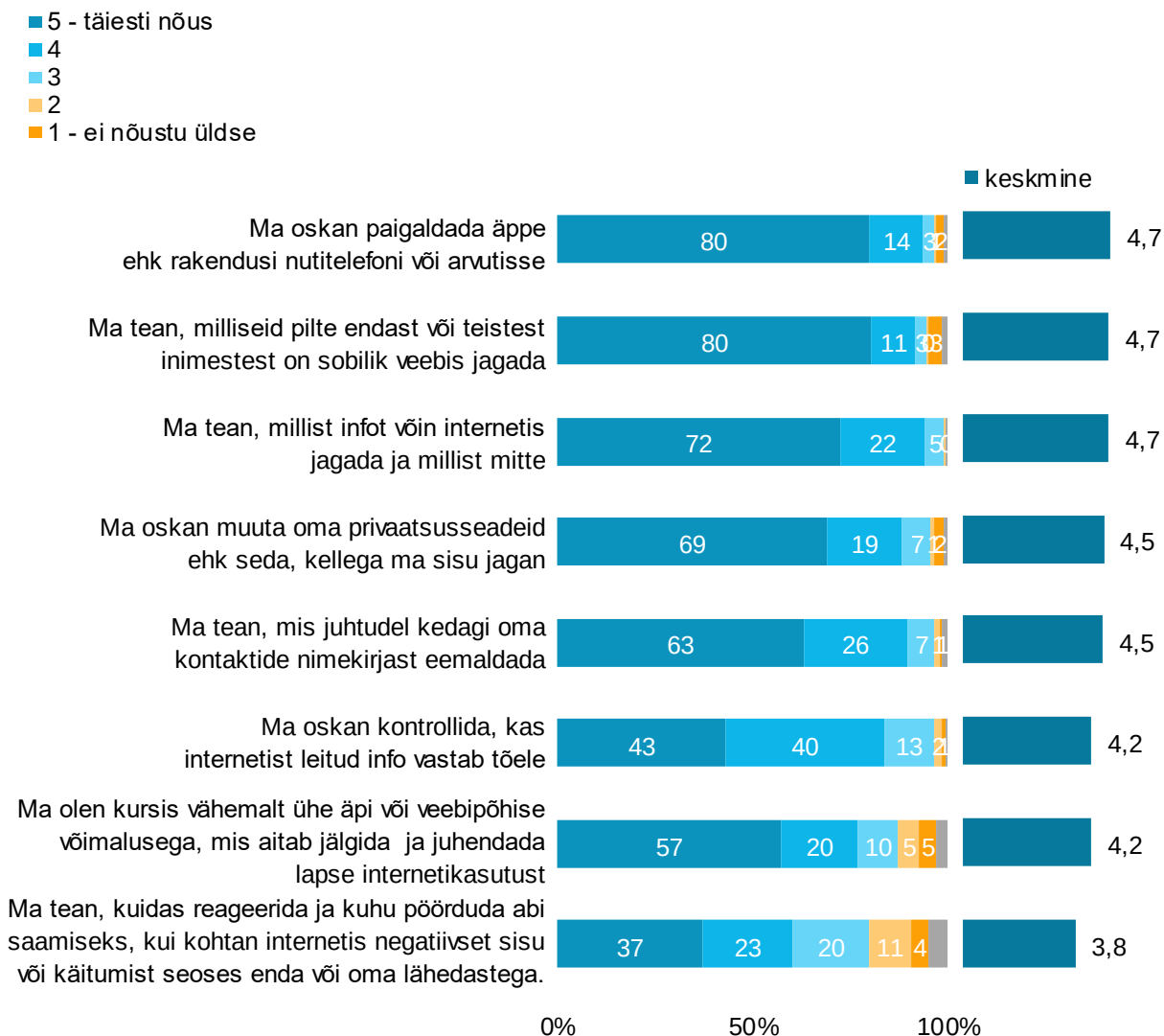
Mõnevõrra vähem teavad lapsevanemad, **millist infot võib internetis jagada ja millist mitte** (72% teavad väga hästi ja 94% üsna või väga hästi) ning **oskavad muuta oma privaatsusseadeid** ehk seda, kellele nad sisu jagavad (69% teavad väga hästi ja 88% üsna või väga hästi).

Veel vähem teavad lapsevanemad, **mis juhtudel kedagi oma kontaktide nimekirjast eemaldada** (63% teavad väga hästi ja 89% üsna või väga hästi). Vähem **ollakse kursis ka äppide või veebipõhiste rakendustega, mis aitavad jälgida ja juhendada lapse internetikasutust** (57% on väga hästi kursis ja 77% üsna või väga hästi).

Uuringus vaatluse all olnud digipädevuse kriteeriumidest kõige vähem oskavad vanemad kontrollida, **kas internetist leitud info vastab tõele** (43% oskab väga hästi ja 84% üsna või väga hästi). Vähesemad on ka teadmised, **kuidas reageerida ja kuhu pöörduda abi saamiseks**, kui kohatakse internetis negatiivset sisu või käitumist seoses enda või oma lähedastega (37% teavad väga hästi ja 60% üsna või väga hästi).

Joonis 2. Lapsevanemate enesehinnanguline turvalise käitumise digipädevus (% kõikidest vastajatest, n=419)

Mõeldes enda internetikasutusele, palun öelge, kuivõrd Te iga järgneva väitega nõustute?

Kasutades eelkirjeldatud kaheksat digioskust või -teadmist kirjeldavat väidet (vt Eesti lapsevanemad on aktiivsed internetikasutajad. Uuringus osalenud lapsevanematest **99% kasutavad** internetti tööl ja isiklikuks tarbeks **igapäevaselt**. Vaid **1%** lapsevanemaid märkis, et nad ei kasuta internetti mitte iga päev, vaid **iganädalaselt**. Internetti üldse mitte kasutavaid lapsevanemaid meie uuringus ei olnud. Need tulemused haakuvad Statistikaameti andmetega, mille järgi on internetikasutajate osakaal meie uuringu jaoks vaadeldavas vanuses elanike seas kõrge: 25–44-aastaste seas 99%, 45–54-aastaste seas 97% ja 55–64-aastaste seas 90% (Statistikaameti tabel IT32, 2023). Põhiosa 6–13-aastaste lastega vanematest (73%) moodustavad kuni 45-aastased inimesed, kelle internetikasutus on pea kõikne (99%).

Selleks, et mõista paremini lapsevanemate digipädevusi, palusime neil hinnata enda digioskusi või -teadmisi konkreetsetes tegevustes (joonis 2). Sel viisil saime teada **lapsevanemate enesehinnangulise digipädevuse**. Ligi pooled lapsevanematest (46%) nõustusid täielikult sellega, et **nad teavad interneti ja mobiilsete seadmete kasutamisest üsna palju (5 palli 5st)**. See hinnang ei sõltunud vastaja soost, vanusest või haridustasemest. Üksnes muust rahvusest lapsevanemad andsid väga kõrget hinnangut (5 palli) enda teadmistele enam kui eestlastest vanemad (56% vs 42%). Arvestades siia juurde need, kes teavad üsna palju (andsid 4 palli), kasvab teadlike osakaal 86%-ni. Ainult 4% vanematest hindasid oma teadlikkust madalaks (1-

2 palli). Kui võrrelda neid tulemusi kuus aastat tagasi läbi viidud EU Kids Online uuringuga, siis on lapsevanemad muutunud veelgi enesekindlamateks internetikasutajateks. Tõllal leidis 79% 9–17-aastaste laste vanematest, et teavad internetikasutusest üsna palju (Sukk ja Soo, 2018).

Valdav enamik (82%) lapsevanematest hindas, et neil on teadmisi internetist ja mobiilsetest seadmetest **rohkem kui nende noorimal internetti kasutaval lapsel** (4-5 palli). Lapsevanemate tajus selle kohta, kas ta ise on internetis pädevam kui tema laps, on selgelt seotud lapse vanusega. Mida noorem on laps, seda paremaks hindavad vanemad enda teadmisi võrreldes lastega. Enamike vanemate teadmised ületavad nende endi hinnangul laste omi, kui internetti kasutavad lapsed on veel vanuses 6–10 aastat (90-92% vanematest hindasid enda teadmisi paremateks), kuid 11–13-aastastest internetikasutajatest on paremad teadmised veel 67%-l vanematest. Iga kaheksas (12%) neist, kelle noorim internetti kasutav laps on 11–13-aastane, ei nõustunud, et teab oma lapsest rohkem. Teisisõnu tunnevad nad, et nende laps teab internetist ja mobiilsetest seadmetest rohkem kui nad ise.

Kõige paremad on lapsevanemate teadmised nende endi hinnangul selles osas, mis puudutab teadmisi, **milliseid pilte endast või teistest on sobilik veebis jagada** (80% teavad väga hästi ehk andsid 5 palli ja 92% üsna või väga hästi ehk andsid 4 või 5 palli) ning **äppide paigaldamist nutiseadmesse või arvutisse** (80% teavad väga hästi ja 94% üsna või väga hästi).

Mõnevõrra vähem teavad lapsevanemad, **millist infot võib internetis jagada ja millist mitte** (72% teavad väga hästi ja 94% üsna või väga hästi) ning **oskavad muuta oma privaatsusseadeid** ehk seda, kellega nad sisu jagavad (69% teavad väga hästi ja 88% üsna või väga hästi).

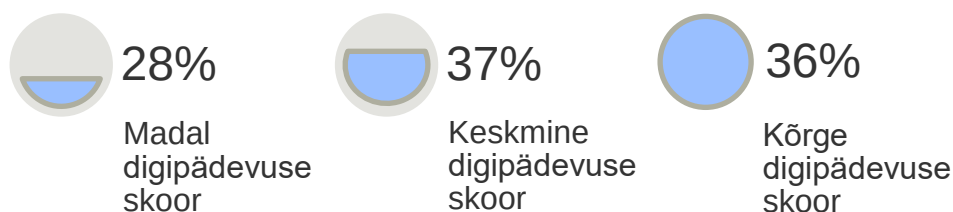
Veel vähem teavad lapsevanemad, **mis juhtudel kedagi oma kontaktide nimekirjast eemaldada** (63% teavad väga hästi ja 89% üsna või väga hästi). Vähem **ollakse kursis ka äppide või veebipõhiste rakendustega, mis aitavad jälgida ja juhendada lapse internetikasutust** (57% on väga hästi kursis ja 77% üsna või väga hästi).

Uuringus vaatluse all olnud digipädevuse kriteeriumidest kõige vähem oskavad vanemad kontrollida, **kas internetist leitud info vastab tõele** (43% oskab väga hästi ja 84% üsna või väga hästi). Vähesemad on ka teadmised, **kuidas reageerida ja kuhu pöörduda abi saamiseks**, kui kohatakse internetis negatiivset sisu või käitumist seoses enda või oma lähedastega (37% teavad väga hästi ja 60% üsna või väga hästi).

Joonis 2), arvatati **lapsevanemate enesehinnanguline turvalise käitumise digipädevuse skoor**. Arvesse võeti, mitmele väitele andsid lapsevanemad vastates 5 palli ehk pidasid oma teadmisi väga heaks⁹. Selle järgi on 36% lapsevanematest enesehinnanguliselt kõrge, 37% keskmise ja 28% madala digipädevusega.

⁹ Skoori arvutamiseks liideti kokku, mitme väite puhul kaheksast oli vastaja andnud hinnangu 5 palli ehk hinnanud oma teadmisi või oskusi väga heaks. Seejärel moodustati saadud tulemusest 3 vahemikku: kõrge digipädevus (lapsevanemad, kes andsid 7-8 väite puhul 5 palli), keskmine digipädevus (4-6 väite puhul 5 palli) ja madal digipädevus (0-3 väite puhul 5 palli).

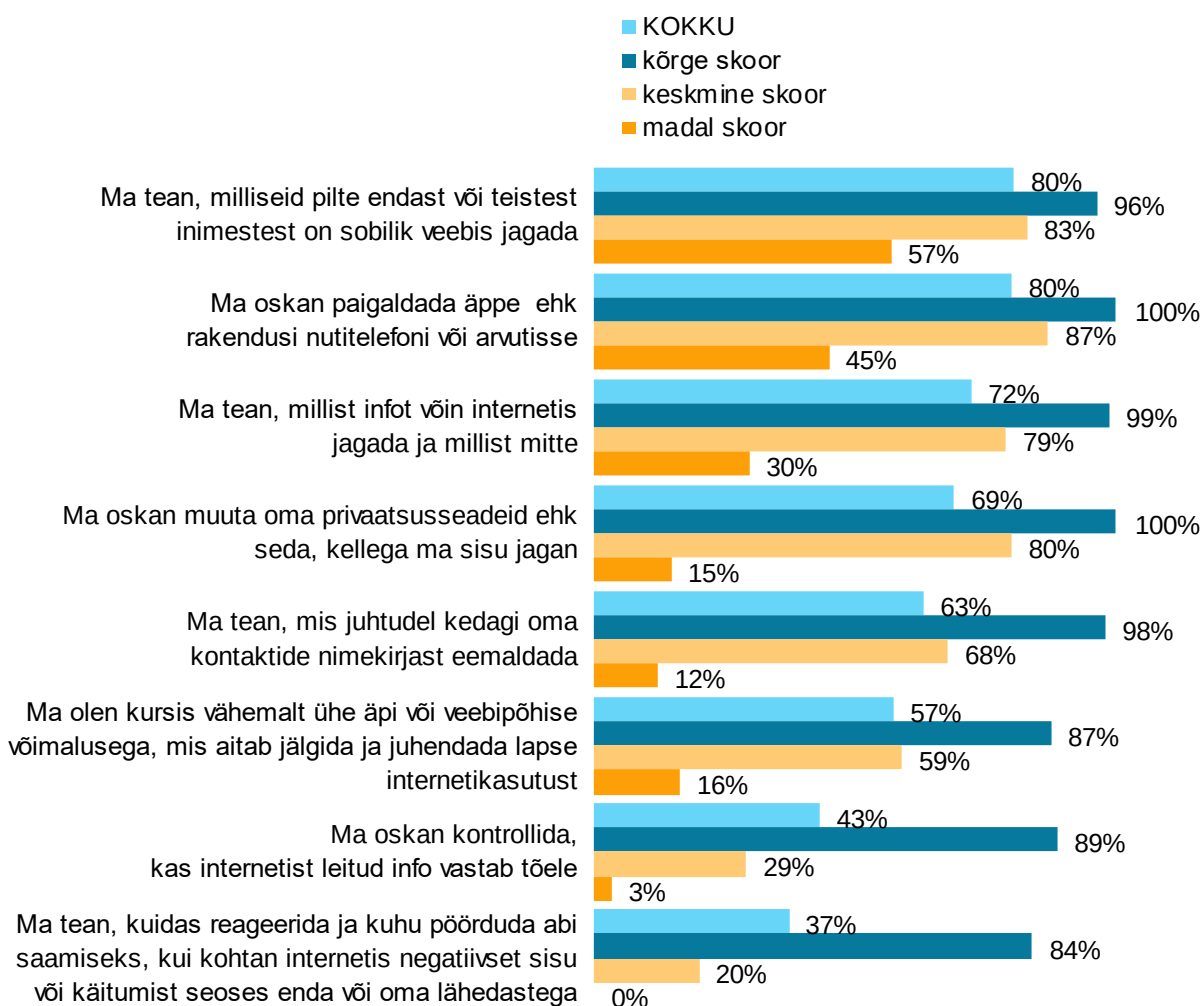
Joonis 3. Lapsevanemate jaotus enesehinnangulise turvalise käitumise digipädevuse skoor alusel (% kõikidest vastajatest, n=419)

Igasse gruppi kuulub sotsiaaldemograafilise tausta ehk soo, vanuse, rahvuse, elukoha ja haridustaseme poolest erisuguseid inimesi. Veidi eristab erineva skooriga gruppe ainult **sotsiaalmajanduslik toimetulek**: madala digipädevusega vanemaid on enam majanduslikult mitteaktiivsete seas (49% vs 26% majanduslikult aktiivsetest), madalama sissetulekuga vanemate seas (43% vs 19% kõige kõrgemast sissetulekurühmast) ning majanduslike toimetulekuraskustega inimeste hulgas (39% raskesti vs 23% hästi toimetulevastest).

Joonis 4. Eri pädevusi väga heaks (5 palli) hindavate lapsevanemate osakaal enesehinnangulise turvalise käitumise digipädevuse gruppides (% vastavast digipädevuse grupist; kokku n=419)

Mõeldes enda internetikasutusele, palun öelge, kuivõrd Te iga järgneva väitega nõustute? 5= täiesti nõus

Kõrge turvalise käitumise digipädevusega vanematest on peaaegu kõik enamikke mõõdetud oskusi ja teadmisi hinnanud 5 palliga 5st (Joonis 4). Veidi vähem (84-89%) on kõrge digipädevusega vanemate seas neid, oskavad internetist leitud info tõesust kontrollida ning teavad, mida teha ja kuhu pöörduda, kui nad puutuvad internetis kokku negatiivse sisuga. Samuti neid, kes on väga hästi kursis rakendustega, mis aitavad lapse internetikasutust suunata.

Keskmise digipädevusega vanemate puhul ei olnud ühegi hinnatud teadmise või oskuse puhul tulemust, kus kõik vastajad oleksid andnud kõrgeima, 5-pallise hinnangu. Sõltuvalt konkreetsest teadmisest või oskusest jäi kõrgeima hinde andjate osakaal 20-87% vahele. Kõige rohkem oli selles grupis neid lapsevanemaid, kes hindasid oma teadmisi väga heaks äppide paigaldamise osas (87%). Puudujäägid pädevustes on siin grupis aga suuremad kui kõrge digipädevusega vanematel ning kõige suuremad on need samade teemade lõikes nagu kõrge digipädevusega vanematel. Näiteks oskab internetist leitud info tõesust väga hästi kontrollida vaid 29% keskmise digipädevusega lapsevanematest.

Madala digipädevusega vanemate puhul on oskuste pingerida sarnane teiste gruppidega, kuid vanemaid, kes oma teadmisi või oskusi on kõrgelt hinnanud, on kõigi pädevuste lõikes oluliselt vähem. Näiteks teab vaid 57% madala digipädevusega vanematest väga hästi, milliseid pilte endast ja teistest on sobilik veebis jagada, 45% oskab väga hästi äppe või rakendusi nutitelefonil või arvutisse paigaldada ja 15% on väga hästi kursis privaatsusseadete muutmisega. Vaid 3% oskab väga hästi kontrollida internetist leitud info tõele vastavust. Siin grupis ei ole keegi hinnanud väga heaks oma oskusi saada hakkama negatiivse sisuga infoga. Samas kõrge digipädevusega grupis on neid 84%. Kõige sagedamini on madala skooriga lapsevanemad neid oskusi hinnanud keskmiseks (34% andis 3 palli 5st).

Vahekokkuvõtte

- Suurem osa lapsevanematest peavad end interneti ja mobiilsete seadmetega üsna või väga hästi kursisolevaks: 86% leidsid, et teavad interneti ja mobiilsete seadmete kasutamisest üsna palju ning 82%, et teavad sellest rohkem kui nende noorim internetti kasutav laps.
- Lapsevanemate taju selle kohta, kas nad on interneti ja mobiilsete seadmete kasutamisel pädevamad kui nende laps, sõltub lapse vanusest: mida noorem laps, seda enesekindlamad on vanemad. Siiski on veel 2/3 vanimate ehk 11-13-aastaste vanematest arvamusel, et nad valdavad internetti ja mobiilseid seadmeid paremini kui nende laps.
- Tuginedes sellele, kuivõrd oskavad lapsevanemad ise enda hinnangul internetis turvaliselt käituda, arvutasime lapsevanemate enesehinnangulise turvalise käitumise digipädevuse skoori. Selle järgi on 36% lapsevanematest enesehinnanguliselt kõrge, 37% keskmise ja 28% madala digipädevusega.
- Kõikidesse digipädevuse gruppidesse kuulub eri soost, vanusest, rahvusest, elukoha ja haridustasemega vanemaid. Neid eristab veidi ainult sotsiaalmajanduslik toimetulek: madalama digipädevusega grupis on enam majanduslikult mitteaktiivseid, madalama sissetulekuga ning majanduslike toimetulekuraskustega inimesi.

2.3 Lapsevanemate teadlikkus laste internetitarbimise harjumustest ja kogemustest

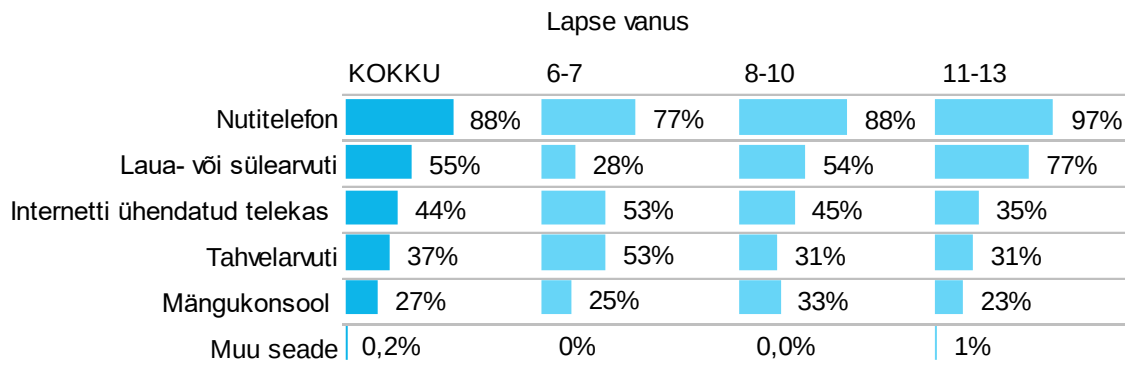
Seadmed ja internetis veedetud aeg

Mõistmaks, millist internetikasutust tuleb 6–13-aastaste laste vanematel juhtida ja vahendada, on oluline vaadata, **millistes seadmetes, kui palju ja milleks** nende eri vanuses lapsed internetti kasutavad. Uuringus kaardistasime laste internetikasutust **lapsevanemate vaatenurgast**, mistõttu peegeldavad tulemused seda, mida lapsevanemad teavad ja tajuvad. Lapsevanemate hinnangud võivad osaliselt tugineda üsna täpsele mõõtmisele (nt kui vanem mõõdab interneti kasutusaega rakenduse abil), aga vanemate vastused võivad sageli olla ka täielikult hinnangulised.

Ülekaalukalt kõige enam kasutatavad lapsed vanemate hinnangul internetti **nutitelefonis** (88%), vähem **laua- või sülearvutis** (55%) ning internetti ühendatud **teleris** (44%) (Joonis 5). Seadme valikus mängib olulist rolli internetti kasutava lapse vanus: 6–7-aastastel on nutitelefon kõrval olulisteks seadmeteks internetti ühendatud teler ja tahvelarvuti (mõlemal juhul 53%). Sealt edasi, 8–10-aastaste laste seadmete kasutus erineb kõigi laste keskmisest vähe, kuid veidi enam kasutavad nad muu kõrval mängukonsoole (33%). Vanusegrupis 11–13 kasutavad pea kõik nutitelefon (97%) ning noorematest enam ka laua- või sülearvutit. Vähem kasutavad nad internetti ühendatud telekat.

Joonis 5. Seadmed, milles 6-13-aastased vanema hinnangul internetti kasutavad (lapse vanuse lõikes, % kõikidest vastajatest, n=419)

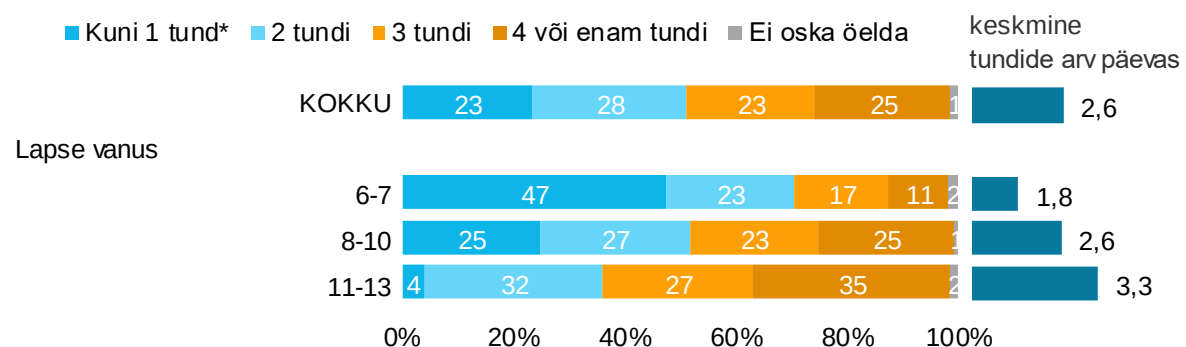
Millistes järgmistest seadmetes kasutab Teie noorim internetti kasutav laps internetti vähemalt kord kuus?

Ajalises plaanis on pooled (50%) 6–13-aastastest lastest vanemate hinnangul internetis keskmiselt 2–3 tundi päevas ning umbes veerand on vähem ja veerand rohkem (Joonis 6). Lapsevanemad teavad enda hinnangul üsna hästi, kui palju nende lapsed internetis aega veedavad. Vaid 1% ei oska oma lapse internetis veedetud aega hinnata. EU Kids Online 2018 uuring jõudis suhteliselt sarnastele tulemustele, kuigi sihtrühmaks olid 9–17-aastased lapsed, kes ise hindasid enda internetis veedetud aega (Sukk ja Soo, 2018). Küll aga leidis laste seas läbi viidud uuring, et poisid veedavad internetis enam aega kui tüdrukud (*ibid*). Lapsevanemad seda käesolevas uuringus niimoodi ei hinnanud ja peavad eri soost laste internetikasutust võrdseks. Selle taga võib olla hindajatest lähtuv erinevus (lapsed vs lapsevanemad), aga ka see, et tüdrukute ja poiste internetikasutus on aja jooksul muutunud võrdsemaks.

Joonis 6. Internetis veedetud aeg vanema hinnangul (% kõikidest vastajatest, n=419)

Keskmiselt kui palju Teie noorim internetti kasutav laps päevas internetis veedab ?

* ei kasuta internetti iga päev, vähem kui pool tundi, umbes pool tundi, 1 tund

Mida vanema lapsega on tegu, seda enam ta internetis aega veedab. Lapsevanemate hinnangul veedab suur osa 6–7-aastastest internetis keskmiselt tunni või vähem päevas (41%), samas kui 11–13-aastased veedavad seal aega keskmisest rohkem (59% 2–3 tundi ja 35% 4 või enam tundi).

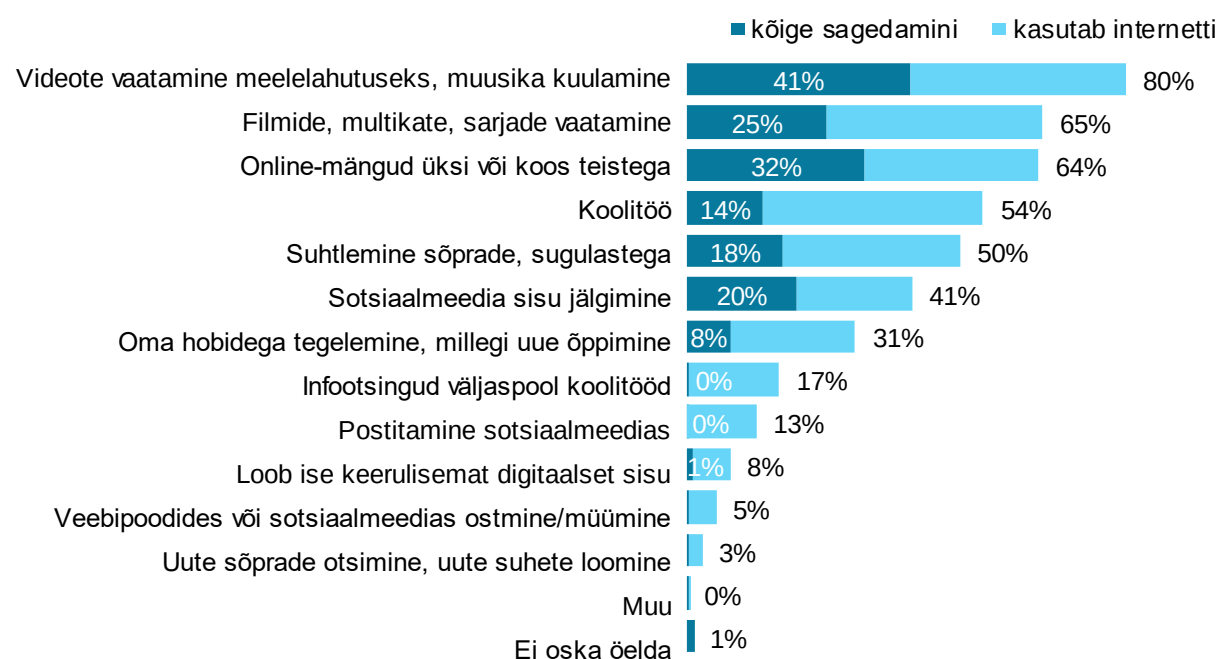
Tegevused internetis

Kõige sagedamini töid lapsevanemad välja, et nende 6–13-aastased lapsed kasutavad internetti **meelelahutuslikel** eesmärkidel: videote, filmide, sarjade, multikate vaatamiseks ja muusika kuulamiseks (88%), aga ka *online*-mängude mängimiseks (65%), koolitööde tegemiseks (54%) ja suhtlemiseks sõprade-tuttavatega (50%). Sotsiaalmeedia jälgimine on alles kuuendal kohal (41%), kuid tuleb ka arvestada, et uuringu sihtrühm on üsna noor (6–13-aastased lapsed) ning sihtrühma siseselt erinevad tulemused tulenevalt lapse vanusest. Kõige vähem töid lapsevanemad enda laste internetikasutuse eesmärgina välja uute suhete loomist või sõprade otsimist.

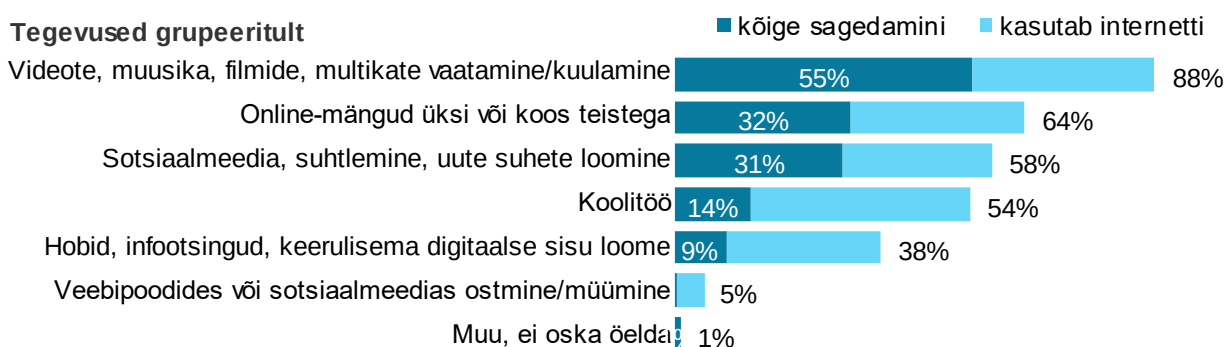
Kui palusime hinnata, milleks kasutab laps internetti kõige sagedamini, töid vanemad välja videote, filmide, ja multikate vaatamist ja muusika kuulamist, *online*-mängude mängimist ning sotsiaalmeedias käimist ja suhtlemist.

Joonis 7. Teadlikkus laste internetikasutuse sisust (% kõikidest vastajatest, n=419)

Milleks Teie noorim internetti kasutav laps internetti kasutab? Milleks ta kasutab internetti kõige sagedamini? Palun valige kuni 2 tegevust.

Tegevused grupeeritult

See, mida laps internetis teeb, sõltub lapse vanusest. Nooremad ehk 6–7-aastased vaatavad vanemate hinnangul ennekõike multikaid ja filme ning videoid, kuigi veidi enam kui pooled mängivad ka *online*-mänge. Viimast teevad nad siiski vähem kui 8-13-aastased, kellest mängib internetis 69%. Umbes kümnendik 6-7-aastastest lastest jälgib vanemate hinnangul sotsiaalmeedia sisu.

8–10-aastaste internetikasutus ei erine kuigi palju keskmisest, kuid võrreldes noorematega on olulisemal kohal interneti kasutamine koolitööks.

Kõige vanem vanusegrupp ehk 11–13-aastased kasutavad vanemate sõnul internetti noorematest lastest rohkem pea kõigis neis tegevustes, mida vanematel hinnata palusime. Esikohale on vanemate hinnangul selles vanuses tõusnud interneti kasutamine koolitööks, kuid lapsed vaatavad ka videoid, kuulavad muusikat, suhtlevad sõpradega ning käivad sotsiaalmeedias. Selles vanuserühmas on olulisemaks muutunud ka uute tutvuste otsimine internetist (7%). Võrreldes nooremate lastega mängib väiksemat rolli filmide ja sarjade vaatamine.

Kui videote vaatamine ja muusika kuulamine on vanemate hinnangul ühtemoodi populaarne nii poiste kui ka tüdrukute seas, siis **poisid mängivad vanemate hinnangul oluliselt enam online-mänge** kui tüdrukud (46% vs 18%). **Tüdrukud jällegi suhtlevad poistest enam sõpradega (29%) ja on sotsiaalmeedias (25%)** (poistest vastavalt 11% ja 10%). On huvitav, et kõige sagedasemate tegevuste seas, milleks internetti kasutatakse, mainivad **tüdrukute vanemad poiste vanematest oluliselt sagedamini koolitööd** (18% vs 10%) **ning hobidega tegelemist või millegi uue õppimist** (11% vs 5%).

Sotsiaalmeedia kasutamine ja privaatsus

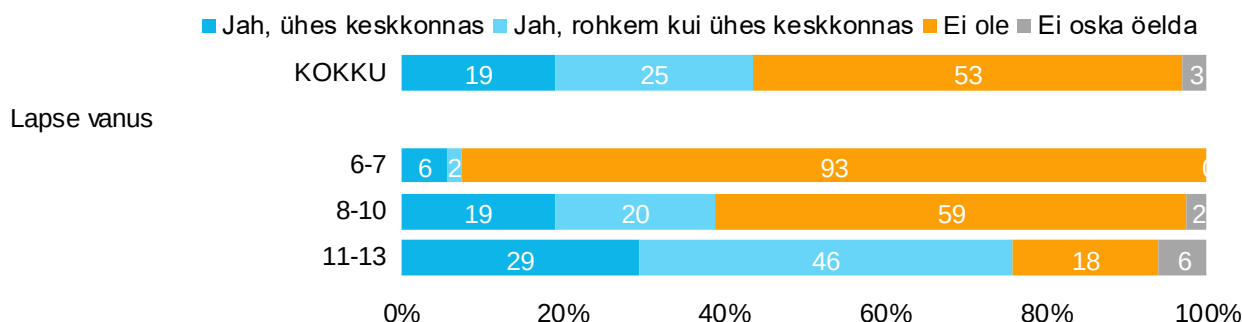
Ligi poolte (44%) vanemate sõnul on nende 6–13-aastastel lastel oma isiklik sotsiaalmeedia konto või profiil vähemalt ühes keskkonnas (sh 25%-l rohkem kui ühes keskkonnas). Veidi enam kui pooled (53%) lapsevanemad ütlesid, et nende lastel **ei ole sotsiaalmeedia kontot või profiili**. Väike osa (3%) vanematest tunnistas, et ei tea, kas nende lastel on selline profiil või mitte. Mida vanem on laps, seda vähem on vanem kursis lapse sotsiaalmeedia kontodega: kui 6–7-aastaste laste puhul on kõik vanemad kursis, siis vanemas vanuserühmas 6% ei teadnud, kas lapsel on sotsiaalmeedia kontosid.

Uuringus vaatluse all olnud **noorimate laste (6–7-aastaste) vanematest 93% ütles, et lapsel pole sotsiaalmeediakontot**, samas 7% puhul on olemas (sealhulgas 2%-l enam kui ühes keskkonnas). Kuigi sotsiaalmeediaplatformid on konto loomise vanuse alampiiri seadnud enamasti 13 aasta juurde, ütles enamused (76%) 11–13-aastaste laste vanematest, et nende lapsel on sotsiaalmeediakonto. Vähem kui viiendik (18%) vanemaist ütles, et nende 11–13-aastastel lastel ei ole sotsiaalmeedia kontot. 8–10-aastased jäävad sellel teemal kahe grupi vahele: suurema osa vanemate (59%) teada neil ei ole veel sotsiaalmeediakontot, kuid 20% vanemate sõnul on nende lastel rohkem kui üks sotsiaalmeedia konto.

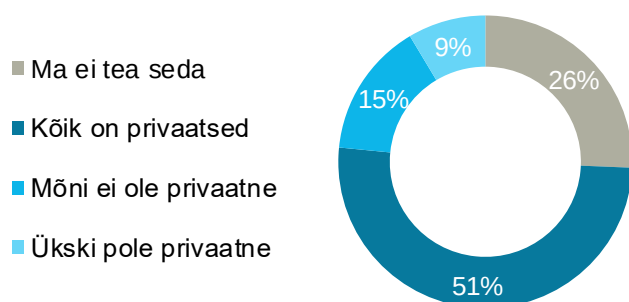
Sagedamini on sotsiaalmeedia kontod vanemate hinnangul **tüdrukutel** (50% vs 38% poistest).

Joonis 8. Teadlikkus laste sotsiaalmeedia kasutusest

Kas Teie noorimal internetti kasutaval lapsel on isiklik profiil või konto mõnes sotsiaalmeedia keskkonnas (nt TikTok, Snapchat, Instagram, Facebook jne)? (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kas Teie lapse profiil(id) sotsiaalmeedias on muudetud privaatseks? See tähendab, et sealset sisu näevad vaid vastu võetud kontaktid (% lapsevanematest, kelle lapsel on sotsiaalmeediakonto, n=187).

Pooled vanematest (51%), kelle lapsel on nende teada sotsiaalmeedia konto, ütlesid, et lapse konto on muudetud privaatseks ehk sealset sisu näevad ainult vastu võetud kontaktid. Umbes veerand (24%) ütles, et ükski või mõni lapse konto ei ole privaatne. Samas **26% vanematest ei tea, kas lapse kontod on privaatseks või mitte**. Iseenesest ei taga konto privaatseks muutmine veel seda, et laps on soovimatu tähelepanu eest kaitstud, kui ta võtab vastu võõraid kontakte. Siiski on kontode privaatseks seadmine oluline samm turvalisuse tõstmiseks ning laste sotsiaalmeediakontod peaksid olema seatud privaatseks.

Lapse sotsiaalmeediakonto privaatsussätete osas on teadmatust enam keskmise või madalama enesehinnangulise digipädevuse skooriga vanemate seas ja vähem kõrge skooriga vanemate seas (32% vs 14%). **Isad on lapse sotsiaalmeedia privaatsussätetega vähem kursis kui emad** (35% isadest ja 14% emadest ei tea) ning kõrgharidusega vanemad on vähem kursis kui kõrgharidusega vanemad (34% vs 18% ei tea).

Enesehinnanguline teadlikkus lapse internetikasutusest

Vanematel paluti hinnata enda **teadlikkust oma lapse internetikasutusest kolmes aspektis:**

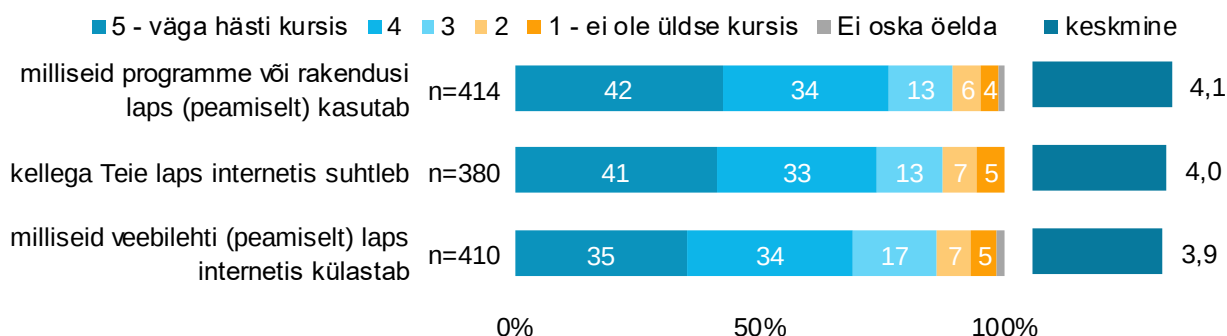
- milliseid veebilehti laps (peamiselt) külastab,
- milliseid programme või rakendusi ta (peamiselt) kasutab ja
- kellega laps internetis suhtleb.

Iga tegevuse puhul ütles väike osa lapsevanematest, et nende 6–13-aastane laps ei tee antud tegevust. Kõige enam, 10% vanematest, ütles, et lapsed ei suhtle internetis kellegagi, 3% ütles, et laps ei külasta veebilehti ja 1%, et laps ei kasuta ise programme või rakendusi. Edasine analüüs keskendub nende lapsevanemate vastustele, kelle laps vastavat tegevust teeb.

Kõige paremini on vanemad enda hinnangul kursis sellega, milliseid programme või rakendusi laps peamiselt kasutab (76% andsid 4–5 palli 5st) ning kellega internetis suhtleb (74% andsid 4–5 palli 5st) (Joonis 9). Iga kümnes vanem ei ole üldse või pigem ei ole kursis kasutatavate programmidega ning 12% ei tea, kellega laps internetis suhtleb. Vähem teatakse seda, millistel veebilehtedel laps käib, kuigi suur osa vanematest (69%) on ka selles osas üsna teadlikud. Veidi enam kui kümnendik vanematest (12%) ei tea või pigem ei tea, milliseid veebilehti laps külastab.

Joonis 9. Teadlikkus laste sotsiaalmeedia kasutusest (% vanematest, kelle laps vastavat tegevust teeb)

Kui kursis Te enda hinnangul olete sellega...?

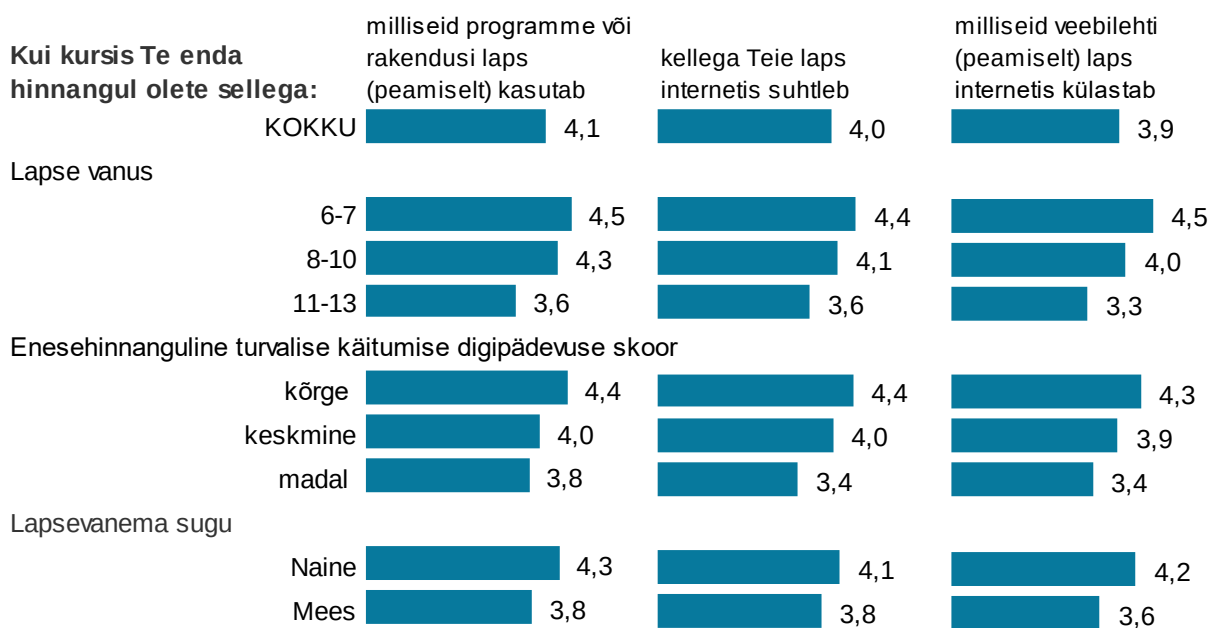
Lapsevanemate teadlikkus sellest, mida nende laps internetis teeb, on selgelt seotud lapse vanusega.

Mida vanem on laps, seda väiksemaks jääb nende vanemate osakaal, kes tunnevad, et on oma lapse tegevustega internetis üsna hästi kursis (4–5 palli 5st). Näiteks sellega, milliseid programme laps kasutab, on üsna või väga hästi kursis 94% 6–7-aastaste laste vanematest ja 57% 11–13-aastaste laste vanematest. Sellega, kellega laps veebis suhtleb, on üsna või väga hästi kursis 91% 6–7-aastaste laste vanematest ja 63% 11–13-aastaste laste vanematest. Veebilehtede külastamisega on üsna või väga hästi kursis 88% 6–7-aastaste laste vanematest ja 52% 11–13-aastaste laste vanematest.

Vanemate teadlikkus sõltub ka sellest, milline on nende enesehinnanguline turvalise käitumise digipädevus: mida kõrgem see on, seda suurema tõenäosusega tuntakse oma lapse tegemiste suhtes internetis huvi ja ollakse sellega kursis. Erinevus 5-pallisel skaalal on madalama ja kõrgema digipädevusega vanemate vahel keskmiselt 0,6-1 palli. Suurim on see näitaja osas, mis puudutab lapse suhtlust internetis, aga ka teadlikkust veebilehtede külastamise kohta. Nii on lapse suhtlusega väga hästi kursis 58% kõrge ja 33% madala digipädevusega vanematest ning veebilehtede külastamise puhul on need näitajad vastavalt 44% ja 25%. Emad on kõikide vaadeldud teemadega enam kursis kui isad, samas rahvus ja kõrghariduse omamine või mitteomamine ei mängi rolli.

Joonis 10. Teadlikkus laste sotsiaalmeedia kasutusest: lapse vanuse, lapsevanema enesehinnangulise turvalise käitumise digipädevuse skoori ja soo lõikes (% vanematest, kelle laps vastavat tegevust teeb)

Kui kursis Te enda hinnangul olete sellega...? Palun kasutage vastamiseks skaalat, kus 1= ei ole üldse kursis ja 5= väga hästi kursis. Mõelge noorimale interneti kasutavale lapsele

Vahekokkuvõte

- Vanemate sõnul kasutavad lapsed internetis olemiseks kõige sagedamini nutitelefone (88%), vähem laua- või sülearvutit (55%) ning internetti ühendatud telerit (44%).
- Ajalises plaanis on pooled (50%) 6-13-aastastest lastest vanemate hinnangul internetis keskmiselt 2–3 tundi päevas ning umbes veerand on vähem ja veerand rohkem.
- Kõige sagedamini kasutavad lapsed vanemate sõnu internetti meelelahutuslikel eesmärkidel: videote, filmide, sarjade, multikate vaatamiseks ja muusika kuulamiseks (88%), aga ka *online*-mängude mängimiseks (65%), koolitööde tegemiseks (54%) ja suhtlemiseks sõprade-tuttavatega (50%).
- Ligi poolte (44%) 6–13-aastaste laste vanemate sõnul on nende lastel isiklik sotsiaalmeedia konto või profiil vähemalt ühes keskkonnas (sh 25%-l rohkem kui ühes keskkonnas).
- Kuigi sotsiaalmeediaplatvormid on konto loomise vanuse alampiiri seadnud tavaliselt 13 aasta juurde, omab vanemate sõnul sotsiaalmeedia kontot 39% nende 8–10-aastastest ja 76% 11-13-aastastest lastest.
- Iga teine (51%) vanem, kelle lapsel on sotsiaalmeedia konto, ütles, et lapse konto on muudetud privaatseks ehk sealset sisu näevad ainult vastu võetud kontaktid. Iga neljas (24%) märkis, et konto ei ole privaatne ning umbes sama palju (26%) oli neid, kes ei tea, kas lapse sotsiaalmeedia kontod on privaatseks või mitte.
- Kõige paremini on vanemad enda hinnangul kursis sellega, milliseid programme või rakendusi laps peamiselt kasutab (76% andsid 4–5 palli 5st) ning kellega laps internetis suhtleb (74% andsid 4–5 palli 5st). Vähem teatakse seda, millistel veebilehtedel laps käib (69%).
- Mida vanem on laps, seda väiksemaks jääb nende vanemate osakaal, kes tunnevad, et nad on enda laste tegevustega internetis üsna hästi kursis.

2.4 Tajutud ohud internetis ning laste turvalise internetikasutuse vanemlik vahendamine

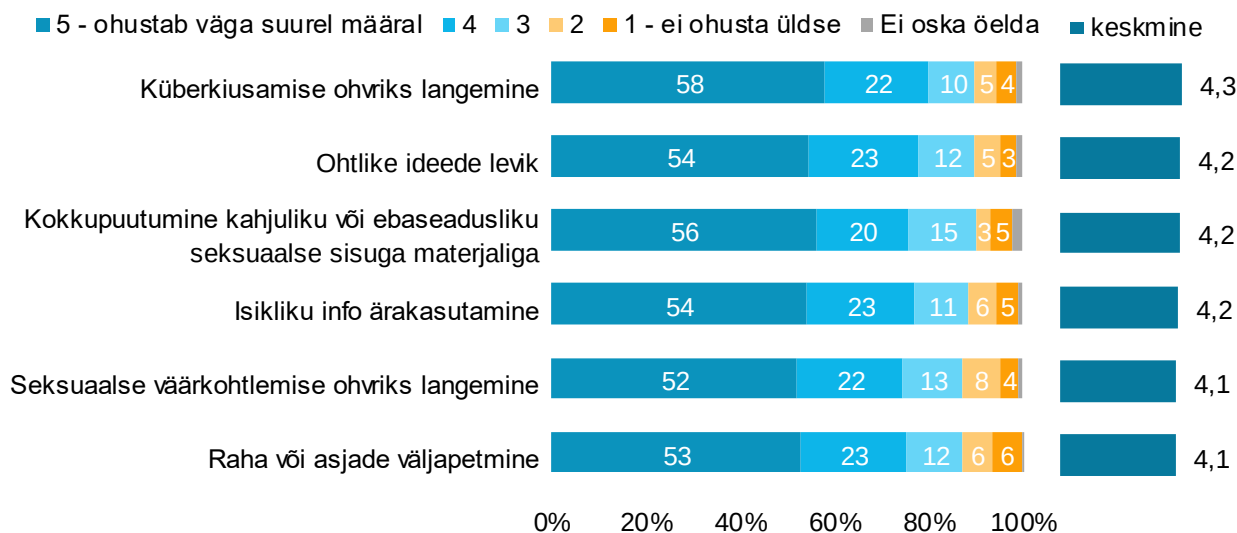
Hinnang internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise ohule

Kaardistamaks, kui suure ohuna tajuvad lapsevanemad internetis levivat laste seksuaalset väärkohtlemist, palusime lapsevanematel hinnata erinevaid internetiga seotud ohte, millest mitmed on käsitletavad kuriteona. Tulemused näitavad, et lapsevanemad peavad ühtmoodi suureks ohuks nii küberkiusamist, ohtlike ideede levikut, seksuaalset väärkohtlemist (sh seksuaalse sisuga materjalide levikut), isikliku info ärakasutamist kui ka raha või asjade väljapetmist (Joonis 11). Kõiki neid pidas lastele või noortele väga suureks ohuks (5 palli 5st) veidi üle poole lapsevanematest: sõltuvalt teemast 52–58%, sealhulgas seksuaalset väärkohtlemist 52%. Kui neile lisada ka need vanemad, kes peavad neid üsna suureks ohuks ehk andsid 5st pallist 4, siis peab seksuaalse väärkohtlemise ohtu internetis suureks 74% lapsevanematest. Kõige enam pidasid lapsevanemad **internetis ohuks küberkiusamist** (80%). **Keskmiselt kümnendik** (sõltuvalt teemast 8-12%) vanematest leidis siiski, et **need teemad pigem või üldse ei ohusta lapsi**. Neid on enam vanemate seas, kelle noorim internetti kasutav laps on alles 6–7-aastane: **16–23% ei näe neid teemasid** ohuna ning vähem tajutakse seksuaalse väärkohtlemise (22% ei näe ohtu), isikliku info ärakasutamise (23% ei näe ohtu) ja väljapetmise ohtu (22% ei näe ohtu). Kuna nooremad lapsed üldjuhul ei oma sotsiaalmeediakontosid ning suurem osa neist ei suhtle internetis veel iseseisvalt, siis mõjutab see ilmselt ka vanemate ohutaju. Vanematest, kel on 11–13-aastasi lapsi, vaid 2-5% ei näe neis asjades lastele ohtu.

Kui võrrelda lapsevanemate hinnangut seksuaalse väärkohtlemise ohule kogu täisealise elanikkonna hinnanguga¹⁰, siis lapsevanemate ohutaju on selgelt teravam. Kogu elanikkonnast pidas 47% laste seksuaalset väärkohtlemise ohtu internetis väga või üsna levinuks (sh 5% väga) (Euroopa Komisjon, 2023), samas kui lapsevanematest pidas käesolevas uuringus seda **suureks ohuks 74%** (sh 52% väga suureks).

Joonis 11. Hinnangud lapsi ja noori puudutavatele ohtudele internetis (% kõikidest vastajatest, n=419)

Palun hinnake, kuivõrd järgnevad ohud Teie meelest tänapäeval lapsi ja noori internetis ohustavad?

Küberkiusamise ohvriks langemine: kiusamine eakaaslaste poolt, meelega provotseeriv käitumine, välistamine, häbistamine.

Ohtlike ideede levik: enesetapuviisid, enda vigastamine, kehakaalu liigne kontroll, narkootikumide kasutus, naiste või rahvusgruppide alavääristamine jmt.

Kokkupuutumine kahjuliku või ebaseadusliku seksuaalse sisuga materjaliga (fotod, videod jmt).

¹⁰ 18+ Eestis elavad Euroopa Liidu kodanikud, kes valdavad eesti või vene keelt

Isikliku info ärakasutamine: paroolide lekkimine, identiteedivargus, pettused.

Seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemine: seksuaalne ahistamine, peibutamine, survestamine, väljapressimine, mittesoovitud seksuaalsete sõnumite saamine.

Raha või asjade väljapetmine: petturlikud e-kirjad, tasulised leheküljed ja rakendused.

Enesehinnanguline digipädevuse skoor hinnangutes olulist rolli ei mängi. Ainult küberkiusamise puhul leidsid **madala skooriga lapsevanemad** kaks korda sagedamini kui keskmise või kõrge skooriga vanemad, et see ei **ohusta lapsi (14% vs 7%)**. Küll aga mõjutab hinnanguid lapsevanema **vanus: üle 40-aastased lapsevanemad pidasid kõiki ohte suuremaks kui nooremad**, alla 40-aastased vanemad. Kui noorematest pidas ohte suureks 67–72% vanematest, siis 40-aastastest ja vanematest hindas ohte suureks 80–86% lapsevanemaid. Vanuselised erinevused on kindlasti seotud ka sellega, et lapsevanema vanuse kasvades kasvab ka tema lapse vanus. Mis puudutab seksuaalse sisuga materjaliga kokkupuutumist, siis selles näevad emad lastele mõnevõrra suuremat ohtu kui isad (81% vs 70%).

Ohtlike ideede leviku ning seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise puhul **näevad vanemad suuremat ohtu tüdrukutele kui poistele**. Seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist peab üsna või väga suureks ohuks 80% tüdrukute ja 69% poiste vanematest. Ohtlike ideede leviku puhul on need näitajad vastavalt 84% ja 71%.

Internetikasutuse vanemlik vahendamine

Internetikasutuse vanemliku vahendamise mõõtmisel lähtusime uuringus võrgustiku EU Kids Online viiest peamisest vanemliku vahendamise tüübist (Livingstone et al, 2015):

- **interneti kasutamise aktiivne vahendamine** (lapsega interneti kasutamise teemal suhtlemine; lapse juures viibimine, kui ta internetti kasutab; lapsega koos interneti kasutamine);
- **internetiturvalisuse aktiivne vahendamine ehk lapse harimine ja võimestamine** (lapsele turvalise internetikasutuse õpetamine);
- **piirav vahendamine ehk kokkulepetega piiramine** (reeglite kehtestamine, mis piiravad internetikasutuse aega, kohta, sisu ja tegevusi);
- **tehniline piiramine** (spetsiaalse tarkvara ja tehniliste tööriistade kasutamine, et filtreerida, piirata ja jälgida lapse tegevusi veebis);
- **monitoorimine ehk järelkontroll** (laste internetikasutuse kontrollimine kasutamise järgselt).

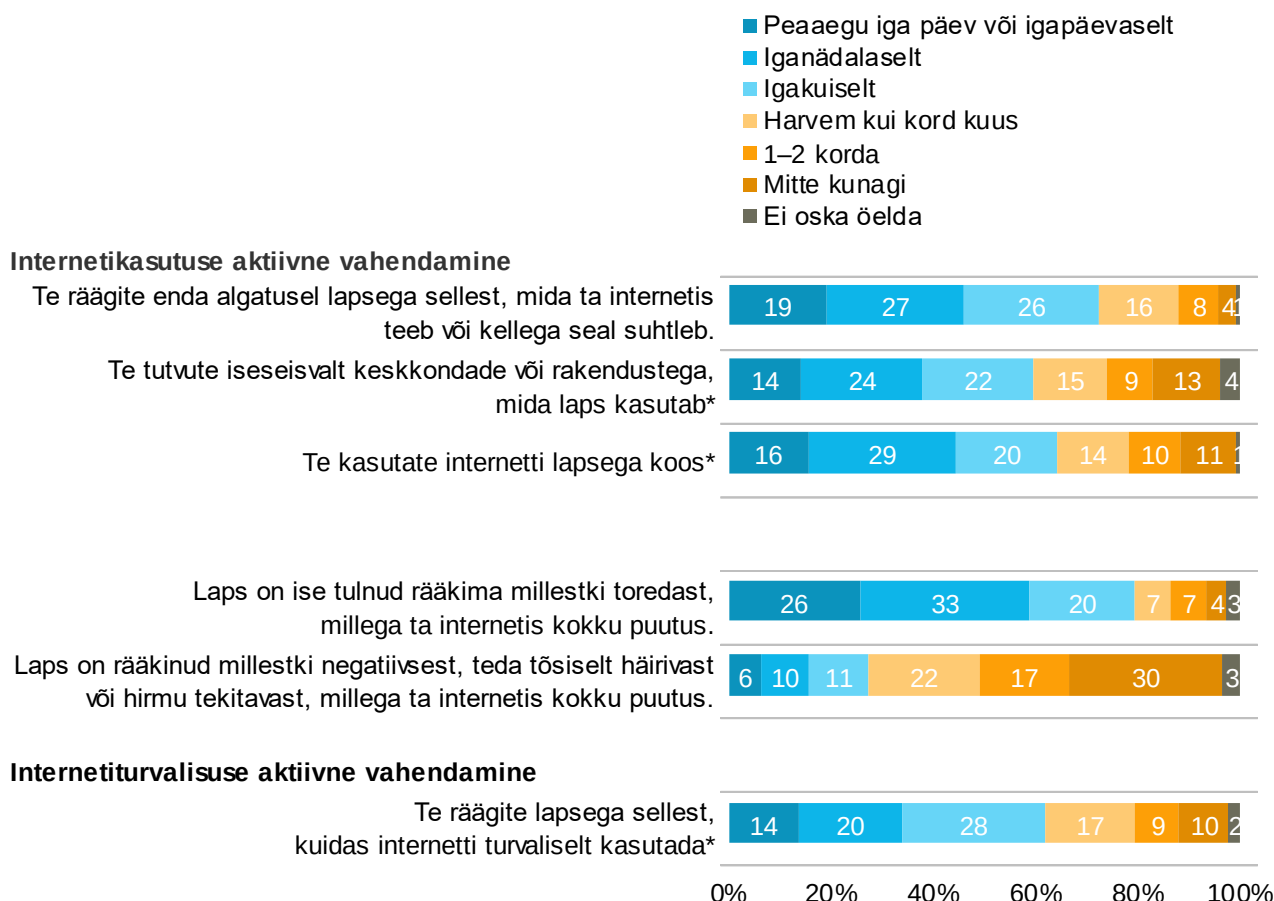
Mis puutub **internetikasutuse aktiivsesse vahendamisse**, siis kaardistasime, kuivõrd tunneb vanem huvi selle vastu, mida laps internetis teeb või kellega seal suhtleb. Samuti, kuivõrd ta tutvub ise nende keskkondade või rakendustega, mida laps kasutab ning mil määral kasutab internetti lapsega koos. Vähemalt korra on viimase aasta jooksul lapse tegevuste vastu internetis huvi tundnud 96% vanematest, 89% on kasutanud internetti lapsega koos ning 83% lapsevanemaist on tutvunud iseseisvalt keskkondadega, mida laps kasutab (Joonis 12). Regulaarsemalt, vähemalt igakuiselt, on lapse tegemiste vastu huvi tundnud 72% lapsevanematest, lapsega koos internetti kasutanud 64% ning iseseisvalt keskkondadega tutvunud 60% vanematest. Neid vanemaid, kes on mainitud tegevusi teinud vaid 1–2 korda, on suhteliselt vähe (umbes kümnendik) ning üldse pole mainitud tegevusi teinud samuti umbes kümnendik. Kõige vähem (4%) on neid lapsevanemaid, kes pole kunagi tundnud huvi, mida laps internetist teeb.

Kõige enam on vanemaid, kes tunnevad **vähemalt korra kuus või korra nädalas** lapse internetikasutuse või kasutatavate keskkondade suhtes huvi või kasutavad internetti koos. Vanemate enesehinnanguline digipädevus on selgelt seoses sellega, kas vanem huvitub lapse tegemistest internetis vähemalt iganädalaselt või sagedamini (Joonis 13). **Madalama pädevusega vanemate seas on sellise sagedusega huvitundjaid vähem** kui kõrge digipädevuse skooriga vanemate seas. Enda algatusel räägib vähemalt iganädalaselt lapsega internetis tehtavast 33% madala ja 56% kõrge skooriga vanematest. Iseseisvalt tutvub lapse kasutatavate keskkondadega 32% madala ja 49% kõrge skooriga vanematest. Internetti kasutab lapsega koos 35% madala ja 56% kõrge skooriga vanematest. EU Kids Online 2018 uuringust selgus 9–17-aastaste laste ja nende vanemate hinnanguid kõrvutades, et laste meelest teevad vanemad kõiki aktiivse vahendamisega

seotud tegevusi märkimisväärselt harvem kui vanemate endi sõnul (Sukk ja Soo, 2018). Vanemad seega kas hindavad enda panust üle, lapsed ei oska tähele panna, millal neid märkamatult turvalisemale teele suunatakse, või läheb õpetus neil ühest kõrvast sisse ja teisest välja.

Joonis 12. Interneti kasutamise aktiivne vahendamine (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kui sageli on Teil või teisel lapsevanemal / hooldajal viimase 12 kuu jooksul seoses Teie noorima internetti kasutava lapsega tulnud ette järgnevaid olukordi?

*Te tutvute iseseisvalt keskkondade või rakendustega, mida laps kasutab (nt külastate samu veebi- või sotsiaalmeedia platvorme, proovite online-mänge vmt).

*Te kasutate internetti lapsega koos (nt vaatate videoid, külastate veebi- või sotsiaalmeediaplatforme, mängite online-mänge vmt).

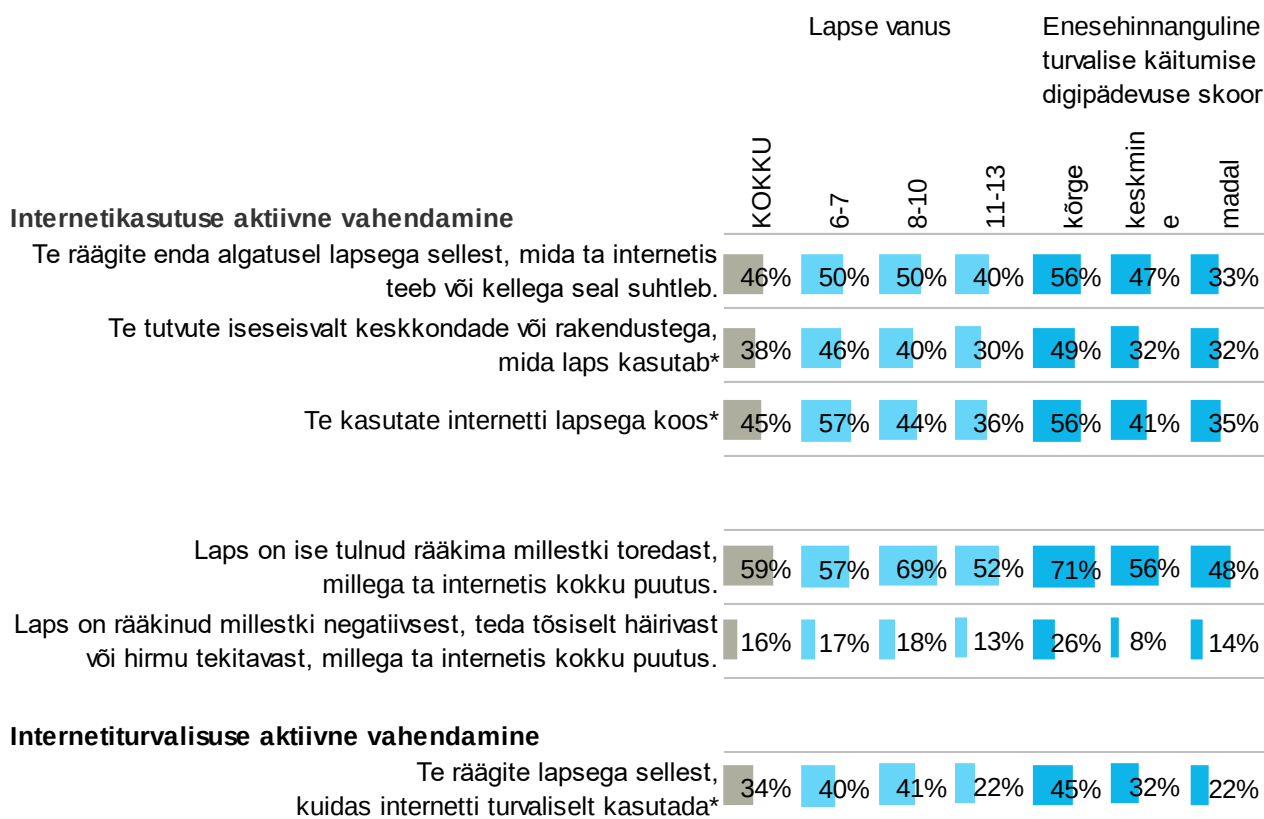
*Te räägite lapsega sellest, kuidas internetti turvaliselt kasutada (nt sobivate privaatsusseadete rakendamine, turvaliste paroolide kasutamine, ohtude või valeinfo äratundmine, võõrastega suhtlemise reeglid jmt).

Aktiivne vanemlik vahendamine sõltub internetti kasutava lapse vanusest (Joonis 13). 6–7-aastaste vanemad ütlesid keskmisest sagedamini, et räägivad igapäevaselt lapsega sellest, mida ta internetis teeb (26%); nad käivad igapäevaselt rakendustes, mida laps kasutab (20%) või kasutavad lapsega iganädalaselt koos internetti (37%). Lapse vanuse kasvades nii sage aktiivne vahendamine väheneb ja 11–13-aastaste laste puhul räägib lapsega igapäevaselt internetikasutusest kaks korda vähem vanemaid kui väiksemate puhul ehk 13%. Rakendustes käib igapäevaselt endi sõnul 8% 11–13-aastaste laste vanematest. Paistab silma, et 39% vanematest räägivad oma 11–13-aastasega küll igakuiselt sellest, mida ta internetis teeb või kellega suhtleb, kuid interneti kasutamist üheskoos on võrreldes noorima vanusegrupiga juba vähem (20% vanematest ei tee seda kunagi vs 5% 6–7-aastaste vanematest). Samas ei erine lapse vanuse lõikes, kui palju vanemad tutvuvad laste kasutatavate rakendustega: umbes viiendik teeb seda igakuiselt ja viiendik iganädalaselt.

Mõnevõrra **sõltub vahendamine ka vanema vanusest**: 40-aastaste ja vanemate seas on enam neid, kes suhtlevad igakuiselt või iganädalaselt lapsega sel teemal, mida ta internetist teeb (60% vs 45% alla 40-aastastest). Oluliselt vähem on 40-aastaste ja vanemate lapsevanemate seas neid, kes mitte kunagi või vaid korra-paar on lapsega sel teemal rääkinud (6% vs 17%).

Joonis 13. Turvalise internetikasutuse aktiivne vahendamine vähemalt iganädalaselt: lapse vanuse ja vanema enesehinnangulise turvalise käitumise digipädevuse skoori lõikes (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kui sageli on Teil või teisel lapsevanemal / hooldajal viimase 12 kuu jooksul seoses Teie noorima internetti kasutava lapsega tulnud ette järgnevaid olukordi?

Nii eestlased kui ka muust rahvusest vanemad tegelevad aktiivse vahendamisega kõige sagedamini iganädalaselt või igakuiselt. Siiski on **muust rahvusest** vanemate hulgas pea **kaks korda enam** neid, kes hoiavad lapse internetikasutusel silma peal sagedamini: näiteks igapäevaselt või pea igapäevaselt tunneb lapse tegevuste vastu internetis huvi 26% muust rahvusest vanematest (16% eestlastest) ning kasutab internetti temaga koos 24% (12% eestlastest). Eestlastest vanemate seas on võrreldes muust rahvusest vanematega aga enam neid, kes teevad seda harvem kui kord kuus.

Samuti mängib rolli vanema **haridustase**: **kõrgharidusega vanemate seas** on enam neid, kes vaid korra-paar on tundnud huvi lapse tegemiste vastu internetis (11% vs 4% kõrgharidusega vanematest) ning vähem neid, kes teevad seda iganädalaselt või igakuiselt (48% vs 59%).

Kuigi vanemlik vahendamine käsitleb pigem vanemapoolset aktiivsust lapse internetikasutamise suhtes, siis vaatles uuring ka seda, **kuivõrd avatud on lapsed vanemate meelest ise vanemaga enda internetikasutuse kogemusi jagama**. Usalduslik suhe lapsevanemaga on üks seksuaalse väärkohtlemise ohtu vähendav tegur. Suurem osa vanematest (93%) ütlesid, et laps on viimase aasta jooksul tulnud rääkima **millestki toredast**, millega ta on internetti kasutades kokku puutunud (sh 33% on seda teinud iganädalaselt ja 26% igapäevaselt või peaaegu igapäevaselt, Joonis 12; Joonis 13). Igapäevaselt jagavad oma kogemusi sagedamini 8–10-aastased lapsed (32%), kes on juba iseseisvamad internetikasutajad kui neist nooremad. Samuti jagab see vanuserühm oma igapäevaelu vanematega enam kui (eel)teismelised. Uuringus vaatluse all

olnud vanimate laste (11–13-aastaste) vanemate hinnangul jagavad nende lapsed enda toredaid internetikogemusi veidi harvem: keskmisest vähem igapäevaselt (17%) ning pigem iganädalaselt (35%), kuid võrreldes teiste vanusegruppidega enam igakuiselt (26%).

Vähem tulevad lapsed vanemate hinnangul rääkima häirivatest kogemustest internetis: 67% vanematest ütles, et laps on nendega viimase aasta jooksul tulnud rääkima neid häirinud kogemusest. See võib muidugi ka tähendada, et lastel on toredaid kogemusi rohkem kui häirivaid (Joonis 12; Joonis 13). Kõige sagedamini on seda, et laps jagab internetis kogetud häirivaid juhtumeid, ette tulnud harvem kui kord kuus (22%) või 1–2 korda kuus (17%). Samas 30% vanematest pole kunagi kogenud, et laps oleks nendega rääkima tulnud häirivatest kogemustest internetis. (Eel)teismeliste (11–13-aastaste) vanemad töid sagedamini (16%) välja, et nende lapsed jagavad negatiivset kogemust umbes korra kuus. Samas kui nt 8–10-aastaste laste vanemate seas on 7% neid, kelle laps jagab umbes kord kuus enda negatiivseid kogemusi. Huvitav on see, et **kõrgema digipädevuse skooriga vanemad leidsid sagedamini**, et nende laps on igapäevaselt (10%) või iganädalaselt (16%) millestki neid häirivast tulnud rääkima, samas kui vähem olid seda kogenud keskmise ja madala digipädevuse skooriga vanemad (vastavalt 4% ja 6%). Kuna kõrgema skooriga vanemad on ka aktiivsemad internetikasutuse vahendajad, siis on võimalik, et seeläbi on ka lapsed teadlikumad oma kogemusi jagama ja vanemaga peegeldama. Teisalt oskavad kõrge digipädevusega vanemad ehk ka enam lapse jutus häirivaid detaile märgata.

Internetiturvalisuse aktiivse vahendamisega on vähemalt korra enda sõnul tegelenud **88% vanematest** (Joonis 12). See tähendab, et nad on lapsega arutlenud selle üle, kuidas internetti turvaliselt kasutada, näiteks rakendada sobivaid privaatsussätteid, kasutada turvalisi parooli, ära tunda ohte või valeinfot jne. Samas **iga kümnes vanem** pole enda hinnangul **kunagi** rakendanud mõnd aktiivse vahendamise viisi. EU Kids Online 2018 uuringus leidis 89% 9–17-aastastest lastest ja 99% nende vanematest, et vanem on andnud lapsele juhiseid interneti turvaliseks kasutamiseks (Sukk ja Soo, 2018). Otseselt neid tulemusi mõõtmismetoodika erinevuse tõttu võrrelda ei saa, kuid suurusjärgud on samad.

Kõige sagedamini ütlesid lapsevanemad, et interneti turvaliselt kasutamise teema tuleb kõne alla **igakuiselt** (28%) või **iganädalaselt** (20%). **Mida kõrgema enesehinnangulise digipädevuse skooriga on lapsevanem, seda sagedamini ta tõenäoliselt lapsega neil teemadel räägib**: kõrge digipädevuse skooriga vanemate seas on neid, kes sel teemal arutlevad vähemalt iganädalaselt 45% (sh igapäevaselt 22%). Samas on neid madala digipädevusega vanemate seas 22% (sh igapäevaselt 8%). Üldse pole lapsega interneti turvalise kasutamise üle rääkinud 4% kõrge ja 15% madala digipädevuse skooriga vanematest.

Nooremate lastega räägivad vanemad turvalisest internetikasutusest üldiselt sagedamini kui kõige vanematega. 6–7-aastaste laste vanemad jagunevad mitmesse leeri: ligi viiendik räägib harvem kui kord kuus ja teisalt viiendik iganädalaselt ja viiendik igakuiselt (Joonis 13). Need erinevused on tingitud ilmselt sellest, kui aktiivselt 6–7-aastane laps internetti kasutab. Selles vanuses võivad erisused olla suured, sest laps on alles hakanud internetti kasutama. 8–10-aastaste vanuserühmas domineerib juba igakuine või iganädalane suhtlus ja veelgi vanemate hulgas on igapäevast suhtlust sel teemal jäänud väga väheks (5%), samas kui kõige sagedamini räägivad vanemad igakuiselt (36%) ning keskmisest rohkem ka üldse mitte (13%).

Emad tegelevad internetiturvalisuse vahendamisega suurema tõenäosusega kui isad: iganädalaselt räägib lapsega sel teemal 26% emadest (14% isadest) ja kunagi pole seda kõne alla võtnud 7% emadest ja 13% isadest. Samuti on 40-aastaste ja vanemate seas enam neid, kes pole teemat puudutanud (12% vs 7% noorematest vanematest).

Sellest, milleks lapsed internetti kasutavad, tundub sõltuvat vähem: erinevate uuringus kaardistatud tegevuste puhul on 63–69% vanematest puudutanud turvalise käitumise teemat vähemalt igakuiselt või sagedamini. Igapäevast suhtlust on sagedamini lastega, kes vaatavad internetist filme ja multikaid. Ennekõike on need nooremad lapsed, kelle internetikasutust vanemad juhivadki rohkem. Sotsiaalmeedia ja suhtlusrakenduste kasutajatega räägivad vanemad keskmisest sagedamini igakuiselt (33%) või iganädalaselt (23%), igakuist suhtlust on enam ka *online*-mängude mängijatega (32%).

Mis puudutab sotsiaalmeediakontode omamist ja internetiturvalisuse õpetamist, siis, ilmnes, et **sotsiaalmeedia kontot omava lapsega räägivad vanemad internetiturvalisusest üldjuhul harvemini kui**

seda mitteomava lapsega: kõige sagedamini igakuiselt (34% vs 24% kontot mitteomavatest); samas kui kontot mitteomavate lastega sagedamini vähemalt iganädalaselt (39% vs 30% kontot omavatest lastest). Kontootomanike seas on enam selliseid, kellega on räägitud vaid 1-2 korda (14% vs 5% kontot mitteomavatest lastest). Need näitajad peegeldavad seda, et sotsiaalmeedia kontot omavad sagedamini vanemad lapsed. Selleks ajaks, kui laps kasutab internetis sotsiaalmeediat, on internetiturvalisuse aktiivne vahendamine vähenenud, ehkki seda oleks vaja rohkem kui varem. Kuigi võib tunduda, et lapsed juba teavad, on siiski oluline nendega sel teemal rääkida.

Suurem osa lapsevanematest (90%) on teinud lapsega kas **suulisi kokkuleppeid** või **kasutab rakendusi**, et piirata lapse internetikasutuse aega ja/või sisu. **Kümnendik lapsevanematest ei kasuta mingeid vahendeid enda lapse internetikasutuse aja või sisu piiramiseks** (Joonis 14). Kõige sagedamini **piiravad lapsevanemad interneti kasutusaega**: 77% vanematest piirab seda kas suuliste kokkulepete (51%) ja/või rakenduste abil (41%). 15% lapsevanematest kasutab internetikasutuse suunamiseks paralleelselt nii suulisi kokkuleppeid kui ka rakendusi. Neid on enam kõrge digipädevuse skooriga vanemate seas (21% vs 10% madala skooriga vanematest). Kasutuse aja piiramine on olulisel kohal eri vanuses laste puhul, kuid veidi vähem teevad vanemad seda meie uuringus vanima sihtrühma, 11–13-aastaste puhul (71% vanematest piirab vs 81% 6–10-aastaste puhul).

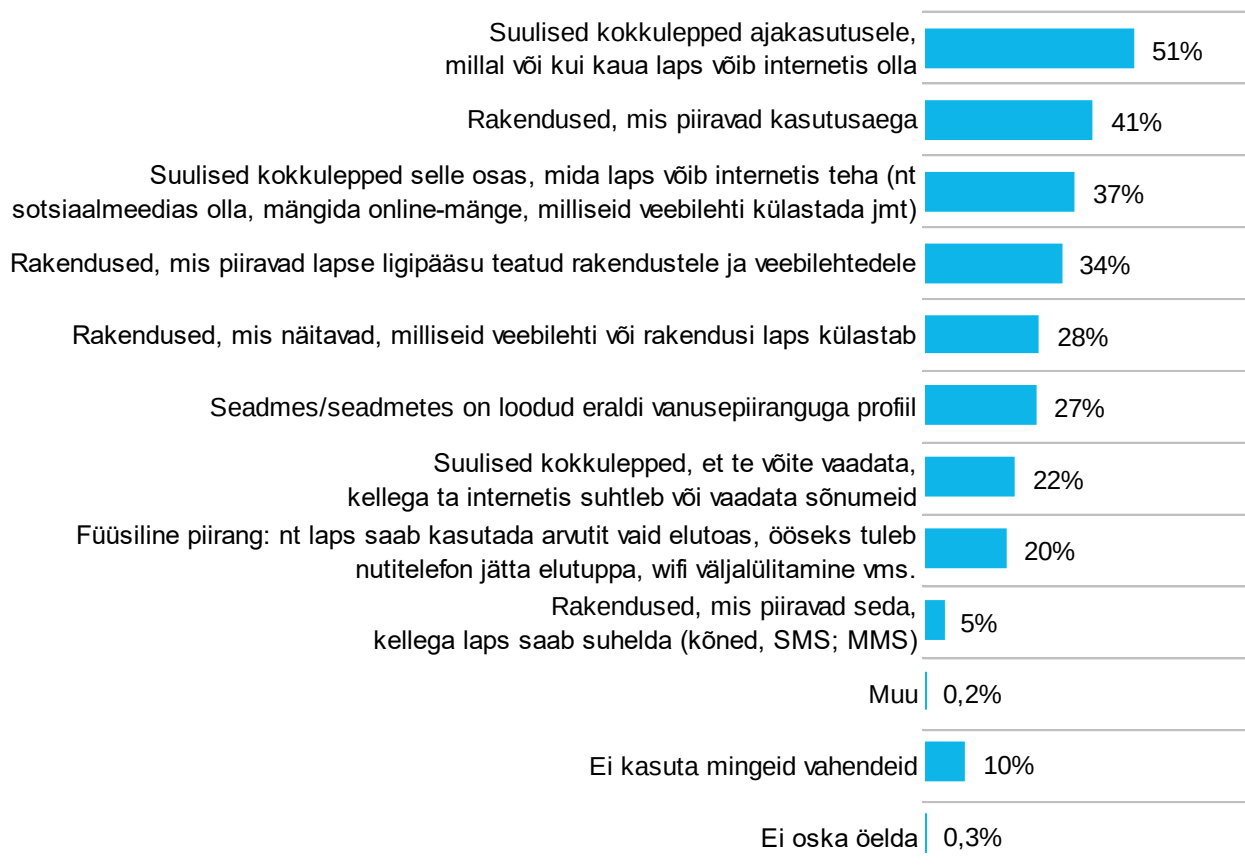
Enamus lapsevanematest (60%) **piirab sisu, mida laps internetis kasutada võib**: selleks on kas suulised kokkulepped, mida laps võib internetis teha (37%), rakendused, mis piiravad ligipääsu teatud rakendustele ja veebilehtedele (34%), seadmesse loodud eraldi vanusepiiranguga profiil (27%) ja/või rakendused, mis piiravad, kellega laps saab suhelda (5%). Sisupiiranguid on vanemad seadnud mõneti vähem vanemas eagrupid (53% 11–13-aastaste laste vanematest vs 61% 8–10-aastaste laste vanematest). Kui ajapiiranguga kasutamist tõid emad ja isad võrdselt välja, siis sisupiirangut mainisid enam emad (66% vs 53% isadest). Lapsevanema digipädevuse skoori lõikes sisupiirangu kasutamine ei erine.

Kokkuvõttes püüavad lapsevanemad sagedamini lapse internetikasutust vahendada **suuliste kokkulepete abil**, mida kasutab 63% vanematest. **Tehnilist piiramist** kasutavad vanemad mõnevõrra vähem (55% vanemaist). Lisaks kasutab 20% lapsevanematest **füüsilisi piiranguid** internetikasutusele, mis piirab ühest küljest kasutusaega, kuid võib piirata ka sisu (nt kui interneti saab kasutada ainult elutoas, kus lapsevanemal on võimalus kasutatavat sisu jälgida). Suulisi kokkuleppeid rakendavad vanemad lapse vanusest sõltumata. Lapsevanemad kasutavad rakendusi mõnevõrra enam 8–10-aastaste laste puhul (62%; ennekõike kasutusaega ja ligipääsu piiravad rakendused), aga ka 6–7-aastaste puhul (56%; kõige sagedamini on loodud vanusepiiranguga profiil) ning vähem 11-13-aastaste puhul (47%). Füüsilist piiramist kasutavad vanemad pigem nooremate, 6–10-aastaste laste puhul (25% vs 11% 11–13-aastaste puhul). Vanemad **ei rakenda üldse mingeid piiravaid vahendeid sagedamini 11–13-aastaste laste puhul** (16% vs 3% kõige noorema ja 9% keskmise vanusegrupi puhul).

Sagedamini ei kasuta üldse piiramist keskmise või madala digipädevuse skooriga lapsevanemad (12% vs 6% kõrge skooriga vanematest). Küll aga ei erista digipädevuse skoor seda, kas vanem kasutab kokkulepetega, tehnilist või füüsilist piiramist.

Joonis 14. Kokkulepetega ja tehniline piiramine (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kas Te kasutate oma noorima lapse internetikasutuse aja või sisu piiramiseks mingeid vahendeid? Kui jah, siis milliseid?

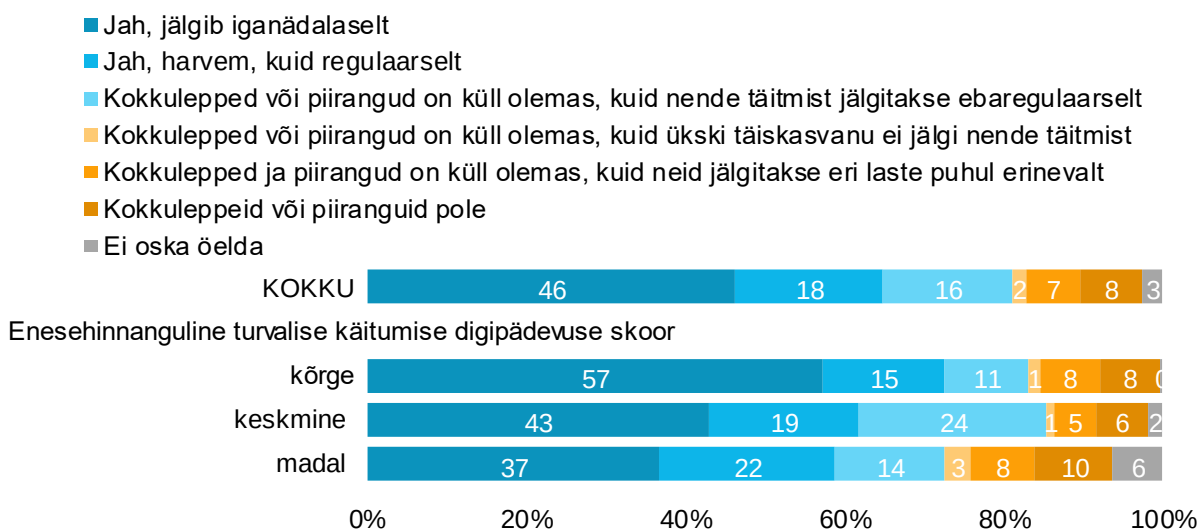
Nendest vanematest, kes ütlesid, et neil on lapse internetikasutuse juhtimiseks kasutusel reeglid ja piirangud, kasutavad **monitoorimist ehk järelkontrolli** vähemalt 88% (Joonis 15). Sealhulgas 50% jälgib kokkulepetest ja piirangutest kinnipidamist iganädalaselt, 20% harvem, kuid regulaarselt, ning 18% ebaregulaarselt. Seega, kui reeglid juba on, siis mingi regulaarsega lapsevanemad ka kontrollivad neist kinni pidamist. Vaid 2% vanematest ütlesid, et keegi ei järgi reeglite täitmist üldse ning 7% ütlesid, et neid järgitakse eri vanuses laste puhul erinevalt.

Mida kõrgema digipädevuse skooriga vanem, seda suurema tõenäosusega teeb ta lapse internetikasutusele iganädalaselt järelkontrolli. Iganädalaselt kontrollivad reeglitest kinnipidamist sagedamini nooremate laste vanemad: 63% vanematest teeb seda 6–7-aastaste ja 41% 11–13-aastaste puhul. Vanemate laste (11–13-aastaste) vanemad kontrollivad reeglitest kinnipidamist pigem harvem, kuigi regulaarselt.

Järelkontrolli tegevustest töid 30% vanematest välja rakenduste kasutamist, mis näitavad, milliseid veebilehti või rakendusi laps on külastanud (Joonis 14). Ligi neljandikul (23%) vanematest on lapsega suuline kokkulepe, et nad võivad vaadata, kellega ta internetis suhtleb või vaadata tema sõnumeid. Kui keskkondade külastatavust näitavaid rakendusi kasutavad vanemad eri vanuses laste puhul, siis internetis toimuvat suhtlust kontrollivad vanemad järele pigem 8–13-aastaste puhul, kuna nooremas vanuserühmas suhtlevad lapsed iseseisvalt internetis vähem (17% vanemaid kasutab järelkontrolli 6-7-aastaste ja 28% 8-13-aastaste puhul). Mõlemad tegevusi teevad erineva enesehinnangulise digipädevusega vanemad sarnasel määral.

Joonis 15. Kehtestatud kokkulepete või piirangute monitoorimine (% vastajatest, kes on kehtestanud lapse internetikasutusele piiranguid, n=390)

Nüüd mõelge pere kõigile internetti kasutavatele lastele, kellega on seoses interneti sisu ja ajakasutusega sõlmitud kokkulepped või kehtestatud piirangud. Kas mõni täiskasvanud pereliige jälgib aktiivselt nende kokkulepete või piirangute järgimist vähemalt iganädalaselt?

Internetikasutuse vahendamine: takistused ja hinnang tõhusale lähenemisele

Suur osa lapsevanemaid (67%) tajub **erinevaid takistavaid tegureid enda lapse internetikasutuse suunamisel** (nii ajalisel, sisulisel kui ka turvalisel käitumise mõttes). Teisisõnu nad **tahaksid teha enamat või tõhusamalt kui nad praegu eri põhjustel teevad**. Vaid veidi enam kui neljandik (28%) lapsevanematest tunneb, et nad suunavad lapse internetikasutust just nii palju kui vaja. Viimast väljendasid sagedamini 6–7-aastaste laste vanemad (45%), samas kui lapse vanuse kasvades muutub tema internetikasutuse juhtimine üha keerulisemaks (11–13-aastaste vanematest vaid 12% peab selle piiramist piisavaks). Samuti ilmnes, et mida vanem on lapsevanem ise, seda vähem tõenäoliselt ta tunneb, et suunab lapse internetikasutust piisavalt. Seda eeldatavasti seetõttu, et mida vanem on lapsevanem, seda vanemad on üldjuhul ka lapsed, kelle internetikasutust vanem suunab. Eesti rahvusest lapsevanemad hindavad enda laste internetikasutuse suunamist sagedamini piisavaks kui muust rahvusest vanemad (32% vs 18%). Digipädevuse skoor olulist rolli ei mängi, kuigi kõrgema skooriga vanemad jäävad sagedamini hätta kirjeldamisel, mis neid piirab (9% vs 1% madala skooriga vanematest).

Kui vaadata ainult nende lapsevanemate vastuseid, kes ei leia, et nad lapse internetikasutust piisavalt suunavad, siis kõige sagedamini (48% vanematest) märgiti, et **nad usaldavad last ennast**: tema teadmisi, oskusi ja mõistlikkust interneti kasutamisel (Joonis 16). Seega annab lapsevanem vastutuse internetikasutuse juhtimisel üle lapsele ning loodab, et laps saab selle ülesandega ise hakkama. Seda töid oluliselt enam välja 8–13-aastaste laste vanemad (54% vs 25% 6–7-aastastest). Huvitaval kombel loodavad lapsevanemad enam **tüdrukute** kui poiste mõistlikkusele (57% tüdrukute ja 40% poiste vanematest). Samuti usaldavad **emad** oma lapsi sel teemal enam kui isad (55% vs 41%) ning kõrgharidusega vanemad enam kui kõrghariduseta vanemad (58% vs 40%).

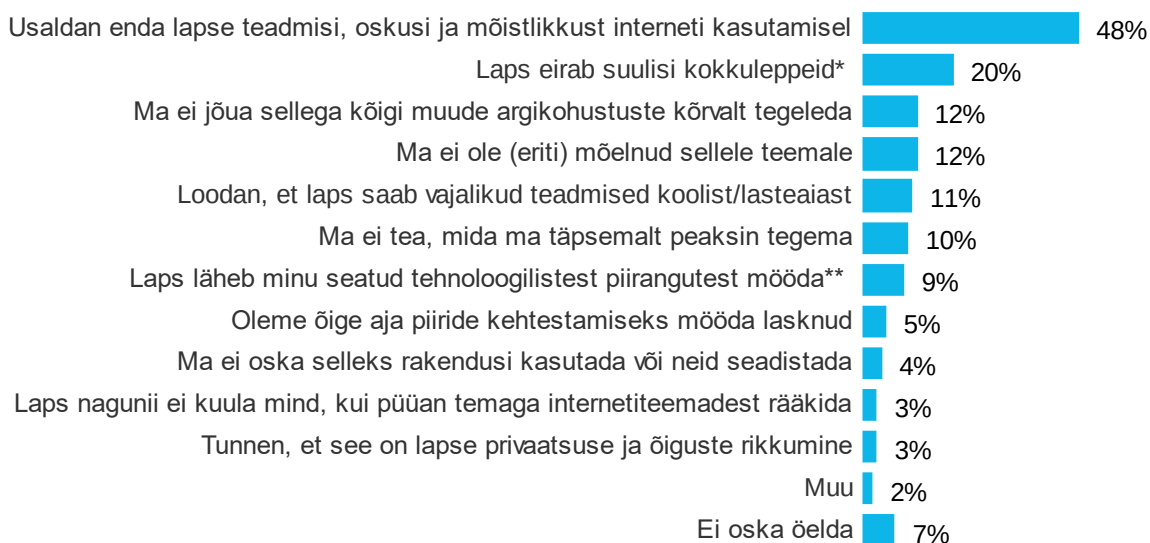
Oluliselt vähem töid lapsevanemad takistustena välja, et laps eirab suulisi kokkuleppeid (20%), ning umbes kümnendik märkis nelja põhjust: piiramisega ei jõuta tegeleda argikohustuste tõttu; ei ole eriti sellele teemale mõelnud; loodetakse, et laps saab vajalikud teadmised koolist/lasteaiast; ei teata täpselt, mida peaks tegema.

Lapsevanemaid, kes pole sellele teemale eriti mõelnud, on sagedamini 6–7-aastaste laste vanemate seas (22%), samas kui vanemate laste emade-isade seas on neid umbes kaks korda vähem (9%). **Emad** toovad

võrreldes isadega sagedamini välja, et nad **ei jõua argikohustuste kõrvalt** laste internetikasutuse suunamisega tegeleda (17% vs 7% isadest). Samuti väljendas suurem hulk emasid lootust, et last harib sel teemal kool või lasteaed (15% vs 7% isadest). Isad aga töid emadega võrreldes sagedamini välja, et nad ei tea, mida nad peaksid lapse internetikasutamise suunamiseks üldse tegema (16% vs 3%). Lapsevanema vanus mõjutab laste internetikasutuse suunamist üsna vähe: 40-aastased ja vanemad tunnevad sagedamini (seoses ka sellega, et nende lapsed on vanemad), et on õige aja piirangute seadmiseks mööda lasknud (8% vs 2% noorematest vanematest). Eesti rahvusest vanemad ei tea sagedamini kui muust rahvusest vanemad, mida nad peaksid täpsemalt tegema (13% vs 3%).

Joonis 16. Tegurid, mis piiravad lapse internetikasutuse juhtimist (% vanematest, kes ei leia, et nad piisavalt suunavad lapse internetikasutust, n=289)

Millised tegurid Teie jaoks piiravad seda, kas üldse või kui palju Te tegelete oma noorima lapse internetikasutuse suunamisega (nii aja, sisu kui ka turvalise käitumise mõttes)? Märkige peamised põhjused.

*internetikasutuse aja, sisu või turvalise käitumise osas

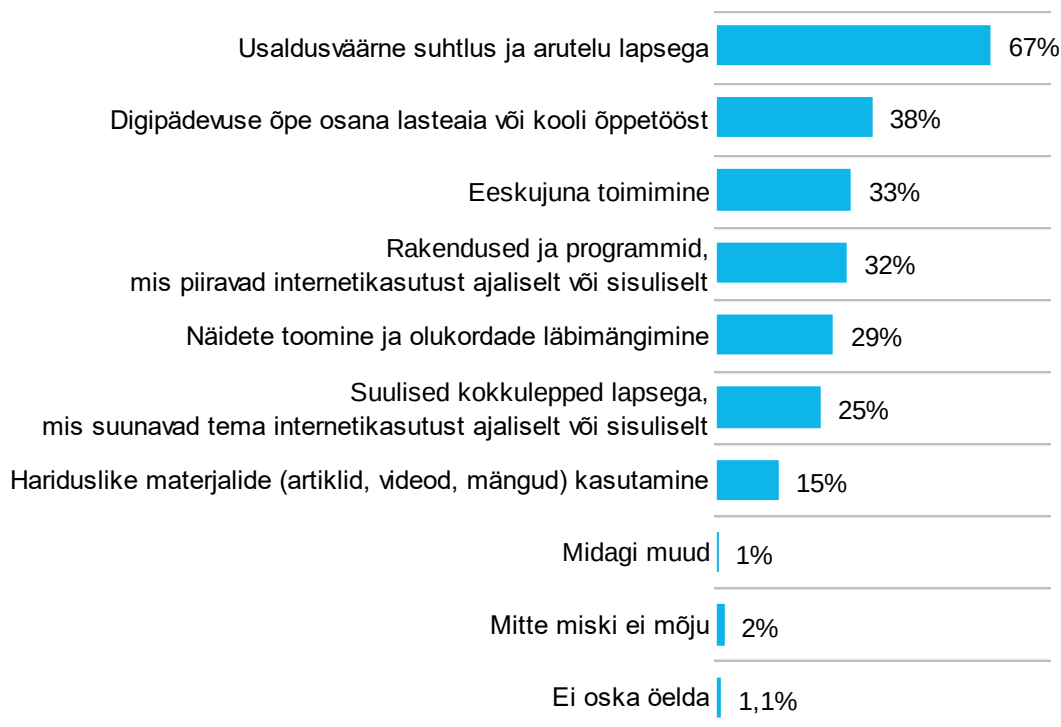
**nt „häkib“ ajapiirangut

Palusime lapsevanematel hinnata, mis nende kogemusel või arvates **kõige tõhusamalt mõjutab lapsi internetis turvaliselt käituma**. Ülekaalukalt kõige suurem osa vanematest (67%) peab kõige tõhusamaks abinõuks **usaldusväärset suhtlust ja arutelu lapsega**. Alles seejärel peab kolmandik või veidi enam vanematest oluliseks ka digipädevuse õpet koolis ja lasteaias, eeskujusid ning tehnilist piiramist rakenduste abil. Suulisi kokkuleppeid, mida vanemad palju kasutavad, peab tegelikult tõhusaks vaid iga neljas vanem. Suur osa vanematest on ikkagi lootusrikkad, et lapsi saab suunata internetis turvalisemalt käituma: vaid 2% usub, et lastele ei mõju miski.

Kõrge digipädevusega vanemad usuvad lapsega suhtlemise efektiivsusesse ennetusmeetmena rohkem kui madala digipädevusega vanemad (80% vs 55%). Samas peavad vanemad suhtlust seda tõhusamaks, mida vanema lapsega on tegemist: noorima vanusegrupi laste vanematest töid seda välja 58% ja vanimast grupist 74%. Hea **suhtluse mõjusse** usuvad enam **emad** kui isad (79% vs 54%) ning enam **kõrgharidusega** vanemad kui kõrghariduseta vanemad (75% vs 60%). Madala digipädevusega vanemate seas on selgelt enam neid, kes peavad hariduslike materjalide kasutamist tõhusaks: 23% vs 12% keskmise ja kõrge digipädevusega vanematest. Samuti peavad eestlastest vanemad hariduslikke materjale tõhusamaks kui muust rahvusest vanemad (18% vs 9%).

Joonis 17. Hinnang laste turvalise internetikäitumise suunamise viiside tõhususele (% kõikidest vastajatest, n=419)

Mis Teie kogemuse või arvamuse kohaselt mõjutab kõige tõhusamalt lapsi internetis turvaliselt käituma?

Infoallikad internetiohtude ja turvalise käitumise kohta

Kõige olulisemaks infoallikaks internetiohtude ja/või turvalise käitumise kohta internetis on lapsevanemate jaoks olnud **tavameedia** (artiklid, tele- või raadiosaated). Seda mainisid ligi pooled vanematest (Joonis 16). Sellega pea võrdväärne on olnud **sotsiaalmeedia** roll ning ligi kolmandik tõid välja **enda või tuttavate lapselt saadud praktilist kogemust** (kui lisada neile ka tuttavate-sõprade roll infoallikana, siis 47%). Ainult 5% vanematest ütlesid, et pole sellist infot vajanud ning 1% ei ole üldse infot saanud.

Mida kõrgema digipädevusega lapsevanem, seda enam tõi ta infoallikana välja **sotsiaalmeediat**. Umbes kümnendikule madala digipädevusega lapsevanemate jaoks on **laps ise** olnud oluline infoallikas (11% vs 5% keskmise või kõrge digipädevusega vanematest). Tõenäolisemalt on vanem infot saanud oma 11–13-aastase lapse käest (12% nende vanematest tõid neid olulise infoallikana välja) kui noorimalt lapselt. Sotsiaalmeedia roll on emade jaoks suurem kui isade jaoks (46% vs 28%). Isad tõid aga muu olulise infoallikana spontaanselt välja **töölalast kokkupuudet või koolitust töö** (8% vs 1% emadest). Töökohal koolitamine ja harimine võiks olla üks võimalus, kuidas lapsevanemateni sel teemal jõuda: nagu käesoleva uuringu tulemused näitavad, siis vanemate üldine internetis turvalise käitumise digipädevus on seotud sellega, kui palju nad oma laste internetikasutust teadlikult suunavad.

Nooremad, alla 40-aastased lapsevanemad, on suurema tõenäosusega saanud infot sotsiaalmeediast, praktilisest kogemusest ja sõpradelt-tuttavalt kui 40+ vanuses vanemad. Viimased toovad enam välja veebiseminare, aga ka tööalaseid koolitusi ja kokkupuudet.

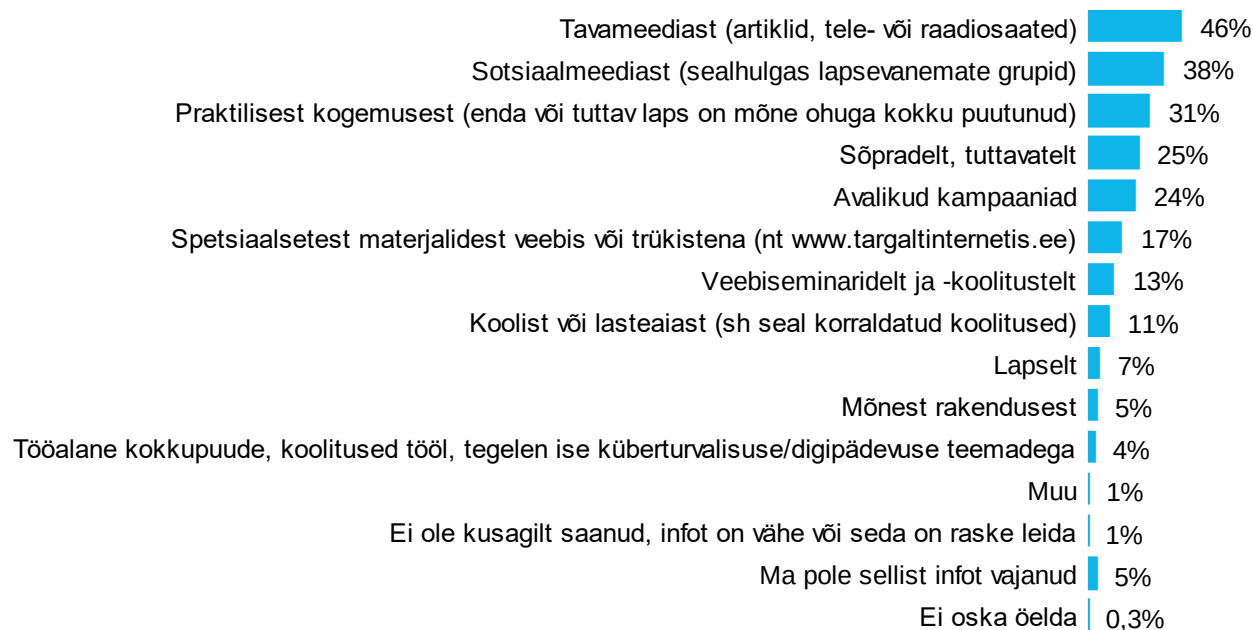
Mis puudutab rahvust, siis **eestlased** saavad infot enam **tavameediast**, märkavad enam avalikke kampaaniaid (kuna sageli ei ole muust rahvusest elanike tähelepanu äratamisele eraldi mõeldud; 29% vs 12%), spetsiaalseid veebimaterjale või trükiseid ning saavad infot koolist/lasteaiaist. **Muust rahvusest elanikel** on need allikad sagedamini tagaplaanil ja peamiselt on nemad oma info saanud kas **sotsiaalmeediast** (49%)

või **praktilisest kogemusest** (48%). Sotsiaalmeedia suurt rolli infoallikana muust rahvusest elanike jaoks on täheldanud ka Eesti ühiskonna lõimumismonitooring 2023 (vt Kantar Emor 2023).

Meedia ja praktiline kogemus on olulised infoallikad vanema haridustasemest sõltumata. Samas **kõrgharidusega vanematele** on võrreldes kõrghariduseta vanematega olulisemad spetsiaalsed **veebimaterjalid** ja **trükised** ning **veebikoolitused**, kõrghariduseta vanemate jaoks on eriti oluline **sotsiaalmeedia** (43%). Võrreldes kõrgharidusega vanematega on kõrghariduseta vanemate jaoks rohkem tähtis ka **koolist** või **lasteaiast** saadud info (14% vs 7%).

Joonis 18. Infoallikad internetiohtude ja turvalise käitumise kohta internetis (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kust Te seni olete kõige enam saanud infot internetiohtude ja/või turvalise käitumise kohta internetis, kui üldse?

Vahekokkuvõte

- Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist või kahjuliku seksuaalse sisuga materjaliga kokkupuutumist **peab lastele väga suureks ohuks 52% vanematest** (5 palli 5st). Need on vanemate jaoks sama suured ohud nagu küberkiusamine, ohtlike ideede levik, isikliku info ära kasutamine ning raha või asjade väljapetmine.
- Vähemalt korra on viimase aasta jooksul oma lapse **internetikasutust aktiivselt vahendanud** valdav enamik (93%) lapsevanematest. Nad on teinud vähemalt üht tegevust järgnevatest: tundnud huvi lapse tegevuste vastu internetis (96%), kasutanud internetti lapsega koos (89%) ja/või tutvunud iseseisvalt lapse kasutatavate keskkondade/rakendustega (83%).
- **Internetiturvalisuse aktiivse vahendamisega** on viimase aasta jooksul vähemalt korra enda sõnul tegelenud 88% vanematest. See tähendab, et nad on lapsega arutlenud selle üle, kuidas internetti turvaliselt kasutada, näiteks rakendada sobivaid privaatsussätteid, kasutada turvalisi paroole, ära tunda ohte või valeinfot jne. Kümnendik vanematest pole sellist aktiivset vahendamist enda sõnul teinud.
- **Kokkuleppeid ja/või tehnilist piiramist** on kasutanud 90% lapsevanematest, sealhulgas 77% on piiranud kasutusaega ja 60% on piiranud kasutatavat sisu. Sagedamini püüavad lapsevanemad lapse internetikasutust vahendada suuliste kokkulepete abil: neid kasutab 63% vanematest. Tehnilist piiramist kasutab mõnevõrra vähem lapsevanemaid (55%). Lisaks kasutab 20% lapsevanematest füüsilisi piiranguid internetikasutusele.

- 88% vanematest, kes ütlesid, et neil on lapse internetikasutuse juhtimiseks kasutusel reeglid ja piirangud, kasutavad **monitoorimist ehk järelkontrolli**. Iga teine jälgib kokkulepetest ja piirangutest kinnipidamist iganädalaselt.
- Suur osa (67%) lapsevanemaid tunneb, et neil on takistusi enda lapse internetikasutuse suunamisel (nii ajaliselt, sisuliselt kui ka turvalise käitumise mõttes). Teisisõnu nad tahaksid teha enamat või tõhusamalt kui nad praegu teevad. Veidi enam kui neljandik (28%) tunneb, et nad suunavad lapse internetikasutust just nii palju kui vaja. Ligi pooled (48%) vanematest usaldavad interneti kasutamisel last ennast: tema teadmisi, oskusi ja mõistlikkust.
- Enamik lapsevanemaid (67%) peab **kõige tõhusamaks turvalise internetikasutuse mõjutajaks usaldusväärset suhtlust ja arutelu lapsega**. Alles seejärel tulevad suure vahega digipädevuse õpe koolis ja lasteaias, eeskujud ning tehniline piiramine rakendustega. Suulisi kokkuleppeid, mida vanemad palju kasutavad, peab tegelikult tõhusaks vaid iga neljas vanem.
- **Kõige olulisemad infoallikad** lapsevanemate jaoks internetiohtude ja turvalise käitumise kohta internetis on olnud **tava- ja sotsiaalmeedia, sõbrad-tuttavad** ning enda praktiline **kogemus**.

2.5 Laste seksuaalne väärkohtlemine internetis: teadlikkus ja kokkupuude

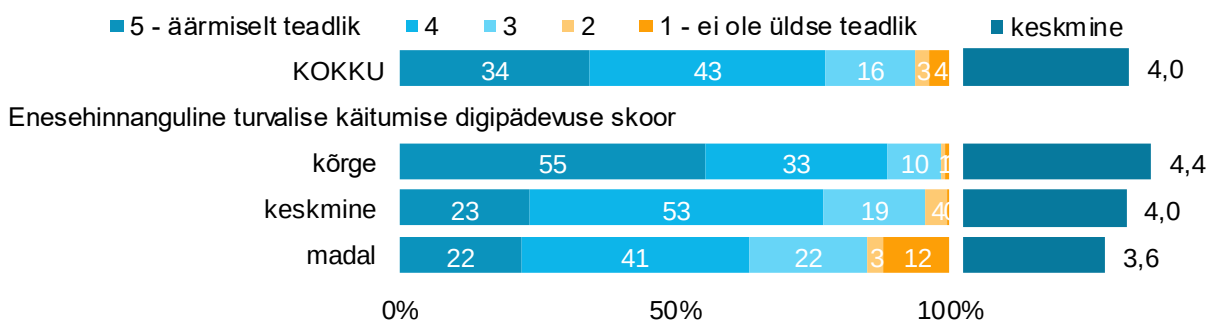
Lapsevanemad hindavad enda **teadlikkust laste seksuaalsest väärkohtlemisest internetis väga kõrgelt**: 77% pidasid enda teadlikkust väga või äärmiselt heaks (4-5 palli 5st; Joonis 19). Ainult 6% vanemaist peavad oma teadlikkust madalaks või ütlevad, et nad ei tea sellest üldse midagi. Teadlikkus sõltub enim lapsevanemate enesehinnangulisest turvalise käitumise digipädevusest: kõrge digipädevusega lapsevanemad tunnevad end oluliselt informeeritumana kui lapsevanemad, kelle digipädevus on madalam. Nimelt 89% kõrge digipädevusega lapsevanematest pidasid oma teadlikkust laste internetipõhisest seksuaalsest väärkohtlemisest äärmiselt või üsna heaks (4-5 palli), samas kui madala pädevusega lapsevanematest tundis nii 63%. Väärkohtlemisest väheteadlikuks (1-2 palli) pidasid end 2% kõrge ja 15% madala digipädevusega vanematest. Seega, mida suurem on lapsevanema üldine teadlikkus turvalisest käitumisest internetis, seda tõenäolisemalt on ta teadlik ka internetipõhise seksuaalse väärkohtlemise ohtudest lastele.

Lapsevanema sugu ja vanus teadlikkust ei mõjuta. Küll aga erineb mõnevõrra eri rahvusest vanemate teadlikkus: enda teadlikkust hindas madalaks 13% muust rahvusest ja 3% eestlastest vanematest.

Ühelt poolt on julgustav, et vanemad hindavad enda teadlikkust kõrgeks. Teisalt ei tohi unustada, et tegemist on enesehinnangulise näitajaga, mis ei ütle midagi selle kohta, mida ja kui palju lapsevanemad tegelikult selle teema kohta teavad. See, millest see teadmine koosneb, vajaks eraldi kvalitatiivset laadi analüüsi (nt kvalitatiivsed intervjuud lapsevanematega või lapsevanemate foorumite kontentanalüüs).

Joonis 19. Enesehinnanguline teadlikkus laste seksuaalsest väärkohtlemisest internetis (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kui teadlik Te enda hinnangul olete sellest, mida tähendab lapse seksuaalne väärkohtlemine internetis ja milliseid tegevusi see võib endas sisaldada?

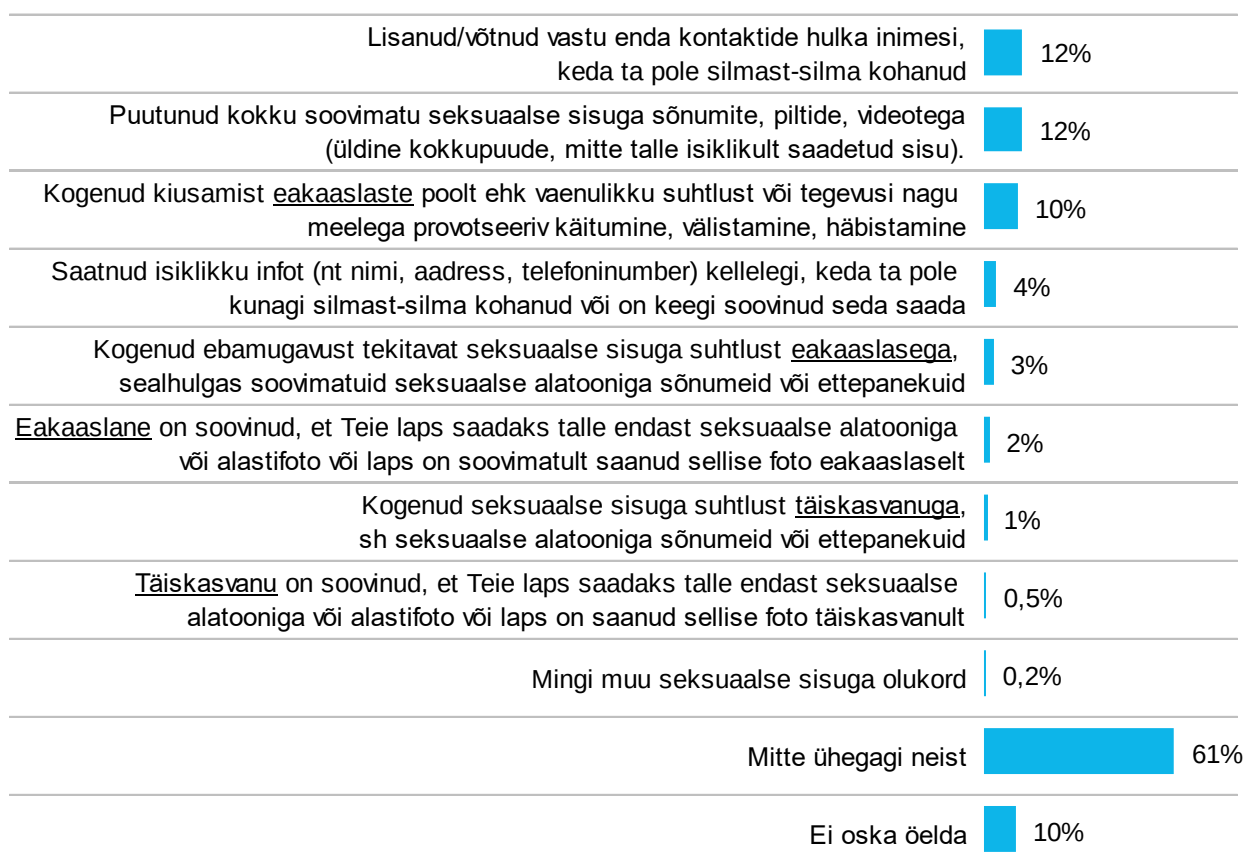
Kokkupuude internetis leviva seksuaalse väärkohtlemisega

61% lapsevanematest usub, et nende lastel pole olnud kokkupuuteid internetis toimunud seksuaalse väärkohtlemisega või sellele viitava ebaturvalise käitumisega (Joonis 20). Veidi vähem kui kolmandik (29%) lapsevanematest tõi välja, et nende lastel on olnud kokkupuuteid väärkohtlemise või selleni potentsiaalselt viiva olukorraga. Nende seas oli võrdselt eri vanuses laste vanemaid. Sealhulgas tõi 14% lapsevanematest välja, et nende lapsed on internetis kontaktiks lisanud või vahetanud isiklikku informatsiooni inimesega, keda nad pole kunagi silmast-silma kohanud. See tulemus haakub mitme rahvusvahelise uuringuga: Inglismaal ja Walesis teatas 17% lastest vanuses 10–15, et nad on viimase 12 kuu jooksul suhelnud võõra inimesega internetis (Office for National Statistics, 2021), Lirimaa 8–12-aastaste laste seas oli selliselt vastanud ligikaudu 21% (Beresford et al., 2023). Käesolevas uuringus on tegemist lapsevanema hinnanguga, mis võib laste kokkupuudete ulatust alahinnata. Igal juhul viitab see nii Eestis kui ka välismaal trendile, kus **iga viies või kuues laps võib suhelda internetis võõra inimesega** ning jagada potentsiaalselt tundlikku isiklikku teavet. See rõhutab, kui tähtis on lastega arutada internetis võõrastega suhtlemisega kaasnevaid võimalikke ohte ning laste õigusi selles keskkonnas.

Ligikaudu iga kümnes lapsevanem arvas, et nende laps on kokku puutunud **soovimatu seksuaalse sisuga materjaliga** (nt sõnumid, pildid, videod) või kogenud üldisemalt eakaaslaste vahelist veebipõhist kiusamist. Mõlemat tõi välja eri vanuses laste vanemad. Väike osa (4%) lapsevanematest tõi välja, et nende laps on kogenud **ebamugavust tekitavat seksuaalse sisuga suhtlust eakaaslasega, saanud eakaaslaselt soovimatu alastifoto** või on **eakaaslane seda temalt soovinud**. Oluliselt väiksema osa (1%) lapsevanemate hinnangul on lastel selliseid olukordi tekkinud täiskasvanud inimesega. Sõltumata olukorrast on neid kokkupuuteid eri vanuses laste vanemad ühtemoodi võrdselt välja toonud.

Joonis 20. Teadlikkus enda laste kokkupuutest seksuaalse väärkohtlemisega või selleni potentsiaalselt viiva olukorraga internetis. Mitu vastust (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kas Teie teada on mõni Teie alaealistest lastest viimase 12 kuu jooksul internetis kokku puutunud mõnega järgnevatest olukordadest? Märkige kõik kokkupuuted

Märkimisväärne on see, et kümnendik vastanutest ei osanud üldse hinnata, kas nende lapsed on kaardistatud olukordadega internetis kokku puutunud. Siin on selge seos lapse vanusega. Kui 6–10-aastaste laste vanematest vaid 6% ei osanud oma lapse kokkupuuteid hinnata, siis 11–13-aastaste laste vanemate seas see näitaja juba pea kolmekordistus (17%). Teadlikkus oli seda madalam, mida madalama digipädevusega oli lapsevanem. Kõrge pädevusega vanematest ei osanud vaid 4% lapse kokkupuuteid hinnata, samas madala digipädevusega lapsevanematest juba 18%.

Lapsevanematest, kelle laps oli mingil viisil ebatavalise olukorraga või ebasüüdsa materjaliga internetis kokku puutunud, ütles 70%, et suutsid olukorra lahendada. Neist 61% tegi seda ise ja 9% kellegi abiga. Välisest abist mainisid vanemad kõige sagedamini **kooli**, **õpetajaid** ja **tugipersonali**, aga ka **veebipolitseid**. Umbes viiendik (21%) vanematest tõi välja, et olukord lahenes iseenesest ja 6% kommenteeris, et alguses pealtnäha ohtlikuna tundunud olukord ei olnud seda tegelikkuses või siis polnud situatsioon otseselt enda lapse vastu suunatud.

Vahekokkuvõte

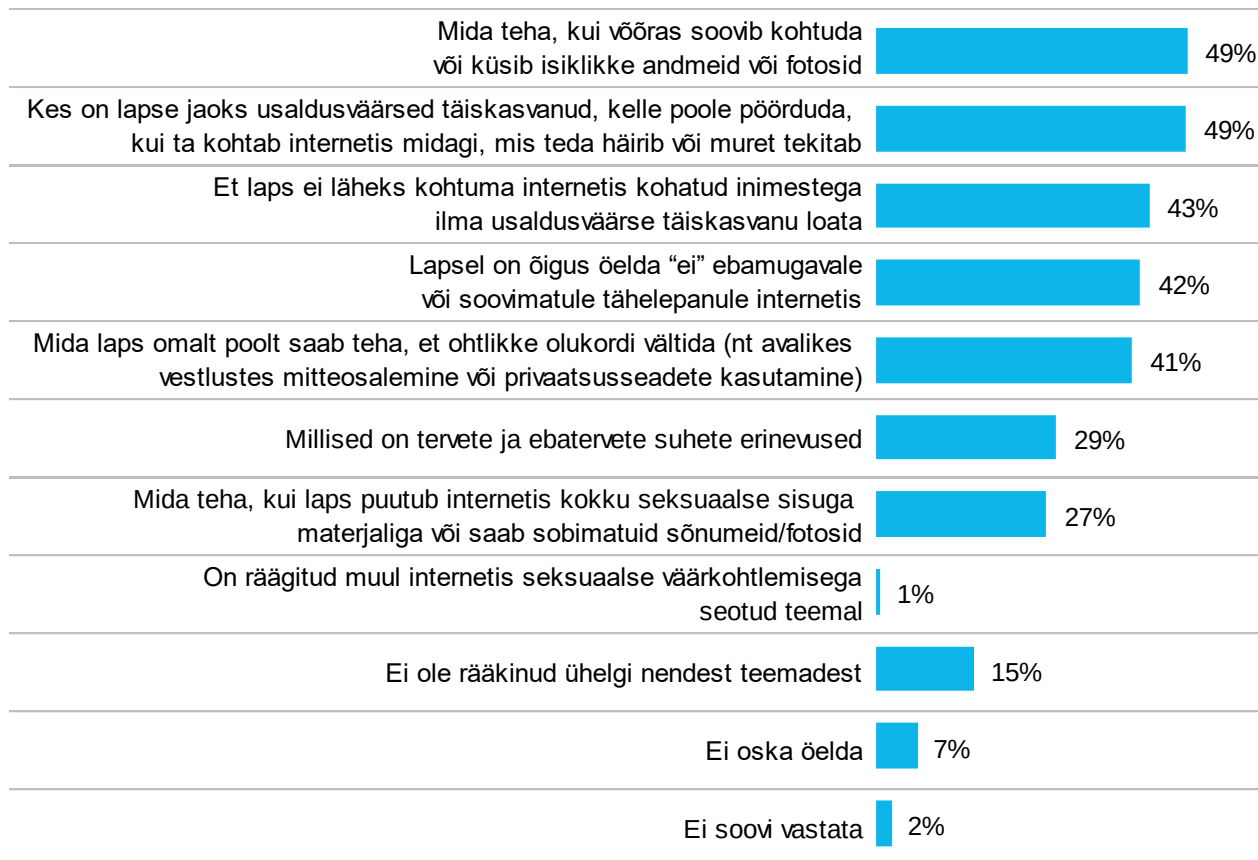
- 77% lapsevanematest hindas enda teadlikkust laste seksuaalsest väärkohtlemisest internetis väga või äärmiselt heaks. Mida kõrgem on lapsevanema enesehinnanguline digipädevuse tase, seda informeeritumaks ta end peab.
- 71% lapsevanematest leidis, et nende lastel pole olnud kokkupuuteid internetis toimunud seksuaalse väärkohtlemisega või selleni potentsiaalselt viivate olukordadega ning 29% hinnangul on lapsel sellega kokkupuuteid olnud. 14% vanematest ütlesid, et nende lapsed on internetis suhelnud võõrastega, lisanud neid internetis kontaktiks või jaganud enda kohta isiklikku infot võõrale.
- 70% lapsevanematest, kelle hinnangul nende lastel oli olnud kokkupuuteid ohtlike või ebameeldivate olukordadega, suutis olukorra ise või kellegi abiga lahendada. Olukord lahenes ise 21%-l juhtudest.

2.6 Internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamine

76% lapsevanematest on ennetuse eesmärgil rääkinud oma lastega teemadel, mis ennetavad internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise ohtu: võõrastega suhtlemine, vajadusel usaldusväärsete täiskasvanute poole pöördumine ning ohtlike olukordade vältimine (Joonis 21). Enim käsitlevad lapsevanemad just neid teemasid, mis puudutavad lapse käitumist, kui võõras soovib temaga kohtuda või temalt isiklikku informatsiooni saada. Samuti seda, kelle poole laps peaks pöörduma, kui ta internetis midagi häirivat kogeb. Selles osas eristuvad kõrge turvalise käitumise digipädevusega ning nooremad (kuni 40) lapsevanemad, kes olid erinevaid teemasid käsitlenud oluliselt rohkem. Kõrge digipädevusega lapsevanemad on kõige sagedamini käsitlenud viit või enamat teemat kaheksast (38% vs 11% madala digipädevusega vanematest), samas kui keskmise digipädevusega vanematest suurim osa (33%) on käsitlenud 3-4 teemat ja madala digipädevusega vanematest kõige suurem osa (36%) on käsitlenud 1–2 teemat (Joonis 22).

Joonis 21. Lapsega eri teemade käsitlemine internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks (% kõikidest vastajatest, n=419)

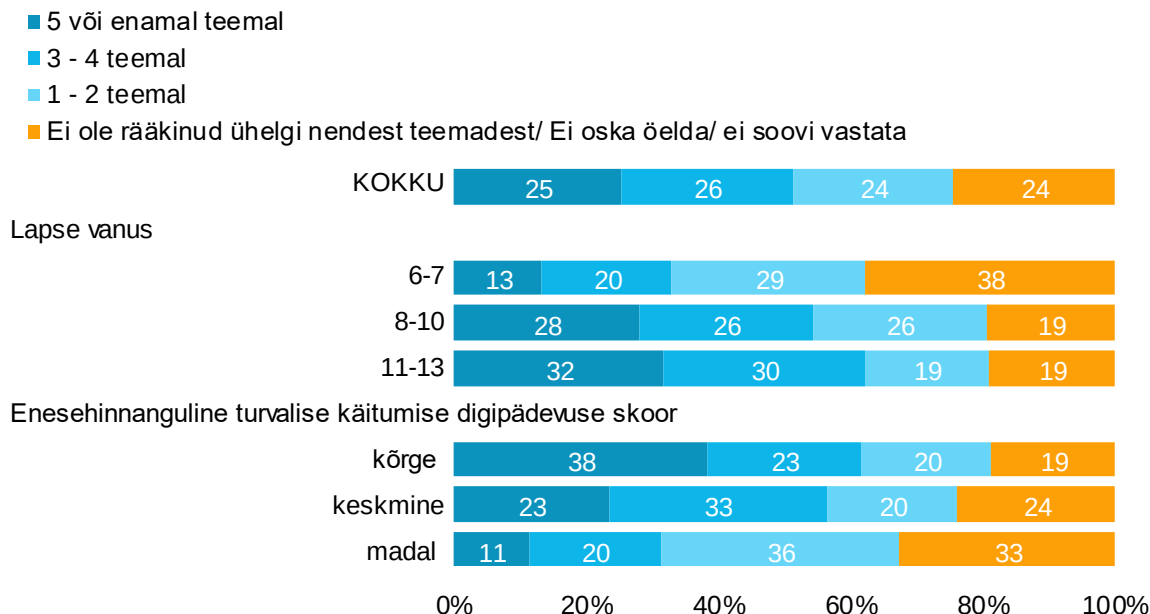
Kas Teie või keegi teine täiskasvanu peres on Teie noorima internetti kasutava lapsega rääkinud mõnel järgmistest teemadest? Märkige kõik sobivad variandid.

Nende lapsevanemate hulgas, kes pole oma lastega ühelgi neist teemadest rääkinud, tõusevad esile madala digipädevusega vanemad (24%) ja nooremad (alla 40-aastased) lapsevanemad (39%). Viimane näitaja on seotud sellega, et nooremate, 6–7-aastaste lastega, räägitakse neil teemadel ka üleüldiselt vähem. Veidi vähem kui kolmandik (29%) nooremate vanematest pole neid teemasid käsitlenud, samas kui 11–13-aastastega on 32% vanematest rääkinud viiel või enamal ning 30% vähemalt 3–4 uuringus kaardistatud teemal.

Joonis 22. Internetis toimuvat seksuaalset väärkohtlemist ennetavate teemade käsitlemine enesehinnangulise digipädevuse skoori ja lapse vanuse lõikes (% kõikidest vastajatest, n=419)

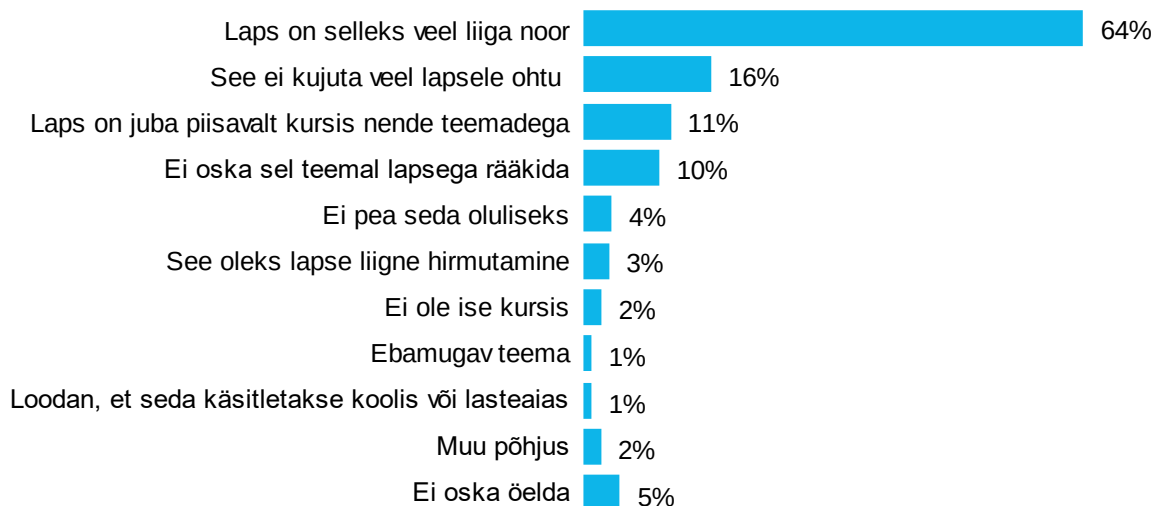
Kas Teie või keegi teine täiskasvanu peres on Teie noorima interneti kasutava lapsega rääkinud mõnel järgmistest teemadest? Märkige kõik sobivad variandid. Vt teemasid Joonis 21.

Lapsevanemad, kes pole oma lastega nendel teemadel rääkinud, tõid kõige sagedamini **põhjuseks selle, et laps on liiga noor** (64%) (Joonis 21). Veidi vähem, kuid siiski märkimisväärne osa mainis, et nad ei näe neis teemades veel lapsele ohtu (16%). Need põhjused olid levinumad vanemate seas, kellel on 6–7-aastased lapsed, kuna nende lapsed ei pruugi veel sotsiaalmeediat üldse või interneti regulaarselt kasutada. Kümnendik leidis, et nende laps on juba piisavalt kursis antud teemaga, mida võib ehk eeldada vanematelt lastelt, kellel on internetiga kokkupuude kauaaegsem. Seda tõid enam välja 8–13-aastaste laste vanemad. Kümnendik vanematest tunnistab ka **oskamatuset käsitleda lapsega internetis leviva seksuaalse väärkohtlemisega** seotud teemasid. Seda põhjust tõid esile enam 11–13-aastaste laste vanemad (43%). Seega **tundub laps alguses vanematele liiga noor, et neil teemadel temaga rääkida**. Samas kui laps on juba vanem, on lapsevanemal samuti raskusi, et leida sobivat viisi, kuidas seda teha.

Joonis 23. Põhjused, miks lapsega ei ole käsitletud internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise teemat (% vastajatest, kes ei ole lapsega ühelgi teemal rääkinud, n=61)

Miks Te või keegi teine täiskasvanud peres ei ole seni internetis toimuvat seksuaalse väärkohtlemise teemat noorima internetti kasutava lapsega käsitletud? Märkige kõik peamised põhjused.

Millal lapsega rääkida internetipõhise seksuaalse väärkohtlemise ohust?

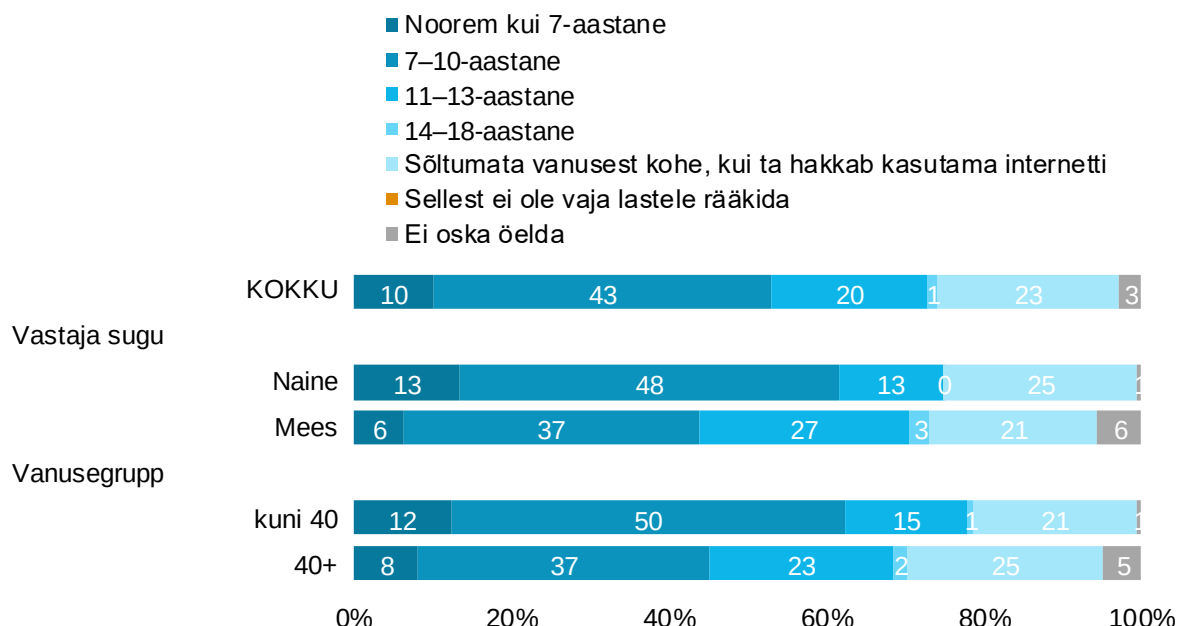
Mõeldes sellele, millal võiks lapsega internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ohust rääkida ja teemat käsitleda, leidis suurim osakaal vanematest (43%), et sellest võiks rääkida 7–10-aastaste lastega (Joonis 24). See on vanus, mil laps läheb kooli ning hakkab suurema tõenäosusega kasutama nutiseadmeid nii koolitöös kui vanematega ühenduses olemiseks ning sageli üha enam ka meelelahutuseks ja suhtluseks. Samas leidis ligi veerand vanematest, et sõltumata vanusest tuleks lapsega rääkida kohe, kui ta hakkab internetti kasutama. Positiivne on see, et lapsevanemaid, kes oleksid leidnud, et sellest pole vaja lastele rääkida, ei olnud.

7–10-aastastega rääkimist pooldasid enam need, kellel endal on 6–7-aastased lapsed (53%). 11–13-aastaste vanematest suurem osa olid samal nõul (41%), kuid teine osa leidis sagedamini kui nooremate laste vanemad, et rääkida tuleks kohe, kui laps saab internetti ühendatud seadme (31%), või et rääkida tuleks just 11–13-aastaste lastega (25%).

Emad pooldavad lastele seksuaalse väärkohtlemise ohust rääkimist **nooremas eas** (7–10 või isegi noorematele kui 7-aastased) enam kui isad (vastavalt 62% emadest ja 44% isadest). Eestlastest vanemad toetavad samuti teema käsitlemist varasemas eas enam kui muust rahvusest vanemad (57% vs 45% toetab rääkimist 10-aastastele või noorematele lastele). Rahvusvahelised uuringud on ka näidanud, et juba 3–4-aastased lapsed suudavad mõista ja ära tunda potentsiaalselt väärkohtlemisele viitavaid olukordi ning õppida, et nad vastutavad oma kehade eest (vt. nt. Wurtele & Owens, 1997; Kenny, 2010). See võib rakenduda ka internetis toimuvale, toetades seeläbi turvalisi internetis käitumise põhimõtteid juba varasest east peale – seda enne, kui laps hakkab internetti rohkem kasutama.

Joonis 24. Millal lapsele rääkida seksuaalse väärkohtlemise ohust internetis? (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kui vana võiks laps olla, et talle eakohasel moel rääkida seksuaalse väärkohtlemise ohust internetis?

Lapsevanemate toetamine nende teemade käsitlemisel lastega

Lapsevanemate hinnangul toetaksid neid internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise teema käsitlemisel lastega kõige enam **eakohased materjalid**, mida koos lapsega läbi töötada (40%), ning nõuanded selle kohta, kuidas lapsega nendest teemadest rääkida (38%) (Joonis 25). Umbes neljandik vastanutest tundis puudust **teadmistest**, mida veebipõhine seksuaalne väärkohtlemine endast täpsemalt kujutab, kuidas seda ära tunda ning mida selle korral teha.

Samuti tundsid vanemad, et nad vajavad **meeldetuletust, et teemat peaks lastega käsitlema** (19%) ja ootasid ka **nõuandeid ebamugavustunde leevendamiseks**, mida seksuaalse väärkohtlemise teema võib tekitada (18%). Viimane võib viidata üldisele tabule, mis ümbritseb seksuaalset väärkohtlemist ja sellest rääkimist meie ühiskonnas. Vajadust osata ebamugavustunnet leevendada töid kaks korda sagedamini välja lapsevanemad, kes on vähemalt üht väärkohtlemise teemat või selleni viivat käitumist lapsega käsitlenud (20% vs 11% neist, kes ei ole neil teemadel rääkinud või ei osanud vastata). See näitab, et teema käsitlemine ei ole nende jaoks olnud kerge ja nad soovivad, et see oleks edaspidi mõlemale mugavam.

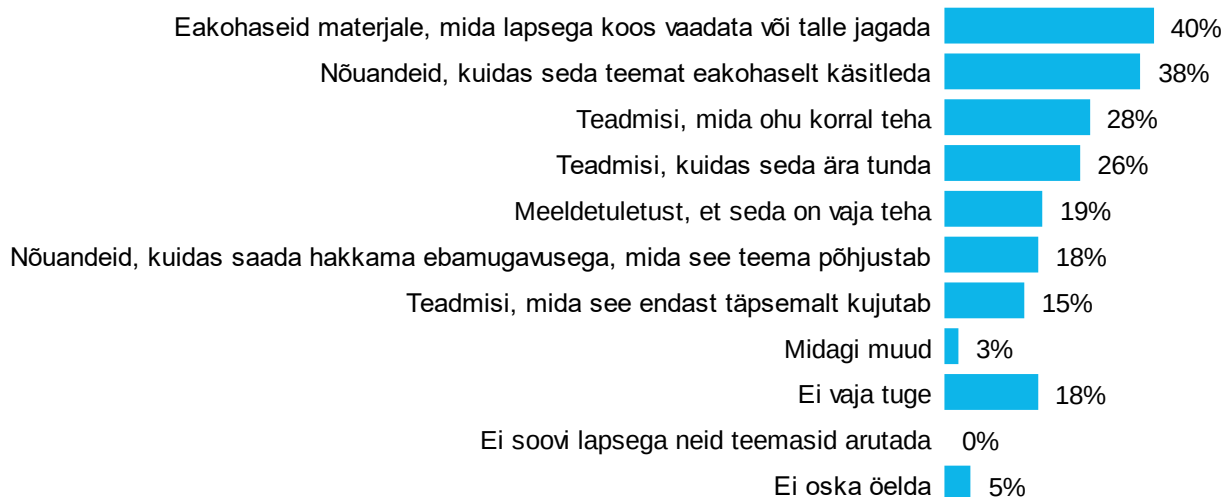
6–7-aastaste laste vanemad vajavad keskmisest enam nõu teema eakohaseks käsitlemiseks (46%), samas kui 8–10-aastaste vanemad toovad keskmisest enam välja vajadust saada hakkama ebamugavustundega (26%). Madala digipädevusega vanemad toovad keskmisest enam välja, et vajavad meeldetuletust selle kohta, et selline teema vajab lastega käsitlemist (26%) ning teadmisi, mida teha ohu korral (36%).

Ligi viiendik (18%) vanematest ei vaja enda sõnul selle teema käsitlemisel tuge. Nende seas on enam kõrge digipädevusega vanemaid (28%) ja vähem madala digipädevusega vanemaid (9%). Vähem vajavad enda sõnul tuge 11–13-aastaste laste (28%) ja rohkem nooremate laste vanemad (12% 6–10-aastaste laste vanematest). Isad ütlesid sagedamini kui emad, et nad ei vaja tuge (25% vs 12%) ning võrreldes eestlastega ei vaja muust rahvusest vanemad sagedamini tuge (12% vs 32%). Isade puhul on see huvitav tulemus, sest nad on uuringu andmetel oma laste internetikasutusega vähem kursis kui emad ning tegelevad ka internetiturvalisuse küsimustega vähem. Seega ei pruugi isade tunne, et tuge ei ole vaja, tähendada kõrgemat pädevust, vaid pigem teadmatust toe vajamise osas. Vähesemat vajadust toe järele tunnevad ka kõrgharidusega vanemad (26% vs 11% kõrghariduseta). Need vanemad, kes hindasid enda teadlikkust seksuaalsest väärkohtlemisest internetis madalaks, ei eristu toe vajaduse poolest keskmisest. Küll aga

eristuvad need, kelle enesehinnanguline teadlikkus on keskmine (3 palli 5-st). Nemad tunnevad keskmisest enam vajadust saada teadmisi selle kohta, kuidas ära tunda internetis levivat seksuaalset väärkohtlemist (39%) ning mida see endast täpsemalt kujutab (26%).

Joonis 25. Tugi, mida vajatakse selleks, et lapsega internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise teemat käsitleda. Mitu vastust (% kõikidest vastajatest, n=419)

Millist tuge Te kõige enam vajate selleks, et lapsega käsitleda internetis seksuaalse väärkohtlemise teemat? Märkige kõik sobivad variandid.

Lapsevanemate tegevused lapse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemisel

Kui laps langeks veebipõhise seksuaalse väärkohtlemise ohvriks, siis kõige suurem osa (82%) lapsevanematest räägiks sellest ennekõike **lapsega** (Joonis 26). Suurema tõenäosusega teeksid seda kõrghariduse ja kõrge digipädevusega lapsevanemad, emad tõenäolisemalt kui isad ning 6–7-aastaste vanemad veidi enam kui vanemate laste vanemad (89% vs 79%).

Enam kui pooled lapsevanemad pöördusid kas **veebipolitsei või politsei poole** (ühe või teise poole kokku 83%) ning 26% **koolis või lasteaias õpetaja või psühholoogi poole**. Mõned lapsevanemad kommenteerisid, et **veebipolitseinikud on väga hõivatud ja nende abi on keeruline saada**. Samuti võiks nii lapsevanematele kui lastele olla enam infot veebipolitsei poole pöördumise võimaluste kohta.

Veidi vähem kui kolmandik (29%) lapsevanemaid pöördus abi saamiseks erinevate **laste heaolu tagamisele spetsialiseerunud asutuste** poole (näiteks lastekaitse, lasteabi, noorte nõustamiskeskus, lastemaja). Sealhulgas kõige tõenäolisemalt võtaksid vanemad ühendust lastekaitse või lasteabi telefoniga. **Internetikeskkonna või -rakenduse omanikku** teavitaks 28% vanematest, tõenäolisemalt teeksid seda kõrge digipädevusega vanemad (36% vs 19% madalama pädevusega vanematest). **Vihjeliini** poole pöördumist mainisid vanemad kõige vähem. Seda võimalust, mis viitab vähem lapse otsesele abistamisele ja rohkem kuriteost teadaandmisele või kurjategija tabamisele, kasutaksid suurema tõenäosusega isad ja vanemad (40+) lapsevanemad (umbes kümnendik).

Vanemad, kelle lapsed on internetis kogenud seksuaalse väärkohtlemisega seotud tegevusi või küberkiusamist, ei erinenud oma hinnangutelt enda tegutsemisele vanematest, kelle lastel selline kogemus puudus. Küberkiusamise puhul toodi enam välja pöördumist kooli või lasteaias psühholoogi poole.

Ainult 2% vanematest ei osanud öelda, mida nad teeksid, kui nad kahtlustavad, et nende laps on internetis langenud seksuaalse väärkohtlemise ohvriks. Nõutuid vanemaid oli enam isade (5%), 40+ vanemate (4%) ning kõrghariduseta vanemate seas (4%). **Mitte ükski vanem ei öelnud, et ta ei teeks midagi.**

Joonis 26. Mida lapsevanemad teeksid, kui kahtlustaksid, et nende laps on langenud internetis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks (% kõikidest vastajatest, n=419)

Mida Te tegite või mida teeksite, kui Teie laps langes/langeks internetis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks või Te kahtlustaksite, et see on juhtunud? Märkige kõik variandid, mida tegite või mida kõige suurema tõenäosusega teeksite.

	KOKKU	Naine	Mees	kuni 40	40+
Räägiksin sellest lapsega	82%	90%	73%	88%	76%
Võtaksin ühendust veebipolitseinikuga	59%	67%	50%	65%	54%
Teataksin politseisse	57%	56%	57%	59%	55%
Teavitaksin internetikeskkonna või rakenduse omanikku	28%	31%	24%	33%	23%
Pöörduksin kooli/lasteaia psühholoogi poole	19%	22%	14%	23%	15%
Võtaksin ühendust lastekaitsega	17%	14%	20%	15%	19%
Võtaksin ühendust lasteabi telefoniga 116 111	14%	19%	10%	13%	15%
Räägiksin lapse õpetajaga	14%	12%	15%	13%	14%
Võtaksin ühendust noorte nõustamiskeskusega	9%	13%	5%	10%	8%
Räägiksin mõne teise täiskasvanuga	9%	10%	7%	11%	7%
Kasutaksin veebinõustamist	9%	10%	7%	12%	6%
Võtaksin ühendust vihjeliiniga (vihjeliin.ee)	7%	3%	11%	2%	10%
Võtaksin ühendust lastemajaga	1%	1%	2%	1%	2%
Midagi muud	1%	0%	2%	1%	1%
Ei teeks midagi	0%	0%	0%	0%	0%
Ei oska öelda, mida ma teeksin	2%	0%	5%	0%	4%

Kes peaks tegelema ennetusega?

Kõige suuremat vastutust internetis leviva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel **näevad lapsevanemad iseendal** (69%) ning paljude lapsevanemate meelest on oluline roll ka **politseil** (49%) ning **koolil ja lasteaial** (43%) (Joonis 27).

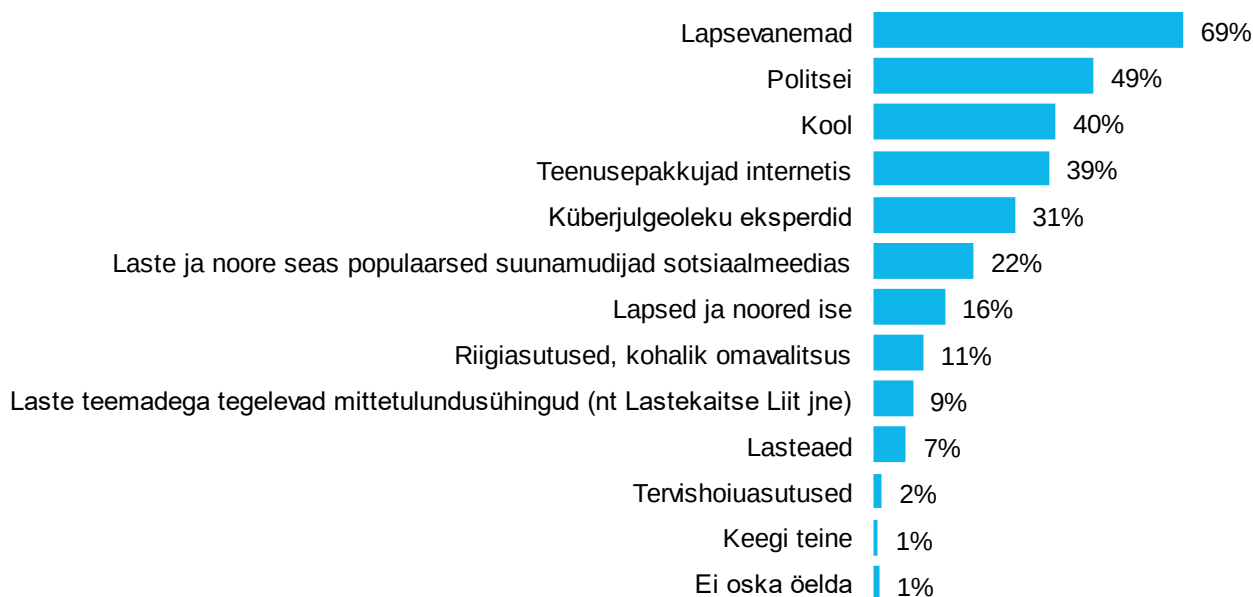
Lapsevanemate ja politsei vastutust tajuvad erineva digipädevusega ja sotsiaaldemograafilise taustaga vanemad ühtemoodi. Haridusasutusi töid enam välja 11–13-aastaste laste vanemad (54% vs 37% nooremate laste vanematest) ning isad (50% vs 37% emadest). Nooremate (6–7-aastaste) laste vanemad näevad lisaks eelmainitule keskmisest suuremat rolli ka teenusepakkujatel ning suunamudijatel ja noortel endil.

Teenusepakkujaid internetis (39%) peeti samuti oluliseks. Neil oleks võimalus rakendada rangemaid meetmeid seksuaalse väärkohtlemise avastamiseks ja selle eemaldamiseks oma platvormidelt juba eos, aidates seeläbi vähendada laste kokkupuudet häiriva ja murettekitava materjaliga. Euroopas toimub selline kampaania (#ChildSafetyON), mis püüab kehtestada teenusepakkujatele kohustuse rakendada rangemaid meetmeid (ChildSafetyON, 2024).

Lisaks leidis kolmandik lapsevanematest, et **lapsed** ja **noored** ise või nende seas populaarsed **suunamudijad**, kes sageli on ise noored, peaksid tegelema väärkohtlemise ennetamisega. Sel juhul vajavad noored ilmselt spetsialisti juhendamist, et osata õigeid teadmisi teistele edasi anda. Suunamudijate rolli laste teadlikkuse tõstmisel töid enam välja emad (30% vs 14% isad) ning eestlastest vanemad (27% vs 11% muust rahvusest vanematest).

Joonis 27. Kes lapsevanemate hinnangul peaksid ennekõike tegelema internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisega (% kõikidest vastajatest, n=419)

Kes Teie meelest ennekõike peaksid tegelema internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisega? Palun valige 3 peamist.

Vahekokkuvõte

- Suur osa lapsevanematest (76%) on rääkinud oma lastega teemadel, mis annavad oma panuse sellesse, et ennetada internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist. Nad on käsitlenud võõrastega internetis suhtlemist, rõhutanud, et laps pöörduks vajadusel usaldusväärsete täiskasvanute poole, ja/või arutlenud, kuidas üleüldiselt ohtlikke olukordi internetis vältida.
- Lapsevanemad, kes pole oma lastega internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ohu teemadel rääkinud, töid kõige sagedamini põhjuseks, et laps on liiga noor (64%). (Eel)teismeliste, 11–13-aastaste vanemad aga sageli ei oska sellest oma lapsega rääkida (43%).
- Kõige enam vajaksid lapsevanemad eakohaseid materjale (40%) ning nõuandeid, kuidas teemat lapsega eakohaselt käsitleda (38%).
- Kõige olulisem abinõu, mida teha, kui laps satub veebipõhise väärkohtlemise või kiusamise ohvriks, on lapsevanemate hinnangul lapsega rääkimine (82%).
- Kõige suuremat vastutust seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel internetis näevad vanemad iseendal (69%), politseil (49%) ning koolil ja lasteaial (43%). Ka internetiteenuse pakkujad peaksid lapsevanemate arvates rangemaid meetmeid rakendama, et takistada väärkohtlemist nende platvormidel.

Kokkuvõte lapsevanemate uuringust

6–13-aastaste lapsevanemate küsitlusuuringu kokkuvõte on esitatud uurimisküsimuste kaupa.

Milline on lapsevanema hinnang enda digipädevusele?

- Suurem osa lapsevanematest on üsna enesekindlad selles osas, kui **palju nad interneti ja mobiilsete seadmete kasutamisest teavad**: 86% nõustus, et teavad interneti ja mobiilsete seadmete kasutamisest üsna palju ning 82% sellega, et teavad sellest rohkem kui nende noorim internetti kasutav laps.
- Kuigi lapsevanemate enesekindlus oma teadmiste suhtes võrreldes lapse omadega kahaneb lapse vanuse kasvades, leidis siiski veel 67% vanematest, kelle noorim internetti kasutav laps on 11–13-aastane, et nad teavad lapsest rohkem.
- Mis puudutab turvalist käitumist internetis, siis kõige paremini on lapsevanemad meie mõõdetud digipädevust näitavatest teguritest kursis sellega, kuidas paigaldada nutiseadmesse rakendusi ning milliseid pilte endast või teistest on sobilik veebis jagada. Kõige vähem teavad vanemad, kuidas reageerida ja kuhu pöörduda abi saamiseks, kui nad on internetis kohanud negatiivset sisu või käitumist seoses enda või lähedastega.
- Internetis turvalist käitumist kaardistavate väidete alusel arvatud **lapsevanemate enesehinnangulise turvalise käitumise digipädevuse skoori** järgi on 36% lapsevanematest enesehinnanguliselt kõrge, 37% keskmise ja 28% madala digipädevusega. Igas grupis on erineva sotsiaaldemograafilise taustaga inimesi. Veidi eristab siin sotsiaalmajanduslik toimetulek, mis on kehvem madalama digipädevusega grupis.

Millised on laste internetikasutuse üldised harjumused vanemate pilgu läbi? Milline on vanemate enesehinnanguline teadlikkus sellest, kuidas nende lapsed veebis aega veedavad ja kellega suhtlevad?

- Vanemate hinnangul kasutavad nende lapsed internetti peamiselt **nutitelefonis** (88%) ning vähem laua- või sülearvutis (55%) ning internetti ühendatud teleris (44%).
- Ajalises plaanis on pooled (50%) 6–13-aastastest lastest vanemate hinnangul internetis keskmiselt 2–3 tundi päevas ning umbes veerand on vähem ja veerand rohkem. Lapsevanemad teavad enda hinnangul üsna hästi, kui palju nende lapsed internetis aega veedavad. Vaid 1% ei osanud oma lapse internetis veedetud aega hinnata.
- Ennekõike (88%) kasutavad lapsed vanemate teada internetti meelelahutuslikel eesmärkidel: videote, filmide, multikate vaatamiseks ja muusika kuulamiseks. Seejärel tulevad *online*-mängud (64%), suhtlemine ja sotsiaalmeedias olemine (58%) ning koolitööd (54%). Uute tutvuste otsimine internetis muutub olulisemaks 11–13-aastaste laste vanemate hinnangul (7%).
- Ligi poolte (44%) vanemate sõnul on nende 6–13-aastastel lastel oma isiklik sotsiaalmeedia konto või profiil vähemalt ühes keskkonnas (sh 25%-l rohkem kui ühes keskkonnas). Ainult 3% vanematest pole kursis, kas lapsel on konto või mitte. Kuigi sotsiaalmeediaplattformid on konto loomise vanuse alampiiri seadnud enamasti 13 aasta juurde, on konto olemas vanemate teada 7%-l 6–7-aastastest, 39%-l 8–10-aastastest ja 76%-l 11–13-aastastest lastest.
- Pooled (51%) vanematest, kelle lapsel on nende sõnul sotsiaalmeedia konto, ütlesid, et lapse konto on muudetud privaatseks ehk sealset sisu näevad ainult vastuvõetud kontaktid. Pea iga neljas (24%) ütles,

et konto ei ole privaatne. Umbes neljandik (26%) vanematest ei tea, kas lapse konto(d) on privaatsed või mitte.

- Mis puudutab vanemate enesehinnangulist teadlikkust laste internetikasutusest, siis kõige paremini on vanemad kursis sellega, milliseid programme või rakendusi laps peamiselt kasutab (76% andsid 4–5 palli 5st). Samuti on vanemad endi hinnangul hästi kursis sellega, kellega laps internetis suhtleb (74% andsid 4–5 palli 5st). Veidi vähem teavad vanemad seda, millistel veebilehtedel laps käib (69%). Umbes kümnendik (10–12%) vanematest ei olnud hästi kursis laste tegevustega internetis nende erinevate tegevuste lõikes, mida me vanematel uuringus hinnata palusime.
- Mida vanema lapsega on tegu, seda vähem on vanemaid, kes on oma lapse tegevusega enda meelest üsna hästi kursis. Kui 6–7-aastaste vanematest on kursis 88–94% vanematest (sõltuvalt tegevusest), siis 11–13-aastaste puhul on nende osakaal langenud 52–63%-ni. Kõrgema digipädevusega vanemad tunnevad laste tegevuste vastu enam huvi ja on sellega paremini kursis kui madalama digipädevusega vanemad. Kõige enam puudutab see just seda, kellega laps internetis suhtleb (vastavalt teadlikkus kõrge digipädevusega vanematel 4,4 palli ja madala pädevusega vanematel 3,4 palli 5st).

Kas ja kuidas püüavad vanemad laste internetikasutust kontrollida ja piirata? Millised on lapsevanemate hinnangul sellele, kui hästi erinevad lahendused töötavad?

- Uuringus vaatlesime viit eri tüüpi vanemlikku vahendamist interneti kasutamise puhul: interneti kasutamise aktiivne vahendamine, internetiturvalisuse aktiivne vahendamine, piirav ehk kokkulepetega vahendamine, tehniline vahendamine ning järelkontroll.
- Vähemalt korra on viimase aasta jooksul oma lapse **internetikasutust aktiivselt vahendanud** 93% lapsevanematest. See tähendab, et nad on teinud vähemalt üht järgnevast: tundnud huvi lapse tegevuste vastu internetis (96%), kasutanud internetti lapsega koos (88%) ja/või tutvunud iseseisvalt keskkondade/rakendustega, mida laps kasutab (83%). Nende vanemate osakaal, kes pole kunagi mainitud tegevusi teinud või on neid teinud vaid 1–2 korda, on kõige väiksem huvi tundmise puhul (12%) ning pea kaks korda suurem kahe ülejäänud tegevuse puhul (22% ja 21%). Vähemalt iganädalaselt vahendab internetikasutust aktiivselt 38–46% vanematest (nimetatud tegevustest kõige vähem tutvuvad vanemad iseseisvalt lapse kasutatavate keskkondadega).
- Suur osa (93%) lastest on viimase aasta jooksul vähemalt korra tulnud vanemaga rääkima millestki toredast, millega ta internetti kasutades kokku puutus (sh iganädalaselt või sagedamini 59%) ja 67% on rääkinud millestki häirivast (sh iganädalaselt või sagedamini 16%). Nooremad lapsed jagavad oma kogemusi sagedamini kui vanemad lapsed.
- **Internetiturvalisuse aktiivse vahendamisega** on viimase aasta jooksul vähemalt korra enda sõnul tegelenud 88% vanematest. See tähendab, et nad on lapsega arutlenud selle üle, kuidas internetti turvaliselt kasutada, näiteks rakendada sobivaid privaatsussätteid, kasutada turvalisi paroole, ära tunda ohte või valeinfot, kuidas võõrastega suhelda jne. Kõige sagedamini tuleb see teema kõne alla igakuiselt (28%) või iganädalaselt (20%). Nooremate lastega räägitakse neil teemadel sagedamini kui vanematega. Kuigi võib tunduda, et 11-13-aastane laps juba teab nii mõndagi, on siiski oluline põhitõdesid ka nendega aeg-ajalt üle rääkida, sest lapsed kipuvad unustama. Iga kümnes vanem pole enda hinnangul internetiturvalisuse aktiivse vahendamisega kunagi tegelenud.
- **Kokkuleppeid ja/või tehnilist piiramist** kasutab 90% lapsevanematest, sealhulgas 77% piirab kasutusaega ja 60% piirab kasutatavat sisu. Sagedamini püüavad lapsevanemad lapse internetikasutust suunata **suuliste kokkulepete** abil, mida kasutab 63% vanematest. Tehnilist piiramist kasutab mõnevõrra vähem vanemaid (55%). Lisaks kasutab 20% lapsevanematest füüsilisi piiranguid internetikasutusele, mis võib piirata nii kasutusaega kui ka kasutatavat sisu. Suulisi kokkuleppeid rakendavad vanemad lapse vanusest sõltumata. Rakendusi kasutavad vanemad rohkem 6–10-aastaste laste puhul, kuigi neid kasutavad ka umbes pooled 11–13-aastaste laste vanematest. Üldse ei rakenda

piiramist 16% kõige vanema vanuserühma ehk 11–13-aastaste laste vanematest, 9% 8–10-aastaste laste ja 3% 6–7-aastaste laste vanematest.

- Nendest vanematest, kes ütlesid, et neil on lapse internetikasutuse juhtimiseks kasutusel reeglid ja piirangud, kasutavad **monitoorimist ehk järelkontrolli** vähemalt 88%, sealhulgas pooled (50%) jälgivad kokkulepetest ja piirangutest kinnipidamist iganädalaselt.
- Suur osa lapsevanemaid (67%) tajub erinevaid takistavaid tegureid enda lapse internetikasutuse suunamisel (nii ajaliselt, sisuliselt kui ka turvalise käitumise mõttes). Teisisõnu nad tahaksid teha enamat või tõhusamalt kui nad praegu eri põhjustel teevad. Veidi enam kui neljandik (28%) tunneb, et nad suunavad lapse internetikasutust just nii palju kui vaja. Kui 6–7-aastaste vanematest peavad piiramist piisavaks ligi pooled (45%), siis 11–12-aastaste laste vanematest veel vaid 12%.
- Ligi pooled (48%) vanemad **usaldavad interneti kasutamisel last ennast**: tema teadmisi, oskusi ja mõistlikkust, jättes internetikasutuse juhtimise seega lapse enda vastutada. Oluliselt harvem töid vanemad piiranguks välja seda, et laps eirab suulisi kokkuleppeid (20%). Vaid kümnendik märkis mõnda järgnevast: ei jõuta piiramisega tegeleda argikohustuste tõttu; vanemad ei ole sellele teemale mõelnud; vanemad loodavad, et laps saab vajalikud teadmised koolist/lasteaiast; nad ei teata täpselt, mida peaks tegema.
- **Kõige olulisemad infoallikad** internetiohtude ja turvalise käitumise kohta internetis on lapsevanemate jaoks olnud tava- ja sotsiaalmeedia (46% ja 38%), sõbrad-tuttavad ning enda praktiline kogemus (47%). Ainult 5% vanematest ütles, et pole sellist infot vajanud ning 1% ei ole üldse infot saanud.
- Lapsevanema enda internetis turvalise käitumise digipädevus mõjutab seda, kuivõrd vanemad tegelevad lapse internetikasutuse vanemliku vahendamisega ning ohtude ennetamisega. Mida madalam on lapsevanema enda digipädevus, seda vähem ning harvem tunneb ta huvi lapse tegemiste vastu internetis ning seal kasutatavate rakenduste vastu. Ka lapse enda algatusel vestlevad nad lapse internetikasutusest harvem. Samuti räägib vaid umbes viiendik madala digipädevusega vanematest lastega vähemalt iganädalaselt turvalisest internetikasutusest. Nad piiravad internetikasutust harvem: 12% madala vs 6% kõrge digipädevusega vanematest ei piira üldse. Samuti monitoorivad nad laste internetikasutust vähem: 41% teevad seda ebaregulaarselt, üldse mitte või ei oska seda hinnata (vs 28% kõrge digipädevusega vanematest).

Kuivõrd tajuvad lapsevanemad erinevaid laste internetikasutusega seostuvaid ohte?

- Internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist peab lastele väga või üsna suureks ohuks 74% vanematest ning kahjuliku seksuaalse sisuga materjaliga kokkupuutumist 76%. Need on vanemate jaoks internetiga seotult sama suured ohud nagu küberkiusamine, ohtlike ideede levik, isikliku info ärakasutamine ning raha või asjade väljapetmine.
- Lapsevanemad hindavad **väga kõrgelt enda teadlikkust laste seksuaalsest väärkohtlemisest internetis**: 77% vanemaid pidas teadlikkust väga või äärmiselt heaks (4–5 palli 5st), sealhulgas 34% äärmiselt kõrgeks. Ainult 6% pidas enda teadlikkust madalaks või nad tunnevad, et nad ei tea sellest üldse midagi. Tegemist on hinnanguga, mis ei näita, mida vanemad sisuliselt teavad. Teadlikkus on seotud lapsevanema turvalise käitumise digipädevusega: kõrgema pädevusega vanemad hindavad end neist ohtudest teadlikumaks kui madala pädevusega vanemad.

Kas ja mida teevad lapsevanemad internetiohtude maandamiseks? Kuidas nad hindavad eri meetodite tõhusust?

- Suur osa (76%) lapsevanematest on rääkinud oma lastega teemadel, mis on seotud **internetis toimuva seksuaalse väärkohtlemise ohuga ja selle ennetamisega** (näiteks võõrastega suhtlemine, vajadusel usaldusväärsete täiskasvanute poole pöördumine ning ohtlike olukordade vältimine). Enim käsitlevad lapsevanemad just neid teemasid, mis puudutavad lapse käitumist, kui internetis kohatud võõras soovib

temaga kohtuda või temalt isiklikku informatsiooni saada. Samuti käsitletakse teadmisi, kelle poole laps peaks pöörduma, kui ta internetis midagi häirivat kogeb.

- Lapsevanemad jagunevad nelja kategooriasse: umbes neljandik pole lapsega ühelgi ohtu ennetaval teemal rääkinud (sagedamini 6–7-aastaste laste vanemad, madala digipädevusega vanemad), neljandik on käsitlenud 1–2 teemat, neljandik 3-4 ja neljandik 5–8 teemat (sagedamini 11–13-aastaste laste vanemad).
- Lapsevanemad, kes pole oma lastega nendel teemadel rääkinud, töid kõige sagedamini põhjuseks, et laps on liiga noor (64%). Samas 11–13-aastaste vanemad sageli ei oska sellest teemast oma lapsega rääkida (43%).
- **Sobivaks vanuseks**, mil lapsega rääkida seksuaalse väärkohtlemise ohust internetis, pidas kõige suurem osa (43%) lapsevanematest 7.–10. eluaasta vahemikku. Kuna selles vanuses vanemad on oma lapse internetikasutusega veel paremini kursis, on see ka käesoleva uuringu andmetel hea aeg lastele turvalist internetikasutust vahendada. Oluline on pakkuda vanematele lihtsaid nippe ja viise, kuidas seda teemat käsitleda (nt nimekiri teemadest, mida tuleks arutada ja kuidas seda eakohaselt teha jne).
- 67% vanematest peab **kõige tõhusamaks turvalise internetikasutuse mõjutajaks** usaldusväärset suhtlust ja arutelu lapsega. Alles seejärel tuleb suure vahega digipädevuse õpe koolis ja lasteaias, eeskujud ning tehniline piiramine rakendustega. Suulisi kokkuleppeid, mida vanemad palju kasutavad, peab tegelikult tõhusaks vaid 25% vanematest. Rakendusi ei peeta kuigi palju tõhusamaks (32%).

Milline on lapsevanemate teadlikkus sellest, kas laps on langenud internetis (seksuaalse) väärkohtlemise või kiusamise ohvriks? Kuivõrd teadlikud on vanemad sellest, kuhu pöörduda ja mida teha, kui laps on langenud internetis väärkohtlemise ohvriks?

- 29% lapsevanematest tõi välja, et nende lastel on olnud internetis **kokkupuuteid väärkohtlemise või selleni potentsiaalselt viiva olukorraga**. 14% lapsevanematest ütles, et nende lapsed on internetis kontaktiks lisanud või vahetanud isiklikku informatsiooni inimesega, keda nad pole kunagi silmast silma kohanud. 12% on puutunud kokku soovimatu seksuaalse sisuga materjaliga (fotod, sõnumid jne) ning 10% kogenud küberkiusamist. Eakaaslaselt tulevat seksuaalse sisuga soovimatut suhtlust on vanemate hinnangul kogenud 4% ja täiskasvanult tulevat suhtlust 1% 6–13-aastastest lastest.
- 70% lapsevanematest, kelle hinnangul nende lastel oli olnud kokkupuuteid ohtlike või ebameeldivate olukordadega, suutsid selle ise või kellegi abiga lahendada. Viiesandikul (21%) juhtudest lahenes olukord ise.
- 98% lapsevanematest oskas välja pakkuda, mida nad teeksid, kui nende laps langeks internetis väärkohtlemise ohvriks. Kõige olulisem samm on suure osa (82%) lapsevanemate jaoks sellest lapsega rääkimine. Enam kui pooled pöördusid kas **veebipolitsei või politsei poole** (ühe või teise poole kokku 83%), 29% **laste heaolu tagamisele spetsialiseerunud asutuste** poole (näiteks lastekaitse, lasteabi, noorte nõustamiskeskus, lastemaja) ning 26% **koolis või lasteaias õpetaja või psühholoogi** poole. **Internetikeskkonna või rakenduse omanikku** teavitaks 28% vanematest.

Kellel näevad lapsevanemad põhirolli ja vastutust internetis leviva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel?

- Kõige suuremat vastutust internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel näevad lapsevanemad iseendal (69%) ning paljude lapsevanemate meelest on oluline roll ka politseil (49%) ning koolil ja lasteaias (43%). Teenusepakujate rolli tõi välja 39% vanematest.

Millist tuge vajab lapsevanem, et käsitleda internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ohu teemat lapsega?

- Lapsevanemate hinnangul toetaksid neid kõige enam **eakohased materjalid**, mida koos lapsega läbi töötada (40%), ning nad vajaksid ka nõuandeid selle kohta, kuidas lapsega nendest teemadest rääkida (38%). Umbes neljandik vastanutest tundis puudust **teadmistest**, mida veebipõhine seksuaalne väärkohtlemine endast täpsemalt kujutab, kuidas seda ära tunda ning mida selle esinemisel teha. Väheoluline pole ka lapsevanemate soov saada nõuandeid **ebamugavustunde leevendamiseks**, mis on selle teema käsitlemisega seotud. Seda tõid enam välja need vanemad, kes on juba vähemalt ühel ohtusid ennetaval teemal lapsega rääkinud.
- 18% vanematest ei vaja enda sõnul selle teema käsitlemisel tuge: ennekõike on need kõrge turvalise käitumise digipädevusega vanemad.

Kokkuvõttes näitab uuring, et kuigi suur osa lapsevanematest usub, et nende teadmised internetist on väga head, ei ole see nii tingimata seoses turvalise käitumisega internetis. Selle osas tunneb end päris kindlalt vaid veidi üle kolmandiku (36%) lapsevanematest (nende enesehinnanguline turvalise käitumise digipädevus on kõrge). Kuigi paljudel lapsevanematel on endi hinnangul üldine ettekujutus internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise kohta ja 29%-l on laste kaudu olnud kokkupuuteid kas väärkohtlemise või olukordadega, mis võivad selleni viia, ei anna uuring täpset vastust, mida vanemad siiski täpselt mõtestavad seksuaalse väärkohtlemisena internetis ning milliseid tegevusi selle osana näevad. Seda laadi põhjalikuma arusaama saamiseks oleks vaja kvalitatiivset uuringut. Suur osa lapsevanematest (77%) vajavad enda sõnul tuge, et neid teemasid lapsega käsitleda. Kuigi paljud lapsevanemad (69%) tajuvad enda rolli ja vastutust väärkohtlemise ennetamisel, on siiski ka arvestatav hulk lapsevanemaid, kes endal selles vastutust ei näe. Seetõttu on lisaks lapsevanemate teadlikkuse edendamisele ja nende võimestamisele oluline roll kanda ka muudel osapooltel, kes ennetusega tegeleda saaksid (nagu kool ja muu laiem lapse tugivõrgustik).

3. Laste kvalitatiivuuring

3.1 Eesmärk ja metoodika

Kantar Emor viis perioodil mai–september 2024 läbi laste ja noorte internetikasutuse kvalitatiivse uuringu. Andmekogumise meetoditeks olid töötoad ja vestlusringid ning süvaintervjuud. Intervjueerisime kokku 123 last vanuses 6–13. Neist 115 osalesid klassides rühmavestluses töötubade osana ning kaheksa intervjuud tegime individuaalselt. Lisaks intervjueerisime kolme valdkonna eksperti täiendava konteksti ja selgituste saamiseks.

Kvalitatiivuuringu eesmärk oli:

- kaardistada laste kasutajakogemused ja -teekond internetis, sealhulgas nende käitumismustrid ja harjumused veebikeskkonnas, ning tuvastada neist lähtuvad ohud, mis võivad suurendada riski sattuda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks;
- kaardistada laste eneseteadlikkus internetikasutajana ja digitaalne pädevus: sealhulgas see, kas ja mida nad teevad juhul, kui tajuvad internetis ohtlikke olukordi;
- selgitada välja, milliseid lahendusi lapsed ise soovivad, et suurendada laste teadlikkust ja oskusi internetiriskidega toimetulekuks;
- koguda sisendit ennetusmeetmete välja töötamiseks (millised ennetusmeetmed ja millises vanuses lastele võiksid olla mõjusad).

Uuringu eesmärkidest lähtudes olid peamised uurimisküsimused alljärgnevad.

- Millised on laste ja noorte interneti kasutamise harjumused ja igapäevapraktikad?
 - Kui aktiivsed internetikasutajad on lapsed ja noored ning kui suur osa nende ajast kulub veebitegevustele?
 - Mida lapsed ja noored veebis teevad? Milliseid keskkondi kasutavad ja milleks? Milline on nende tüüpiline n-ö meediapäev internetis?
 - Millised on vanuselised ja soolised erinevused laste internetikasutamise harjumustes?
- Milliste internetiohtude ja -riskidega on lapsed kokku puutunud?
- Milline on laste ja noorte teadlikkus erinevatest internetiohtudest?
 - Milline on laste ja noorte digitaalne kirjaoskus?
 - Kuidas lapsed internetis ebameeldivasse või ohtlikku olukorda sattudes sellega toime tulevad ja milliseid toimetulekutaktikaid sealjuures kasutavad?
 - Kust tuleb laste digitaalne kirjaoskus? Millised on peamised allikad ja inimesed, kust lapsed on saanud digiturvalisuse teadmisi? Milline panus on laste endi arvates olnud lapsevanematel, õpetajatel ja eakaaslastel nende digiturvalisuse teadmiste kujunemises?
 - Millisest allikast ja millises vormis infot lapsed digiturvalisuse teemadel usaldavad?
 - Millised erinevused on laste digitaalses kirjaoskuses tulenevalt nende vanusest?
 - Kas ja milliseid soolisi erinevusi ilmneb laste digitaalses kirjaoskuses?

Milliseid meedia vanemliku vahendamise praktikaid **tajuvad lapsed** enda internetikasutuse puhul?

- Milliseid piire on lapsevanemad **laste arvates** nende internetikasutamisele seadnud ning kas ja kuidas nad neid piire kontrollivad?
- Kuivõrd on lapsed ja noored vanematega arutanud digiturvalisuse teemasid?
- Kuidas vanemliku vahendamise praktikad erinevad sõltuvalt lapse vanusest?

Millised peamised tegurid ja levinumad käitumismustrid võivad soodustada laste seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise riski internetikeskkonnas?

3.2 Andmekogumine

Kvalitatiivse uuringu andmekogumise meetoditeks olid:

- töötoad ja vestlusringid koolides, kus lapsed lahendasid digiturvalisuse küsimustega seotud ülesandeid ja moderaator või moderaatorid küsisid lastelt täpsustavaid küsimusi. Täiendava abivahendina olid gruppides kasutusel töölehed, mida lapsed täitsid individuaalselt, paaris või väikeses grupis;
- vestlusring lasteaialastega. Lasteaialastega viisime läbi vestlusringi, mida täiendasime projektiivtehnikaga (pildid enamlevinud internetikeskkondadest);
- süvaintervjuud laste ja ekspertidega.

Laste intervjuerimiseks taotlesime kooskõlastuse Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komiteelt (kooskõlastus nr 388/T-12).

3.3 Valim

Töötoad ja vestlusringid lasteaia ja koolides

Uuringus osalevate **koolide** leidmiseks kasutasime sihipärast valimi moodustamise strateegiat, valides piirkondlikud kohaliku omavalitsuse koolid, kus õpib erineva sotsiaalse tausta, õppeedukuse ja koduse emakeelega lapsi. Eelistasime sihipärast koolide valikut juhuvalimile, et tagada võimalikult variatiivne, aga samas ka tüüpiline läbilõige sihtrühma esindavatest lastest. Pelgasime, et juhuvalimiga võinuks nimekirja sattuda ka väga eripärased koolid (väiksed klassid, eristuv õppemetoodika, erakoolid vms), mis ei pruugi anda üleriigiliste soovitude väljatöötamiseks piisavalt mitmekesist infot. Uuringusse valitud koolide leidmiseks kirjutasime koolide direktoritele esmase nõusoleku küsimiseks ja direktor suunas meid edasi suhtlema konkreetse uuringus osaleva klassi õpetajaga, kes omakorda edastas informeeritud nõusoleku kirja lapsevanematele.

Uuringus osalenud **lasteaia** leidmiseks kasutasime mugavusvalimit, kontakteerudes lasteaia, kus õpib ühe meie uuringumeeskonna liikme laps. Leidsime, et sel viisil on lapsevanemate, õpetajate ja lasteaia juhtkonnaga usaldusliku kontakti saavutamine lihtsam. Esmase nõusoleku küsisime rühmaõpetajalt ja seejärel küsisime direktorilt kinnituse, kas lasteaed on nõus ühe enda rühmaga uuringus osalema. Valitud lasteaed olid sarnaselt koolidele suur munitsipaallasteaied, kus õpib lapsi erineva taustaga peredest (sh erineva emakeelega lapsi). Kõigilt uuringus osalenud laste vanematelt küsisime informeeritud nõusoleku, mille lapsevanemad allkirjastasid enne uuringu toimumist.

Grupp	Osalejate arv (n=)	Sugu	Vanus	Piirkond
Lasteaiarühm (6–7-aastased)	N=9	3 poissi	6-aastased (n=2)	Tallinn
		6 tüdrukut	7-aastased (n=7)	
2. klass	N=23	12 poissi	8-aastased (n=14)	Tartu
		11 tüdrukut	9-aastased (n=9)	
3. klass	N=22	10 poissi	9-aastased (n=11)	Tartu
		12 tüdrukut	10-aastased (n=11)	
4. klass	N=22	10 poissi	10-aastased (n=8)	Tallinn
		12 tüdrukut	11-aastased (n=14)	
5. klass	N=15	7 poissi	11-aastased (n=7)	Lõuna-Eesti
		8 tüdrukut	12-aastased (n=8)	
6. klass	N=24	11 poissi	12-aastased (n=10)	Tallinn
		13 tüdrukut	13-aastased (n=14)	
Kokku	N=115			

Uuringus osalenud **lasteaia** leidmiseks kasutasime mugavusvalimit, kontakteerudes lasteaia, kus õpib ühe meie uuringumeeskonna liikme laps. Leidsime, et sel viisil on lapsevanemate, õpetajate ja lasteaia juhtkonnaga usaldusliku kontakti saavutamine lihtsam. Esmase nõusoleku küsisime rühmaõpetajalt ja seejärel küsisime direktorilt kinnituse, kas lasteaed on nõus ühe enda rühmaga uuringus osalema. Valitud lasteaed olid sarnaselt koolidele suur munitsipaallasteaed, kus õpib lapsi erineva taustaga peredest (sh erineva emakeelega lapsi). Kõigilt uuringus osalenud laste vanematelt küsisime informeeritud nõusoleku, mille lapsevanemad allkirjastasid enne uuringu toimumist.

Individuaalintervjuud lastega

Lisaks rühmavestlustele tegime **8 individuaalset intervjuud**. Neist intervjuueeritavatest viis last olid eesti emakeelega ning kolm vene emakeelega (neist kaks intervjuud vene keeles ja üks eesti keeles kakskeelsest pärit lapsega lapse enda valikul). Pooled intervjuud (n=4) olid tüdrukutega ja pooled poistega (n=4). Piirkondadest olid esindatud Tallinn, Harjumaa, Võrumaa, Saaremaa, Pärnumaa ja Ida-Virumaa. Vanuseliselt jagunesid lapsed järgmiselt: üks 7-aastane, üks 9-aastane, üks 10-aastane, kolm 11-aastast, üks 12-aastane ja üks 13-aastane laps.

Ekspertintervjuud

Tegime intervjuud kolme eksperdiga: paarisintervjuu sotsiaalkindlustusameti lastemaja kahe peaspetsialistiga ja individuaalne intervjuu ühe PPA veebipolitseinikuga.

3.4 Analüüsimeetodid

Kõik intervjuud salvestasime ja salvestus pandi sõna-sõnalt kirja ehk transkribeeriti. Edasine analüüs jätkus transkriptsioonide põhjal. Kodeerisime transkriptsioonid programmis Atlas.ti ning seejärel andsime uurimisküsimustest lähtuvate teemade kaupa kirjeldava ülevaate uuringu tulemustest.

3.5 Laste ja noorte internetikasutus

Lapsed hakkavad tavaliselt internetti kasutama esmalt **teiste pereliikmete vahendusel**: kõige tüüpilisemalt ema ja isa, aga ka vanemate õdede ja vendade vahendusel. Täiskasvanu vahendatud internetikasutus on laste kirjelduse põhjal pigem selline, et vanem teeb sisu lapsele kättesaadavaks ja temaga koos seda sisu ei kasuta (näiteks lubab YouTube'ist multikaid vaadata või annab telefonis mõne mängu mängimiseks). Seevastu vanemate õdede ja vendade võimaldatud internetikasutus on pigem interneti aktiivne või passiivne **kooskasutamine**. Aktiivsel kooskasutusel teevad lapsed oma vanema õe-vennaga koos midagi internetis. Näiteks lasteaialapsed rääkisid, et nad on salvestanud lühivideoid internetti, vaadanud koos naljakaid videoid TikTokist või YouTube'ist või mänginud mängu. Passiivsel kooskasutamisel laps ise ei võta tegevusest osa, kuid jälgib õe-venna tegevusi internetis kõrvalt. Ühes kooskasutamisega avavad **vanemad õed-vennad** nooremale pereliikmele ka sedasorti internetikasutust, milleni ta muidu ei oleks arvatavasti ise (veel) jõudnud, näiteks ise videosisu loomine ja selle postitamine sotsiaalmeediasse.

Iseseisvamalt hakkavad lapsed internetti kasutama tavaliselt siis, kui nad saavad **esimese isikliku** internetti ühendatud seadme, mis internetikasutust võimaldab: kõige tüüpilisemalt **nutitelefon**. See avab uutmoodi võimalusi: näiteks hakkavad lapsed kasutama suhtlusrakendusi nagu Snapchat või WhatsApp, et suhelda pereliikmete ja sõpradega. Mõned lapsed teevad endale täiskasvanu (tavaliselt lapsevanem) või eakaaslaste (õde, vend, sõbrad) abiga ka sotsiaalmeedia või mängukeskkondade kontod ning lapsel tekib rohkem võimalusi internetis ka lihtsalt uurida ja avastada omal käel.

Suuri üldistusi laste internetikasutuse kohta ei saa siiski teha, sest laste internetikasutuses on **nii vanuserühmade vahel kui ka vanuserühmade sees märkimisväärsed erinevused**. Erinevused on eriti silmatorkavad noorima vanuserühma (6–7-aastased) puhul. Osa lasteaia lõpurühma lapsi ei kasutanudki veel teadlikult internetti. Kogu nende internetikasutus oli vanema kontrollitud ja nende tehnilised oskused napid. Teised 6–7-aastased olid aga väga aktiivsed internetikasutajad: neil oli oma isiklik nutitelefoni, tahvelarvuti ja/või mängukonsool. Üksikud neist oskasid ka juba vanemate seatud tehnilistest ajapiirangutest ümber minna ja ise endale nutitelefoni internetiaega juurde panna (see praktika on muidu iseloomulik pigem kooliõpilastele, kuid üksikjuhtudel ilmnis, et seda rakendavad juba lasteaialapsedki). **Seega eriti noorimas vanuserühmas on erinevused laste vahel väga suured selles osas, kas ja kui palju nad internetti kasutada saavad ning milline internetisisu on neile kättesaadav.**

Ühe intervjuueeritud 7-aastase lapse ema meelest on 7. eluaasta suuremate muutuste aeg lapse internetikasutuses, sest just lasteaiaast kooli minnes saavad lapsed sageli isikliku nutitelefon. Selle ema tähelepanekul on telefon väga levinud kingitus lapse 7. sünnipäevaks või lasteaia lõpetamise puhul enne kooliminekut. Üks võimalik põhjus on lapsevanema soov saada lapsega koolipäevadel ühendust võtta, kui laps hakkab rohkem iseseisvalt ringi liikuma seoses kooli algusega.

" Praegu just neile 7-aastastele kingitakse järjest telefone sünnipäevaks või lasteaia lõpetamiseks. Ma arvan, et see on siin iga hetk muutumas. Neid (telefone lastel – toim.) on veel vähe, aga ma arvan, et esimeses klassis ikkagi liigub see rohkem massidesse." 7-aastase poisi ema, Harjumaa.

Vanuse kasvades internetikasutuse aktiivsus ja ajakulu internetikasutusele selgelt **kasvab**. Kooliõpilaste jaoks on internet juba igapäevaelu **loomulik** ja **iseenesestmõistetav** osa. Mitmed lapsed ütlesid, et nad ei kujutaks elu ilma internetita ette ja mõni laps lisas dramaatiliselt, et „*ta sureks, kui ta internetti ei saaks*.“ Kui palusime kooliõpilastel ette kujutada üht eakaaslast, kes alles hakkab internetti kasutama, siis tundus neile uskumatu, et leidub mõni laps, kes veel internetti ei kasuta. Teisalt mõõnsid nad, et teavad ka lapsi, kes on üsna hilja hakanud internetti kasutama.

" Moderaator: „Kujutage ette, et kohtate 9-aastast last, kes ei ole oma elus mitte kunagi internetis käinud...“ Tüdruk 5: „Ma sureksin ära.“ Poiss 1: „Ta elas kiviajal vist.“ Tüdruk 5: „Meil on üks klassiõde selline: ta sai reaalselt alles 8-aastaselt telefoni.“ Tüdruk 1: „9-aastaselt!“ 3. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Vanemas vanuserühmas (11–13-aastased) kasutasid kõik intervjuueeritud lapsed internetti igapäevaselt. Osa lapsi ütles, et telefon on viimane asi, mille nad öhtul käest panevad ja esimene asi, mille nad ärgates kätte võtavad, et uudised üle vaadata. Uudiste tähenduses ei pidanud nad siiski silmas ajakirjandust, vaid sõprade uusi postitusi või kirju sotsiaalmeedia kanalites.

Seda, kui kaua lapsed internetti kasutavad, on kvalitatiivuuringu põhjal raske täpselt hinnata, kuid laste endi sõnul kulub vähemalt koolilastel internetikasutusele **päevas tunde**. Sagedamini hindasid koolilapsed oma päevast internetikasutust **4–6 tunni** vahele. Lasteaialapsed ütlesid erinevaid ajavahemikke, alates 15 minutist ja lõpetades mõne tunniga. Tuleb arvestada, et lasteaialapse ajataju on alles kujunemisel ja nad pigem ei oska ajakulu veel adekvaatselt hinnata. Täpsemalt teadsid internetikasutusele kuluvat aega need lasteaialapsed, kellele vanem on öelnud kindla ajapiiri, kui kaua ta tohib näiteks mängu mängida või YouTube'i vaadata. Kõige tüüpilisemalt oli selleks lasteaialaste sõnul pool tundi või üks tund. Individuaalintervjuudes palusime osadel vanematel lastel telefonist ka järele vaadata, kui palju aega neil keskmiselt telefonis internetikasutusele kulub ja ajakulu oli võrreldav tööpäeva pikkusega. Samas mahtus selle ajakulu sisse teismelistel sageli ka muusikakuulamine Spotifyst, mis ei ole otseselt aktiivne internetikasutus, kus laps ise midagi loob, teeb või suhtleb.

" /loeb telefonist/ Nii, screen time (ekraaniaeg – toim.)... sel nädalal on daily average (päeva keskmine – toim.) olnud 6h 45 min, eelmise nädal oli 6h 49 min." Tüdruk, 13, Tallinn, individuaalintervjuu.

Osa lapsi vanemas vanuserühmas (11–13-aastased) mõonis ka ise, et mõnikord on neil probleeme interneti **liigse kasutamisega**. See tähendab, et on päevi, kus nad ongi kogu päeva (8–10 tundi) internetis ning suure osa sellest ajast mängivad ja suhtlevad sõpradega suhtlusrakendustes või sotsiaalmeedias. Tavaliselt juhtub seda laste sõnul siis, kui nad on haiged või midagi muud ei ole parasjagu teha.

" Moderaator: „Kui palju aega sa päevas kulutad internetile?“ Vastus: „Palju. 10 tundi kindlasti.“ Tüdruk, 11, Ida-Virumaa, individuaalintervjuu.

See, kui kaua aega laps päevas internetile kulutab, sõltub ka **nädalapäevast** ja sellest, kui tihe on lapse **päevakava**: koolipäevadel jääb lastel internetis olemiseks vähem aega, sest õppetöö ja huviringid võtavad aja ära, seevastu nädalavahetusel on vaba aega rohkem.

" Koolipäeval ma olen tavaliselt võib-olla kolm tundi äkki, ei ole väga palju. Ja mitte-koolipäeval kauem, ma arvan, et mingi viis tundi." Poiss, 11, Pärnumaa, individuaalintervjuu.

Kui lapsel on vaba aega ja tal on igav, siis ta haarab meelelahutuseks ja ajatäiteks kergemini telefoni järele kui tihedal koolipäeval. Külastatud koolides oli kasutusel ka praktika, et õpetaja võtab telefonid tunni ajaks enda kätte karpi hoiule: seega lastel ei olnudki võimalik tundide ajal telefoni kasutada. Samas see piirang ei laienenud alati vahetundidesse. Õpetajad ise selgitasid, et sel viisil telefonid tunni alguses kokku korjates on laste internetikasutust kergem kontrollida ja see ei sega tunnitööd.

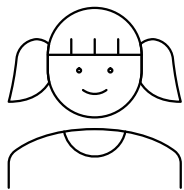
Olulisel määral mõjutab laste internetikasutust seegi, millised **kokkulepped on lapsel vanemaga** ning kui aktiivselt vanem juhib lapse internetikasutust. Lapsed kasutaksid internetti sageli hea meelega rohkem, kuid paljud mainisid, et vanemad on seadnud piiranguid sellele, kui palju nad saavad internetti päevas või nädalas kasutada (vt eraldi peatükki 3.10 „Piirangud internetikasutusele“).

Levinuim seade, milles lapsed internetti kasutavad, on isiklik **nutitelefon**. See on laste selgitusel mugav, harjumuspärane ja alati käepärast. Mänge mängivad lapsed kasutasid sageli lisaks ka arvutit või internetti ühendatud telekat ja mängukonsooli. Nooremas vanuserühmas (kuni 10-aastased) mainisid lapsed sagedamini ka tahvelarvutit.

3.6 Vanuselised erinevused laste internetikasutuses

Laste internetikasutuses on nende vanusest sõltuvalt suured erinevused. Meie uuringu sihtrühmaks olnud 6–13-aastased lapsed võib nende internetikasutamise harjumuste põhjal jagada kolme suuremasse rühma.

6–7-aastased – uudishimulik avastaja

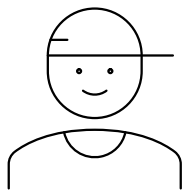
Lasteaia lõpuiga ja kooliga alustamine on aeg, mil lapsed hakkavad internetti aktiivsemalt kasutama, sest esmakordselt on nende lugemise ja kirjutamise ning tehnoloogiaseadmete käsitlemise oskused selleks piisavad. 6–7-aastast lasteaialast võib internetikasutajana nimetada **uudishimulikuks avastajaks**. Tal on suur huvi internetivõimaluste vastu, samas on ta üsna usaldav ja avatult uudishimulik, sest tal ei ole enamasti (veel) isiklike negatiivseid kogemusi internetis olnud. Ta on küll kuulnud vanematelt, õpetajalt, õdedelt-vendadelt ja/või

sõpradelt ka võimalikest ohtlikest olukordadest internetis, kuid need teadmised on esialgu pigem üldise (abstraktse) teadmise kui isikliku kogemuse tasandil.

Internetti ühendatud isikliku seadme puudumine lasteaialastel on üks tegur, mis pidurdab noorima vanuserühma internetikasutust. Lisaks sellele piiras lasteaialaste internetikasutust oskuste puudus: kuigi paljud lasteaia lõpurühma lapsed on juba osavad lugejad ja kirjutajad, on ka hulk neid, kes alles harjutavad kirjutamist-lugemist. Viimane seab piiranguid sellele, mida laps internetis teha oskab. Niipea, kui tema lugemis- ja kirjutamisoskused on ladusad, on ka tema internetikasutamise võimalused avaramad (eeldusel, et tal on seade, kus internetti kasutada). Suur **murdehetk** internetikasutuses on aeg, mil laps lõpetab lasteaia ja suundub kooli, sest siis saab ta tavaliselt ka enda esimese isikliku nutiseadme, mis võimaldab tal iseseisvamalt internetti kasutada ning ühes sellega kasvab nii internetis veedetud aeg kui ka seal tehtavate tegevuste variatiivsus. Siis muutub ka laste tajutav internetiriskidest reaalsemaks, sest neil tekivad isiklikud kokkupuuted ebameeldivate või ohtlike olukordadega internetis, kui nad internetti rohkem kasutavad.

Noorima vanuserühma peamised tegevused internetis olid **videosisu**, **multifilmide** ja **lastesaadete** vaatamine (YouTube, Lastekraan, TikTok jm) ning internetimängude **mängimine** (nt Roblox, Minecraft, Brawl Stars, Alpa jm).

8–10-aastased – aktiivsed ja heausksed internetikasutajad

8–10-aastased lapsed on juba osavad ja väga aktiivsed internetikasutajad. Internet tekitab neis oma võimalustega **elevust** ja **uudishimu** ning nad on pigem **usaldavad** ja **heausksed**. Samas tajuvad nad ka mitmeid ohte, mis võivad internetis juhtuda ja neil endilgi on olnud sageli juba ebameeldivaid olukordi internetis.

Selles vanuserühmas lisandub **videosisu** ja **mängude** mängimise kõrvale olulise tegevusena internetis ka **suhtlemine**. Suheldakse nii vanemate, sõprade, õdede ja vendadega, aga ka võõrastega (seda peamiselt internetimängudes, aga ka sotsiaalmeediakanalites nagu näiteks Snapchatis või OmeTVs). Snapchatis lapsed algatavad jututeemasid, vastavad teiste küsimustele, jagavad, mida nad parasjagu teevad, mõtlevad, tunnevad või kogevad ehk jagavad enda tundemaailma. Samuti loob osa lapsi selles vanuses juba ise **sotsiaalmeediasse** videoid ja muud sisu (näiteks TikTok ja YouTube'i) ning internet on neile eneseväljenduse koht tagamõttega saada tähelepanu, heakskiitu, tunnustust (lapsed ootavad ja loodavad saada like- või muid reaktsioone enda jagatud sisule). Samuti mainisid osad internetti kui võimalikku teenimiskohta, kui nende loodud sisu kogub palju vaatamisi ja suure jälgijaskonna ehk nad nägid end võimalike tulevaste sisuloojatena.

11–13-aastased – väga aktiivsed, aga ka juba teadlikumad internetikasutajad

11–13-aastased lapsed on väga aktiivsed internetikasutajad. Nii nagu noored ütlesid: nad ei kujutaks oma elu internetita ette. Võrreldes nooremate lastega on nüüdseks tõusnud eriti tujukute jaoks internetis esiplaanile **suhtlemine**: nii oma sõpradega, aga ka internetis kohatud teiste noortega, kes jagavad nendega sarnaseid huvisid erinevates sotsiaalmeedia gruppides ja grupivestlustes. Poiste jaoks seevastu on endiselt esiplaanil internetis **mängimine**, sellele järgnevad sotsiaalmeediakasutus, suhtlemine ja muu meelelahutus.

11–13-aastaste laste internetikasutus on juba väga **eriilmeline** ja killustunud, lähtuvalt noore huvidest. Nad kuuluvad paljudesse sotsiaalmeedia huvigruppidesse ja neil on välja kujunenud oma suhtlusringid. Kui lasteaialapse internetikasutus on üsna etteaimatav (mängud, multifilmid), siis teismeliste internetikasutuses on variatiivsus palju suurem ja neile on iseloomulik kuulumine eri **subkultuuridesse** (nt staaride fännid, mängurid, spordist või kunstist huvitatud noored jne). Ühine hobi või huvi on sageli see, mis toob noori

internetis kokku ja omavahel suhtlema. Samas tekib gruppide vahel kergelt ka konflikte ja vastandumist, mida noored väljendavad vihastes kommentaarides ja solvamises internetis.

Selles vanuses lapsed on sageli sattunud internetis **ebameeldivatesse olukordadesse (nt ahistamine sotsiaalmeedias, alastisuse levik, küberkius, vihakommentaarid) või pettuste ohvriks ning nad ei ole enam (nii) heausksed internetikasutajad kui nooremad lapsed**. Selles vanuses laste seas on aga märgata märkimisväärselt ka **internetihügieeni** olulisuse rõhutamist. Vanemad lapsed töid noorematest enam välja soovitusi, mis olid seotud enda turvalisuse ja privaatsuse kaitsmisega: näiteks soovitasid nad lubada oma profiilidele juurdepääsu vaid sõpradel ja olla ettevaatlik selle suhtes, milliseid pilte ja/või videoid keegi endast internetti postitab.

3.7 Mida lapsed internetis teevad ja milliseid internetikeskkondi kasutavad?

Lapsed kasutavad internetti mitmesugustel eesmärkidel, mida võib üldistavalt kokku võtta järgmiste põhitegevustega:

- meelelahutuseks ja meediasisu tarbimiseks (videod, filmid, sarjad, muusika, sotsiaalmeedia sisu, uudised – enamasti otse sotsiaalmeediast);
- õppimiseks, uue info otsimiseks, koolitööde tegemiseks, DIY (ise millegi tegemise/meisterdamise) õpetuste otsimiseks;
- mängimiseks;
- suhtlemiseks;
- ajaviiteks ja põnevuse otsimiseks.

Mida noorem laps, seda ühetaolisemad on nende lemmikkeskkonnad (nt YouTube, Lasteekraan). Vanemate laste lemmikute loetelu on aga juba väga variatiivne. Kuivõrd ennetusmeetmete väljatöötamisel on vaja arvestada võimalikult täpselt iga sihtrühma eripäraga, siis toome iga vanuserühma kohta eraldi välja, milliseid **internetikeskkondi** lapsed enim mainisid ja soovitasid kasutada. Lähteülesanne lastele oli: „pange enda kogemuse põhjal kirja kõik internetikeskkonnad ja tegevused, mida te soovitate teha internetis omavanusel lapsel, kes alles hakkab internetti kasutama.“

Lasteaia lõpurühm (6–7-aastased)

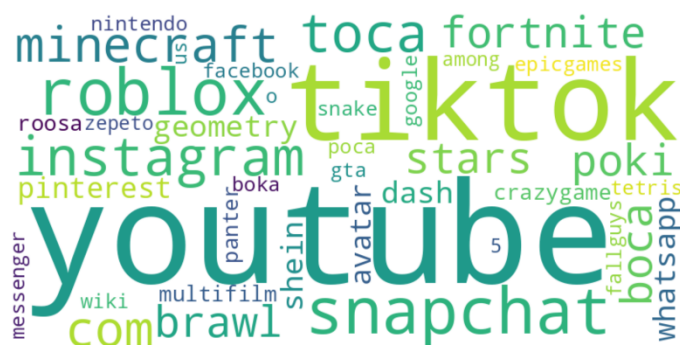

TOP

1. YouTube
2. Roblox
3. Minecraft
4. Lasteekraan
5. TikTok

Lasteaia lõpurühmas me ei palunud lastel täita töölehti, kus igaüks oleks saanud individuaalselt kirjutada, milliseid internetikeskkondi ta soovib, vaid küsisime üldisemalt nende internetikasutuse kohta. Seetõttu erinevalt kooliõpilaste tulemustest tuleb lasteaialaste vastuseid vaadata selgelt sotsiaalses kontekstis – millest lapsed rühmas rääkisid ja mida mainisid. Lisaks peegeldab see joonis ka projektiivtehnika tulemusi (näitasime lastele enam levinud internetikeskkondade pilte ja küsisime, milliseid neist nad on kasutanud). Kokkuvõttes kasutavad lasteaia lõpurühma lapsed sageli **YouTube**'i videote ja multikate vaatamiseks ning **Robloxi** ja **Minecrafti** mängimiseks. Samuti on populaarne keskkond ERRi **Lasteekraan**: seda nii mängudeks kui ka lastesaadete vaatamiseks. **TikTokki** kasutavad lasteaialapsed peamiselt vanema õe või vennaga koos, mitte iseseisvalt.

2. klass (8–9-aastased)

TOP

1. YouTube
2. TikTok
- 3.–4. Roblox
- 3.–4. Snapchat
- 5.–6. Toca Boca
- 5.–6. Instagram

Teise klassi õpilased soovitasid sarnaselt noorematele lastele enim **YouTube**'i, millele järgnes **TikTok**. Mõlemat keskkonda kasutasid lapsed peamiselt naljakate või DIY (ise millegi tegemise või meisterdamise) videote vaatamiseks. Populaarsed olid ka mängude keskkonnad (**Roblox** ja **Toca Boca**), **Snapchat** omavahel suhtlemiseks ning **Instagram** piltide ja videote vaatamiseks.

3. klass (9–10-aastased)

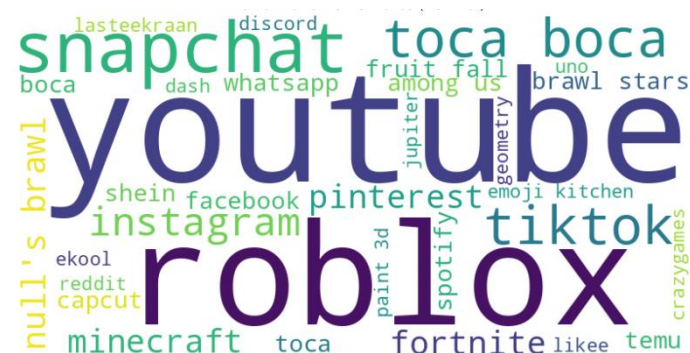

TOP

1. YouTube
2. Brawl Stars
3. Roblox
4. Minecraft
5. Snapchat

Kolmanda klassi laste internetikasutuses domineerivad sarnaselt noorematele lastele endiselt mängud (**Brawl Stars**, **Roblox**, **Minecraft**) ja **YouTube**, kuid internetikeskkondade nimekirja, mida nad kasutavad ja soovivad, on märgatavalt mitmekülgsem kui noorematel lastel. Näiteks mainisid 3. klassi õpilased õppimise eesmärgiga rakendusi nagu **Duolingo** või **Kahoot**. Lapsed panid kirja ka erinevaid veebibrausereid, nagu **Google** või **Opera**, mida nad soovitasid kasutada endale huvipakkuva info otsimiseks internetist. **Seega 3. klassi laps oskab interneti kasutada sihipäraselt oma huvide järgi otsingute tegemiseks.**

4. klass (10–11-aastased)

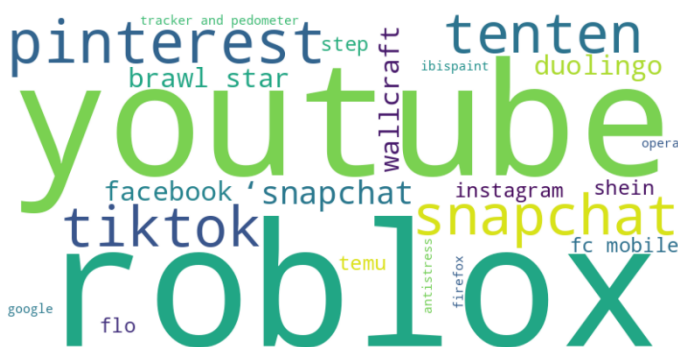

TOP

1. YouTube
2. Roblox
3. Snapchat
4. TikTok
5. Toca Boca

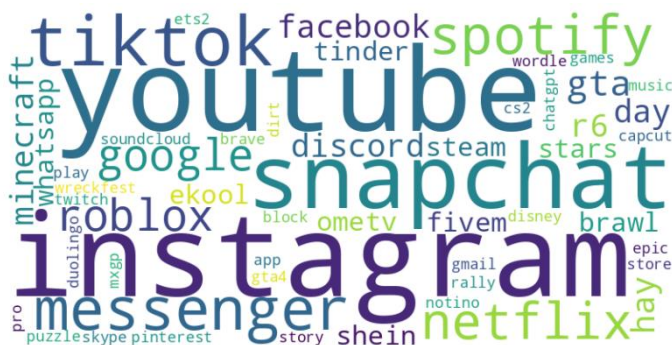
4. klassi õpilased keskenduvad internetis peamiselt mängude mängimisele ja videote vaatamisele, mis pakuvad neile nii meelelahutust kui ka võimalusi oskuste ja teadmiste arendamiseks. Nad katsetavad aktiivselt erinevaid arvuti- ja online-mänge (**Roblox**, **Toca Boca**) ning vaatavad **YouTube**'i videoid, mis käsitlevad nende hobisid, huvisid või muid meelelahutuslikke teemasid.

5. klass (11–12-aastased)

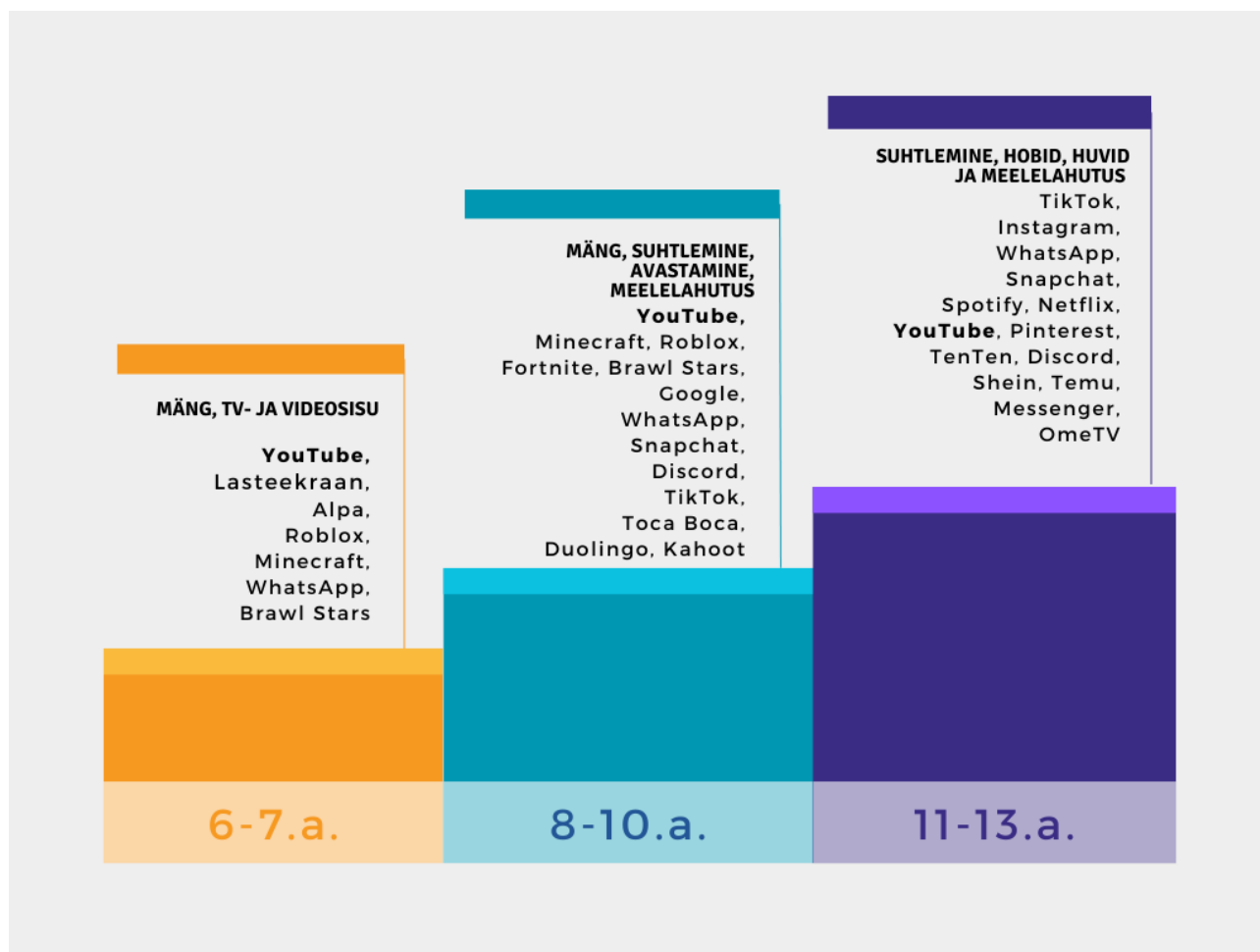
1. Roblox
2. YouTube
- 3–6. Pinterest
- 3–6. Snapchat
- 3–6. TikTok
- 3–6. TenTen

6. klass (12–13-aastased)

1. Instagram
2. YouTube
3. Snapchat
4. TikTok
5. Messenger
6. Spotify

90

Ülevaade **internetikeskkondadest**, mida eri vanuses lapsed enim kasutavad. Vanuse kasvades tõuseb esiplaanile internetis **suhtlemine**. Üks oluline sekkumiskoht on aeg, mil laps saab oma esimese interneti ühendatud seadme. Teine oluline sekkumiskoht on varajane teismeiga, mil osana loomulikust arengust pakuvad lastele enam huvi seksuaalsuse arenguga seotud teemad ja nad muuhulgas hakkavad ka internetist teemakohast materjali otsima (sisestades otsingumootoris nt märksõna "seks", mis viib neid mh pornograafia jm veebilehtedele).

Vahekokkuvõte: laste ja noorte internetikasutus

Laste internetikasutuses on **nii vanuserühmade vahel kui ka vanuserühmade sees** (eriti noorimas vanuserühmas) **märkimisväärsed erinevused**. Vanuse kasvades internetikasutuse aktiivsus ja ajakulu internetikasutusele selgelt **kasvab**. Kooliõpilaste jaoks on internet igapäevaelu **iseenesestmõistetav** osa. Koos saadud kogemustega kasvab laste teadlikkus internetis peituvatest ohtudest. Levinuim seade, milles lapsed interneti kasutavad, on isiklik **nutitelefon**. Interneti kasutatakse **erinevatel eesmärkidel** (meediasisu tarbimine, meelelahutus, suhtlemine, õppimine, mängimine jne) ning **vanusega kasvab kasutatavate keskkondade variatiivsus**. Läbivalt kõikide vaatlusaluste klasside seas on populaarne YouTube.

3.8 Ebameeldivad ja ohtlikud olukorrad internetis

Intervjuudes ja digiturvalisuse mängudes uurisime lastelt, mida ebameeldivat või ohtlikku nad on internetis kogenud ning mille eest nad teisi enda vanuses lapsi tahaksid hoiatada. Üks individuaalse töö lähteülesanne lastele oli: pane kirja kõik internetikeskkonnad ja tegevused, mille eest sa tahad hoiatada teist omavanust last, kes alles hakkab internetti kasutama. Lisaks arutasime lastega nende kirja pandud vastuseid rühmavestluses.

Lasteaialapsed (6–7-aastased) ei täitnud töölehte kirjalikult, vaid arutasime teemat suuliselt. Nooremad lapsed on üsna heausksed ja usaldavad internetikasutajad ning neil on isiklike negatiivseid olukordi tulnud ette vähe. Sellele vaatamata olid nad teadlikud mitmesugustest ohtudest, mis internetis võivad juhtuda. Näiteks mainisid nad, et internetis võib sattuda **pettuste** ohvriks ning kunagi ei tohi jagada enda **isiklikku** infot. Samuti rääkisid nad **emotsionaalsetest** tagajärgedest: internetimängus ebaõnnestumine võib tekitada suurt viha või et liiga palju internetti kasutades võib laps sellest sõltuvusse sattuda. Lasteaialapsed olid ka teadlikud, et internetis võivad hakata nendega suhtlema **võõrad inimesed** ja sellest tasuks hoiduda. Samas teadlikkus neist ohtudest oli ennekõike neil lastel, kes internetti kasutavad. Lapsed, kes endi teada internetti ei kasuta, ei osanud sedasorti ohtudest ise spontaanselt rääkida. Nemad olid pigem eakaaslaste kogemuste kuulaja rollis. Seega nooremate laste teadlikkuses on suured vahed sõltuvalt sellest, kas lapse kasutab ise internetti või mitte. Seksuaalset sisu ja sellega seotud ohte internetis nooremad lapsed ei maininud.

Nooremad koolilapsed (8–9-aastased) mainisid sarnaseid ohte, mis lasteaialapsed, kuid nad rääkisid neist detailsemalt. Lisaks tõid nad välja sotsiaalselt ebameeldivaid olukordi, näiteks solvavaid kommentaare internetimängudes. Nooremate koolilaste peamine mure seoses võõrastega suhtlemisega oli seotud sellega, et võõras võib olla kurjategija ja tahta midagi varastada või välja petta. Seda, et võõras võiks ahistada või muul moel seksuaalselt läheneda, nooremad koolilapsed ohuna ei tajunud.

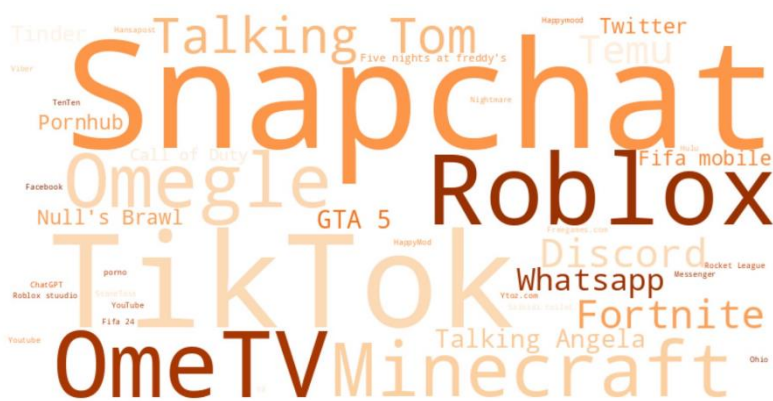
Vanuse kasvades tugevneb lastes arusaam, et kõike, mida nad internetis näevad, ei tasu tõepähe võtta ega uskuda. 3. klassi õpilased tõid sisse näiteks libauudiste teema ja petuskeemid ning selgelt oli tajutav nende mure internetis pettuste ohvriks langemise pärast. Selles vanuses (9–10-aastased) lapsed oskasid nimetada ka **seksuaalse sisuga seotud ohte: pornograafiat** ja sellega seotud **viiruste** levikut nutiseadmetes; **ahistajaid**, kes otsivad lastega kontakti ja lisavad neid sõbraks sotsiaalmeedias; ning vestlusplatvorme, kus ahistajad saavad reaajas **alastisisu** jagada (nt Omegle).

Meie uuringu vanim sihtrühm (11–13-aastased) olid teadlikud samadest ohtudest, mida nooremadki välja tõid. Võrreldes nooremate lastega oli vanemate lastega intervjuudest märgata aga suuremat teadlikkust võõrastega suhtlemisest tingitud riskidest. Eriti 6. klassi lapsed (12–13-aastased) oskasid üsna hästi kirjeldada, kuidas täiskasvanud võivad internetis manipuleerida, teha lastest pilte, jälgida neid kaamera kaudu, tuvastada asukohta või kuritarvitada saadetud pilte. Sageli seostasid noored neid ohte konkreetsete rakendustega (nt Snapchat ja OmeTV), kus neil endil või nende sõpradel on tulnud kõige rohkem ette soovimatut suhtlust võõrastega.

“ Snapchatis võivad võõrad mehed sind sõbraks lisada ja kui sa võtad selle kutse vastu, võivad võõrad mehed hakata nõudma alastipilte kohe või algul nad on väga sõbralikud, kuni saavad su usalduse ja hakkavad rääkima väga imelikust asjadest. Ära Omes räägi teki all olevatega või meestega, sa saad trauma.” Tüdruk, 5. klass, Lõuna-Eesti, rühmaintervjuu.

Veel hoiatasid 6. klassi tüdrukud, et Tinderis kohtab palju kahtlaste motiividega tutvuda soovijaid. Kui intervjuueerija täpsustas üle, kas tüdrukutel on ka endil Tinderi konto, vastasid nad eitavalt, kuid ütlesid, et nad „lihtsalt teavad, et Tinderis on nii.“

Lisaks mainisid lapsed, et kahtlasi veebilehti, näiteks tasuta filmide vaatamiseks kasutatavaid internetikeskkondi, tuleks **viiruste** vältimiseks mitte külastada. Ka **privaatsusega** seotud teemasid kirjeldas vanem vanuserühm noorematest enam: nad ütlesid, et lisaks isikliku info jagamise piiramisele tuleks ettevaatlik olla ka enda piltide jagamisega – seda isegi tuttavate puhul.

Eraldi tuleks välja tuua õpilaste seas sageli ohtlikuna mainitud platvormid

" „OmeTV! – see on hea, aga seal väga palju imelikku. Ükskord 2022 tehti mu sõbrannast pilti seal ja meid ähvardati, et ta hakkab seda igal poole levitama.“ Tüdruk, 11, Lõuna-Eesti, rühmaintervjuu, individuaalne tööleht.

Omaette tõsine teema internetis on veel **kübertülid** ja **küberkius**. Lapsed kirjeldasid, kuidas internetis võib väga kergelt saada enda jagatud sisule või kommentaaridele äärmiselt solvavaid ja negatiivseid kommentaare vastuseks. Seda nii võõrastelt inimestelt kui ka tuttavatelt eakaaslastest.

" Näe! /loeb telefonist kommentaare ette / „Situ verd, kuradi debiilse hälvega!“, „Tõmba rippu end, lohh!“
Moderaator: „Need on siis kõik umbes sinu eakaaslased?“ Laps: „Võib-olla minust nooremad. /Loeb
telefonist kommentaare edasi/ „Ma võin sulle relva anda, lase maha end! Tapa ära ennast, tont!“
Tüdruk, 13. Tallinn, individuaalintervjuu.

See viitab, et **lastel jääb vajaka sotsiaalsetest ja kommunikatiivsetest oskustest internetis** ning küberkius on üks muret tekitav osa laste internetikultuurist. Kaudselt seostub see ka seksuaalse väärkohtlemise riskiga, sest nii nagu teoreetilises peatükis kirjeldasime, on üks väärkohtlemise ohvriks langemise riskitegur lapse üksindus ja tõrjutus. Kui laps tunneb, et keegi ei mõista teda ja tal pole kellegagi oma muredest rääkida, on juhuslikul võõral lihtsam pakkuda lapsele seda mõistmist, mida ta mujalt ei saa, ning seeläbi võita lapse usaldus. Seega laste **sotsiaalsete ja kommunikatiivsete oskuste arendamine on oluline nii küberkiusu vastu võitlemisel kui ka seksuaalse väärkohtlemise ennetusel.**

Ühe trendina töid lapsed välja veel **furry**-de kultuuri. Laste selgitusel kehistub osa eakaaslasi loomadeks ehk **furry**-deks, lasevad end filmida ja postitavad neid videoid internetti (nt TikTokki ja YouTube'i). Laste sõnul hakatakse loomi jälgendavaid eakaaslasi taga kiusama ja seetõttu nad soovitasid vältida **furry**-ks kehistumist. Teisalt nentisid lapsed, et tegemist on väga laialt levinud trendiga ja **furry**-ks kehistunud lapsi on internetis palju.

- " Moderaator: "Räägi mulle, mis nende furry'dega on?" P8: „No ma ütlen ausalt, et need on mingid lesbitüdrukud põhimõtteliselt.“ Moderaator: "Mis nad teevad?" P8: "Hüppavad õues mingite maskidega, lendavad enda arust. See ongi "brainrot" (ajusurm – toim.), need on igal pool internetis." Poiss, 3. klass, Tartu, rühmaintervjuu.
- " Ära ole furry. Sa saad hate'i (viha, halvaks panu – toim)." Tüdruk, 6. klass, Tallinn, rühmaintervjuus individuaalselt täidetud tööleht.

3.9 Seksuaalse sisuga ohud internetis

Suur osa lastest on keskmiselt 3.–4. klassiks puutunud internetis kokku mingit sorti **seksuaalse sisuga**: näiteks alastipildid ehk nude'd laste sõnavaras, pornograafia, võrgutamise, tutvumissoovid vms. Vanemas vanuserühmas (11–13-aastaste seas) oli see laste juttude põhjal juba tavaline ja paratamatu osa interneti kasutamisest, et nad saavad sõbrakutseid ja komplimente kahtlaste motiividega endast vanematelt inimestelt või et neile püütakse jagada seksuaalset sisu (nt videovestluses) või et neil palutakse saata endast pilte.

- " Mul juhtus Snapchatis, et üks inimene võttis mu sõbraks ja tegi mulle videokõne ja tegi seal halbu asju." /lapsed hõikavad läbisegi „räägi meile!/" T5: „Kas ma võin rääkida?" Moderaator: „Sa võid muidugi, kui oled nõus. Sa ei pea, võid kirjutada ka.“ P1: "Palun!" T5: „Ta võttis ennast paljaks ja toppis endale porgandi pepusse, kaamera ees." Tüdruk, 3. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Seksuaalse sisuga ohud on laste ja noorte jaoks üks osa internetiohtudest laiemalt. Nad ei seadnud seksuaalsele sisule ja kontaktide otsimisele internetis eriliselt suuremat murelikku fookust võrreldes näiteks häkkimise või pettustega internetimängus. Vastupidi, mõni laps rääkis palju murelikumalt ja emotsionaalsemalt sellest, kui keegi on internetimängus nende kontosse sisse hâkinud ja neilt tegelaskuju asju varastanud kui sellest, kui nendega on soovitud internetis tutvuda, küsitud pilte või algatatud alastivideo jagamine. Eriti vanema vanuserühma **tüdrukud** (12–13-aastased) rääkisid, et noormehed või vanemad mehed otsivad nendega tutvusi interneti suhtlusrakendustes ja küsivad pilte. Tüdrukute jutu põhjal pole see midagi üllatavat, vaid „tavaline“ praktika, mida on ilmselt kogenud enamik teismelisi tüdrukuid. Nende sõnavarast käis läbi ka mõiste *sugar daddy* (vanem mees, kes pakub noorele materiaalseid hüvesid vastutasuks seltskonna või (seksuaalse) suhte eest – toim.). Osa lapsi mõõnis ka, et sedasorti flirtiv suhtlus võib olla ka meelelahutuslik. Neil ei ole huvi tegelikult inimesega tutvuda või kokku saada, kuid nad nalja pärast suhtlevad ja „vaatavad, mis saab“.

- " Ohtlik on 65-või 69-aastaste meestega Snapchatis või OmeTVs suhtlemine. Nad tahavad sinu sugar daddyks hakata ja võivad su üles otsida." Tüdruk, 6. klass, Tallinn, rühmaintervjuu.
- " Snapchatis on palju perverte. Kui sa ütled, et oled 14-aastane, siis mingi 60-aastane mees tahab pilte." Tüdruk, 6. klass, Tallinn, rühmaintervjuu.

Ka **poisid** rääkisid, et võõrad inimesed soovivad nendega tutvuda, kuid seda mitte nii otseselt seksuaalses kontekstis nagu rääkisid tüdrukud. Poiste kirjeldatud tutvumissoovid olid seotud pigem internetimängude kogukondadega. Küll aga hoiatasid poisid, et internetis pornograafialinkidel või seksuaalse sisuga veidratel reklaamidel klikkides võib endale arvutisse või nutiseadmesse viiruseid saada. Samuti märkisid nad, et olles internetiotsingus kasutanud otsingusõna „seks“ vms, saavad nad edaspidi sihitud reklaame pornograafia lehtedele.

Intervjueeritud eksperdid (lastemaja eksperdid sotsiaalkindlustusametist ja veebipolitseinik PPast) kinnitasid samuti, et lapsed puutuvad internetis kokku mitmesuguse seksuaalse sisuga ja soovimatute kontaktiotsimistega. Ekspertide sõnul on paljud noored ka väga **naivsed**: nad kipuvad uskuma, et vestluspartneri kavatsused on siirad ja nad ei kipu kahtlustama, et vestluspartner ei pruugi olla see, kellena ta end esitleb. Ekspertide vaade erineb siinkohal noorte endi tajust. Noored usuvad, et nad saavad aru, kui vestluspartner on „kahtlane“ ja nad kirjeldasid üsna põhjalikult enda taktikaid (nt kirjastiil jms), mille põhjal

eristada, kas kontakti otsija on täiskasvanu või omaealine (vt alateema 3.8 „Võõrastega suhtlemine“). Ekspertide sõnul võib noor olla mõnikord ka sügavalt kiindunud või armunud enda vestluspartnerisse, mistõttu ta ei pruugi aru saadagi, et suhtlus on mingil moel vale ja potentsiaalselt ohtlik. Kui laps või noor on kord juba jaganud mõnd teda kompromiteerivat materjali, muutub ta kergelt manipuleerimise ohvriks, sest ta tahab takistada juba jagatud materjali edasi levitamist.

” Kui laps hakkabki suhtlema täiskasvanud isikuga: saadavad näiteks üksteisele alastipilte ja siis mingi hetk hakkab tulema manipulatsioon selle täiskasvanu poolt. Vot kui sa seda ei tee, siis ma saadan need pildid laiali. Ähvardamine.“ Lastemaja ekspert 1.

Ekspertide tähelepanekul on kasvavas trendis ka **eakaaslaste vaheline seksuaalse sisuga küberkius**, kus mõnest lapsest on läinud liikvele seksuaalse sisuga pilt või video ja eakaaslased jagavad seda edasi sotsiaalmeedia keskkondades või suhtlusrakendustes. Ekspertide sõnul on jagamine kui tegevus lastele sedavõrd loomulik ja iseenesestmõistetav praktika internetis, et **nad ei pruugi isegi tajuda, et nende tegevus on vale**.

” Teise juhtumi puhul oli see, et seksuaalse sisuga videot jagati edasi. Miks õpilased tegid seda, kes edasi jagasid? Ilmselt seetõttu, et nad ei mõelnud, et see on kuritegu. Nad ei teadnud, et see päriselt olekski kuritegu, kui nüüd olekski süüvõimeline see noor. Ja kuna üks jagas teisele, teine kolmandale, siis see noorte puhul on praegu nii normaalne tegevus, et kui midagi nähakse internetis, siis seda jagatakse lihtsalt edasi. Mõtlemata tagajärgedele.“ Veebipolitseinik.

Samuti märkavad eksperdid **laste ennast kahjustavat seksuaalset käitumist internetis**. Näiteks lapsed loovad ja jagavad endast seksuaalset sisu ilma, et keegi oleks seda neilt küsinud või palunud jagada. Sellise käitumise põhjuseks on ekspertide arvates soov saada tähelepanu.

” „Mina ikkagi tooks enda juhtumitest lähtuvalt esile selle, et viimasel ajal on ka palju seda nende lastega, kes ise käituvad seksuaalselt kahjustavalt, ennast kahjustaval viisil. Ka nemad ise, isegi siis, kui ei küsita, on juhtumeid, kus saadavad näiteks videoid enda masturbeerimisest või lihtsalt alastipilte. /.../ tema ütleski, et tegi seda selleks, et saada tähelepanu.“ Lastemaja ekspert 2.

Vahekokkuvõte: ebameeldivad ja ohtlikud olukorrad internetis

Meie ülesandes hoiatasid lapsed teisi omavanuseid **samade internetikeskkondade eest**, mida nad **ise kasutavad või on kasutanud**. Nad tajuvad neis (nt Omegle, OmeTV) teatud ohte, aga see ei sega neid vastavaid keskkondi kasutamast. Lapsed oskavad teiste jaoks tuua välja näpunäiteid, kuidas neis keskkondades mitte ohtu sattuda või mida ohu korral teha. Näiteks on neil nipid (kirjastiili jälgimine jne), kuidas eristada, kas kontakti otsija on täiskasvanu või omaealine. Suur osa lastest on keskmiselt 3.–4. klassiks puutunud internetis kokku mingit sorti **seksuaalse sisuga** (alastipildid, pornograafia, võrgutamine jne). Vanemas vanuserühmas (11–13) lapsed pidasid seda justkui internetikasutuse paratamatuseks, et nendega püütakse kahtlastel motiividel tutvuda või soovitakse jagada või saada seksuaalse sisuga jäädvustusi.

3.10 Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise riskirühmad

Kuigi iga laps võib internetis sattuda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks, on väärkohtlemise ohvriks langenud lastega töötavate ekspertide vaates siiski mitmeid ühiseid jooni nende laste puhul, kes jõuavad lastemaja või veebipolitsei seoses seksuaalse väärkohtlemisega internetis. Peamised omadused, mida eksperdid näevad riskiteguritena, on järgmised:

- laps veedab väga palju aega internetis, keskmisest suurema internetikasutusega;
- **pereprobleemid**, nt keerulised suhted vanematega, vanemate lahusus, alkoholiprobleemid peres, nõrgad vanemlikud oskused, lapsel puudub turvaline täiskasvanu, kelle poole muredes pöörduda;
" Üldiselt lapsed, kes väga palju istuvadki arvutis, mängivadki erinevaid arvutimänge või nad on oma eakaaslaste poolt tõrjutud, kiusatud. Neil ei ole kodune olukord või majanduslik olukord kiita. Neil ei ole kodus seda turvalist täiskasvanut." Lastemaja ekspert 1.
- lapsel on **vähe sõpru**, ta on tõrjutud või kiusamise ohver.
- lapsel on **vähe hobisid** ja huvisid, mis jätab talle palju vaba aega, mida ta sisustab internetis;
" Paljude puhul tuleb ikkagi välja, et neil ei ole erilisi muid hobisid /.../ Järgest rohkem see interneti kasutamine ja nutitelefoni olemine on siis suurenenud. Mida rohkem aega seal veeta, seda suurem on ka tõenäosus, et leitakse midagi, mis võib-olla ei ole eakohane." Lastemaja ekspert 2
- nõrkade sotsiaalsete oskustega lapsed, kellele silmast-silma suhtlus on raske ja ebamugav, mistõttu nad eelistavad sõpru leida ja suhelda internetis;
- kuigi ohvriks võib sattuda igas vanuses laps, siis kõige **tüüpilisemad ohvrid on ekspertide töös 10–12-aastased** lapsed. Selle vanuserühma lapsed on ekspertide sõnul usaldavad ja heausksed võrreldes teismeliste ja hilisteismelistega, kes on ettevaatlikumad ja kriitilisemad;
- erinevate **erivajadustega** lapsed (käitumishäired, vaimse tervise probleemid, õpiraskused jms).
" Lisaks erivajadusele, olen mina tähele pannud ka pereprobleeme: kas vanemate lahusus, kehvad suhted vanematega, koolikiusamine. Loomulikult ei saa märkimata jätta ka seda, et vahepeal vaatad justkui peale olukorrale ja polegi midagi. N-ö täiesti funktsioneeriv perekond."

3.11 Ennetustegevused

Laste vaatenurk ebameeldivate või ohtlike olukordadega toimetulekuks ja nende ennetamiseks

Nii nagu uuringu teoreetilisest ülevaatest selgus, on **tõhusate ennetustegevuste väljatöötamisse olnud mingis etapis kaasatud ka lapsed ise lahenduste väljapakkujana**. Vanemate kooliõpilastega (4–6. klass) tegime seetõttu tundides harjutust, kus palusime neil valida ühe nende meelest internetis ohtliku olukorra ja seda analüüsida meie ette antud küsimuste abil (vt töölehte).

Interneti ja nutiseadmetega seotud ohtlik tegevus

Mis võib juhtuda, kui seda tegevust teha?

Miks selline olukord võib tekkida?

Soovitusad sellisesse olukorda sattunud noorele. Mida ta tegema peaks?

Teie ideed, kuidas saaks sellist halba olukorda ära hoida.

Miks see idee võiks toimida?

Küsimused suunasid lapsi mõtlema sellele, mida saaks teha nende kirjeldatud ohtliku olukorra vältimiseks internetis või mida teha siis, kui selline olukord on siiski juhtunud. Lapsed lahendasid ülesannet kas väikestes gruppides (kuni neli inimest) või pinginaabriga paaris. Üksikutel juhtudel soovis laps teha ülesannet individuaalselt. Järgnev kokkuvõte põhineb laste täidetud töölehtedel ja sellel, mida nad oma ideid tutvustades ise juurde seletasid.

Põhilised probleemid, mida lapsed lahendamiseks valisid, tulenesid kahest allikast: **võõrastest inimestest**, kes püüavad nendega kontakti luua, ja **lapse enda tegevusest**, nagu isiklike andmete või piltide jagamine või postitamine. Lapsed tõid välja sündmusahela erinevaid punkte, kus alguspunkt on võõraga suhtlemine, millele järgneb sageli häkkimise ja viiruste risk, mis võib viia isiklike andmete lekkimise või jagamiseni. Vanemad lapsed (6. klass) läksid teemasse enam süvitsi ja märkisid, et võõras võib tegelikult olla "pervert", kes püüdleb mitte ainult isiklike andmete saamise, vaid ka (alasti)piltide hankimise poole.

4. ja 5. klass

Nendes klassides toodi peamiste analüüsitavate ohtudena välja **isiklike andmete lekkimine** ja nende **kuritarvitamine** näiteks varguse eesmärgil. Kui selline olukord peaks juhtuma, soovitasid mõlema klassi õpilased **toimetulekutaktikana** oma **konto kustutada** või **uuendada andmed ja vahetada paroolid**. 4. klass mainiti lahendustena ka, et juhtunust tuleks rääkida **usaldusväärsele inimesele** nagu **vanemad**, või teavitada varguse korral **politseid**. Seevastu 5. klassi õpilased ei maininud abi küsimist, vaid just **enda tegutsemist** lahendusena. Näiteks pakkusid nad välja, et võõras inimene tuleks internetis blokeerida.

Uurisime lastelt, mida teha selleks, et ei juhtuks neid ohtlikke olukordi, mida nad kirjeldasid. Lapsed pakkusid välja, et neid **olukordi tuleb juba eos vältida**. Laste loogika oli, et kui sa ei vasta võõrastele, ei avalda oma isiklikke andmeid ega kliki kahtlastele linkidele, siis ei saa ohtlikke olukordi tekkida. Nagu mitmed 5. klassi õpilased märkisid: "**Ära kliki, ära näpi, ära topi!**", mis oli õpetajalt kuulnud ja õpilastele väga hästi meelde jäänud juhtumõtte selle kohta, kuidas end internetis kaitsta. Samuti kasutasid õpilased sageli inglise keelest laenatud sõnavara enda toimetulekutaktikate kirjeldamiseks, nagu näiteks „**ära add'i**“ (ära lisa neid sõpradeks). 5. klassi õpilastel näis olevat veelgi selgem arusaam sellest, mida saab platvormil teha, kui võõras peaks nendega kontakti otsima. Nad soovitasid kohe „**report'ida**“ (platvormile teadaandmine) inimesed, kes küsivad isiklikku infot, seejärel antakse võõrale internetis „**ban**“ (kasutuskeeld). Vanemad lapsed tajusid endal selle

taktikaga mõjuvõimu, teades, et kui sobimatust kontaktist sotsiaalmeediaplatvormile märku anda, võib sobimatult käitunud täiskasvanu enda kontost ilma jääda.

Seega näib, et lapsed usuvad, et suudavad ära tunda ohtlikud olukorrad, kus võõrad püüavad nende kohta midagi teada saada. Näiteks pakkus üks grupp välja, et niipea, kui keegi küsib isiklikke andmeid, tuleks see võõras eemale tõrjuda, mis nende arvates paneb võõra edasisest kontaktist loobuma. **Lapsed kipuvad uskuma, et kui nad ei avalda oma isiklikke andmeid ja kui nad teavad, mida ohtlikku võib internetis juhtuda ning nad ei külasta kahtlasi veebilehti, on nad internetiohtude eest kaitstud.** Reaalses maailmas võivad need ohtlikud olukorrad olla siiski palju keerukamad ja raskemini äratuntavad, kui lapsed arvavad.

Laste pakutud ennetusmeetodid põhinevad peamiselt vanemate või õpetajate antud üldistel nõuannetel. Kuigi need meetodid jäävad sageli pinnapealseks, on need kahtlemata kasulikud vanuses, mil lapsed ei pruugi veel olukordade tagamaid süvitsi mõista.

6. klass

6. klassi õpilased tõid enda rühmatöös analüüsitud riskide seas korduvalt välja võõrastega suhtlemisest tingitud ohud. Sealhulgas kirjutasid nad konkreetseid probleeme nagu "Snapchatis perverdi kohtamine" või "69-aastaste meeste lisamine või sõbrakutse vastuvõtmine," mis nende sõnul võivad viia selleni, et võõras leiab lapse asukoha, vägistab, küsib alastipilte või sunnib teda midagi tegema. Nagu varem mainitud, seostasid 6. klassi õpilased neid ohte konkreetsete platvormidega (ennekõike Snapchat, Omegle ja OmeTV), mistõttu nad soovitasid neil platvormidel ettevaatlikud olla.

" Kui sa kohtad internetis (Snapchatis – toim.) perverti ja sa add'id (lisad – toim.) ta, et teada saada, mida ta tahab, siis ta võib su ära vägistada. Ära add'i võõraid." Tüdruk, 6. klass, Tallinn, grupitöös täidetud tööleht.

Kui 4. ja 5. klassi õpilased rääkisid valdavalt, et võõraga kontakti tekkimisel ei ole vaja teha muud, kui nad lihtsalt blokeerida või "delete'ida" (kustutada), siis 6. klassi õpilased tõid välja, et noor ei pruugi seda alati tahta teha. Õpilased tunnistasid, et nad on **uudishimulikud** ja võõraga suhtlemine on **põnev**. Kaks gruppi rääkisid, et potentsiaalselt ohtlik olukord võib tekkida, kui "tahad teada, mida nad sinult soovivad, kui nad su add'ivad" või lihtsalt igavusest edasi suhtlemisel. Seega lapsed teavad, et võõrastega suhtlemisel on riskid, aga samas on see huvitav ja meelelahutuslik või nagu noored ise kirjutasid: „samas on naljakas normaalsete inimestega rääkida“.

Kui 5. klassi õpilased pakkusid lahendusena välja üldisema lähenemise stiilis „ignoreeri, blokeeri, delete'i“, siis 6. klassi õpilased oskasid täpsemalt kirjeldada, mille alusel nad otsustavad, kas võõras inimene internetis on usaldusväärne. Nad märkisid, et neis äratub kahtlust näiteks **kasutajanime "imelikkus" või inimese liialt korrektne kirjutamisstiil**, sest noored omavahel ei kirjuta korralike täislausetega, vaid lühendeid ja slängi kasutades. Samuti peaks noorte soovitusel olema tähelepanelik selle suhtes, kas saadetud pilt on ehtne või kas keegi tuttav on lubanud neid lähiajal sõbraks lisada (siis nad teavad kutset oodata). Üks grupp soovitas **koguda tõendeid** juhaks, kui midagi peaks suhtluses valesti minema. Lapsed usuvad, et neid soovitusi järgides on ohtlikke olukordi võimalik osaliselt vältida.

Üldiselt aga leiavad ka 6. klassi õpilased sarnaselt noorematele, et **ennetamine algab varakult**: nad teavad, et võõrastega suhtlemisel tuleb alati olla ettevaatlik ja kahtluse korral suhtuda nende usaldusväärsusesse valvsalt. Kuigi nad teavad seda (teoreetiliselt) hästi, ei rakenda nad neid teadmisi alati praktikas, sest igavus või uudishimu võib neid viia ikkagi suhtlema võõra inimesega. Ka intervjueritud eksperdid viitasid, et potentsiaalne ahistaja või väärkohtleja ei lähene lapsele kohe seksuaalse sisuga jutu või palvetega, vaid esmalt ta püüab lapsega lihtsalt suhelda ja tema usaldust võita.

Ekspertide vaatenurk ennetusele

Ekspertide hinnangul on ennetustöö üheks keskseks alustalaks **usaldusväärne suhe lapse ja lapsevanema vahel, mis soosib avatud suhtlust** ja vastastikust tuge. Lastemaja eksperdid toovad positiivse näitena esile, et paljud lapsed teavitavad oma vanemat või teist usaldusväärset täiskasvanut, näiteks õpetajat, kui neilt palutakse või neile saadetakse alastipilte. Samas on juhtumeid, kus lapsed seda ei tee. See võib olla tingitud näiteks piinlikkusest, uudishimust või teadmatusest, kuidas olukorda lahendada või sellest vanematele rääkida.

" Me ei saa neid asju ära hoida. Neid juhtub kindlasti, juhtub edaspidi. Seal kus on lapsed ja tehnika, seal võib juhtuda igasuguseid ebameeldivaid situatsioone. Aga kui lapsel on julgus pöörduda täiskasvanu poole ja rääkida, et selline olukord juhtus, siis see on minu arvates juba väga suur ja märkimisväärne võit." Lastemaja ekspert 1.

Tihti peale aga ei tea ka vanemad, kuidas lapsega seksuaalse väärkohtlemise teemal rääkida või mida teha, kui selline olukord peaks tekkima. Vanemad otsivad sageli internetist ja lastega tegelevatelt spetsialistidelt nõu, kuidas sellist olukorda kõige paremini lahendada. See viitab sellele, et neil puuduvad lihtsasti kättesaadavad ja selged materjalid selle teema kohta. Seetõttu peavad eksperdid oluliseks just **lapsevanemate harimist**, et anda neile vahendid ja teadmised, mis aitavad lapsi seksuaalse väärkohtlemise teemal toetada ja nendega avatult rääkida.

" Kuidagi mingeid teadmisi ja videoid pakkuda, mis oleks vanematele suunitletud. Kuidas rääkida? Mida teha olukorras, kui sa avastad, et su laps näiteks teeb internetis midagi taolist? Vanemad on väga murelikud. Tihti vanemad helistavadki kas või selleks, et nõu saada. Isegi siis, kui asi ei ole nii äärmuslik veel." Lastemaja ekspert 2.

" Tegelikult on ikkagi näha, kui vanematel on tugevad vanemlikud oskused, siis nad õpivad, uurivad. Neil on lapsega hea side. Siis võimalus, et midagi juhtub, on ikkagi palju väiksem. Ja kui juhtub, siis see laps suurema tõenäosusega räägib midagi." Lastemaja ekspert 2.

Lisaks on ekspertide sõnul seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel oluline roll **lastega varajases eas tegelevatel inimestel, sh lasteaiaõpetajatel ja ekspertidel**. Eelkõige tuleks ekspertide arvates lastele selgitada, millised teod ületavad aktsepteeritavuse piiri ning millist puudutust tuleb pidada seksuaalseks. Samuti on tähtis tutvustada lapsele sõnavara, et ta teaks, mis on mis. Näiteks tõi intervjuueeritud veebipolitseinik välja, et on vestelnud 3.–4. klassi lastega internetipõhise seksuaalse väärkohtlemise teemal ning avastanud, et osa lapsi pole kunagi isegi kuulnud mõistet „pedofiil“. See muudab politseinikele edasise selgitustöö keeruliseks, kuna veebipolitsei ülesanne ei ole otseselt seksuaalkasvatus. Veebipolitsei ootus on, et sellise haridustöö teeksid varakult spetsialistid, kes oskavad teemat käsitleda professionaalsel ja eakohasel viisil.

Seksuaalsete teemade käsitlemisega tuleks ekspertide arvates alustada varakult, juba umbes 5. eluaastast. Lastel on siis nagunii väga palju küsimusi enda ja ümbritseva maailma vastu, sealhulgas tõstatavad nad spontaanselt küsimusi erinevatel seksuaalsetel teemadel. Ekspertide sõnul ei pruugi laps veel internetti kasutada, kuid talle on vajalik selgitada, milline (seksuaalne) käitumine on sobimatu ja millest laps peaks kindlasti täiskasvanule teada andma.

Samuti rõhutasid eksperdid, et ei piisa sellest, kui lapsega on seksuaalkasvatuse ja internetiohtude teemat korra käsitletud – need on teemad, mille käsitlemiseks ei piisa ühest korrast, vaid **teema vajab korduvat ja vanusele kohandatud lähenemist**. Ekspersedid leiavad, et teemat on vaja käsitleda võimalikult paljudes kohtades – nii kodus kui koolis – ja erinevate allikate kaudu.

" Söögi alla, söögi peale. Laps peaks enam-vähem une pealt oskama öelda, mida teha, kui keegi teeb midagi. Mis siis need järgnevad sammud on." Lastemaja ekspert 2.

Konkreetselt internetis levivate seksuaalse sisuga ohtude käsitlemine peaks ekspertide arvates algama ajal, **mil laps hakkab nutiseadet kasutama**. Veebipolitsei rõhutab, et pole vahet, milliseid rakendusi laps kasutab – ohud võivad peituda nii suhtlusrakendustes nagu WhatsApp ja Snapchat kui ka internetimängudes. **Tähtis on, et lapsed mõistaksid, et ühendust võidakse võtta igasugustes internetikeskkondades.**

Lisaks kodu ja kooli rollile tõstatasid eksperdid olulise mõjutajana ka **kuulsuste ja suunamudijate tegevuse** erinevatel populaarsetel platvormidel (nt Snapchat, TikTok). Kuivõrd lapsed veedavad palju aega sotsiaalmeedias ja jälgivad aktiivselt suunamudijate postitusi, võib nende sõnavõtt kriitilistel teemadel, nagu seksuaalne väärkohtlemine, olla ekspertide arvates sama tõhus või isegi mõjuvam kui näiteks õpetajate või veebipolitseinike loodud õpetlikud videod. Kuigi mõned intervjuueeritud lapsed ei pidanud suunamudijaid oluliseks mõjutajaks sel teemal (vt 3.14 *Lapsele mõjusad kõneisikud internetiturvalisuse teemadel*), ei saa alahinnata suunamudijate rolli laste igapäevases sisutarbimises. Seetõttu on siiski oluline, et suunamudijad tõstataksid selliseid teemasid, kuna isegi teema passiivne teadvustamine võib kaasa aidata laste suuremale teadlikkusele ja valmisolekule oma kogemusi jagada.

Lisaks ei pea suunamudijate mõju seisnema otseses harimises, vaid suunamudijad on oma internetikasutusega kaudselt eeskujuks: see, milliseid rakendusi nad kasutavad või milliseid keskkondi soovivad, on lastele otseselt eeskujuks. Seda töid lapsed ka ise välja, et nad saavad ideid selleks, mida internetis teha, sageli oma lemmikartistidelt, youtuberitelt või teistelt mõjuisikutelt. Ekspertide hinnangul ei ole internetis leviv seksuaalne väärkohtlemine ka sedasorti teema, mis otseselt lastele suurt huvi pakuks. Seetõttu võiks teemat käsitleda osana muude, lastele enam huvi pakkuvate teemade kaudu ja seda saavad teha just mõjuisikud (nt pakkusid intervjuueeritud, et teemat saaks puudutada meigiõpetuse või mängu mängimise taustal). Samas tuleb arvestada, et suunamudijate jälgijaskond on lai: korraga võivad sama inimest fännata nii 6-aastased lasteaialapsed kui ka 13-aastased kooliõpilased (nt krispoissi) ning suunamudijal on väga raske anda sõnumeid, mis oleksid seksuaalse väärkohtlemise teemadel ühtviisi mõjusad ja asjakohased nii lasteaialapsele kui ka kooliõpilastele.

Ekspertide hinnangutes jäi lõpuks kõlama kaks peamist soovitus: **käsitleda teemat võimalikult tihti ja kaasata võimalikult palju eri osapooli**. Mida rohkem erinevad allikad – alates lapsevanematest ja õpetajatest kuni sõprade ja suunamudijateni – seksuaalse väärkohtlemise teemat käsitlevad, seda paremini oskavad lapsed ohte märgata ja vajadusel abi otsida ekspertide arvates. Samal ajal on oluline ennetustöös lapsi ka mitte ära hirmutada (a'la „internet on ohtlik perverte täis koht“), vaid mudeldada positiivset käitumist ja varustada neid taktikatega, mida ette võtta siis, kui laps satub internetis ebameeldivasse või ohtlikku olukorda.

Vahekokkuvõte: ennetustegevused

Klassides palusime lastel mõelda ohtlikule olukorrale internetis ning kaardistada võimalused, kuidas sellesse sattumist vältida ja mida teha sinna sattumise korral. 4. ja 5. klassis olid olukorrad põhiliselt seotud **isiklike andmete lekkimisega**. Lapsed leidsid, et kui nad ei avalda oma isiklike andmeid ega külasta kahtlasi veebilehti, on nad internetiohtude eest kaitstud. Sealt edasi 6. klassis käsitleti olukordi, kus **võõras otsib lapsega kontakti**. Õpilastel on justkui **teadmised** ohuolukorra vältimiseks **olemas**, kuid nad ei rakenda neid alati praktikas, sest **võõra inimesega suhtlemine** on samal ajal **põnev**.

Ekspertid peavad ennetustöö alustalaks usaldusväärset suhet **lapse ja tema vanema vahel**. Kuivõrd seksuaalse väärkohtlemise teema ei ole lihtne käsitleda, vajavad vanemad selleks **selgeid ja kättesaadavaid materjale**. Seksuaalsuse teemade käsitlemisega tuleks ekspertide arvates alustada **varakult** (umbes 5-aastastele) ja **eakohaselt** (alustada üldisematest teemadest nagu keha ja kehapiirid ning mis on normaalne ja mis mitte). Sestap on oluline roll ka lastega varajases eas tegelevatel ekspertidel nagu lasteaiaõpetajad. Seksuaalse väärkohtlemisega seotud ohtudest internetis peaks rääkima niipea, kui laps hakkab kasutama nutiseadet. Teema vajab **regulaarset käsitlemist** ning mida **rohkem osapooli (sh ka nt suunamudijad)** sellest räägivad, seda parem.

3.12 Miks lapsed internetis riskeerivad?

Laste teadlikkus internetiohtudest on üldiselt väga hea. Nad teoreetiliselt teavad hästi, mida nad ei tohiks internetis teha ja kuidas nad võivad internetis sattuda ohtlikesse või ebameeldivatesse olukordadesse. Sellele vaatamata nad ikkagi käituvad viisidel, mis võib neid ohtu seada (nt jagavad isiklikku infot, vestlevad võõrastega, otsivad uusi tutvusi, saadavad endast pilte jms). Kindlasti ei ole üks-ühele vastuseid sellele, miks lapsed nii teevad. Siiski proovisime lastelt endilt ka uurida seda, miks nad teevad internetis neid samu tegevusi, mille eest nad teisi lapsi hoiatavad.

Põnevuse otsimine

Lapsed tõid internetis riskimise põhjustena kõige sagedamini esile **igavuse** ja **soovi midagi uut avastada**. Nii igavlemine kui ka uudishimu võivad **ajendada lapsi otsima põnevust veebist**, sh tegema midagi riskantset, mis pakub nn adrenaliinilaksu ja lahutab meelt. Ka võõra inimese sõbrakutse võib tekitada põnevust, äratades küsimusi nagu: "Mida see võõras tahab? Mida ta teeb?"

- " *Tal on liiga suur huvi, et võtab võõra vastu. Huvitab, mis seal võõras teeb.*" Tüdruk, 5. klass, Lõuna-Eesti, rühmaintervjuu.
- " *Nad teevad seda võib-olla sellepärast, et neil on väga igav ja neil pole midagi teha. Tahavad mingit nalja saada.*" Tüdruk, 9, Lõuna-Eesti, individuaalintervjuu.
- " *Ma ei tea, ma ei oska seletada seda, see on nagu...oleneb, mida sa teed. Kui sa käid mingis vanas mahajäetud majas ronimas või teed midagi ebaseaduslikku, siis see on adrenaliin. Või kui sa teed mingit lollust, midagi ebaseaduslikku – see on adrenaliin. Adrenaliini pärast.*" Tüdruk, 6. klass, Tallinn, rühmaintervjuu.

Samuti on lapsed pannud tähele, et tegevuste keelamine võib mõjuda soovitule vastupidiselt, suurendades huvi nende tegevuste vastu. Selle tulemusena võib tekkida ka soov iseseisvalt tundmatut proovida. Märjiti ka, et reeglite rikkumine võib lapse jaoks olla omaette lõbus tegevus.

- " *Sest kui midagi kogu aeg keelatakse, siis tahtmine seda teha kasvab. Võibolla siis ühe korra proovid ja saad aru, et see polegi nii huvitav.*" Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.

Sotsiaalsed tegurid

Sõprade eeskuju või suhtlusseltskonna tajutud normid võivad minna vastuollu lapse teadlikkusega interneti potentsiaalsetest ohtudest. Näiteks võib noor olla teadlik võõrastega suhtlemise tagajärgedest, kuid kui tema lähedane sõber suhtleb veebis võõraste inimestega, muutub see tema jaoks aktsepteeritavaks. Samuti kui noor tajub, et mingisugune ohtlik käitumine on tema sõbruskonnas hinnatud, võib see innustada teda seda riski võtma. Lapsed tõid esile ka olukorda, kus sõbrad võivad survestada noort tegema ohtlikke asju nalja pärast, ilma halba tahtmata, või uskudes, et noor nagnii ei teeks sellist asja.

- " *Kuna äkki keegi nende sõpradest on öelnud, et see on õige, aga tegelt ei ole. Nt teeb lihtsalt nalja, aga ta ei uskunud, et ta nii teeb.*" Poiss, 11, Saaremaa, individuaalintervjuu.
- " *Mina arvan, et neile tundub, et see on nii lahe, nad tahavad olla ägedad. See tundub, et on äge ja lahe, et kõik teevad seda. Tegelikult see on ohtlik ja võib kunagi sinu elu üle kriipsu peale tõmmata.*" Tüdruk, 5. klass, Lõuna-Eesti, rühmaintervjuu.

Tähelepanu ja premeerimissüsteemid sotsiaalmeedias

Sotsiaalmeedia ohtude kontekstis rääkisid lapsed tähelepanuvajadusest. Laste arvates noored, kes suhtlevad veebis võõrastega või postitavad endast videoid, teevad seda tähelepanu saamise nimel. Noorte jaoks on väga olulised meeldimised ehk „like“-reaktsioonid sotsiaalmeedias. Meeldimise reaktsioonide kogumise soovist ei taha osa lapsi oma sotsiaalmeedia kontot privaatseks seadistada. Avalikul kontrol saab sisu rohkem

vastukaja. See oli eriti oluline lastele, kelle jaoks sotsiaalmeedia kanal on omal moel eneseväljenduse vorm (nt laps postitab enda kunstitöid). Kui konto on avalik, loob see aga soodsa pinnase ka võõraste kontaktide tekkimiseks.

" *Tähelepanuvajadus. Jagatakse ja saadakse „like“.*" Tüdruk, 6. klass, Tallinn, rühmaintervjuu.

Ka eksperdid kinnitasid, et soov saada tähelepanu võib panna lapsi tegema internetis vägagi provotseerivaid ja ennast ohtu seadvaid tegevusi. Eksperdile meenunud äärmuslikuma näite puhul jagas laps eneserahuldamise videot internetis. Kui talt hiljem uuriti, miks ta seda jagas, ütles laps, et ta tahtis tähelepanu.

Vestlusringides puudutasid õpilased ka sotsiaalmeedia platvormide premeerimissüsteeme kui tegureid, mis võivad motiveerida lapsi võõrastega rohkem suhtlema. Konkreetsemalt rääkisid nad Snapchatist, mis annab kasutajatele punkte pikaajalise igapäevase suhtluse eest. Laste sõnul tahavad noored koguda rohkem punkte, mis võib motiveerida neid laiendama oma virtuaalset suhtlusringi.

" *Tahavad Snap score'i saada. Sa saad seda score'i (punkte – toim.), kui sa kellegagi räägid, siis nad koguvad hästi palju neid. See on nii, et kui ühe inimesega räägid mingi 100 päeva, siis on streak.*" Poiss, 3. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Tagajärgede mõistmine

Riskantse käitumise ühe põhjusena töid õpilased ise välja noorte uskumuse, et nendega nii ei juhtu. Tegemist on n-ö kolmanda inimese efektiga, et noor usub, et teised seavad end ohtu, kuid tema ei ole sellest ohust mõjutatav, sest ta on riskidega kursis. Samuti mainisid õpilased, et noored ei pruugi internetis riskantselt käitudes ka kohe ette kujutada, milliste tagajärgedeni nende üks või teine riskantne tegevus internetis võib viia.

" *Nad mõtlevad, et mis siis ikka juhtuda saab, see ei tohiks nii ohtlik olla.*" Tüdruk, 2. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

" *Ma arvan, et nad ikka täpselt ei kuula, mis selle tagajärjed olla võivad, kui saata näiteks enda parool või isiklikud andmed kellelegi. Arvavad, et ei räägi tõtt ja teevadki nii.*" Poiss, 11, Pärnumaa, individuaalintervjuu.

Vahekokkuvõte: internetis riskeerimise põhjused

Lapsed töid internetis riskimise põhjustena esile igavuse ja soovi midagi uut avastada, sõprade mõju, tähelepanuvajaduse ning sotsiaalmeedia platvormide premeerimissüsteemi. Samuti leitakse, et noored ei pruugi teinekord riskeerimise tagajärgi lõpuni mõista või et nad ei satu ohtu hoolimata riski võtmisest.

3.13 Kust pärinevad laste teadmised internetikasutusest ja -ohutusest?

Lapsed saavad teadmisi interneti kasutamise ja -ohutuse kohta korraga mitmesugustest allikatest. Peamised info vahendajad on kool, lapsevanemad, internet ning eakaaslased. Erinevate allikate osatähtsus on iga lapse puhul individuaalne. Järgnevalt kokkuvõtte peamistest allikatest.

Kool

Suurem osa lastest meenutas, et nende koolis on räägitud interneti kasutamisest ja internetiturvalisusest. Teemat on käsitletud näiteks arvuti- või inimeseõpetuse tundides. Nooremad lapsed töid välja ka klassijuhataja, kes on tutvustanud neile internetiga seotud ohte. Laste kirjeldatud tegevused erinesid tulenevalt sellest, kui süvitsi teemaga mindi. Osa lapsi rääkis internetiohutusele pühendatud tundidest, mis sisaldasid ka

praktilisi harjutusi. Samas teised märkisid, et internetiturvalisust käsitleti koolis vaid põgusalt, mõne muu teema raames. Olukorda, kus kooliväline inimene oli käinud rääkimas internetiohutusest, mainiti vaid korra.

- " Meil oli jah, viiendas klassis, arvutiõpetuse tund ja mingi kaks tundi järjest me õppisime seda, et mis on ohtlik, mis pole. Seal oli mingi minitest, kus oli, et loe seda lugu ja ütle, kas see olukord on ohtlik või mitte." Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.
- " Et ei tohi kõike uskuda, ei tohi kõike klikata, et võib olla midagi ohtlikku... me oleme teemaks selle võtnud, näiteks see arvutitund, informaatikas siis. Ja siis võtsime veel korra teemaks inimeseõpetuses." Poiss, 11, Pärnumaa, individuaalintervjuu.
- " Tavaliselt on alguses rääkinud klassijuhataja, et internetis võivad ohud olla. Ja siis on osad sõbrad rääkinud, kogenud sellist asja." Tüdruk, 9, Võrumaa, individuaalintervjuu.

Samas oli ka vastupidiseid näiteid, kus koolis ei olnud lapse sõnul internetist üldisemalt ega konkreetsemalt internetiturvalisusest midagi räägitud. Siinkohal võib olla tegemist regionaalsete erinevustega: äärealadel on eksperte vähem ja nad jõuavad vähem koolidesse rääkima.

- " Moderaator: „Kas te räägite koolis ka midagi interneti kohta?“ Laps: „Ei, koolis ei räägi me sellest üldse. Seal räägitakse ainult seksuaalkasvatusest, menstruatsioonist.“ Tüdruk 11, Ida-Virumaa, individuaalintervjuu.

Lapsevanemad

Lapsed hindasid erinevalt enda vanemate panust nende internetialase teadmiste kujunemisse. Osa lapsi tundsid, et vanemad mängisid olulist rolli interneti tundmaõppimise teekonnal, samas kui teised ei pidanud vanemate panust kuigi märkimisväärseks. Vanemad on toetanud oma lapsi, näiteks õpetades arvuti kasutamist, andes esmaseid juhiseid interneti kasutamise kohta või vastates jooksvalt laste küsimustele internetis leiduvate teemade kohta. Seega osa laste jaoks olid vanemad peamised inimesed, kelle poole nad pöörduvad, kui neil tekib internetti kasutades muresid või küsimusi. Teised lapsed jällegi nentisid, et nende vanemad ei tea isegi internetist kuigi palju ja seetõttu laps ei pöördunud vanema poole.

- " Ma päris kindlasti ei vajuta mingeid kahtlaseid linke. Isegi kui vajutan, siis enne lähen ema juurde ja küsin tema käest, mis see on." Tüdruk, 11, Ida-Virumaa, individuaalintervjuu.
- " Minu ema ei ole mulle midagi õpetanud, ma pidin kõike ise õppima." Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.

Internet

Internet on samuti oluline allikas, kust lapsed saavad teavet Interneti kasutamise ja ohutuse kohta. Eriti töid seda esile 10-aastased ja vanemad intervjuueeritavad. Laste kirjeldatud viisid internetist õppimiseks olid päringute sisestamine otsingumootoris ja teiste kasutajate tegevuste jälgimine sotsiaalmeedias (viimane andis küll pigem ideid, mida üleüldse internetis teha, mitte teadmisi konkreetsemalt internetiturvalisusest). Samuti mainis osa lapsi õppimiskohana vestlust ChatGPTga või internetirakendusse sisse ehitatud tehisaru liideseid (nt Snapchatis myAI).

- " Moderaator: „Kus see on?“ T3: „Snapchat AI“. Moderaator: „Snapchat AI-s? Kas sa mõtlesid seda või mõtlesid midagi muud?“ P4: „Jaa“. P3: „Nagu Chat GPT. Et sa küsid ta käest ja ta teeb sulle erinevaid asju.“ T5: „See on nagu virtuaalne sõber.“ P1: „See on nagu Siri või Google. Kui sa ütled: „Hei, Siri või hei, Google“, siis saad ükskõik, mis vastuse.“ 5. klass, Lõuna-Eesti, rühmaintervjuu.
- " Moderaator: „Kust sa seda infot kõike saanud oled põhiliselt? Mida kasutada ja mis ohud internetis on ja kuidas end selle eest kaitsta?“ Laps: „Kindlasti ise olen ka seda teada saanud internetist. Seda on näiteks koolis räägitud, et mida teha, kui tundub, et on selline kahtlane inimene, kuidas käituda

internetis.” /.../ Moderaator: “Ütlesid, et oled ise ka otsinud? Oskad sa mingi näite tuua?” Laps: “Eks ma otsisingi seda, kuidas seadistada äppi nii, et mingid suvakamad ei saadaks sõbrakutseid. Või et ei saadetakse mingeid muid pakkumisi või asju.” Poiss, 11, Pärnumaa, individuaalintervjuu.

- ” Moderaator: “Kust sa üldse infot saad, kuidas internetis käituda, mida seal tohib teha ja mida mitte?” Laps: “Ma jälgin inimesi TikTakis üleüldiselt ja vaatan, mida nad seal teevad.” Tüdruk, 11, Ida-Virumaa, individuaalintervjuu.

Eakaaslased

Lapsed jagavad omavahel internetikogemusi ja õpivad üksteisele nii positiivsetest soovitudest, aga ka ebameeldivatest olukordadest. Näiteks sõbrad võivad soovitada kindlaid rakendusi, kuid lisada sinna juurde hoiatusi enda ebameeldivatest kogemustest.

- ” Ja siis on osad sõbrad rääkinud, kogenud sellist asja /.../ ükskord oli, et mu klassiõde võttis mingi võõra Snapchatis vastu ja siis ta hakkas mingeid imelikke asju küsima tema käest. Näiteks kui vana sa oled, kus sa elad. Ja siis ta hoiataski mind selle eest, et ma ei võtaks võõraid vastu.” Tüdruk, 9, Võrumaa, individuaalintervjuu.

Vahekokkuvõte: laste internetiohutuse teadmiste päritolu

Info vahendajateks on nii kool, vanemad kui ka eakaaslased. Samuti otsivad lapsed internetiohutuse teemal infot internetist, sh tehisarult. Erinevate allikate osatähtsus on iga lapse puhul individuaalne.

3.14 Lapsele mõjusad kõneisikud internetiturvalisuse teemadel

Intervjuudes küsisime lastelt, kelle arvamust ja teadmisi nad interneti teemadel usaldavad. Lastel ei ole üksikuid kindlaid arvamustliidreid ja mõjuisikuid, lemmikute nimekiri on varieeruv ja individuaalne. Sellele vaatamata joonistusid siiski välja mustrid. **Esmased** usaldusväärsed allikad on laste jaoks pigem neile **tuttavad inimesed**: vanemad, õed-vennad, eakaaslased. **Teisesed** allikad on tuntud inimesed ja eksperdid. Üks oluline tunnus kõigil, kelle arvamust lapsed internetiturvalisuse teemadel hindavad, on laste sõnul tunne, et „ta teab, mida ta räägib.“ **Teisisõnu lapsed märkavad seda, kas ja kuivõrd vilunud internetikasutaja kõneisik ise on ja kui hästi ta on kursis erinevate internetikeskkondadega, mida noored kasutavad.**

Lapsed tunnevad, et **tuttavad ja lähedased inimesed on nende jaoks üks usaldusväärsemaid allikaid**. Seda eriti siis, kui pereliige toob oma kogemustest näiteid, mis neil on interneti kasutamisel juhtunud või valesti läinud. Nooremad lapsed tõid näiteid, kus õed-vennad on neid hoiatanud mõne veebilehe eest või soovitanud, milliseid veebikeskkondi kasutada. Ka intervjueeritud noored ise tõid näiteid sellest, kuidas nad on aidanud oma nooremal õel-vennal veebikeskkondades turvalisemalt hakkama saada (nt ühel juhul vanem õde aitas nooremal vennal blokeerida pornograafilise sisuga veebilehtede reklaamid, mis nooremal vennal pidevalt ette tulid).

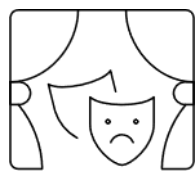
Intervjuudest nähtus, et paljud lapsed usuvad, et kuna nende lähedased inimesed on vanemad ja elukogenumad, tunnevad nad ka internetiohte paremini ja teavad, millest nad räägivad. Kuigi see aramus ei pruugi olla vale, rõhutab see vajadust, et lapsevanemad ja teised pereliikmed oleksid samuti hästi haritud internetiturvalisuse teemadel. Nii saavad nad nooremaid pereliikmeid läbimõeldult toetada ja juhendada.

Veel peavad lapsed usaldusväärseteks allikateks IT-spetsialiste ja veebipolitseinikke, kuna nad on oma ala eksperdid. Lapsed arvavad, et spetsialistid, kes tunnevad internetiturvalisuse nüansse ja tegelevad sellega igapäevaselt, suudavad pakkuda ka asjakohast nõu. Samas on ekspertide olemasolu laste igapäevaelus nende internetikasutuse mõjutajana piiratud. Nii märkis üks intervjuueeritud laps, et tema ja teised eakaaslased usaldavad veebipolitseinikke, kuid ta on märganud veebipolitseiniku sõnavõttu sotsiaalmeedias vaid ühel korral. Üks põhjus võib olla selles, et intervjuueeritud laste põhilised internetikeskkonnad ei olnud Facebook ega Instagram, kus veebipolitsei on praegu peamiselt kättesaadav, vaid YouTube, TikTok, Snapchat ja mängude keskkonnad.

Lapsed arvasid, et ka **noored, sealhulgas eakaaslased ja vanemad koolikaaslased, võivad olla mõjusad ja usaldusväärsed allikad internetiturvalisuse teemadel.** Lapsed leiavad, et neist vanemad õpilased on oma kogemustest õppinud ja saavad seetõttu jagada isiklikule kogemusele tuginevaid nõuandeid. See mõjuks neile usutavalt. Veelgi enam: teine eakaaslane oskab kasutada seda keelt, mida noored räägivad ja on n-ö samal tasandil allikas. Sealjuures tõid lapsed välja, et eakaaslaste kogemused ei tohiks olla ainult hirmutavas vormis ja soovitusel ei tohiks sisaldada pelgalt keelde, vaid andma laiemat praktilist vaate.

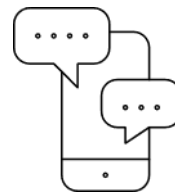
Õpetajate ja klassijuhatajate usaldusväärsus internetiohtudest rääkimisel sõltub laste sõnul suuresti nende digipädevustest ja suhtumisest. Õpetajatelt oodatakse teadmisi ja oskusi interneti kasutamisel, sealhulgas teadlikkust nendest mängudest ja rakendustest, mida lapsed kasutavad. Kui õpetaja tunneb neid samu internetikeskkondi, mida lapsed kasutavad, tekitab see lastes usaldust. Samas toodi välja, et kui õpetaja ise on üsna kaugel internetimaailmast ega näita üles huvi laste probleemide vastu, on tema mõjususe internetiturvalisuse teemadel väiksem. Intervjuudest oli näha, et õpilastel on kokkupuuteid mitmesuguste õpetajatega: nii nendega, kelle arvamust ja ekspertsust nad hindavad kui ka nendega, kes õpilaste meelest ei ole ise kuigi digipädevad.

Lapsed mõnsid, et internetiturvalisuse teemadel on mõjusad ka erinevad **kuulsused** ja sotsiaalmeedia **mõjuisikud**. Sama kinnitasid eksperdid. Sealjuures märkisid nii lapsed kui ka eksperdid sedagi, et kuulsuste jagatud sisu ei pruugi olla alati usaldusväärne, kuid see on noortele kaasahaarav ja eeskujuks igal juhul (nii positiivseks kui negatiivseks). Kui palusime õpilastel nimetada nende seas populaarseid mõjuisikuid, kes võiks internetiturvalisuse teemasid käsitleda, mainiti **Jüri Ratast** („tema on tavaliselt selline naljakas“), **Evert Poomi** („ta on üks tore vennas; no ta ongi niuke naljakas vend lihtsalt“, „ta on nummipall“), **krispoissi** („kõik 7-aastased hulluvad krispoisi üle“) ja **Mammat** („Mamma meeldib kõigile“).

” Ma arvan, et kui panna kolmekesi – Mamma, Evert Poom ja Jüri Ratas, siis noored hakkavad tulema. Ja kui tahad veel 7-aastaseid ka kutsuda, siis sa võid krispoisi ka kutsuda. Kui on krispoiss olemas, siis on tal kari 7-aastaseid taga.“ Tüdruk, 13, Tallinn.

Veel ütlesid üksikud lapsed, et nad kuulaksid internetiturvalisuse teemadel nõu **tehisintellektilt**. Lapsed kirjeldasid, kuidas nad kasutavad küsimuste tekkimisel Google Aid või ChatGPTd justkui internetiotsingu asemel või sellele lisaks. Tehisaru on nende jaoks ühtaegu meelelahutuslik ja hariv. Näiteks kirjeldasid lapsed ühes klassis mängu, kus nad pidid ära arvama, kas suhtlevad tehisintellekti või päris inimesega. Samal ajal ei pruugi lapsed osata hinnata, kui tõene on tehisintellekti antud teave. Kuna tehisintellekt vastab vaid esitatud küsimustele, jäävad olulised teemad käsitlemata, kui laps ise ei tea, mida küsida või kui keegi teda ei suuna.

Vahekokkuvõte: mõjusad kõneisikud internetiturvalisuse teemal

Usaldusväärsed allikad laste jaoks neil teemadel on neile **tuttavad inimesed**: vanemad, õed-vennad ja eakaaslased. Teised allikad on **tuntud inimesed** (nt suunamudijad) ja **eksperdid**. Laste jaoks on mõjusam kõneisik see, kelle puhul tajutakse, et ta **teab, millest räägib** (sh omavanused noored).

3.15 Võõrastega suhtlemine internetis

Laste internetikasutusest suure osa moodustab suhtlemine, mis on sügavalt põimunud nende tegemistesse internetis. Ehkki suhtluse osatähtsus kogu internetikasutusest ja eelistatud keskkonnad varieeruvad vanuserühmade lõikes, ilmnes uuringus selgeima muustrina, et **nooremad lapsed** suhtlevad peamiselt mängukeskkondades (nt Roblox). Seal on suhtlus suunatud mängu edukale läbimisele ja mängus edenemisele. **Vanemad lapsed** aga eelistavad eakaaslastega **otsesuhtlust võimaldavaid platvorme** (nt Telegram, WhatsApp, Messenger), kus suhtlus on juba iseseisev ja olulisem osa nende internetikasutusest.

6–7-aastased lapsed

6–7-aastaste laste internetisuhtlus on suuresti seotud internetis mängude mängimisega (ennekõike Robloxis). Lapsed mainisid, et nad helistavad mängimise ajal sõpradele, et ühiselt mängida ja vestelda. Selle vanusegrupi puhul on suhtluse peamine eesmärk mängus edu saavutamine, mistõttu omavaheline vestlus piirdub sageli mänguga seotud teemadega.

Suhtlemist võõrastega esineb samuti, eriti Robloxis, kus mängijad satuvad sageli tiimidesse koos võõrastega. Roblox ja sarnased platvormid on üles ehitatud nii, et nad soodustavad koostööd läbi omavahelise suhtluse. Seetõttu võivad nooremad lapsed näha võõrastega suhtlemist mängu loomuliku ja vajaliku osana ilma, et nad tajusid selles midagi ebatavalist või potentsiaalselt ohtlikku. Lapsed tõid välja, et lisaks mängusisesele koostööd soodustavale vestlusele võtavad nad sageli ise initsiatiivi, kirjutades võõrastele mängukaaslastele. Tavaliselt toimub see inglise keeles ning vestlus algab tervituste ja nimede vahetamisega. Sageli see lõpebki seal, sest neile ei paku põhjalikum suhtlus suuremat huvi. Võimalik, et osal on takistusteks ka algusjärgus kirjutamisoskus ning välismaalastega suhtlemisel algeline inglise keele oskus. See, et lapsed suhtuvad internetimängudes võõrastega suhtlemisse kui millessegi loomuliku ja harjumuspärasesse, on osalt ka ohtlik. Seeläbi omandab laps juba noorelt praktika, et internetis võõrastega suhtlemine on normaalne ja ta ei pruugi hiljem olla enam kuigi valvas märkama, kui suhtluspartneril on ohtlikke motive.

" Ma lihtsalt räägin temaga?! Mis seal vahet on, kas see on täiskasvanu või laps?" Poiss, 2. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Lapsed mainisid lisaks mängukeskkondadele ka **WhatsAppi**, mida nad kasutavad peamiselt pereliikmetega suhtlemiseks. Erinevalt mängudest suhtuvad lasteaialapsed WhatsAppis võõrastega suhtlemisse palju ettevaatlikumalt: näiteks kui mõni tundmatu number lisandub, kustutavad nad selle. Üks poiss meenutas juhtumit, kus tema õde lisas ta grupivestlusesse, kus oli palju võõraid inimesi. Kuigi ta jäi korraks uurima, mis seal toimub, lahkus ta kiiresti grupist ebameeldiva sisu – *zombie*-emotikonide – tõttu.

Seega tõuseb selgelt esile, et mängukeskkondades suhtlevad lapsed ühel viisil ning suhtlusrakendustes teisiti. Võib arutleda, et Roblox mängukeskkonnana pakub anonüümsuse kaudu lapsele teatavat muretust ja turvatunnet. Mängudes kasutatakse sageli juhuslikke kasutajanimi, mis varjavad mängija tegelikku identiteeti ja loovad tunde, et võõrastega võib suhelda ilma isiklike riske võtmata. WhatsAppis on aga olukord teistsugune: seal suhtlemiseks on vaja isiklikku telefoninumbrit ning sageli on kasutaja pilt ja nimi nähtavad. Seega näib, et olukorras, kus laps tajub vähem anonüümsust ja suuremat isikustatust, on ta ka ettevaatlikum kui mängude kontekstis, kus võõrastega suhtlus tundub anonüümne ja abstraktne.

8–10-aastased lapsed (2.–3. klass)

Sarnaselt lasteaia lõpurühmale suhtlevad ka nemad võõrastega **ennekõike mängudes**: arutavad mängus (mainiti nt **Roblox ja Among Us** mängu) edasi jõudmise strateegiaid ja teevad nalja. Seda illustreerib laste toodud näide Among Us mängu kohta, kus lapsed arutavad tiimiga ühiselt, kelle karakter mängust eemaldada. Kuna selles mängus käib vestlus grupis, on otsese ohu tekkimise risk rohkem piiratud kui individuaalses vestluses. Samuti selgus, et mängudes suheldakse valdavalt inglise keeles. Sarnaselt noorematele lastele lõpetasid selle vanuserühma lapsed kontakti enamasti mängu lõppedes, kuigi esines ka erandeid.

Erinevalt nooremast vanuserühmast suutsid 8–10-aastased lapsed juba paremini kirjeldada olukordi, kus nad on suhelnud või sõbrunenud võõrastega mängukontekstist väljaspool. Samuti jagasid nad neid üllatanud olukordi, kus võõras on nendega ühendust võtnud. Ühe positiivse näitena rääkis üks tüdruk, kuidas ta Robloxis mängides tutvus teise tüdrukuga, kellega lähemal tutvumisel selgus, et nad on koolikaaslased. See sõprus laienes ka internetist väljapoole. Kontrastina tõi üks kolmanda klassi õpilane esile häirivama kogemuse, kus tema sõbrale oli täiesti võõras inimene WhatsAppis saatnud ehmatava häälsõnumi.

" *Mingi selline häälega sõnum tuli talle WhatsAppi ja siis keegi oli kuskil salvestanud mingi hästi õudse hääle, kus metsas hundid karjuvad ja mingid inimesed röögivad ja nagu selline hää. Ja siis see salvestus saadeti talle ja siis ta kuulas seda ja siis seal öeldi, et tule ruttu sinna, kuhugi Põlva kõrvale, kuhugi metsa, et seal toimub see praegu.*" Poiss, 3. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Samas selgitasid nooremad kooliõpilased, et väljaspool mängu nad üldiselt ei suhtle võõrastega internetis, ei vasta sõbrakutsetele ega alusta vestlusi inimestega, keda nad ei tunne. Kutse võõralt inimeselt teeb nooremaid õpilasi pigem ettevaatlikuks ja erinevalt vanematest lastest ei tekita nii suurt uudishimu, et järele proovida „mis siis juhtub, kui võõraga suhelda.“ Vastupidi: mitmed nooremad lapsed väljendasid ettevaatlikkust hoida enda kodune aadress või asukoht saladuses, sest selle info avaldamise tagajärjel tajusid nad ohtu sattuda varguse või pettuse ohvriks.

11–13-aastased lapsed (4.–6. klass)

4.–6. klassi laste vaade internetis suhtlemisele ja sellega seotud kogemused on võrreldes nooremate vanuserühmadega oluliselt muutunud. See vanuserühm toob esile mitmeid rakendusi ja suhtluskeskkondi, mida nooremad ei maininud, rõhutades suhtluse mitmekesisust väljaspool mängude konteksti. Rakenduste nagu **WhatsApp, Discord, Messenger, Skype, Snapchat ja Telegram** märkimisväärselt sage mainimine näitab, et lapsed selles vanuses keskenduvad suhtlemisele mitte ainult mängukontekstis, vaid ka igapäevaelus pere, sõprade ja klassikaaslastega.

Selles vanuserühmas eelistavad lapsed siiski peamiselt suhelda oma sõpradega, mida tehakse sageli mängimise taustal. Suhtlus ei piirdu enam ainult mängude kontekstiga, kuigi see on endiselt tavaline. **Märkimisväärselt on kasvanud suhtlemine võõraste internetis kohatud inimestega.** Lapsed suhtlevad võõrastega mitte ainult mänguplatvormidel (nt Roblox, Fortnite ja Gorilla Tag), vaid ka teistes keskkondades (OmeTV, Instagram, Twitch, Snapchat, Telegram ja Facebook). Erinevad rakendused pakuvad erisuguseid viise võõrastega suhtlemiseks. Näiteks **Snapchatis** on laste sõnul palju nimedega „Otsin suhet“ või „Otsin tüdrukut“ kasutajaid, kes saadavad lastele sõbrakutseid. Lisaks saadetakse sõbrakutseid laste postitatud avalike sotsiaalmeedia postituste peale. Lastel on erinevaid kogemusi: mõned aktsepteerivad neid sõbrakutseid uudishimu tõttu, teised ignoreerivad neid. Näiteks rääkis üks tüdruk, et ta on varasemalt vastu võtnud selliseid sõbrakutseid uudishimust, et näha, mis edasi juhtuma hakkab.

" *Ma lihtsalt tahtsin teada, et mis siis toimub. Ja siis ta lihtsalt hakkab küsima, kui vana ma olen ja kus ma elan ja mis ma teen.*" Tüdruk, 5. klass, Lõuna-Eesti, rühmaintervjuu.

" *Kui ma postitan mingi Snapchati story, siis tuleb mingi uus kutse. Kui ma postitan story, siis tuleb mingi sõnum ka, a'la „Hello, add friend please“ („tere, lisa sõbraks palun“ – toim.) – sellised asjad.“* Moderaator: „Ja mis sa siis teed?“ Laps: „Ma kirjutan „Who are you?“ ja ootan. Keegi ei vasta.“

Moderator: „Kui lisainfot tahad, siis kaovad ära?“ Laps: „Jah.“ Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.

Lisaks tutvuvad lapsed internetis sageli inimestega, kellega neil on **sarnased huvid**. Noorte seas on väga populaarsed fännilehed, mis on seotud kuulsustega või loominguga: näiteks raamatuseeriatega, muusikale jne pühendatud lehed. Sellised kontod näiteks Instagramis pakuvad lastele võimalust suhelda sotsiaalmeedia kommentaarides teiste fännidega. Teismelistele on oluline kuuluvustunne ning enda huvide ja hobidega haakuvate sõprade leidmine. Sotsiaalmeedia kontode fännilehed võimaldavad seda kergesti.

Omalt moel võimaldab võõrastega suhtluse loomist ka **Telegram**, kus on võimalik alustada anonüümset vestlust ükskõik kellega. Võib eeldada, et lapsed näevad sellist võimalust põnevana ja uudishimu rahuldava kogemusena. Lisaks loob selline anonüümsus mugava keskkonna avatud suhtluseks, kus saab ausalt vestelda oma probleemidest ning ajutiselt teeselda kellegi teisena olemist. Selline teesklemine võib noore teismelise jaoks olla olulise tähtsusega identiteedi kujunemise protsessis, aidates avastada ja katsetada erinevaid huvisid ning aspekte enda kohta.

„Sa ei tea seda inimest, sa võid natuke temaga suhelda, mingeid oma probleeme rääkida. See on nagu täiesti valge leht ja sa saad seal rääkida, olla teine inimene. Mõnikord ma ütlen, et mul on teine nimi, sest see on lihtsalt huvitav.“ Moderator: „Kas sa oled end seal kunagi näiteks poisina tutvustanud?“ Laps: „Poisina mitte kunagi, aga teist nime olen kasutanud küll.“ Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.

Lisaks saadavad noored anonüümsetes vestlustes „ringe“ (tuntud ka kui „do a 360“) – lühivideoid, mille eesmärk on vestluskaaslasele näidata, kes nad tegelikult on. Lühivideost ei saa kindlaks teha paljusid nüansse, mille osas noor on teadlikult anonüümses vestluses teeselnud. Küll aga aitab lühivideo kiirelt hinnata, kas vestluspartner on selles vanuses, mis ta väidab end olevat. Noorte kogemusel on see erinevatel platvormidel (nagu **Telegram**, **Instagram** või **Snapchat**) pigem harjumuspärane, et täiskasvanud või vanemad õpilased teesklevad end nooremaks kui nad tegelikult on ja püüavad tutvusi leida.

„See oli anonüümne chat, ma suhtlesin seal natuke. Inimene väitis end olevat 13–14-aastane tüdruk. Küsis, kas ma tahan suhelda, aga username (kasutajanimi – toim.) oli mehenimi ja profiilipilt oli ka mingi poisi või mehe oma.“ Moderator: „Aga ütles, et on tüdruk?“ Laps: „Jah, ja rääkis nagu tüdrukuna. Seda on väga tihti. Kui mul mõnikord aega on ja lähen sinna, siis mingid 13-aastased poisid paluvad saata nude'sid. See on väga veider.“ Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.

„Kui suhtled mingi inimesega, kes ütles sulle, et ta on 12-aastane, aga tegelikult on ta 20-aastane. Või kui ta ütleb, et on tüdruk, aga tegelikult on hoopis poiss.“ Poiss, 11-aastane, Ida-Virumaa, individuaalintervjuu.

Kui inimese vanust ei saa kinnitada "ringide" või muude videopõhiste meetoditega, näevad lapsed ka teisi viise, veendumaks vestluskaaslase vanuses. Selgub, et lapsed suudavad kirjalikus suhtluses täiskasvanutega eristada mitmeid märke ja stilistilisi omadusi, mis viitavad, et tegemist pole omaealisega. Näiteks leiavad nad, et **täiskasvanud kipuvad võtma rohkem aega vastamiseks**, kirjutades tihti pikalt ja kaaludes sõnumi sisu. Noored reageerivad kohe ja kirjutavad, mis pähe tuleb. See võib päädida olukorraga, kus laste kirjutatud tekstis esineb palju kirjavigu, lühendeid ja slängi, samas kui **täiskasvanute kirjutatu järgib rangemalt grammatikareegleid ja õigekirja**. Lapsed on märganud, et täiskasvanud kasutavad kirjavahemärke (nt hüüumärke ja komasid), alustavad lauseid suure tähega ning väldivad lühendeid. Näiteks kirjutavad täiskasvanud sõna "okei" täisvormis, samas kui lapsed kasutavad lühendeid nagu "K" või muud slängi, näiteks „*idk*“ (*I don't know* – ma ei tea), „*gm*“ (*good morning* – tere hommikust) ja „*bc*“ (*because* – sest). Lisaks leiavad lapsed, et täiskasvanute sõnumid on väga **sisukad** ning ei sisalda emotikone. Samuti peegeldab **kasutajanimi** sageli vanust: täiskasvanud kasutavad enamasti oma pärisnime, samas kui lapsed eelistavad loomingulisi nimesid (nt "Watermelon boy") või lisavad kasutajanimele emotikone. Selliste tähelepanekute põhjal järeldasid lapsed, et nad suudavad üsna hästi kindlaks teha, mis vanuses inimesega nad räägivad.

Lisaks neile märkidele on lastel endi sõnul „lihtsalt-tean“-tunne või intuitsioon, et mõni olukord või inimene on internetis kahtlane. Ilmselt on see „lihtsalt-tean“-tunne välja kujunenud varasemate kogemuste põhjal. Kui laps on aktiivne internetikasutaja, siis tal **kujuneb oma tunnetus sellest, mis on internetis tavapärane ja mis erineb n-ö normist ja seetõttu äratub ka kahtlusi.**

3.16 Laste toimetuleku taktikad internetis ebameeldivasse või ohtlikku olukorda sattudes

Lastel on mitmesuguseid taktikaid toimetulekuks ebameeldivate või potentsiaalselt ohtlike olukordadega internetis. Näiteks selleks, et hoiduda võõrastega suhtlemisest, on sage taktika sõbrakutsete ja sõnumite **ignoreerimine** ning nende kasutajate **blokeerimine** ja **neist rakendusele teadaandmine (report)**. Lisaks reageerivad lapsed mõnikord võõraste sõnumitele huumoriga, vastates näiteks sarkastiliselt, või **öeldes otse, et nad ei soovi suhelda**. Mõne lapse jaoks ei tundu selline situatsioon isegi ohtlik ega keeruline, kuna nad peavad eitavat vastamist ja edasist ignoreerimist lihtsaks ja otsekoheseks lahenduseks.

Lisaks rakendavad lapsed **ennetusmeetmeid**, et kaitsta end võimalike ebameeldivate ja ohtlike olukordade eest internetis. Näiteks mõni laps oli seadistanud oma Snapchati konto nii, et võõrad ei saaks üldse sõbrakutseid saata. Sealjuures üks tüdruk oli seda teinud enda sõbra soovitusel, kui ta oli sõbrale kurtnud, et saab kutseid tundmatutelt. See illustreerib, kui oluline mõju võib olla sõpradel laste internetikäitumise suunamisel.

Esile tõusis ka arvamus, et võõrastega suhtlemisel on oluline jälgida teatud märksõnu ja kirjutamisstiili, mis võivad viidata sellele, et inimene ei ole see, kellena ta end esitleb. Näiteks mainiti, et **üldine ettevaatlik suhtumine võõrastelt tulnud sõbrakutsetesse ja sõnumitesse** aitab vältida potentsiaalselt ebameeldivaid ja ohtlikke kogemusi.

” Kui kedagi sõbraks võtad, veendu, et tegu pole kurjategija või perverdiga.” Tüdruk, 13, Tallinn, rühmaintervjuu, tööleht.

Lapsed rääkisid, et nad väldivad kontakte, kes tunduvad kahtlased. Kahtlust äratav, kui kasutaja on tundmatut päritolu nimega või tal on vähe sõpru – see viitab võimalikule äsja loodud libakontole. Lisaks teevad lapsed valvsaks kehv eesti keele oskus ja kirjavead, mis võivad viidata sellele, et inimene kasutab tõlkefunktsiooni nagu Google Translate. See laste tähelepanek on aga vastuolus varem mainitud tähelepanekuga, et täiskasvanuid on internetis suheldes võimalik ära tunda nende korrektse kirjutamisstiili järgi, samas kui lapsed kirjutavad tihti kiirustades ja teevad rohkem vigu (vt 3.15 *Võõrastega suhtlemine internetis*). Näib, et laste jaoks on see pigem tunnetuslik, mille järgi nad eristavad, kas kirjavead ja üldine vale eesti või inglise keele kasutus tulenevad eakaaslase rutakast kirjutamisest või tõlkefunktsiooni kasutamisest, mis viitab laste silmis võimalikule ohtlikule kontaktile.

” Näiteks kui mul need sõbrapakkumised veel peal olid, siis ma võtsin ükskord mingi inimese vastu ja siis ta kirjutas natuke imelikult, päris palju vigu oli sees. Nii et see võib tekitada kahtlust, et ta on kuskilt ma ei tea kust välismaa riigist. Et ei ole ikkagi eestlane või inglase. Et on mingi võõramaa keelega minu jaoks.” Poiss, 11, Pärnumaa, individuaalintervjuu.

Seega lapsed kasutavad mitmeid lihtsaid, kuid nende meelest tõhusaid enesekaitsemeetodeid internetis toimetades. Samuti teavad lapsed üldjuhul vähemalt kedagi, kelle poole pöörduda, kui nad satuvad internetis ohtlikku või ebameeldivasse olukorda.

Vahekokkuvõte: võõrastega suhtlemine ja toimetulekutaktikad

Nooremad lapsed suhtlevad peamiselt **mängukeskkondades**, **vanemad lapsed** lisaks aga **otsesuhtlust** võimaldavatel platvormidel (nt WhatsApp). Võõrastega puututakse kokku nii mängudes kui suhtlusrakendustes. Lapsed jälgivad **teatud märke** (nt släng, grammatika), mille järgi nad otsustavad, kas tegemist on ikkagi omaealise vestluspartneriga või hoopis **täiskasvanuga**.

Ebameeldivate või potentsiaalselt ohtlike olukordadega internetis toimetulekuks kasutavad lapsed **erinevaid taktikaid**: nt võõraste ignoreerimine, blokeerimine, seadete muutmine privaatsemaks jne.

3.17 Piirangud internetikasutusele

Intervjuude põhjal võib öelda, et selles uuringus käsitletavas vanuserühmas on teatud piirangud pigem tavapärased. Piirangute iseloom, ajaline kestus ja nende jälgimine võivad olla **väga varieeruvad**.

Piirangute iseloomust alustades võib välja tuua kolme tüüpi piiranguid: tehniline ajaline piirang, kokkuleppeline ajaline piirang ning teatava sisu keelamine. Lähtuvalt **piirangu seadjast** saab eristada **lapsevanemate seatavaid piiranguid** ning **lapse eneseregulatsiooni**. Mõnel juhul toodi välja, et piirangud on ajas leevenenud: see tähendab, et nooremas vanuses oli lapsel rohkem piiranguid kui pisut vanemana. Siin ei saa välja tuua vanust, mil valdaval juhtudel olid piirangud leevenenud. Nii võis juba 9-aastane intervjuus öelda, et tal enam varasemaid piiranguid pole, samas 13-aastaselt oli formaalselt justkui rohkem piiranguid, kuid need ei takistanud teda sellegipoolest internetis soovitud määral aega veetmast. Osa lapsi on aja jooksul taibanud, kuidas piirangust tehniliselt seatud ajalistest piirangutest lahti saada. Oli ka lapsi, kes ütlesid, et neile ei ole mingeid ajalisi või sisulisi piiranguid seatud.

Tehnilised ajalised piirangud

Tehnilised piirangud olid intervjueritute seas küllaltki levinud. Näiteks on lapsevanemad teatud rakendustele pannud peale ajalise piirangu, mille möödudes ei saa seda rakendust enam kasutada. Samuti on juhtumeid, kus lapsevanem on seadnud ekraaniajale üldise ajalise piirangu või n-ö öörahu, mil laps ei saa pärast teatud kellaaega enam internetis aega veeta. Ühel juhul märkis intervjueritu, et ta ei saa öhtul pärast teatud kellaaega enam koduinterneti kasutada.

- " Ei saagi rohkem (pärast ajapiirangu ületamist – toim.) kasutada lihtsalt, telefon läheb põhimõtteliselt lukku. Ma saan veel helistada ja neid asju teha, aga muid ei saa." Poiss, 11, Saaremaa, individuaalintervjuu.
- " iPad läheb lukku mul kell kaheksa, aga ma saan aega juurde küsida issilt. Isa saab juurde panna mulle aega, et ma saaksin mängida." Poiss, 7, Harjumaa, individuaalintervjuu.
- " Aga praegu minu ema on teinud niimoodi, et kella üheteistkümnest läheb nett ära, internet. Siis ma peaksin kasutama oma interneti, aga see on mul ka varsti otsas." Tüdruk, 13, Tallinn, individuaalintervjuu.

Tehnilised piirangud on küll levinud, kuid samamoodi on levinud laste **nupukus piirangutest mööda minna**. Selleks leitakse erinevaid lahendusi ja vahel jagatakse parimaid praktikaid ka sõpradega, et needki saaksid rohkem ekraanide taga olla.

- " Ma saan enda suurte vendade äppidesse häkkida sisse, kuna ma tean seda ajapiirangu parooli. See käib nii, et vajutad ühte alt kirja ja vajutad veel ühe korra ja ta küsib sult parooli ja ma panen lihtsalt selle koodi. Siis ma saan valida, mis ajaks ma tahan." Poiss, lasteaed, Tallinn, rühmaintervjuu.
- " Mulle on proovitud piiranguid panna, aga ma olen sellest mööda viilnud. See Apple Screen Time, parooliga: ma olen iga kord parooli ära arvanud, sest see on kas minu või mu venna sünnipäev ja siis ma vahetan ise ära nii, nagu mina tahaks. /.../ Kõik teevad seda, ma pole eriline." Tüdruk, 13, Tallinn, individuaalintervjuu.

Niisiis lapsevanemad küll kasutavad tehnilisi ajalisi piiranguid laste ekraaniaja piiramiseks, kuid harvad ei ole korrad, kui lapsed paluvad piirangu täitumisel ekraaniaega juurde või muudavad piiranguid ise. Seega teatud

juhtudel on tegemist suhtelise piiranguga, mis tegelikult ei pruugi ekraaniaja kasutust mõistlikkuse piires hoida. Neil juhtudel lapsevanemad justkui loodavad tehnilise piirangu kindlusele, kuid ei pea kas ise seatud piirangust kinni (andes küsimise korral aega juurde) või laps „häkib“ ise piirangu lahti.

Kokkuleppelised ajalised piirangud

Arvestades seda, kui mitmetes seadmetes (internetiga ühendatud televiisor, nutitelefon, arvuti, tahvelarvuti) on võimalik internetti kasutada, on osa vanemaid teinud selle kõige haldamise hõlbustamiseks lastega ka **suusõnalisi kokkuleppeid**. Selline viis annab lapsele teatud vastutuse kokkuleppes kinni pidada. Näiteks võib olla kokkuleppe sisu see, et ekraane võib kasutada teatud hulk tunde, nädala sees võib ekraani kasutada vähem aega kui nädalavahetusel või et telefonis ei olda söömise ajal või õhtul hilja ja öösel. Teinekord tähendab kokkulepe lihtsalt lapsevanema ütlemist, et nüüd tuleb arvuti tagant ära tulla.

- " *Mul ongi nii, et mul on maksimum 2h aega mängida, siis ma lähen õue tunniks ajaks. Siis ma saan nutiaega juurde.*" Tüdruk, 9, Lõuna-Eesti, individuaalintervjuu.
- " *Ma ei saa öösel (interneti – toim.) kasutada. Söögi ajal ma ei saa (telefoni – toim.) kasutada. /../ Me eriti koos ei söö, lihtsalt kui sa sööd, siis ära vaata telefoni. Selline reegel.*" Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.
- " *Ma olen nii kaua (internetis – toim.), kuni issi ütleb, et aitab.*" Tüdruk, 5. klass, Lõuna-Eesti, rühmaintervjuu.
- " *Mul üks päev on telovaba ja üks on telefonipäev.*" Tüdruk, 2. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Vahel tuli laste jutust välja, et piirangud on pigem **seadmepõhised**, s.t et näiteks telefonis on kindel maksimaalne kasutusaeg, kuid muudes seadmetes on piirang kõikumav.

- " *Arvutis pole mul kunagi mingit aega olnud, lihtsalt väga kaua ei tohi olla, õppimine on ikka ka tähtis. Meil oli umbes mingi kellaaeg, et lepime kokku, et selleks kellaajaks paneme kinni. Et siis hakkad näiteks õppima või on magamamineku aeg.*" Poiss, 11, Pärnumaa, individuaalintervjuu

Mitmel juhul mainisid lapsed, et neil on kodus sisse seatud ka teatud **piitsa ja prääniku süsteem**. Sel juhul saab kokkuleppes mitte kinni pidades teatud karistuse ja kokkulepet järgides või sellest vähem internetis olles preemia.

- " *Kui ma olen alla kahe tunni (telefonis – toim.), siis ma saan ühe punkti, aga kui ma olen alla ühe tunni, siis ma saan kaks punkti. Ja siis terve kuu loeb ja kui on 40 kuni 62 punkti, siis ma saan 25 eurot ja meeletahutuse. /../ Kui mul on alla 31 punkti, siis ma pean terve kuu kodu koristama. Saan n-õ karistuse.*" Tüdruk, 3. klass, Tartu, rühmaintervjuu.
- " *Kui olen üle 3h (PlayStationis ja telefonis), siis isa paneb mulle üheks nädalaks (ekraani – toim.) keelu.*" Poiss, 3. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Teatud sisu piiramine

Lapsevanemad piiravad teatud juhtudel ka sisu, mida nende lapsed seadmetes kasutada saavad. Seda tehakse nii tehnilist piirangut seades (nt ei saa laps rakendusi alla laadida) kui ka lihtsalt lapsega suusõnaliselt kokku leppides, mis on sobilik ja mis mitte. Mitmel juhul mainisid lapsed, et nad ei saa omale üldse rakendusi alla laadida, samuti toodi mitmel juhul välja lapsevanema seatud keeld teatud suhtlusrakendusi (eelkõige TikTok, aga ka SnapChat), YouTube'i (nooremate puhul) või vägivaldseid mängu kasutada. Osal juhtudel ütlesid lapsed, et nad saavad nimetatud suhtlusrakendusi kasutada vanemaks saades. Ka siin tuli ette juhtumeid, kus hoolimata vanema keelust oli laps siiski rakenduse alla laadinud. Samuti oli juhtumeid, kus vanemad ei keela sisu osas otseselt midagi ega teagi, mida järeltulija internetis teeb.

- " *Nad (vanemad – toim.) lasevad mul ainult Lastekraanis olla, aga ma salaja panen YouTube'i. /../ Kerin lõppu ja siis ma vajutan „äpp.“*" Tüdruk, lasteaed, Tallinn, rühmaintervjuu.

- " Mul ka ei lase (rakendusi – toim.) tõmmata, siis ütleb, et sisesta kood ja mu isa vaatab, et kas võib seda alla tõmmata." Poiss, 2. klass, Tartu, rühmaintervjuu.
- " Mul on niimoodi, et ma ei tohi TikTokki minna. /../ Meil on kokkulepe, et saan omale ainult siis, kui ma suuremaks saan." Tüdruk, 2. klass, Tartu, rühmaintervjuu.

Piirangute otstarbekus laste hinnangul

Lastelt uurisime ka seda, kuidas nad ise vanemate seatud piirangutesse suhtuvad ning kui vajalikuks neid peavad. Korduvalt väljendasid lapsed arvamust, et **piirangud on otstarbekad**. Samuti oli vastustest näha, et täiskasvanud – olgu siis lapsevanemad, õpetajad vms – on lastele rääkinud erinevatest argumentidest piirangute seadmiseks. **Laste öeldud argumendid** on seotud **tervisega** (nt silmadele ei mõju hästi), **uneaja** olulisusega, lapse enda **suutmatusega ajapiirangut hoida** ning riskidega sattuda **ebasobiva sisu** peale.

- " Muidu võid sa liiga kaua olla, end sinna rakendusse unustada. /../ See võib silmadele halb olla, kui kaua üht väikest ekraani vaadata." Poiss, 11, Pärnumaa, individuaalintervjuu.
- " Tegelikult on mul seda (piirangut – toim.) vaja, sest mõnikord, kui palun, et mul tehakse telefon ööseks lahti, siis ma olen päris kaua ärkvel. See pole eriti hea, sest näen, et ma olen kogu aeg väsinud." Tüdruk, 12, Tallinn, individuaalintervjuu.
- " Nutisõltlane ei ela üldse elu palju, tema jaoks läheb elu nii kiiresti. Ja siis ta on vana ja mõtleb, et miks elu nii lühike oli. Aga kui ta ei oleks telefonis, siis elu oleks nii pikk." Poiss, 2. klass, Tartu, rühmaintervjuu (selgitamas piirangu vajalikkust).

Sellistel juhtudel tuleb mängu ka lapse **eneseregulatsioon**: kui ta on ise kogenud, et liigne ekraaniaeg ei tee head, võib ta ka ise teatud juhtudel oma ekraaniaega piirata.

- " Koolipäevadel ma panen lihtsalt telefoni laadima ja lülitan välja. /../ Et mul ei tekiks kiusatust minna telefonisse. Moderaator: "Mis sa arvad, miks see hea on, kui ei teki kiusatust?" Laps: "Siis ma olen hommikuti puhanum. Ei ole väsinud. Mul on parem üles tõusta." Tüdruk, 9, Lõuna-Eesti, individuaalintervjuu.

Vahekokkuvõte: piirangud internetikasutusele

Teatud piirangud laste internetikasutusele on pigem tavapärased. Piirangute iseloom, ajaline kestus ja nende jälgimine võivad olla **väga varieeruvad**. Põhiliselt on **piirangu seadjaks lapsevanem**, kuid esineb ka lapse **eneseregulatsiooni** (nt laps tajub, et liigne ekraaniaeg ei mõju talle hästi). Ajaliste piirangute seadmisel on abiks **tehnoloogia**, kuid vanemad teevad lastega ka **suusõnalisi kokkuleppeid** ekraaniaja piiramiseks. Teatavat **sisu piiratakse** samuti nii tehniliselt kui ka lapsega lihtsalt kokku leppides. **Tehniliste piirangute puhul** leiavad lapsed võimalusi neist **mööda minemiseks**. Lapsed peavad piiranguid üldiselt **otstarbekaks**, pidades neid oluliseks tervise, uneaja ja sobimatu sisu vältimise seisukohast.

4. Järeldused ja soovitused

Varasemad uuringud ja muu maailma praktika

- Lapsed on väga aktiivsed internetikasutajad kõikjal läänemaailmas, veetes päevas tunde internetis. On teada, et internetikasutusega seostub hulk positiivseid võimalusi, aga ka ohte. Viimaste hulgas üks tõsisemaid on **internetis leviv seksuaalne väärkohtlemine**, mis on selle uuringu fookuses. Meie eesmärk oli mõista paremini, mis laste internetikasutuses on sellist, mis võib neid internetis seada seksuaalse väärkohtlemise ohtu. Lisaks seadsime sihiks pakkuda välja soovitusi, kes ja mida saab ära teha selleks, et lapsed oskaksid väärkohtlemise ohtu ära tunda ja sellele asjakohaselt reageerida.
- Uuringul oli kolm etappi: 1) varasemate uuringute ja teiste riikide praktikate kirjeldus, 2) 6–13-aastaste laste vanemate esinduslik küsitlus ja 3) kvalitatiivne uuring laste ja ekspertidega. Kolmandale etapile järgnes töötuba PPA ja selle koostööpartneritega teistest riigiasutustest. Töötoas andsime esmase ülevaate uuringutulemustest ja palusime ekspertidel anda soovitusi, millistele ennetus- ja sekkumistegevustele võiks Eestis keskenduda. Uuringu järeldused ja soovitused tuginevad **kõigi uuringuetappide** leidudele.
- Uuringu **teoreetilise** kirjanduse ja valitud riikide (Läti, Rootsi, Suurbritannia, Iirimaa, Belgia, Austraalia) **parimate praktikate** kaardistamine näitas, et mujal maailmas on kasutusel väga mitmesuguseid meetmeid internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise vastu võitlemiseks. Neist levinuimad praktikad on laiema avalikkuse teavitamisele suunatud kampaaniad, lapsevanematele suunatud koolitusprogrammid ja veebiportaalid, õpetajate koolitusprogrammid, riiklikku õppekavasse lõimitud haridusprogrammid, info- ja abiliinid ohvritele ja/või väärkohtlejatele, õppemängud internetis ja muud õppematerjalid (nt filmid, lühivideod, loengud, raamatud, brošüürid jms). Olukorda kaardistades nägime ka, et sageli ei ole sekkumise- ja ennetustegevuste mõju mõõdetud. See ei tähenda, et mõju puuduks – seda lihtsalt ei ole hinnatud.
- Mujal riikides tõhusaks hinnatud ennetustegevuste suurim nõrkus on järeldus, et ennetus- ja sekkumistegevused mõjuvad sageli **positiivselt laste teadlikkusele ja teadmistele**, kuid **suurem teadlikkus ei avalda sageli piisavalt suurt mõju käitumisele** (näiteks lapsed teavad, et nad ei tohiks jagada endast intiimseid jäädvustusi internetis, kuid teevad seda ikkagi). Seega ennetus- ja teavitustöös on kaks poolt: 1) mida teha, et laps ei satuks internetis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks ja 2) mida teha siis, kui laps on internetis väärkohtlemise ohvriks sattunud (nt mida ette võtta, kui laps on jaganud endast intiimseid materjale ja need on läinud internetis ringlema). Neid teadmisi vajavad nii lapsed ise, aga ka kõik täiskasvanud, kelle poole laps võib oma murega pöörduda (vanemad, õpetajad jne).
- Varasemates uuringutes tõhusateks hinnatud ennetus- ja sekkumistegevustel on mitmeid ühiseid jooni. Nendeks on: **sihtrühma selge määratlus** ja piiritlemine; õppeprogrammi **eakohasus** ja lapse arenguetappidega arvestamine; selge **temaatiline** fookus; **laste kaasamine** ennetustegevuste väljatöötamisse või nende elluviimisesse; **aktiivõppe** meetodid, mis kaasavad lapsi, mitte ei jäta neid passiivse kuulaja rolli; **objektiivse ja tasakaalus info** pakkumine, mitte üksnes negatiivsega hirmutamine ja manitsemine; ennetustegevuste toimumine **koolis (või lasteaias)**.

- **Haridusasutustel** on ennetustegevuste toimumise keskkonnana mitmeid **eeliseid**: programm jõuab korraga kõigi õpilasteni, mitte ainult nendeni, kes ise seda soovivad, s.t et kaasatud on ka riskirühmalapsed. Koolis saab tegevusi sageli lõimida õppekavaga ning koolis on ennetusprogrammide läbiviimine üsna kuluefektiivne, sest neis osaleb suur hulk lapsi korraga.
- Muijal maailmas toimib hästi ka **era- ja avaliku sektori koostöö** internetiturvalisuse edendamiseks ja internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ennetuseks. Näiteks side- ja tehnoloogiaettevõtted rahastavad õpetlike internetimängude tegemist. Mängude arendus on kulukas ja ajamahukas protsess, milleni avalik sektor ise ei pruugigi jõuda. Loodud mängud on väga pilkupüüdvad ja lastele atraktiivsed, aidates keerulisele teemale – nagu seda on internetis leviv seksuaalne väärkohtlemine – läheneda lapseliku mängulisusega. Ettevõtetele on internetiturvalisuse mängude loomine omakorda võimalus anda enda panus ühiskonnas ühe nende valdkonda puudutava olulise murekoha ennetusse. Kaudselt toetab selline tegevus ka ettevõtte mainet. Ka Eestist saab tuua värskeid positiivseid näiteid era- ja avaliku sektori koostööst, näiteks Tartu Ülikooli ja Telia Eesti koostöös tehtava digimentorite programmi näol.

Laste internetikasutus

- Laste internetikasutus algab tavaliselt **teiste pereliikmete** (ema-isa, õed-vennad) vahendusel ja võimaldamisel. See tähendab, et vanem lubab lapsel enda seadmest vaadata näiteks videosisu või mängida mängu, mis on kõige tüüpilisemad esimesed tegevused internetis. Kui lapsel on vanem õde või vend, siis saab laps **varem** osa ka sedasorti internetikultuurist, milleni ta muidu arvatavasti ise (veel) ei oleks jõudnud. Näiteks teismelised võivad teha koos noorema õe-vennaga videoid sotsiaalmeediakanalisse. **Soovitus 1: soovitame lapsevanematel rääkida pere vanemate lastega üle, mis on eakohane internetikasutus ja millised reeglid kehtivad pere noorimatele lastele, et vahendamise praktikad oleksid peres ühtsed.**
- Aeg, mil laps suundub lasteaiast kooli (7. eluaasta), on suuremate muutuste aeg lapse internetikasutuses. Just lasteaiast kooli minnes saavad lapsed sageli **isikliku nutitelefoni**. Kui varem oli lapse internetikasutus suuresti vanemate, õdede-vennade või teiste lähedaste võimaldatud ja vahendatud, siis isikliku seadme olemasolu võimaldab lapsel internetti ka **iseseisvalt** kasutada. Omal käel interneti avastamine aga suurendab võimalusi sattuda ebaseadmisel põhinevatesse või ohtlikesse olukordadesse. **Soovitus 2: aeg, mil laps saab oma esimese nutiseadme, on oluline sekkumiskoht.** Ühes nutiseadmega tuleb lapsele anda ka teadmised ja oskused nii interneti kasutamise võimalustest, aga ka ohtudest ja ohuolukordades toimetuleku taktikatest. **Laps vajab ühes seadme saamisega täiskasvanu tuge ja võimestamist, kuidas internetti turvaliselt kasutada.**
- Nooremate laste (6–10) internetikasutus keskendub **mängimisele**. Seega esmased ebaseadmisel põhinevad olukorrad, mida nad internetis kogevad (vihakommentaariid, solvangud, kahtlased tutvused, mängus väärtuslike esemete väljapetmine jms), juhtuvad tõenäoliselt just mängu mängides ja see on hea esmane alus, mille põhjal lapsega internetiohte käsitleda. Samas on laste mängukultuur keerukas ja pidevalt muutuv, mis omakorda esitab vanematele väljakutse asjatundliku toe pakkumisel. **Soovitus 3: soovitame luua „mis-on-mis“-tüüpi lühileksikoni laste seas populaarseimatest mängudest ja rakendustest (Roblox, Minecraft, Brawl Stars, TikTok, OmeTV, Snapchat jm).** See võiks anda ülevaate, mida need rakendused endast kujutavad, millised on iga konkreetse mängu või rakendusega seotud ohud ning kuidas neid maandada. Selline ülevaade oleks abiks ka neile lapsevanematele, kelle laps ei ole veel aktiivne internetikasutaja, kuid kelle lapseni jõuab internetikasutus kaudselt (nt lapsel endal ei pruugi veel olla internetti ühendatud seadet, kuid sõpradega koos mänguväljakul teeb ta ikkagi TikToki videoid). Kui sarnane ülevaade koostada, vajab see pidevalt **ajakohastamist**, sest rakenduste kasutamise tingimused

ja funktsioonid muutuvad ning ka laste eelistused muutuvad. Sedasorti lühileksikoni loomine võiks toimuda riigiasutuste ja teadlaste koostöös, sest laste turvalisus internetis puudutab väga palju eri osapooli (sh majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, haridus- ja teadusministeerium, PPA, sotsiaalkindlustusamet). Kes täpsemalt võiksid olla kaasatud leksikoni koostamisse, on riigiasutuste endi kokkulepete küsimus. Leksikoni loomisesse saaks kindlasti oma positiivse panuse anda ka erasektor oma ekspertteadmistega.

Laste teadlikkus

- Laste **teadlikkus** sellest, mida ebaseaduslikku või ohtlikku võib internetis juhtuda, on üldiselt **hea**: ka suur osa noorematest lastest (meie uuringus 6–7-aastased) teadsid, et internetis võib sattuda pettuste ohvriks ning et enda isiklikke andmeid ja kodust aadressi ei tohiks internetis jagada. Mida vanem laps, seda detailsemalt ta erinevaid internetis ette tulevaid ohtuolukordi kirjeldas. Sealjuures koolilastega intervjuudes lisandus olulise internetiohuna küberkius (solvangud, vihakommentaarid, *furry*-de kultuuri naeruvääristamine jms). Suur osa lastest on keskmiselt 3.–4. klassiks puutunud internetis kokku ka mingit sorti **seksuaalse sisuga** (alastipildid, pornograafia, võrgutamine jne). Vanema vanuserühma (11–13) lapsed pidasid seda justkui internetikasutuse paratamatuseks, et nendega püütakse kahtlastel motiividel tutvuda või soovitakse jagada või saada seksuaalse sisuga jäädvustusi.
- Kõige tüüpilisemate enesekaitse taktikatena mainisid lapsed internetis **ignoreerimist** ja **eemaldumist**: näiteks nad ei võta vastu võõraste sõbrakutseid või kui on võtnud ja taipavad, et suhtluspartner on kahtlane, siis kustutavad kontakti ära. Laste sõnavaras kõlas väga sageli kaks soovitusi: „ära *add*“ (ära lisa sõbraks) ja „ära *accept*“ (ära võta sõbrakutset vastu) kui praktikad, kuidas ennast internetis kaitsta võimalike petturite, võrgutajate või muude halbade kavatsusega inimeste eest.
- Lapsed **üldiselt teavad**, millistest tegevustest võiks internetis hoiduda, kuid **sellele vaatamata nad teevad neid tegevusi, mille eest nad teisi omaealisi hoiatavad** (näiteks suhtlevad võõrastega). Küsisime ka lastelt endilt, miks see nii on. Vastustes tõusis esile õpilaste teadlik soov **põnevuse ja adrenaliini järele** (keelatud vili on magus, nagu ütlesid õpilased). Veel oli vastustes tajutav uskumus, et ebaseaduslikud ja ohtlikud olukorrad internetis juhtuvad teiste lastega, „**mitte minuga**“. Selle uskumuse põhjuseks oli laste **enesekindlus**, et „nad teavad, et internetis on perverdid, pedofiilid, häkkerid ja vargad“. Riskidest teadlik olek võrdus paljude jaoks uskumusega, et kui ma tean ohte, siis mina neisse olukordadesse ei satu. Ometi on sedasorti turvatunne **väga petlik**.
- Lapsed sageli ei tea, et see, mida nad internetis teevad, on ebaseaduslik ja karistatav, kui nad oleksid süüvõimelised. Näiteks ekspertide sõnul jagavad lapsed internetis edasi teisest lapsest intiimseid materjale, sest „kõik jagavad“ ja jagamiskultuur on osa nende internetikasutusest. Ei osata mõelda, et sellise sisu jagamine on moraalselt ja juriidiliselt vale. **Soovitus 4: lapsed vajaksid selgemat arusaama sellest, mis on internetis (süüvõimelistele) kuritegu ning millised tegevused ei ole tingimata kuriteod, kuid on selgelt taunitavad ja moraalselt valed. See on üks võimalik sekkumiskoht PPA-le nende teadmiste pakkujana.**
- Üks tegevus, mis teeb võimalikuks selle, et laps tutvub internetis võimaliku väärkohtlejaga, on **võõrastega suhtlemine**. Nii nooremad kui ka vanemad lapsed teadsid üldjuhul väga hästi, et võõrastega suhtlemisega kaasneb ohte. Nooremate laste ohutaju oli aga üsna lihtsustatud ja seotud kuritegevusega (nt „võõras võib tulla mu koju ja minu asjad ära varastada“). Seevastu ca 10–13-aastased tõid võõrastega suhtlemise ohuna selgelt välja ka seksuaalse sisuga ohud („võõras võib olla pervert või pedofiil“). Seega meie uuringus osalenud igas vanuses lastel oli teadmine, et võõrastega suhtlemine võib olla ohtlik, kuid arusaam sellest, miks see on ohtlik, oli vanuseti erinev. Veelgi enam: kui nooremad lapsed võõraga internetis suhtlema

sattudes pigem kustutasid või blokeerisid ta ruttu, siis vanemad kooliõpilased suhtlesid võõrastega sageli **sihilikult**. See oli neile põnev, hea ajaviide ja võimalus leida uusi tutvavaid. Vanemate õpilaste selgitustes oli tajutav ekslik enesekindlus, et nad suudavad ise kindlaks teha, kas vestluspartner on usaldusväärne või kahtlane. Sedasorti enesekindlus on **petlik**, sest võrgutamise – eriti, kui seda teeb tuttav inimene – on peen manipulatsioon, milles laps ei pruugi ohumärke tajuda.

- Uuringu tulemused viitavad, et **ajaliselt ja sisuliselt ohtlikum internetikasutus toimub väljaspool kooli** aegadel, mil lapsel on rohkem vaba aega (nt nädalavahetusel ja pärast koolipäeva). Näiteks OmeTVs juhuslike võõrastega videokõnesse või Snapchatis tundmatuga vestlusesse läheb laps siis, kui tal on aega ja ta otsib põnevat ajatäidet.

Internetikasutuse vanemlik vahendamine

- Lapsevanemate teadlikkus sellest, mida nende laps internetis teeb, on selgelt seotud lapse **vanusega**. Mida vanem on laps, seda väiksemaks jääb nende vanemate osakaal, kes tunnevad, et on oma lapse tegevustega internetis üsna hästi kursis. Näiteks sellega, milliseid programme laps kasutab, on üsna või väga hästi kursis pea kõik (94%) 6–7-aastaste laste vanematest, kuid veidi enam kui pooled (57%) 11–13-aastaste laste vanematest.
- Lapsevanema **haridustase** ja **digipädevus** on tugevas seoses sellega, milliseid ohte ta märkab internetis, kui palju tunneb huvi lapse internetikasutuse vastu ja millist tuge lapsele pakub.
- Lastes suhtumine vanematesse kui internetikasutuse suunajatesse on väga **erinev**: mõni ütleb, et usaldab vanemaid täielikult ja kuulab nende soovitusi, teine leiab, et tema vanemad ei ole ka ise kõige pädevamad interneti teemadel. See on mõistatav, sest lapsevanemate digipädevused ongi erinevad, nagu kinnitas ka meie uuring.
- Lastes internetikasutusele tehniliste piirangute seadmine on väga raske, sest lapsed on nutikad neist reeglitest ümber minema. Seega, kui vanem arvab, et laps ei saa internetti kasutada rohkem kui talle pandud ajapiirang seda võimaldab, siis tegelikkuses kasutab laps sageli internetti rohkem ja vanem ei pruugi seda avastada. **Soovitus 5: soovitage lapsevanematel muuta interneti ajapiirangu parooli sageli ja mitte kasutada lihtsalt äraarvatavaid paroole (nt lapse sünniaeg)**. Samuti ei tasuks lootma jääda ainult tehnilistele piirangutele, vaid **kombineerida** neid lapsega suusõnaliselt sõlmitud kokkulepetega jne. Võimalikus lapsevanematele suunatud kampaanias tasub jagada lapsevanemate **nippe** selle kohta, kuidas nad on oma laste puhul ekraaniaega reguleerinud. Selline parimate praktikate jagamine võimaldab vanematel üksteiselt õppida (vt ka peatükk 2.11).
- Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist või kahjuliku seksuaalse sisuga materjaliga kokkupuutumist **peavad lastele väga suureks ohuks veidi enam kui pooled 6–13-aastaste laste vanematest**.
- Lapsevanemad hindavad enda **teadlikkust laste seksuaalsest väärkohtlemisest internetis väga kõrgelt**: 77% pidasid enda teadlikkust väga või äärmiselt heaks. Samas me ei tea, millised on vanemate sisulised teadmised selle hinnangu taga. On võimalik, et vanemad ei hooa, kuivõrd laialdane ja mitmetahuline on tegelikult internetis leviv seksuaalne väärkohtlemine ja et sel on eri vorme (sh mitte-kontaktseid). Seega vanemate tunne, et nad on väga hästi teemaga kursis, võib olla petlik, sest nad tegelikult ei tea kõike, mida teema endas hõlmab.
- Ennekõike näevad vanemad vastutust internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel iseendal, kuid nad vajavad selleks **tuge**. Lapsevanemate hinnangul toetaksid neid internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise teema käsitlemisel lastega kõige enam **eakohased materjalid, mida koos lapsega läbi**

töötada, ning nõuanded selle kohta, kuidas lapsega nendest teemadest rääkida. Umbes neljandik vastanutest tundis puudust teadmistest, mida veebipõhine seksuaalne väärkohtlemine endast täpsemalt kujutab, kuidas seda ära tunda ning mida selle korral teha.

Ennetus

- **Soovitus 6: samal ajal, kui käimas on avalik diskussioon selle üle, kas ja kuidas piirata laste ligipääsu internetti ühendatud seadmetele, peaks keskenduma ka arutelule, kuidas jõuda lapsi võimestava internetikasutuseni.** See on seksuaalse väärkohtlemise ennetuse seisukohast võtmetähtsusega küsimus. Kuidas kujundada lastest hariduse ja vanemliku toe abil kriitilised internetikasutajad, kes on ohtudest teadlikud ning on omandanud oskused ja taktikad seksuaalse sisuga ebameeldivate või lausa ohtlike olukordadega toimetulekuks internetis?
- See, kui turvaliselt laps internetis toimetab, sõltub laiemalt tema sotsiaalsetest ja kommunikatiivsetest oskustest. Nii muu maailma kogemus kui ka Eesti ekspertide tähelepanekud kinnitasid, et üks riskitegur väärkohtlemise ohvriks langemisel on **lapse puudulikud sotsiaalsed oskused, mis on jäänud omandamata päriselus**. See viib selleni, et nad eelistavad suhelda ja sõprussuhteid luua internetis, sest silmast-silma on see neile raske. Seega osa ennetusest on laste **sotsiaalsete ja kommunikatiivsete oskuste arendamine laiemalt** (kuidas suhelda, leida sõpru ning millised on terved suhted inimeste vahel).
- Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ohvriks võib langeda iga interneti kasutav laps, sõltumata tema taustast. Siiski võib varasemate uuringute ja Eesti ekspertide kogemusel välja tuua mõned riskirühmad. Ekspertide hinnangul on keskmisest kõrgem risk ohvriks sattuda lastel, kel on **keerulised peresuhted** (vähene vanemlik tugi, vanemate sotsiaalsed probleemid jms). Samuti on riskirühmas lapsed, kel on silmast-silma suhtlemine ja **sõprussuhete** loomine keeruline, keda **kiusatakse** või kes on eakaaslaste poolt tõrjutud ning kes otsivad mõistmist ja tuge internetist. Eraldi töid eksperdid välja **käitumisprobleemidega ja erivajadustega** lapsed, kel on keskmisest suurem risk ohvriks sattuda – seda kinnitab ka muu maailma praktika ja teoreetiline ülevaade.
- Laste **tajus ei ole seksuaalse sisuga ohud internetis märgatavalt tõsisemad kõigist muudest ohtudest**, millega nad internetis kokku puutuvad (nt häkkerid, pettused, vargused, küberkius, solvangud jne). Internetis leviv seksuaalne väärkohtlemine ei ole laste silmis ka eraldi atraktiivne teema: lapsed tunnevad, et nemad ei lange ohvriks, sest nad teavad riske. Seega **seksuaalse sisuga riskide käsitlemine sobitub pigem üldisesse õppesse** sellest, millised on: 1) terved suhted, seksuaalne areng, sotsiaalsed ja kommunikatiivsed oskused ning 2) konkreetsed digipädevused turvaliseks interneti kasutamiseks. Just selliselt terviklikult on internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ennetus põimitud mujal riikides ka **riiklikku õppekavasse** (nt Lääne-Austraalias, Iirimaa) ning näeme, et ka Eestis on haridusasutustel äärmiselt oluline roll ennetuses. **Soovitus 7: koolid ja lasteaiad on väga perspektiivikas sekkumis- ja ennetuskeskkond, kuid selleks, et teemat käsitletaks süsteemsetel ja sarnastel alustel kõigis haridusasutustes, on vaja ühtset koordineerimist riiklikul tasandil ning koostööd riigiasutuste vahel.** Internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ennetus vajab väga selget defineerimist, tugimaterjale ja juhiseid, kuidas teemat koolides käsitleda. Varasematest uuringutest on teada, et mõjusaks hinnatud õppematerjalid on koostatud selgelt **piiritletud sihtrühmale** ja arvestatud vanuseliste eripäradega; neis **välditakse hirmutamist** ja liigset manitsemist, millele eelistatakse objektiivset ja tasakaalus info pakkumist ning positiivse eeskuju loomist. Kasutada tasub **aktiivõppe** meetodeid, sest ise asju läbi tehes jäävad teadmised lastele paremini meelde kui vaid passiivselt kuulates. Leidub ka õnnestunud näiteid sellest, kuidas lapsed ise on aidanud õppematerjale või -programme välja töötada ja nende elluviimisesse panustanud (nt vanemad õpilased õpetavad nooremaid).

- Mujal riikides on olnud üks oluline ennetustegevuste sihtrühm **laiem avalikkus**, et kasvatada ühiskonnas teadlikkust sellest, mis üleüldse on internetis leviv seksuaalne väärkohtlemine, kuidas seda märgata ja mida teha ohvriks langemise korral. Eestis meile teadaolevalt sellist **kampaaniat** ei ole olnud. **Soovitus 8: sarnaselt teiste riikide praktikale soovitame ka Eestis laiemale avalikkusele suunatud teavituskampaaniat internetis leviva seksuaalse sisuga ohtude teadvustamiseks.** Eriti arvestades, et praegu on ekspertide praktikas enamasti just täiskasvanu see, kes märkab ja annab teada lapsi kujutavatest intiimsetest jäädvustustest internetis. Kampaania käigus peaks olema võimalik viidata erinevatele **toetavatele materjalidele**, kus saaks sihtrühmade (nt lapsevanem, õpetaja, erinevates vanuserühmades lapsed) kaupa teemaga tutvuda ja teadmisi kinnistada. Materjalide sisu peaks lähtuma sihtrühmast ja sisaldama ka mängulisi elemente. Praeguseks väljakutseks on see, et **materjalid ei ole võimaliku kasutaja jaoks mugavalt ühele lehele koondatud.**
- Nii eksperdid kui ka lapsed ise soovitasid kasutada internetiturvalisuse teadlikkuse tõstmiseks **suunamudijaid** ja **mõjuisikuid** internetis. Siinkohal tuleb aga arvestada, et ühe ja sama mõjuisiku jälgijaskond võib olla vanuseliselt väga lai. Kui teha mõjuisikutega koostöös kampaania internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise teemal, peab kampaania sõnum olema väga kaalutletult läbimõeldud, et see kõnetaks ühtaegu 13-aastast, kuid ei ehmataks ära ka 6-aastast. **Soovitus 9: mõjuisikute kasutamine kõneisikutena on hea mõte, mida paljud uuringus intervjueeritud soovitasid. Teisalt on väljakutse, kuidas seada seksuaalse väärkohtlemise kampaanias sõnumeid nii, et sõnumid oleksid ühtmoodi sobilikud väga erinevas vanuses lastele.**
- Üks võtmesihtrühm ennetuses on **lapsevanemad**, kuid nii ekspertintervjuudest kui ka uuringu tulemuste valideerimise töötoast selgus, et vanemad on ülekoormatud ja ei jõua sageli kooli pakutud teavitusüritustele. Näiteks meenutas veebipolitseinik koolikülastusi, kus lapsevanematele mõeldud loengut olid kuulama tulnud üksikud lapsevanemad. **Seega üks probleemkoht on, kuidas jõuda vanemateni.** Uuringu tulemuste arutelu töötoas pakkusid eksperdid välja, et maksimaalselt tuleks ära kasutada erinevaid **kokkupuutepunkte**, mil lapsevanem nagunii puutub aktiivsemalt kokku haridus- või tervishoiusüsteemiga (nt lasteaiaiga alustamine, lasteaia lõpp, kooliküpsuse hindamine, kooli algus: neis etappides on lapsevanematele olulisi infotunde ja kohtumisi). Tasub läbi mõelda, kuidas neis kokkupuutepunktides võiks sisse tuua ka internetiturvalisuse teemad, näiteks kas õpetaja saaks teemat vanemaga käsitleda või jagada trükist, kus on välja toodud just lapse vastavale eale mõeldud soovitusel. Lisaks füüsilistele kohtumistele on aga oluline pakkuda lapsevanematele ka sedasorti materjale, mida nad saavad kasutada endale sobival ajal ja tempos (nt järelvaadatav salvestus, kus ekspert kõneleb laste peamistest internetikeskkondadest, neis peituvatest ohtudest ja nende maandamisest). **Soovitus 10: pakkuda lapsevanematele õppematerjale, nippe ja konkreetseid soovitusi, kuidas internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise teemat lapsega eakohaselt käsitleda ning koondada olemasolev teave ja õppematerjalid ühte kohta kompaktselt kokku (nt tarkvanem.ee veebilehele).**
- **Soovitus 11: ennetus- ja teavitustööga tuleb alustada varakult.** Suur osa lastest on 3.–4. klassiks (ehk 9.–11. eluaasta paiku) vähemalt korra juba kokku puutunud mingit sorti seksuaalse või potentsiaalselt väärkohtlemiseni viiva sisuga internetis (intiimsed fotod, videod, sõnumid, lapselt fotode küsimine, tutvumissoovid võõrastelt vms). Intervjueeritud ekspertide hinnangul peaks internetis leviva seksuaalse väärkohtlemise ennetus algama juba **enne**, kui laps hakkab internetti kasutama ja saab enda esimese internetti ühendatud seadme. Juba **lasteaialaps** vajab osana seksuaalharidusest eakohasel viisil esitatud teadmisi sellest, milline (seksuaalne) käitumine on sobimatu ning mida peaks laps tegema ja keda teavitama, kui ta tajub ohumärke.

Kasutatud kirjandus

Alaggia, R., Collin-Vézina, D., & Lateef, R. (2019). Facilitators and Barriers to Child Sexual Abuse (CSA) Disclosures: A Research Update (2000–2016). *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(2), 260-283. <https://doi.org/10.1177/1524838017697312>

Alderman, T., Ariel, B., & Harinam, V. (2023). Can a police-delivered intervention improve children's online safety? A cluster randomised controlled trial on the effect of the "ThinkUKnow" programme in primary and secondary Australian schools. *Journal of Experimental Criminology*, 1-18.

Ali, S., Haykal, H.A. & Youssef, E. Child Sexual Abuse and the Internet—A Systematic Review. *Hu Arenas* 6, 404–421 (2023). <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00228-9>

An Garda Síochána. (2019, mai 22). *Launches of radio ads as part of 'No Excuses' national awareness campaign on sexual harassment and sexual violence*. <https://www.garda.ie/en/about-us/our-departments/office-of-corporate-communications/news-media/news-archive/launches-of-radio-ads-as-part-of-no-excuses-national-awareness-campaign-on-sexual-harassment-and-sexual-violence-22-5-19-.html>

Anillo, I., Feldman, D., & Kennedy, T. (2023). A global outlook on child sexual abuse and sexually explicit material online during COVID-19: trends and interdisciplinary prevention methods. *Journal of child sexual abuse*, 1-19.

Babchishin, K. M., Hanson, R. K., & VanZuylen, H. (2015). Online child pornography offenders are different: A meta-analysis of the characteristics of online and offline sex offenders against children. *Archives of sexual behavior*, 44, 45-66.

Baumgartner, S., Valkenburg, P., & Peter, J. (2010). Unwanted online sexual solicitation and risky sexual online behavior across the lifespan. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31, 439-447

Beresford, O., Cooney, A., Keogh, A., Flynn, E., & Messena, M. (2023). *Keeping kids safer online. Online safety matters. Trends and usage report academic year 2022/2023*. CyberSafeKids. <https://www.cybersafekids.ie/resources/#research>

Better Internet For Kids. (2021a). BIK Policy Map country profiles: Latvia March, 2021. <https://www.betterinternetforkids.eu/documents/167024/6823249/Latvia+-+BIK+Policy+Map+Infosheet+-+FINAL.pdf> - külastatud 04.01.2024.

Better Internet for Kids (2021b). *BIK Policy Map country profiles: Sweden*. <https://www.saferinternetday.org/documents/167024/6823249/Sweden+-+BIK+Policy+Map+Infosheet+-+FINAL.pdf/017e8b4b-29c6-b826-da25-36ee6ac63725?t=1622798028074>

Boulton, M. J., Boulton, L., Camerone, E., Down, J., Hughes, J., Kirkbride, C., ... & Sanders, J. (2016). Enhancing primary school children's knowledge of online safety and risks with the CATZ Cooperative Cross-Age Teaching Intervention: results from a pilot study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19(10), 609-614.

Brennan, M. (2019). Best Practice in the Management of Online Sex Offending PEARL Research Repository <https://doi.org/10.24382/t2cs-sw55>

Brown, A; Jago, N; Kerr, J; McNaughton Nocholls, C; Paskell, C; Webster, S (2014). *Call to keep children safe from sexual abuse: A study of the use and effects of the Stop it Now! UK and Ireland Helpline*. NatCen Social research Crime and Justice Team. https://www.stopitnow.org.uk/wp-content/uploads/2020/01/stop_it_now_evaluation_uk_findings.pdf

Buckingham, D. (2015). Keynote Lecture: 'Children's Media: A Global Perspective'. Comparing Children's Media around the World: Policies, Texts and Audiences, London, 4. sept. 2015. London: University of Westminster.

Change Attitude. (2022). *Tools for Change*. Vaadatud 11.12.2023, <https://changeattitude.org/parkgomet-a-unique-learning-game/>

ChildSafetyON. (2023). *A campaign to combat child sexual abuse and exploitation and protect our children on the Internet*. Vaadatud 11.12.2023, <https://www.childsafetyineurope.com/>

ChildSafetyON. (2024). *A campaign to combat child sexual abuse and exploitation and protect our children on the Internet*. Retrieved May 13, 2024, from <https://www.childsafetyineurope.com/>

Dale, R., Shanley, D. C., Zimmer-Gembeck, M. J., Lines, K., Pickering, K., & White, C. (2016). Empowering and protecting children by enhancing knowledge, skills and well-being: A randomized trial of Learn to BE SAFE with Emmy™. *Child Abuse & Neglect*, 51, 368-378.

Davidson, J., Martellozzo, E., & Lorenz, M. (2009). Evaluation of CEOP ThinkUKnow internet safety programme and exploration of young people's internet safety knowledge. <https://eprints.kingston.ac.uk/id/eprint/23596/1/CEOP%20ThinkUKNow%20Internet%20safety%20report%204-2010.pdf>

EU Kids Online (2020). International report. [Eu-kids-online-2020-international-report.pdf \(eukidsonline.ch\)](https://eukidsonline.ch/eu-kids-online-2020-international-report.pdf)

Euroopa Komisjon. (2022). *Võitlus laste seksuaalse kuritarvitamise vastu. Komisjon teeb laste kaitsmiseks ettepaneku uute eeskirjade kohta*. Kasutatud 19.01.2024, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/et/ip_22_2976

Euroopa Komisjon. (2023). *Flash Eurobarometer 532. Protection of children against online sexual abuse*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2656>

European Commission. (2014). *Swedish contribution to the Global Alliance against child sexual abuse online*. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2016-12/ga_commitment_-_sweden_en.pdf

Finkelhor, D., Turner, H., & Colburn, D. (2022). Prevalence of online sexual offenses against children in the US. *JAMA network open*, 5(10), e2234471-e2234471.

Gámez-Guadix, M., Mateos-Pérez, E., Alcázar, M. A., Martínez-Bacaicoa, J., & Wachs, S. (2023). Stability of the online grooming victimization of minors: Prevalence and association with shame, guilt, and mental health outcomes over one year. *Journal of Adolescence*, 95(8), 1715–1724. <https://doi.org/10.1002/jad.12240>

Government of Ireland. (2019). *Webwise reports 25% increase in use of its resources by schools and parents as new resources launched for younger pupils*. <https://www.gov.ie/en/press-release/36f5b9-webwise-reports-25-increase-in-use-of-its-resources-by-schools-and-p/?referrer=http://www.education.ie/en/Press-Events/Press-Releases/2019-press-releases/PR19-02-04.html>

- Government of Ireland. (2021a). *About the No Excuses campaign*. <https://www.gov.ie/en/publication/674bc0-about-the-campaign/>
- Government of Ireland. (2021b). *Intimate image abuse*. <https://www.gov.ie/en/publication/noexcuses-iaa/>
- Government of Ireland. (2022). *Report by the Irish government on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. <https://rm.coe.int/grevio-inf-2022-16-ireland-state-report/1680a81395>
- Haastrecht, P., Berlo, W., Frans, E., Janssens, K., Vink, R., Höing, M. (2017). Flag System: Introduction of the Popular System into Various Contexts. *The Journal of Sexual Medicine*. 14. e294. https://academic.oup.com/jsm/article-abstract/14/Supplement_4b/e294/7021541
- Hillep, P ja Pärnamets, R. (2020). Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise hoiakute ja kogemuste uuring. Kasutatud 05.02.2024, [laste ja noorte seksuaalse vaarkohtlemise uuring 2020 euk \(1\).pdf](#)
- INSPIRE (2016). INSPIRE: seven strategies for ending violence against children. Kasutatud 27.12.2023, [9789241565356-eng.pdf](#)
- Internet Watch Foundation (2022). *IWF Annual Report 2022 #BehindTheScreens*. Kasutatud 10.01.2023, <https://www.iwf.org.uk/about-us/who-we-are/annual-report-2022/>
- Internet Watch Foundation (2023). How AI is being abused to create child sexual abuse imagery. Kasutatud 27.12.2023, [iwf-ai-csam-report_public-oct23v1.pdf](#)
- Jones, L. M., Mitchell, K. J., & Walsh, W. A. (2013). Evaluation of internet child safety materials used by ICAC task forces in school and community settings. Final report. Washington, DC: US Department of Justice.
- Jonsson, L. S., Fredlund, C., Priebe, G., Wadsby, M., & Svedin, C. G. (2019). Online sexual abuse of adolescents by a perpetrator met online: A cross-sectional study. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 13 (1).
- Justiitsministeerium (2022). *Seksuaalkuritegude menetluspraktika ülevaade*. Kasutatud 02.01.2024, [Seksuaalkuritegude menetluspraktika ülevaade 2022.pdf \(just.ee\)](#)
- Kalmus, V., Opermann, S. & Tikerperi, M.-L. (2022). Eesti õpilaste digipädevus: ülevaade ySKILLS'i küsitlusuuringu 1. laine tulemustest. KU Leuven, Leuven: ySKILLS.
- Kantar Emor. (2023). *Eesti ühiskonna lõimumismonitooring 2023. Kultuuriministeeriumi tellitud uuringu raport*. <https://www.kul.ee/EIM2023>
- Kantar Emor. (2023). *Eesti ühiskonna lõimumismonitooring 2023. Kultuuriministeeriumi tellitud uuringu raport*. <https://www.kul.ee/EIM2023>
- Kenny, M. C. (2010). Child sexual abuse education with ethnically diverse families: A preliminary analysis. *Children and Youth Services Review*, 32(7), 981-989. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.03.025>
- Kim, S. J., & Kang, K. A. (2017). Effects of the Child Sexual Abuse Prevention Education (C-SAPE) Program on South Korean Fifth-Grade Students' Competence in Terms of Knowledge and Self-Protective Behaviors. *The Journal of School Nursing*, 33(2), 123–132. <https://doi.org/10.1177/1059840516664182>
- Kloess, J. A., Seymour-Smith, S., Hamilton-Giachritsis, C. E., Long, M. L., Shipley, D., & Beech, A. R. (2017). A qualitative analysis of offenders' modus operandi in sexually exploitative interactions with children online. *Sexual Abuse*, 29(6), 563-591.

Lambrecht, I., Valcke, P. (2022). Monitoring media pluralism in the digital era: application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the year 2021. Country report: Belgium. European University Institute.
<https://cadmus.eui.eu/handle/1814/74682>

Latvijas Drošāka interneta centrs. (2022). Par mums, [Par mums | Drossinternets.lv](https://drossinternets.lv) - kūlastatud 04.01.2024.

Livingstone, S., Mascheroni, M., Dreier, S., Chaudron, K., & Lagae, K. (2015). *How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style*. LSE, London: EU Kids Online.
https://eprints.lse.ac.uk/63378/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_EU%20Kids%20Online_EU_Kids_Online_How%20parents%20manage%20digital%20devices_2016.pdf

Livingstone, S., Smith, P. K. (2014). *Research Review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: The nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age*. Journal of Child Psychology & Psychiatry, 55, 635–654.

Lucy Faithful Foundation. (2021). *Stop it Now! UK and Ireland Helpline*. <https://ecsa.lucyfaithfull.org/stop-it-now-uk-and-ireland-helpline>

Lucy Faithful Foundation. (2023). *Inform Plus and Engage Plus - for people who have offended online*. Vaadatud 20.12.2023, <https://www.lucyfaithfull.org.uk/help-to-stop-offending-online.htm>

Marsden, L., Moody, L., Nguyen, B., Tatam, L., Welland, L., & Third, A. (2022). Reimagining Online Safety Education through the Eyes of Young People: Co-Design Workshops with Young People to Inform Digital Learning Experiences. <https://doi.org/10.26183/3bz3-r451>

Mathews, B., & Collin-Vézina, D. (2019). Child Sexual Abuse: Toward a Conceptual Model and Definition. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(2), 131-148. <https://doi.org/10.1177/1524838017738726>

Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2001). Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth. *Jama*, 285(23), 3011-3014.

Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Youth Internet users at risk for the most serious online sexual solicitations. *American Journal of Preventive Medicine*, 32(6), 532-537.

Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Jones, L. M., & Wolak, J. (2012). Prevalence and characteristics of youth sexting: A national study. *Pediatrics*, 129(1), 13-20.

Montiel, I., Carbonell, E. y Pereda, N. (2015). Multiple online victimisation of Spanish adolescents: results from a community sample. *Child Abuse & Neglect*, 52, 123-134. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.12.005.

Newman, E. F., Efthymiadou, E., Quayle, E., Squire, T., Denis, D., Wortley, R., & Koukopoulos, N. (2023). The impact of a public health campaign to deter viewing of child sexual abuse images online: a case study of the UK Stop It Now! Campaign. *Sexual Abuse*, 10790632231205784.
<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/10790632231205784>

Office of National Statistics. (2021). Children's online behaviour in England and Wales: Year ending March 2020.
<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/bulletins/childrensonlinebehaviourinenglandandwales/yearendingmarch2020#:~:Data%20from%20the%2010%2D%2015%2Dyear%2Dolds%27,the%20internet%20at%20least%20daily>

Out of the Shadows (2022). Out of the Shadows Index 2022. Kasutatud 05.01.2024,
[OOS_Index_Global_Report_2022_EN_V2_2023-02-08-174957_kmfz.pdf \(outoftheshadows.global\)](https://www.outoftheshadows.global/OOS_Index_Global_Report_2022_EN_V2_2023-02-08-174957_kmfz.pdf)

- Özçalık, C. K., & Atakoğlu, R. (2021). Online child sexual abuse: Prevalence and characteristics of the victims and offenders. *J Psychiatr Nurs*, 12, 76-81.
- Patterson, A., Ryckman, L., & Guerra, C. (2022). A systematic review of the education and awareness interventions to prevent online child sexual abuse. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 15(3), 857-867.
- Project deSHAME. (2017). *Young people's experiences of online sexual harassment*. <https://www.childnet.com/what-we-do/our-projects/project-deshame/research/>
- Quayle, E., Allegro, S., Hutton, L., Sheath, M., & Lööf, L. (2014). Rapid skill acquisition and online sexual grooming of children. *Computers in Human Behavior*, 39, 368-375.
- Quayle, E., Lööf, L., Soo, K., & Ainsaar, M. (2012). Methodological issues. In M. Ainsaar & L. Lööf (Eds.), *Online behavior related to child sexual abuse: Literature report* (pp. 9–16). ROBERT
- Ramiro, L. S., Martinez, A. B., Tan, J. R. D., Mariano, K., Miranda, G. M. J., & Bautista, G. (2019). Online child sexual exploitation and abuse: A community diagnosis using the social norms theory. *Child abuse & neglect*, 96, 104080.
- Reneses, M., Riberas, M., Gómez, A., Bueno, N., Heylen, B., & Ginter, J. (2022). D1.7 Open report on victim and offender profile description report. RAYUELA. <https://www.rayuela-h2020.eu/docs/d1-7-open-report-on-victim-and-offender-profile-description-report-2-2/>
- Safer Internet Day. (2023). *Swedish Safer Internet Day Supporter - Statens Medieråd*. <https://www.saferinternetday.org/in-your-country/sweden>
- Say, G. N., Babadağı, Z., Karabekiroğlu, K., Yüce, M., & Akbaş, S. (2015). Abuse characteristics and psychiatric consequences associated with online sexual abuse. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*
- Schilder, J. D., Brusselaers, M. B., & Bogaerts, S. (2016). The effectiveness of an intervention to promote awareness and reduce online risk behavior in early adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 45, 286-300.
- Smith, P. K., & Livingstone, S. (2017). Child users of online and mobile technologies—risks, harms and intervention. *Child Psychology and Psychiatry: Frameworks for Clinical Training and Practice*, 141-148.
- Statens medieråd. (2023a). *How Safer Internet Centre Sweden works*. Vaadatud 12.12.2023, <https://www.statensmedierad.se/safer-internet-centre-sverige>
- Statens medieråd. (2023b). *Safer Internet Day 2024*. <https://www.statensmedierad.se/safer-internet-centre-sverige/safer-internet-day>
- Statens medieråd. (2023c). *Happy OnLife*. <https://www.statensmedierad.se/pedagogiska-verktyg/tips-till-pedagoger/pedagogiska-spel/artiklar-pedagogiska-spel/happy-onlife>
- Statistikaamet. (2023). *Tabel IT32: 16-74-aastased arvuti- ja internetikasutajad*. https://andmed.stat.ee/et/stat/majandus_infotehnoloogia_infotehnoloogia-leibkonnas/IT32
- Stop It Now. (2023). *Deterrence campaign*. Vaadatud 20.12.2023, <https://www.stopitnow.org.uk/our-impact/deterrence-campaign/>
- Sukk, M., & Soo, K. (2018). *EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused*. In Kalmus, V., Kurvits, R., & Siibak, A. (Eds.), Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

- TESSE Research Team (2021). Evaluation of the NSPCC Speak out Stay safe programme: final report. <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/2021/evaluating-speak-out-stay-safe-programme/>
- Turner, H. A., Finkelhor, D., & Colburn, D. (2023). Predictors of Online Child Sexual Abuse in a U.S. National Sample. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(11/12), 7780–7803. <https://doi-org.ezp.nlib.ee/10.1177/08862605221149090>
- Turner, H. A., Mitchell, K. J., & Jones, L. M. (2020). Peer victimization patterns and trauma symptoms in a national longitudinal sample of youth. *Violence and victims*, 35(2), 143-159.
- UK Safer Internet Centre. (2023). *More young people speak up about online worries as a result of Safer Internet Day 2023*. <https://saferinternet.org.uk/blog/more-young-people-speak-up-about-online-worries-as-a-result-of-safer-internet-day-2023>
- University of Portsmouth. (2023). *Speak Up Step Up*. Vaadatud 19.12.2023, <https://reportandsupport.port.ac.uk/campaigns/speak-up-step-up>
- University of Skövde. (2019). *Unique educational game teaches children to set boundaries online*. <https://www.his.se/nyheter/2019/september/varldsunik-larospel-lar-barn-satta-granser-pa-natet/#:~:text=Park%C3%B6mmet%20%C3%A4r%20ett%20%C3%A4rospel%20som,forskare%20vid%20H%C3%B6gskolan%20i%20Sk%C3%B6vde>
- Vanderhoven, E., Schellens, T. & Valcke, M. (2014). Educational Packages about the Risks on Social Network Sites: State of the Art. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, 112, 603-612.
- Vanwysberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Anrijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., De Wolf, R., Van Ouytsel, J., Van Damme, K., Vissenberg, J., D'Haenens, L., Zenner, E., Peters, E., De Pauw, S., Frissen, L., Schreuer, C.(2022). Onderzoeksrapport Apestaartjaren : de digitale leefwereld van kinderen en jongeren. Gent: Mediaraven. <https://www.apestaartjaren.be/index.php> (viimati külastatud 04.01.24)
- Villacampa Estiarte, C., & Gómez Adillón, M. (2016). Nuevas tecnologías y victimización sexual de menores por online grooming. *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, 18(2), 1-27.
- Walsh, K. (2021). Best Practice Framework for Online Safety Education. Kasutatud 04.01.2024, [BPF Online Safety Edu Fact sheet.pdf](#)
- Walsh, K., Berthelsen, D., Hand, K., Brandon, L., & Nicholson, J. M. (2019). Sexual Abuse Prevention Education in Australian Primary Schools: A National Survey of Programs. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(20), 4328-4351. <https://doi.org/10.1177/0886260519869246>
- Webster, S., Davidson, J., Bifulco, A., Gottschalk, P., Caretti, V., Pham, T., Grove-Hills, J., Turley, C., Tompkins, C., Ciulla, S., Milazzo, V., Schimmenti, A., & Craparo, G. (2012). European Online Grooming Project - Final Report. Retrieved from <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/european-online-grooming-project-final-report>.
- Webwise. (2021). *Parents Guide to a Better Internet*. <https://www.npc.ie/images/uploads/downloads/ParentsGuideToABetterInternet.pdf>
- Webwise. (2023a). *About us*. Vaadatud 19.12.2023, <https://www.webwise.ie/welcome-to-webwise/us/>
- Webwise. (2023b). *Coco's Law Lesson*. Vaadatud 13.12.2023, <https://www.webwise.ie/lockers/cocos-law-lesson/>
- Webwise. (2023c). *Get Resoueces*. Vaadatud 19.12.2023, <https://www.webwise.ie/teachers/resources/>
- Webwise. (2023d). *Publications*. Vaadatud 19.12.2023, <https://www.webwise.ie/guides-parents/>

- Webwise. (2023e). *Step Up, Speak Up! Teaching Toolkit*. Vaadatud 19.12.2023, <https://www.childnet.com/resources/step-up-speak-up/teaching-toolkit/>
- Webwise. (2023f). *#TalkListenLearn Campaign to Support Parents*. Vaadatud 19.12.2023, <https://www.webwise.ie/trending/talklistenlearn-campaign-to-support-parents/>
- Webwise. (2023g). *#TalkListen#Learn: About*. Vaadatud 19.12.2023, <https://www.webwise.ie/talklistenlearn/>
- Webwise. (i.a.a). *Be in Ctrl: Information and Resources for Schools Addressing Online Sexual Coercion and Extortion*. Vaadatud 13.12.2023, <https://www.webwise.ie/beinctrl/>
- Webwise. (i.a.b). *Lockers: Information and Resources Around the Sharing of Explicit Self-Generated Images*. Vaadatud 19.12.2023, <https://www.webwise.ie/lockers/>
- White, C., Shanley, D. C., Zimmer-Gembeck, M. J., Lines, K., Walsh, K., & Hawkins, R. (2015). Cluster randomised-control trial for an Australian child protection education program: Study protocol for the Learn to be safe with Emmy and friends™. *BMC public health*, 16, 1-7.
- Whittle H.C & Hamilton-Giachritsis C. (2017) Offender behavior. In: Brown J, editor. *Online risk to children: Impact, protection and prevention*. New York: John Wiley and Sons, p. 65–80.
- Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A., & Collings, G. (2013). A review of young people's vulnerabilities to online grooming. *Aggression and Violent*, 18, 135-146.
- WHO (2003). *Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence*. Kasutatud 16.01.2024, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42788/?sequence=1>
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (2013). Are Crimes by Online Predators Different From Crimes by Sex Offenders Who Know Youth In-Person? *Journal of Adolescent Health*, 53(6), 736-741. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.06.010>
- World Childhood Foundation. (2020). *A Game That Strengthens Children's Resistance to Grooming*. <https://www.childhood-usa.org/a-game-that-strengthens-childrens-resistance-to-grooming/>
- Wurtele, S. K., & Owens, J. S. (1997). Teaching personal safety skills to young children: An investigation of age and gender across five studies. *Child Abuse & Neglect*, 21(8), 805-814. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(97\)00040-9](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(97)00040-9)
- Zhang, H., Shi, R., Li, Y., & Wang, Y. (2021). Effectiveness of school-based child sexual abuse prevention programs in China: A meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 31(7), 693-705.

Lisa 1: lapsevanemate küsitluse üldkogum ja valim

Üldkogumi jaotus

6-13-aastaste laste vanemad Allikas: Statistikaamet, andmed 01.01.2023 seisuga		Tallinn	Põhja- ja Lääne-Eesti (Harju, Hiiu, Lääne, Pärnu ja saare maakond)	Kesk- ja Kirde Eesti (Järva, Lääne-Viru, Ida-Viru ja Rapla maakond)	Lõuna-Eesti (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi, Võru maakond)	KOKKU	KOKKU %
Lapsevanema sugu	mees	26585	23780	14309	19736	84410	47%
	naine	30608	25627	15847	21454	93536	53%
Lapsevanema vanus	kuni 40	24896	21985	15210	19669	81760	46%
	40+	32297	27422	14946	21521	96186	54%
Lapsevanema rahvus	eestlane					123794	70%
	muu					54152	30%
Lapsevanema haridustase	kõrghariduseta					97939	55%
	kõrgharidusega					80007	45%
Asulatüüp	Tallinn	57193	-		-	57193	32%
	muu linnaline	-	16500	19643	22595	58738	33%
	maaline (alevikud, külad)	-	32907	10513	18595	62015	35%
Lapsed vanuses 6-13*	6-7a	18194	15609	9161	13025	55989	31%
	8-10a	24664	21562	13683	18448	78357	44%
	11-13a	25427	23610	13843	19745	82625	46%
KOKKU (arv)		57193	49407	30156	41190	177946	100%
KOKKU (%)		32%	28%	17%	23%	100%	

Valimi kaalumata ja kaalutud jaotus

		Piirkond								KOKKU	
		Tallinn		Põhja- ja Lääne-Eesti (Harju, Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare)		Kesk- ja Kirde Eesti (Järva, Lääne-Viru, Ida-Viru ja Rapla)		Lõuna-Eesti (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi, Võru)			
		kaalutud %	kaalumata %	kaalutud %	kaalumata %	kaalutud %	kaalumata %	kaalutud %	kaalumata %	kaalutud %	kaalumata %
Vastaja sugu	Naine	54	67	52	64	53	68	52	72	53	67
	Mees	46	33	48	36	47	32	48	28	47	33
Vanusegrupp	kuni 40	44	41	44	52	50	42	48	54	46	47
	40+	56	59	56	48	50	58	52	46	54	53
Rahvus	Eestlane									70	75
	Muu rahvus									30	25
Haridustase	Kõrghariduseta									55	36
	Kõrgharidusega									45	64
Asulatüüp	Tallinn	100	100							32	31
	muu linnaline			33	36	65	54	55	48	33	31
	maaline			67	64	35	46	45	52	35	38
Lapsed vanuses 6-13	6-7 aastased									31	28
	8-10 aastased									44	45
	11-13 aastased									46	53
KOKKU		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Lisa 2: lapsevanemate küsitluse ankeet

Lapsevanemate teadlikkuse ja käitumise uuring seoses lapsi puudutavate internetiohtudega

Küsitlusuuringu ankeet

Sihtrühm: 6-13-aastaste laste vanemad

A. Sotsiaaldemograafiline taust I

A1. Mitu 6–13-aastast last, kelle eest Te hoolitsete, elab Teie peres? Arvestage kõiki lapsi, kes veedavad vähemalt pool ajast teiega ühel aadressil. Kui Teie peres ei ela ühtegi selles vanuses last, märkige 0 (A1=0 SEL JUHUL INTERVJUU LÕPPEB: Täname, sellega on uuring lõppenud!)
_____ last

A2. Kas keegi Teie pere 6–13-aastastest lastest kasutab interneti? (Mõelge interneti kasutamisele ükskõik millises seadmes: nutitelefon, tahvelarvuti, lauaarvuti, sülearvuti, internetiühendusega teler, mängukonsool jne)

1. Jah
2. Ei - Täname vastamast, sellega on intervjuu lõppenud! Uuringu edasised küsimused puudutavad lapse internetikasutust.

KÜSI KUI A1>0, ST KUI VASTAJA LEIBKONNAS 6-13-AASTASEID LAPSI JA KUI A2=1 (JAH)

A3. Kui vana on Teie pere kõige noorem internetti kasutav laps, arvestades ainult 6–13- aastaseid lapsi? Märkige vanus täisaastates.

_____;

A4. Mis soost on Teie pere kõige noorem internetti kasutav laps, arvestades ainult 6–13-aastaseid lapsi?

1. tüdruk
2. poiss

VASTAVAD KÕIK

A5. Nüüd mõelge kõigile Teie peres elavatele kuni 18-aastastele lastele. Mitu kuni 18-aastast last Teie peres elab? Palun ärge arvestage nende hulka 18-aastaseid.

A6. Kui vanad on Teie peres elavad kuni 18-aastased lapsed? Märkige kõigi nooremate kui 18-aastaste laste vanused täisaastates noorimast vanimani. Arvestage ka selle 6–13-aastase lapsega, kelle kohta eelnevalt vastasite. Kui laps ei ole veel 1-aastane, märkige vanuseks 0.

____; ____; ____; ____; ____; ____; ____;

A7. Kas Te olete?

1. naine
2. mees

A8. Kui vana Te olete?

Palun kirjutage:

A9. Kas Te elate...?

1. Tallinnas
2. Tartu linnas (linnalises asustusüksuses)
3. Tartu linnas (alevikus, külas)
4. Pärnu linnas (linnalises asustusüksuses)
5. Pärnu linnas (alevis, alevikus, külas)
6. Narvas
7. Kohtla-Järvel
8. Muus linnas/alevis
9. Maa-asulas (alevikus, külas)

KUI MUU LINN VÕI MAA-ASULA, SIIS KÜSI:

A10. Mis maakonnas Te elate?

1. Harjumaa
2. Hiiumaa
3. Ida-Virumaa
4. Jõgevamaa
5. Järvamaa
6. Läänemaa
7. Lääne-Virumaa
8. Põlvamaa
9. Pärnumaa
10. Raplamaa
11. Saaremaa
12. Tartumaa
13. Valgamaa
14. Viljandimaa
15. Võrumaa

A11. Mis on Teie rahvus?

1. eestlane
2. venelane
3. muu rahvus

B. Vanemate digipädevus seoses turvalise käitumisega internetis
--

Alustuseks mõned küsimused Teie enda veebikasutuse harjumuste ja teadmiste kohta.

B1. Kui sageli Te kasutate internetti nii tööl kui ka isiklikuks tarbeks kokku (arvestage kõiki seadmeid nagu telefon, tahvelarvuti, lauaarvuti, sülearvuti, internetiühendusega teler, mängukonsool, jne)?

1. Peaaegu kogu aeg
2. Igapäevaselt
3. Iganädalaselt
4. Vähemalt kord kuus
5. Harvem või on olnud üksikuid kokkupuuteid

6. Üldse mitte

KÜSI, KUI KASUTAB INTERNETTI EHK B1=1-5

B2. Mõeldes enda internetikasutusele, palun öelge, kuivõrd Te iga järgneva väitega nõustute? Palun andke hinnang 5-pallisel skaalal, kus 1= ei nõustu üldse; 5= täiesti nõus, (99= ei oska öelda, pole kokku puutunud) (ENESEHINNANGULINE TURVALISE KÄITUMISE DIGIPÄDEVUSE SKOOR)

1. Ma tean, milliseid pilte endast või teistest inimestest on sobilik veebis jagada.
2. Ma tean, millist infot võin internetis jagada ja millist mitte.
3. Ma oskan kontrollida, kas internetist leitud info vastab tõele.
4. Ma tean, mis juhtudel kedagi oma kontaktide nimekirjast eemaldada.
5. Ma tean, kuidas reageerida ja kuhu pöörduda abi saamiseks, kui kohtan internetis negatiivset sisu või käitumist seoses enda või oma lähedastega.
6. Ma oskan paigaldada äppe ehk rakendusi nutitelefonile või arvutisse.
7. Ma olen kursis vähemalt ühe äpi või veebipõhise võimalusega, mis aitab jälgida ja juhendada lapse internetikasutust (näha ja piirata kasutusaega või sisu).
8. Ma oskan muuta oma privaatsusseadeid (nt sotsiaalmeedia kontol) ehk seda, kellega ma sisu jagan.
9. Ma tean interneti ja mobiilsete seadmete kasutamisest üsna palju.
10. Ma tean internetist ja mobiilsetest seadmetest rohkem kui minu noorim interneti kasutav laps.

C. Teadlikkus laste internetitarbimise harjumustest ja kogemustest

Järgnevatele küsimustele vastates mõelge palun oma pere 6–13-aastastest interneti kasutavatest lastest kõige noorema peale, kes kasutab interneti ükskõik millises seadmes (telefon, tahvel, lauarvuti, sülearvuti, internetiühendusega teler, mängukonsool jne). Näiteks kui Teil on 6-, 8- ja 10-aastased lapsed, kuid interneti kasutavad ainult 8- ja 10-aastane, siis lähtuge vastamisel 8-aastasest lapsest. Kui Teil on üks 6-13-aastane laps, siis lähtuge vastates temast.

C1. Millistes järgmistes seadmetes kasutab Teie noorim interneti kasutav laps interneti vähemalt kord kuus? Märkige kõik sobivad.

1. Nutitelefon
2. Laua- või sülearvuti
3. Tahvelarvuti
4. Mängukonsool (nt Xbox, Nintendo, PlayStation)
5. Interneti ühendatud telekas (nt YouTube'is käimiseks, veebibrauseri või muude rakenduste kasutamiseks jne)
6. Muu seade, täpsustage
7. Ei oska öelda

C2. Keskmiselt kui palju Teie noorim interneti kasutav laps päevas internetis veedab?

1. Vähem kui pool tundi (valige ka siis, kui laps ei kasuta interneti igapäevaselt)
2. pool tundi
3. 1 tund
4. 2 tundi
5. 3 tundi
6. 4 tundi
7. 5 tundi
8. 6 tundi
9. 7 tundi või enam
10. Ei oska öelda

C3. Milleks Teie noorim interneti kasutav laps interneti kasutab? Märkige kõik sobivad variandid

C4. Milleks ta kasutab internetti kõige sagedamini? Palun valige kuni 2 tegevust. (KÜSI KUI C3 VALIS VÄHEMALT 3 VARIANTI)

1. Sotsiaalmeedia sisu jälgimine (TikTok, Snapchat, Instagram, Facebook jmt)
2. Postitamine sotsiaalmeedias
3. Suhtlemine sõprade, sugulastega (*chat* ja/või videokõned)
4. *Online*-mängud üksi või koos teistega
5. Uute sõprade otsimine, uute suhete loomine
6. Infootsingud väljaspool koolitööd (nt uudised, tervis vmt)
7. Koolitöö
8. Oma hobidega tegelemine, millegi uue õppimine (nt keeleõpe, õppevideote vaatamine vmt)
9. Filmide, multikate, sarjade vaatamine
10. Videote vaatamine meelelahutuseks, muusika kuulamine (nt YouTube, Spotify)
11. Loob ise keerulisemat digitaalset sisu (videod, mängud, programmid, veebilehed)
12. Veebipoodides või sotsiaalmeedias ostmise/müümine
13. Muu, täpsustage
14. Ei oska öelda

C5. Kas Teie noorimal internetti kasutaval lapsel on isiklik profiil või konto mõnes sotsiaalmeedia keskkonnas (nt TikTok, Snapchat, Instagram, Facebook jne)?

1. Jah, ühes keskkonnas
2. Jah, rohkem kui ühes keskkonnas
3. Ei ole
4. Ei oska öelda

KUI C5=1-2 EHK JAH

C6. Kas Teie lapse profiil(id) sotsiaalmeedias on muudetud privaatseks? See tähendab, et sealset sisu näevad vaid vastu võetud kontaktid.

1. Ma ei tea seda
2. Kõik on privaatseks (*valige ka siis, kui lapsel on konto ühes keskkonnas*)
3. Mõni ei ole privaatne
4. Ükski pole privaatne

VASTAVAD KÕIK

C7. Kui kursis Te enda hinnangul olete sellega...? Palun kasutage vastamiseks skaalat, kus 1= ei ole üldse kursis ja 5= väga hästi kursis, 98= ei ole asjakohane (laps ei tee seda tegevust), 99= ei oska öelda. Mõelge noorimale internetti kasutavale lapsele.

1. Milliseid veebilehti (peamiselt) laps internetis külastab
2. Milliseid programme või rakendusi laps (peamiselt) kasutab
3. Kellega Teie laps internetis suhtleb

D. Tajutud ohud ja turvalisuse tagamine internetis

D1. Palun hinnake, kui võrd järgnevad ohud Teie meelest tänapäeval lapsi ja noori internetis ohustavad? Palun andke hinnang 5-pallisel skaalal, kus 1= ei ohusta üldse ja 5= ohustab väga suurel määral. 99= ei oska öelda. RANDOMISEERIDA VÄITEID

1. Küberkiusamise ohvriks langemine (kiusamine eakaaslaste poolt, meelega provotseeriv käitumine, välistamine, häbistamine)
2. Ohtlike ideede levik (enesetapuviisid, enda vigastamine, kehakaalu liigne kontroll, narkootikumide kasutus, naiste või rühmade alavääristamine jmt)

3. Kokkupuutumine kahjuliku või ebaseadusliku seksuaalse sisuga materjaliga (fotod, videod jmt)
4. Seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemine (seksuaalne ahistamine, peibutamine, survestamine, väljapressimine, mittesoovitud seksuaalsete sõnumite saamine)
5. Isikliku info ärakasutamine (paroolide lekkimine, identiteedivargus, pettused)
6. Raha või asjade väljapetmine (petturlikud e-kirjad, tasulised leheküljed ja rakendused)

D2. Kui sageli on Teil või teisel lapsevanemal / hooldajal viimase 12 kuu jooksul seoses Teie noorima internetti kasutava lapsega tulnud ette järgnevaid olukordi?

Skaala:

1. Mitte kunagi
2. 1–2 korda
3. Harvem kui kord kuus
4. Igakuiselt
5. Iganädalaselt
6. Peaaegu iga päev või igapäevaselt
7. Ei oska öelda

1. Te räägite enda algatusel lapsega sellest, mida ta internetis teeb või kellega seal suhtleb.
2. Te tutvute iseseisvalt keskkondade või rakendustega, mida laps kasutab (nt külastate samu veebi- või sotsiaalmeedia platvorme, proovite *online*-mänge vmt).
3. Te kasutate internetti lapsega koos (nt vaatate videoid, külastate veebi- või sotsiaalmeediaplatforme, mängite *online*-mänge vmt).
4. Te räägite lapsega sellest, kuidas internetti turvaliselt kasutada (nt sobivate privaatsusseadete rakendamine, turvaliste paroolide kasutamine, ohtude või valeinfo äratundmine, võõrastega suhtlemise reeglid jmt).
5. Laps on ise tulnud rääkima millestki toredast, millega ta internetis kokku puutus.
6. Laps on rääkinud millestki negatiivsest, teda tõsiselt häirivast või hirmu tekitavast, millega ta internetis kokku puutus.

D3. Kas Te kasutate oma noorima lapse internetikasutuse aja või sisu piiramiseks mingeid vahendeid? Kui jah, siis milliseid? Märkige sobivad variandid.

1. Ei kasuta mingeid vahendeid
2. Suulised kokkulepped ajakasutusele, millal või kui kaua laps võib internetis olla
3. Suulised kokkulepped selle osas, mida laps võib internetis teha (nt sotsiaalmeedias olla, mängida *online*-mänge, milliseid veebilehti külastada jmt)
4. Suulised kokkulepped, et te võite vaadata, kellega ta internetis suhtleb või vaadata sõnumeid
5. Rakendused, mis piiravad kasutusaega
6. Rakendused, mis näitavad, milliseid veebilehti või rakendusi laps külastab
7. Rakendused, mis piiravad lapse ligipääsu teatud rakendustele ja veebilehtedele
8. Rakendused, mis piiravad seda, kellega laps saab suhelda (kõned, SMS; MMS)
9. Seadmes/seadmetes on loodud eraldi vanusepiiranguga profiil
10. Füüsiline piirang: nt laps saab kasutada arvutit vaid elutoas, ööseks tuleb nutitelefon jätta elutuppa, wifi väljalülitamine vms.
11. Muu, täpsustage
12. Ei oska öelda

VASTAVAD KÕIK

D4. Millised tegurid Teie jaoks piiravad seda, kas üldse või kui palju Te tegelete oma noorima lapse internetikasutuse suunamisega (nii aja, sisu kui ka turvalise käitumise mõttes)? Märkige peamised põhjused. RANDOMISEERIDA

1. Ma ei ole (eriti) mõelnud sellele teemale

2. Ma ei tea, mida ma täpsemalt peaksin tegema
3. Ma ei oska selleks rakendusi kasutada või neid seadistada
4. Tunnen, et see on lapse privaatsuse ja õiguste rikkumine
5. Laps nagunii ei kuula mind, kui püüan temaga internetiteemadest rääkida
6. Laps eirab suulisi kokkuleppeid (internetikasutuse aja, sisu või turvalise käitumise osas)
7. Laps läheb minu seatud tehnoloogilistest piirangutest mööda (nt „häkib“ ajapiirangut)
8. Oleme õige aja piiride kehtestamiseks mööda lasknud
9. Ma ei jõua sellega kõigi muude argikohustuste kõrvalt tegeleda
10. Usaldan enda lapse teadmisi, oskusi ja mõistlikkust interneti kasutamisel
11. Loodan, et laps saab vajalikud teadmised koolist/lasteaiast
12. Muu, täpsustage
13. Miski ei piira, suunan lapse internetikasutust just nii palju nagu vaja
14. Ei oska öelda

D5. Nüüd mõelge pere kõigile internetti kasutavatele lastele, kellega on seoses interneti sisu ja ajakasutusega sõlmitud kokkulepped või kehtestatud piirangud. Kas mõni täiskasvanud pereliige jälgib aktiivselt nende kokkulepete või piirangute järgimist vähemalt iganädalaselt?

1. Jah, jälgib iganädalaselt
2. Jah, harvem, kuid regulaarselt
3. Kokkulepped või piirangud on küll olemas, kuid nende täitmist jälgitakse ebaregulaarselt
4. Kokkulepped või piirangud on küll olemas, kuid ükski täiskasvanu ei jälgi nende täitmist
5. Kokkulepped ja piirangud on küll olemas, kuid neid jälgitakse eri laste puhul erinevalt
6. Kokkuleppeid või piiranguid pole
7. Ei oska öelda

D6. Mis Teie kogemuse või arvamuse kohaselt mõjutab kõige tõhusamalt lapsi internetis turvaliselt käituma? Palun valige kuni kolm kõige tõhusamat. RANDOMISEERIDA

1. Usaldusväärne suhtlus ja arutelu lapsega
2. Eeskujuna toimimine
3. Näidete toomine ja olukordade läbimängimine
4. Suulised kokkulepped lapsega, mis suunavad tema internetikasutust ajaliselt või sisuliselt
5. Rakendused ja programmid, mis piiravad internetikasutust ajaliselt või sisuliselt
6. Hariduslike materjalide (artiklid, videod, mängud) kasutamine
7. Digipädevuse õpe osana lasteaia või kooli õppetööst
8. Midagi muud, täpsustage
9. Mitte miski ei mõju
10. Ei oska öelda

D7. Kust Te seni olete kõige enam saanud infot internetiohtude ja/või turvalise käitumise kohta internetis, kui üldse?

1. Avalikud kampaaniad
2. Tavameediast (artiklid, tele- või raadiosaated)
3. Sotsiaalmeediast (sealhulgas lapsevanemate grupid)
4. Koolist või lasteaiast (sh seal korraldatud koolitused)
5. Veebiseminaridelt ja -koolitustelt
6. Lapselt
7. Sõpradelt, tuttavatelt
8. Mõnest rakendusest
9. Spetsiaalsetest materjalidest veebis või trükistena (nt www.targaltinternetis.ee)
10. Praktilisest kogemusest (enda või tuttav laps on mõne ohuga kokku puutunud)
11. Muu, täpsustage
12. Ei ole kusagilt saanud, infot on vähe või seda on raske leida

13. Ma pole sellist infot vajanud
14. Ei oska öelda

E. Seksuaalne väärkohtlemine internetis: teadlikkus, kogemus

Järgnevalt vastates mõelge kõigile internetti kasutavatele lastele Teie peres.

E1. Kui teadlik Te enda hinnangul olete sellest, mida tähendab lapse seksuaalne väärkohtlemine internetis ja milliseid tegevusi see võib endas sisaldada? Palun kasutage vastamiseks skaalat, kus 1= ei ole üldse teadlik ja 5= väga teadlik.

E2. Kas Teie teada on mõni Teie alaealistest lastest viimase 12 kuu jooksul internetis kokku puutunud mõnega järgnevatest olukordadest? Märkige kõik kokkupuuted.

1. Puutunud kokku soovimatu seksuaalse sisuga sõnumite, piltide, videotega (üldine kokkupuude, mitte talle isiklikult saadetud sisu).
2. Lisanud/võtnud vastu enda kontaktide hulka inimesi, keda ta pole silmast-silma kohanud
3. Saatnud isiklikku infot (nt nimi, aadress, telefoninumber) kellelegi, keda ta pole kunagi silmast-silma kohanud või on keegi soovinud seda saada
4. Täiskasvanu on soovinud, et Teie laps saadaks talle endast seksuaalse alatooniga või alastifoto või laps on saanud sellise foto täiskasvanult
5. Eakaaslane on soovinud, et Teie laps saadaks talle endast seksuaalse alatooniga või alastifoto või laps on soovimatult saanud sellise foto eakaaslaselt
6. Kogenud seksuaalse sisuga suhtlust täiskasvanuga, sh seksuaalse alatooniga sõnumeid või ettepanekuid
7. Kogenud ebamugavust tekitavat seksuaalse sisuga suhtlust eakaaslasega, sealhulgas soovimatuid seksuaalse alatooniga sõnumeid või ettepanekuid
8. Kogenud kiusamist eakaaslaste poolt ehk vaenulikkust suhtlust või tegevusi nagu meelega provotseeriv käitumine, välistamine, häbistamine
9. Mingi muu seksuaalse sisuga olukord, täpsustage
10. Mitte ühegagi neist
11. Ei oska öelda

E2 1-9 VÄHEMALT ÜKS VASTUS JAH:

E3. Soovi korral kommenteerige või täpsustage eelmise küsimuse vastust.

E4. Kas Te suutsite ise või kellegi abiga selle olukorra lahendada?

1. Jah, ise
2. Jah, kellegi abiga, täpsustage
3. Olukord lahenes ise
4. Ei
5. Muu, täpsustage
6. Ei oska öelda/ei soovi vastata

F. Seksuaalne väärkohtlemine internetis: ennetamine

VASTAVAD KÕIK

Lapse seksuaalne väärkohtlemine internetis hõlmab järgnevat:

- last väärkohtleva materjali (pildid, fotod, videod) jagamine sotsiaalmeedias ja suhtlusvõrgustikes,
- kui lapsega suhtleb võõras või tuttav täiskasvanu, kes teeskleb sõprust eesmärgiga last seksuaalselt ära kasutada (nt võrgutab last),

- eakaaslastelt tulev soovimatu seksuaalse sisuga suhtlus või ettepanekud.

F1. Kas Teie või keegi teine täiskasvanu peres on Teie noorima internetti kasutava lapsega rääkinud mõnel järgmistest teemadest? Märkige kõik sobivad variandid (RANDOMISEERIDA VARIANT 1-7)

1. Lapsel on õigus öelda "ei" ebamugavale või soovimatule tähelepanule internetis
2. Millised on tervete ja ebatervete suhete erinevused
3. Mida teha, kui laps puutub internetis kokku seksuaalse sisuga materjaliga või saab sobimatuid sõnumeid/fotosid
4. Mida teha, kui võõras soovib kohtuda või küsib isiklikke andmeid või fotosid
5. Kes on lapse jaoks usaldusväärsed täiskasvanud, kelle poole pöörduda, kui ta kohtab internetis midagi, mis teda häirib või muret tekitab.
6. Mida laps omalt poolt saab teha, et ohtlikke olukordi vältida (nt avalikes vestlustes mitteosalemine või privaatsusseadete kasutamine)
7. Et laps ei läheks kohtuma internetis kohatud inimestega ilma usaldusväärse täiskasvanu loata
8. On räägitud muul internetis seksuaalse väärkohtlemisega seotud teemal, täpsustage
9. Ei ole rääkinud ühelgi nendest teemadest
10. Ei oska öelda
11. Ei soovi vastata

KUI EI OLE RÄÄKINUD ÜHELGI NEIST TEEMADEST, F1= 9

F2. Miks Te või keegi teine täiskasvanud peres ei ole seni internetis toimuvat seksuaalse väärkohtlemise teemat noorima internetti kasutava lapsega käsitlenud? Märkige kõik peamised põhjused. RANDOMISEERIDA

1. Ebamugav teema
2. Ei ole ise kursis
3. Ei pea seda oluliseks
4. Ei oska sel teemal lapsega rääkida
5. Laps on selleks veel liiga noor
6. Laps on juba piisavalt kursis nende teemadega
7. See oleks lapse liigne hirmutamine
8. Loodan, et seda käsitletakse koolis või lasteaias
9. Muu põhjus, täpsustage
10. Ei oska öelda

VASTAVAD KÕIK

F3. Kui vana võiks laps olla, et talle eakohasel moel rääkida seksuaalse väärkohtlemise ohust internetis?

1. Noorem kui 7-aastane
2. 7–10-aastane
3. 11–13-aastane
4. 14–18-aastane
5. Sõltumata vanusest kohe, kui ta hakkab kasutama internetti ühendatud seadet
6. Sellest ei ole vaja lastele rääkida
7. Ei oska öelda

KUI F3#6 EHK ON TEEMA KÄSITLEMISELE AVATUD

F4. Millist tuge Te kõige enam vajate selleks, et lapsega käsitleda internetis seksuaalse väärkohtlemise teemat? Märkige kõik sobivad variandid.

1. Teadmisi, mida see endast täpsemalt kujutab
2. Teadmisi, kuidas seda ära tunda
3. Teadmisi, mida ohu korral teha

4. Eakohaseid materjale, mida lapsega koos vaadata või talle jagada (nt raamatud, mängud jmt)
5. Nõuandeid, kuidas seda teemat eakohaselt käsitleda
6. Nõuandeid, kuidas saada hakkama ebamugavusega, mida see teema põhjustab
7. Meeldetuletust, et seda on vaja teha
8. Midagi muud, täpsustage
9. Ei vaja tuge
10. Ei soovi lapsega neid teemasid arutada
11. Ei oska öelda

VASTAVAD KÕIK

F5. Mida Te tegite või mida teeksite, kui Teie laps langes/langeks internetis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks või Te kahtlustaksite, et see on juhtunud? Märkige kõik variandid, mida tegite või mida kõige suurema tõenäosusega teeksite.

1. Räägiksin sellest lapsega
2. Pöördusin kooli/lasteaia psühholoogi poole
3. Räägiksin lapse õpetajaga
4. Räägiksin mõne teise täiskasvanuga
5. Teataksin politseisse
6. Võtaksin ühendust veebipolitseinikuga
7. Võtaksin ühendust lastekaitsega
8. Kasutaksin veebinõustamist
9. Võtaksin ühendust noorte nõustamiskeskusega
10. Võtaksin ühendust lasteabi telefoniga 116 111
11. Võtaksin ühendust lastemajaga
12. Võtaksin ühendust vihjeliiniga (vihjeliin.ee)
13. Teavitaksin internetikeskkonna või rakenduse omanikku
14. Midagi muud, täpsustage
15. Ei teeks midagi
16. Ei oska öelda, mida ma teeksin.

F6. Kes Teie meelest ennekõike peaksid tegelema internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisega? Palun valige 3 peamist RANDOMISEERIDA

1. Riigiasutused, kohalik omavalitsus
2. Politsei
3. Teenusepakkujad internetis (nt sotsiaalmeedia platvormide või rakenduste omanikud)
4. Kool
5. Lasteaed
6. Lapsevanemad
7. Tervishoiuasutused
8. Laste teemadega tegelevad mittetulundusühingud (nt Lastekaitse Liit jne)
9. Küberjulgeoleku eksperdid
10. Laste ja noore seas populaarsed suunamudijad sotsiaalmeedias
11. Lapsed ja noored ise
12. Keegi teine, täpsustage
13. Ei oska öelda

F7. Kui Teil on eeltoodud teemadel – laste turvalisus internetis ja oht langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks – veel mingeid mõtteid või kommentaare, siis palun kirjutage:

A. Sotsiaaldemograafiline taust II

Lõpetuseks veel mõned küsimused Teie kohta

A12. Mitu inimest on Teie leibkonnas, kui Te arvestate nende hulka ka iseennast? *Leibkonnaks nimetatakse ühel aadressil elavat ja ühiselt rahalisi ressursse kasutavat inimeste rühma. Leibkonnaliikmete hulka loe need inimesed, kes veedavad vähemalt pool ajast teiega ühel aadressil.*

_____ inimest

A13. Milline on Teie kõrgeim lõpetatud haridustase?

ÜKS VASTUS

1. algharidus (kuni 6 klassi)
2. põhiharidus
3. kutseharidus põhihariduseta või põhihariduse baasil
4. kesk- või gümnaasiumi haridus
5. kutsekeskharidus (sh keskeri- või tehnikumiharidus) põhihariduse baasil
6. kutsekeskharidus või kutseõpe keskhariduse baasil
7. keskeri- või tehnikumiharidus keskhariduse baasil
8. bakalaureus, magister, doktor või võrdsustatud haridus (sh rakenduskõrgharidus)

A14. Kas Te olete praegu peamiselt... Palun märkige üks põhiline

1. ettevõtja, iseendale tööandja, FIE
2. palgatöötaja (ka palgata töötaja pereettevõttes/talus)
3. töötu, tööd otsiv
4. (üli)õpilane, tasustamata praktikant
5. pensionär (vanadus-, ennetähtaegsel või sooduspensionil)
6. töövõimetuspensionär või vähenenud töövõimega isik
7. vanema- või lapsehoolduspuhkusel
8. ajateenija või asendusteenistuja
9. kodune
10. muu mitteaktiivne

A15. Kui suur oli viimase 12 kuu jooksul Teie pere keskmine ühe kuu sissetulek ühe leibkonnaliikme kohta? *Liitke kokku kõigi leibkonnaliikmete ühes kuus kättesaadud sissetulekud ilma maksudeta (sh. pensionid, stipendiumid, toetused jmt) ning jagage saadud summa leibkonnaliikmete arvuga). Kui elate üksinda, siis kui suur on Teie enda netosissetulek ühes kuus?*

1. alla 300 euro
2. 301-400 eurot
3. 401-500 eurot
4. 501-600 eurot
5. 601-700 eurot
6. 701-800 eurot
7. 801-900 eurot
8. 901-1000 eurot
9. 1001-1100 eurot
10. 1101-1200 eurot
11. 1201-1500 eurot
12. 1501-1700 eurot
13. 1701-2000 eurot
14. Üle 2000 euro
15. sissetulek puudus
16. ei oska öelda

A16. Kuidas kirjeldaksite oma leibkonna praegust elujärge?

1. elame mugavalt praeguse sissetuleku juures
2. saame hakkama praeguse sissetuleku juures
3. praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada
4. praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada

Suur tänu vastamast!

Kui Te kahtlustate, et mõni laps on seksuaalse väärkohtlemise ohus või on langenud ohvriks, siis rääkige sellest usaldusväärse inimesega. Abi ja nõu saate näiteks siit:

- Lasteabi telefon 116 111 või <https://www.lasteabi.ee/>
- Politsei- ja Piirivalveameti veebipolitseinikud <https://www.politsei.ee/et/veebipolitseinikud>
- Vihjeliin <https://vihjeliin.targaltinternetis.ee/>
- <https://www.palunabi.ee/et/lastevastane-vagivald>

Turvalise käitumise kohta internetis vaata siit: <https://www.targaltinternetis.ee/>